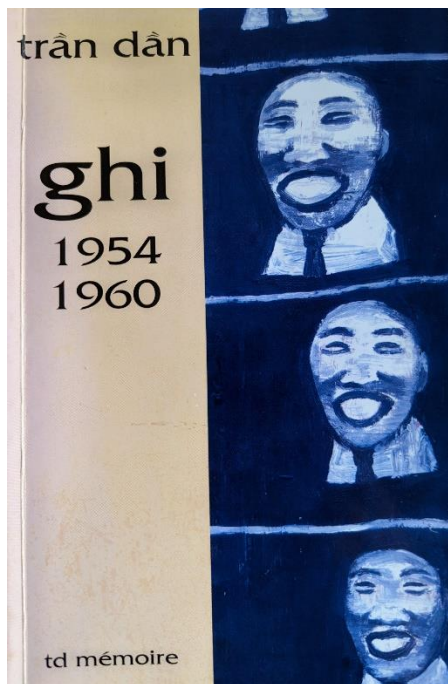

TRẦN DẦN GHI 1954-1960

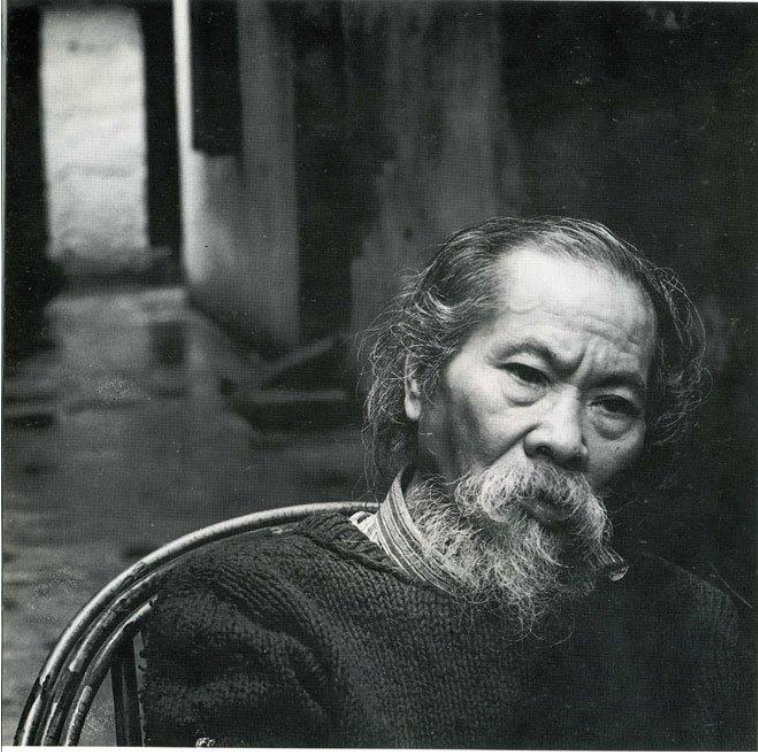

Biên tập và hiệu đính: Phạm Thị Hoài
Bìa: Trần Trọng Vũ. Trình bày: Lê Trọng Phương
Xuất bản: td mémoire, Paris 2001
In: Nhà xuất bản Văn nghệ, California, 2001

Mục lục

Ghi chú cho lần tái bản năm 2022	4
Lời nói đầu cho lần xuất bản đầu tiên năm 2001	6
Trần Dần: Cuộc đời, tác phẩm và thời đại	8
1954: Ghi chép	27
1955: Ghi chép	71
<i>Cách nhìn sự vật của nhà thơ Tố Hữu</i>	148
<i>Nhật định thắng</i>	158
1956: Ghi chép	174
1957: <i>Hãy đi mãi!</i>	188
1958: Ghi chép	195
1959: Ghi chép	408
1960: Ghi chép	418
<i>Công tỉnh (trích)</i>	436
Phụ lục	449
Dạ Đài: Bản tuyên ngôn tượng trưng, 11/1946	
Trích thông cáo của Ban Thường vụ Hội Nhà văn Việt Nam ngày 2/10/1956	
Tố Hữu - Nhìn lại 3 năm phá hoại của nhóm <i>Nhân văn-Giai phẩm</i> tháng 6/1958	
Nghị quyết của các ban chấp hành các Hội Văn học-Nghệ thuật tháng 7/1958	
Nhiều tác giả: Bọn <i>Nhân văn-Giai phẩm</i> trước toà án dư luận, 1958	
Gặp gỡ Trần Dần- Đối thoại mất ngủ, 1988	
Một chút về Trần Dần, 1997	
Lễ tang Trần Dần, 1997	
Thư mục	514

"Nhân cách của nhà văn chính là văn cách của anh ta."
Trần Dần, 1988

Trần Dần (1926-1997). Ảnh: Dương Minh Long

Ghi chú cho lần tái bản năm 2022

Từ lần xuất bản đầu tiên và duy nhất năm 2001, cuốn sách đã tuyệt bản này là nguồn tư liệu vô giá về một giai đoạn dày đặc biến động của lịch sử Việt Nam thế kỷ 20. Đọc lại

những ghi chép của nhà thơ Trần Dần (1926-1997) về thời kì Cải cách Ruộng đất và *Nhân văn-Giai phẩm*, tôi vẫn kinh ngạc bởi sự thành thực tận cùng, thành thực đến tận nhân khắc nghiệt, của ông với chính bản thân mình. Cuộc vật lộn của ông với thời đại không phải chỉ là một bi kịch từ vị thế nạn nhân mà đa tầng, đa diện hơn nhiều: Ông cũng là một tác nhân và trước hết là một chứng nhân lỗi lạc, với một khả năng quan sát, phân tích, ghi nhận, diễn đạt hiếm có và một lí tưởng sục sôi cháy bỏng với nghệ thuật văn chương.

Ghi 1954-1960 của Trần Dần được tái bản trên mạng đúng dịp tưởng niệm 25 năm ngày ông qua đời. Tôi đã biên tập và hiệu đính bản in năm 2001, bổ sung một số chú thích và chỉnh sửa một số chi tiết căn cứ trên những hiểu biết ngày càng được mở rộng trong thời gian qua, hi vọng có thể chính thức thay thế những phiên bản trôi nổi không rõ nguồn gốc trên mạng.

Tôi tin rằng Trần Dần rất vui lòng thấy cuốn sách này trở thành sở hữu chung của cộng đồng độc giả tiếng Việt mà ông đã góp phần gây dựng bằng tài năng và số phận khác thường của mình.

Berlin, 17/1/2022

Phạm Thị Hoài

Lời nói đầu cho lần xuất bản đầu tiên năm 2001

"*Thế là tôi mất bảy năm kể từ ngày hoà bình bắt đầu sinh sự cho đến ngày xoá án... Bảy năm trong văn học có nghĩa lý gì? Một cái chớp mắt. Bảy năm trong đời một con người thì có nghĩa lý lắm! Chớp mắt mãi không xong.*" Trần Dần ghi như thế ngày 7/7/1958 khi nhận kỷ luật treo bút ba năm. Như thế ông đã lường trước cái "*mãi không xong*" của ba năm rồi sẽ thành ba mươi năm, và một lần nữa lại thu vén sao cho cái mất càng ngày càng phình ra quái gở của số phận mình có thể đút vừa lỗ kim bé tí của hy vọng *được*. "*Được cái hoạn nạn*" quả nhiên là lời tổng kết cuối cùng của ông, người mê biện chứng và nghiệm nghịch lý, về "*ván đời*" lạ lùng của mình.

Những ghi chép của Trần Dần tập hợp trong sách này là chúng chỉ tự cấp về bảy năm mở ra và quyết định cái thành quả hoạn nạn đó. Với chúng ta, đó là những văn liệu và sử liệu vô giá về một giai đoạn văn chương và lịch sử cho đến nay vẫn xếp số, nếu quả còn có số. Với Trần Dần, đó là phần mở đầu "*tác phẩm dành cho một người*", tác phẩm bất đắc dĩ mà thành đồ sộ và gay cấn nhất của văn nghiệp ông, khi "*ghi trở nên một hình phạt*", khi ông "*bắt tội*" mình, cưỡng bức mình vào một "*chế độ ghi số tay*" ba mươi năm ròng rã.

Tôi không có cách nào khác là tự ý chọn lựa trong di cảo văn học của Trần Dần từ 5 tập số tay dày đặc những dòng

ghi vốn không dành cho công chúng để biên soạn sách này. Những đoạn bỏ, đánh dấu [...], là những đoạn tôi cho rằng riêng tư đáng được ở yên, hoặc liên quan tới những người và việc chưa vượt cái mốc thời gian ba năm sau khi Trần Dần qua đời, hoặc là những đoạn dùng vào một sách khác thì hợp chỗ hơn. Những đoạn đánh dấu (...) là những đoạn tôi đành để trống vì không đọc ra mặt chữ hoặc còn chưa hiểu rõ ý nghĩa. Ngoài ra tôi đã phải quyết định, tuy không hoàn toàn tin tưởng rằng đúng, là chuyển một phần lớn phép dùng chính tả riêng của Trần Dần sang phép chính tả thông dụng. Sở dĩ như vậy, vì tôi cho rằng phép chính tả trong những ghi chép này một phần là thói quen còn nhiều ngẫu nhiên của thuở ấy, một phần nhằm mục đích ghi cho nhanh, chứ chưa đóng vai trò tất yếu như trong một số tác phẩm sau này của Trần Dần. Còn lại, tôi giữ nguyên văn bản như vậy: cách viết tắt tên người, tên cơ quan, xuống dòng, gạch dưới, lối ngắt câu, lối dùng lời thoại, v.v..., không sửa đổi, chỉnh đốn điều gì. Việc tập hợp tài liệu, biên soạn các phần tiểu sử, phụ lục, chú thích và thư mục do nhiều người góp sức song không tránh khỏi thiếu sót cần bổ sung dần. Sự bổ sung đầy đủ nhất là tiếp tục công bố những phần tiếp theo trong "*tác phẩm dành cho một người*" này.

Như thế, kết quả của hình phạt với một người lại có thể là quà tặng không ngờ tới bao nhiêu người khác.

Berlin, tháng Tư năm 2000

Phạm Thị Hoài

Trần Dần: Cuộc đời, tác phẩm, thời đại

- 1926   Trần Dần, tên thật là Trần Văn Dần, sinh ngày 23/8 (tức 16/7 năm Bính Dần) trong một gia đình khá giả tại phố Năng Tĩnh, thành phố Nam Định.
Học tiểu học, cao đẳng tiểu học và đậu bằng Thành chung tại Nam Định; sau đó học trung học tại Hà Nội, đậu Tú tài Pháp. Bắt đầu làm thơ. Yêu thích thơ Baudelaire, Verlaine và phái Tượng trưng.
- 1943   Trần Dần bắt đầu quan hệ với nhóm văn nghệ cánh tả xung quanh nhà xuất bản Hàn Thuyên: Trương Tửu (tức Nguyễn Bách Khoa), Lương Đức Thiệp...
Viết *Chiều mưa trước cửa* (thơ).
Trường Chinh và Nguyễn Ái Quốc soạn *Đề cương Văn hóa Việt Nam*.
- 1944   Viết *Hôn xanh dị kỳ* (thơ).
- 1945   19/8: khởi nghĩa giành chính quyền tại Hà Nội.
2/9: Chủ tịch Hồ Chí Minh đọc *Tuyên ngôn Độc lập*, khai sinh nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa.

- 1946 Phạm Quỳnh bị giết.
Nhất Linh sang Trung Quốc lưu vong.
Trần Dần cùng Trần Mai Châu, Đinh Hùng, Vũ Hoàng Địch, Vũ Hoàng Chương... lập nhóm thi sĩ tượng trưng Dạ Đài. Viết *Vẽ nẻo thanh tuyến* (thơ, in lại trong tập *Thơ Mới 1932-1945*, NXB Hội Nhà văn, 1999).
Tạp chí *Dạ Đài* ra số 1 ngày 16/11 đăng bản tuyên ngôn của phái Tượng trưng do Trần Dần viết. Số 2 ngày 19/12 chưa kịp ra mắt thì kháng chiến bùng nổ.
- 1947 Trần Dần về Nam Định tham gia kháng chiến, đảm nhận công tác thông tin tuyên truyền.
Khái Hưng mất tích.
- 1948 Trần Dần gia nhập quân đội, lúc đầu tham gia chiến đấu ở Thượng Lào và biên giới Tây Bắc, sau làm công tác báo chí và văn công cùng Vũ Khiêu, Vũ Hoàng Địch tại ở Ban Chính trị Trung đoàn 148 Sơn La.
16-20/7: Hội nghị Văn hoá Toàn quốc lần thứ 2 tại Việt Bắc, Trường Chinh đọc bản báo cáo *Chủ nghĩa Mác và văn hoá Việt Nam*.

- 23-25/7: Đại hội Văn nghệ Toàn quốc lần thứ nhất tại Việt Bắc, thành lập Hội Văn nghệ Việt Nam
- 1949 Trần Dần được kết nạp vào Đảng Cộng sản Đông Dương. Vẽ và viết cho các báo *Sông Đà, Giải phóng...*
Hội nghị tranh luận văn nghệ tại Việt Bắc, Tố Hữu đọc tham luận *Xây dựng nền văn nghệ nhân dân*, Nguyễn Đình Thi đọc tham luận về chủ nghĩa hiện thực xã hội chủ nghĩa.
1/10: nước CHND Trung Hoa ra đời.
- 1950 Trần Dần tham gia sáng lập nhóm văn nghệ quân đội đầu tiên: nhóm Sông Đà, với Trần Thư, Hoài Niệm... Tranh vẽ bộ đội theo lối lập thể và thơ bậc thang của ông bị chê là khó hiểu. Do bất đồng ngày càng rõ ràng với các cán bộ chính trị ở trung đoàn, ông xin chuyển công tác về Phòng Văn nghệ Quân đội thuộc Tổng cục Chính trị.
- 1951-1953 Trần Dần tham dự các khoá tuyên huấn toàn quân và chính huấn chính trị. Về nhận công tác mới tại Cục Quân huấn và Ủy ban Trung ương Hội Văn nghệ Quân đội, phụ trách các lớp đào tạo và tập huấn chính trị cho văn công trong quân đội.

- 1953   Trần Dần bị phê bình là giảng sai chính sách văn nghệ của Đảng trong các khoá đào tạo cán bộ văn công do ông phụ trách.
5/3: Stalin qua đời
17/6: Nổi dậy tại CHDC Đức. Liên Xô can thiệp vũ trang vào CHDC Đức.
19/12: Luật Cải cách Ruộng đất được ban hành.
- 1954   13/3: Chiến dịch Điện Biên Phủ bắt đầu.
Trần Dần tình nguyện tham gia chiến dịch cùng nhạc sĩ Đỗ Nhuận và họa sĩ Tô Ngọc Vân, thủ trưởng đơn vị là tướng Trần Độ.
7/5: Chiến dịch Điện Biên Phủ toàn thắng.
17/6: Cái chết của Tô Ngọc Vân trong chiến dịch tác động mạnh mẽ đến Trần Dần. Ông viết một hồi tiểu thuyết *Người người lớp lớp*, cuốn tiểu thuyết duy nhất của văn học Việt Nam thời kỳ đó về Điện Biên Phủ (xuất bản cùng năm, NXB Quân đội Nhân dân)
20/7: Ký kết Hiệp định Genève đình chỉ chiến sự ở Việt Nam
Vũ Hoàng Chương, Đinh Hùng, Bằng Bá Lân, Vũ Khắc Khoan, Vi Huyền Đắc, Phạm Cao Cung, Toan Ánh, Nguyễn Đăng Thục, Hoàng Văn Chí... di cư vào miền Nam.
Trong gần một triệu người miền Bắc di cư

có các văn nghệ sĩ sau này của Việt Nam Cộng hòa: Mai Thảo, Thanh Tâm Tuyền, Nguyễn Đình Toàn, Trần Dạ Từ, Nguyễn Mạnh Côn, Duyên Anh, Doãn Quốc Sỹ, Dương Nghiễm Mậu, Nhật Tiến, Trần Phong Giao, Vũ Thành An, Lê Tất Điều, Viên Linh, Tạ Ty... Gia đình bà Bùi Thị Ngọc Khuê (vợ Trần Dần) di cư vào miền Nam.

Hồ Phong công bố bức tâm thư ba trăm ngàn chữ gửi BCH TƯ ĐCS Trung Quốc phê phán "năm lưỡi dao đâm vào óc các nhà văn cách mạng".

10/10: Chính phủ kháng chiến tiếp quản Hà Nội. Trần Dần được cử sang Trung Quốc viết truyện phim Điện Biên Phủ, cùng đi có Đỗ Nhuận. 10/10: Khởi hành. 14/10: Đến Nam Ninh. Sau đó đi Bắc Kinh. 12/12: Trở về Hà Nội

Viết Anh đã thấy (thơ), *Tiếng trống tương lai* (thơ).

1955

Tháng 1: Hồ Phong công khai tự phê bình. Tháng 3, Trần Dần tham gia phê bình tập thơ *Việt Bắc* của Tố Hữu

Tháng 4, Trần Dần cùng Đỗ Nhuận, Hoàng Tích Linh, Hoàng Cầm, Trúc Lâm, Tử Phác đệ trình *Dự thảo đề nghị cho một chính sách*

văn hoá gồm 32 điểm, yêu cầu tự do sáng tác, trả quyền lãnh đạo văn nghệ về tay văn nghệ sĩ, xóa bỏ hệ thống chính trị viên trong các đoàn văn công quân đội, sửa đổi chính sách văn nghệ trong quân đội.

Viết đơn giải ngũ và đơn xin ra khỏi Đảng, đồng thời quyết định kết hôn với bà Bùi Thị Ngọc Khuê bất chấp sự phản đối của các cấp lãnh đạo.

Tháng 5: Hồ Phong bị bắt và bị kết án 14 năm lao cải.

Từ 13/6 đến 14/9: Trần Dần bị giam theo quân kỷ để kiểm thảo.

Tháng 10: Tổng tuyển cử tại miền Nam, Ngô Đình Diệm trở thành Tổng thống Việt Nam Cộng Hoà.

Từ 2/11 đến giữa tháng 2/1956: Đi tham quan Cải cách Ruộng đất tại Bắc Ninh.

Viết *Cách mạng tháng Tám* (thơ), *Nhất định thắng* (thơ).

1956

Cuối tháng 1, trong lúc Trần Dần ở Bắc Ninh, Hoàng Cầm cho đăng bài thơ *Nhất định thắng* trong *Giai phẩm mùa Xuân*. Tờ tạp chí bị tịch thu.

Giữa tháng 2, Trần Dần trở về Hà Nội. Hội Văn nghệ tổ chức hội nghị phê bình bài thơ *Nhất định thắng* với 150 văn nghệ sĩ tham

dự. Trần Dần bị kết án là đồ đệ của Hồ Phong, mất lập trường giai cấp, đi ngược lại đường lối của Đảng và bị giam 3 tháng tại Hoả Lò, Hà Nội.

Tháng 2: Đại hội 20 Đảng Cộng sản Liên Xô phê phán Stalin. Phục hồi danh dự cho các văn nghệ sĩ bị giết và kết án dưới thời Stalin.

7/3: Báo *Văn nghệ* số 110 đăng bài "Vạch trần tính chất phản động trong bài thơ *Nhất định thắng* của Trần Dần" của Hoài Thanh. Trần Dần dùng dao cạo cửa cổ định tự tử trong tù.

Trần Thị Băng Kha, con gái đầu lòng của Trần Dần ra đời.

Tháng 4: Dự luận bất bình về việc trao giải thưởng văn nghệ 1954-1955.

26/5: Mao Trạch Đông phát động chiến dịch Bách gia Vận động với khẩu hiệu *Bách hoa tề phóng, bách gia tranh minh* (Trăm hoa đua nở, trăm nhà đua tiếng).

28/6: Nổi dậy tại Poznań (Ba Lan). Tháng 7: Hoàn thành Cải cách Ruộng đất ở miền Bắc.

Tháng 8: Lớp học 18 ngày của Hội Văn nghệ Việt Nam về đường lối cải cách chống tệ sùng bái cá nhân Stalin tại Liên Xô.

29/8: *Giai phẩm mùa Thu* tập I xuất bản, có đăng bài *Phê bình lãnh đạo văn nghệ* của Phan Khôi.

Tháng 9: Hội nghị lần thứ 10 BCH TƯ Đảng về sửa chữa sai lầm trong Cải cách Ruộng đất.

15/9: Báo *Nhân văn* ra số 1, do Phan Khôi làm chủ nhiệm, Trần Duy làm thư ký toà soạn, Minh Đức xuất bản; ban biên tập gồm Nguyễn Hữu Đang, Trần Duy, Lê Đạt, Hoàng Cầm, có đăng bài Con người *Trần Dần - Tiến đến việc xét lại một vụ án văn học: Trần Dần* của Hoàng Cầm.

30/9: Báo *Nhân văn* ra số 2.

2/10: Ban Thường vụ Hội Văn nghệ Việt Nam ra thông cáo thừa nhận sai lầm trong việc phê bình bài thơ *Nhất định thắng*.

8/10: Tái bản *Giai phẩm mùa Xuân* với bài thơ *Nhất định thắng*.

15/10: Báo *Nhân văn* ra số 3.

Giai phẩm mùa Thu tập II xuất bản.

Đất Mới số 1 (số duy nhất) xuất bản.

Tháng 10-11: Nổi dậy tại Hungary. Liên Xô can thiệp vũ trang vào Hungary.

Tháng 10: Nhóm văn học Sáng Tạo ra đời tại Sài Gòn với Mai Thảo, Thanh Tâm Tuyền, Doãn Quốc Sỹ... Phan Khôi được cử

sang Trung Quốc dự đại hội kỷ niệm 20 năm ngày Lỗ Tấn qua đời.

5/11: Báo *Nhân văn* số 4 xuất bản.

20/11: Báo *Nhân văn* số 5 xuất bản.

Tháng 12: *Giai phẩm mùa Đông* xuất bản.

9/12: Hồ Chủ tịch ký *Sắc lệnh về chế độ báo chí*.

15/12: Ủy ban Hành chính Hà Nội ra thông báo đóng cửa báo *Nhân văn*. Số 6 (số cuối cùng) của *Nhân văn* không được in.

1957

20-28/2: Đại hội Văn nghệ Toàn quốc lần thứ 2 tại Hà Nội với gần 500 đại biểu. Trường Chinh kêu gọi đấu tranh đập nát luận điệu phản động *Nhân văn-Giai phẩm*. Thành lập Hội Liên hiệp Văn học Nghệ thuật Việt Nam.

1-4/4: Hội nghị thành lập Hội Nhà văn Việt Nam, Ban Chấp hành gồm 25 người: Nông Quốc Chấn, Nguyễn Công Hoan, Nguyễn Đình Thi, Tú Mỡ, Anh Thơ, Mộng Sơn, Cầm Biêu, Nguyễn Xuân Sanh, Nguyễn Huy Tưởng, Hoàng Cầm, Sao Mai, Tố Hữu, Hoàng Tích Linh, Nguyễn Hồng, Bửu Tiển, Xuân Diệu, Đoàn Giỏi, Phạm Huy Thông, Tế Hanh, Nam Trân, Vũ Tú Nam, Hoàng Trung Thông, Xuân Miến, Tô Hoài, Nguyễn Tuân.

11/4: Ban Chấp hành Hội Nhà văn họp hội nghị lần thứ nhất, cử ra Ban Thường vụ gồm 7 người: Chủ tịch: Nguyễn Công Hoan; Phó Chủ tịch: Tú Mỡ; Tổng Thư ký: Tô Hoài; Phó Tổng Thư ký: Nguyễn Xuân Sanh; các ủy viên: Nguyễn Hồng, Tế Hanh, Đoàn Giỏi.

25-26/4: Ban Chấp hành Hội Nhà văn họp hội nghị lần thứ hai, quyết định nhân sự cho tuần báo Văn. Nguyễn Công Hoan: Chủ nhiệm, Nguyễn Hồng: Thư ký tòa soạn, Tú Mỡ và Tế Hanh: ủy viên biên tập.

10/5: Báo Văn ra số 1.

Tháng 7-8, Nguyễn Hồng, Nguyễn Tuân, Tô Hoài tranh luận nhân việc báo *Học tập* (cơ quan lý luận của BCH TƯ ĐCSVN) phê phán báo Văn.

27/9: Báo Văn số 21 đăng bài thơ *Lời mẹ dặn* của Phùng Quán.

15/11: Báo Văn số 28 đăng bài thơ *Hãy đi mãi* của Trần Dần.

Trần Dần viết *Bài thơ Việt Bắc* (trường ca, xuất bản năm 1991)

Đinh Linh bị khai trừ khỏi ĐCS Trung Quốc sau 25 năm là đảng viên. (Bà còn được phép làm lao công một thời gian trong trụ sở Hội Nhà văn Trung Quốc,

trước khi bị đày đi lao cải và ngồi tù cho đến năm 1975.)

Chinh huấn văn nghệ tại Liên Xô, Ba Lan, CHDC Đức.

Nhóm Bách Khoa ra đời tại Sài Gòn.

1958

6/1: Bộ Chính trị ra nghị quyết số 30 NQ/TU về việc chấn chỉnh công tác văn nghệ.

10/1: Báo *Văn* số 36 (số cuối cùng) đăng truyện ngắn *Ông Năm Chuột* của Phan Khôi.

Tháng 2: Lớp học đấu tranh tư tưởng với 272 văn nghệ sĩ đảng viên tham dự

Từ 3/3 đến 14/4: Trần Dần tham dự lớp học đấu tranh tư tưởng tại Thái Hà Ấp với 304 cán bộ văn hoá văn nghệ tham dự.

Tháng 3: Tạp chí *Học tập* (co quan lý luận và chính trị do Trung ương Đảng trực tiếp lãnh đạo từ 1955 đến 1976) đăng bài *Chống chủ nghĩa xét lại trong văn nghệ* của Nguyễn Đình Thi.

10/4: Thụy An, Nguyễn Hữu Đang, Trần Thiếu Bảo (Minh Đức) bị bắt giam tại Hòa Lò, Hà Nội.

4/6: Hội nghị Ban Chấp hành Hội Liên hiệp Văn học Nghệ thuật họp tổng kết cuộc đấu tranh chống *Nhân văn-Giai phẩm*.

5/6: Nghị quyết của 800 văn nghệ sĩ hoan nghênh kết quả thắng lợi của cuộc đấu tranh chống *Nhân văn-Giai phẩm*.

30/6: Trần Trọng Văn, con trai Trần Dần ra đời.

2/7: Bầu Ban Chấp hành mới của Hội Nhà văn, Tổng Thư ký là Nguyễn Đình Thi.

7/7: Thông báo kỷ luật các văn nghệ sĩ đã tham gia *Nhân văn-Giai phẩm*. Trần Dần bị khai trừ khỏi Hội Nhà văn và đình chỉ xuất bản trong thời hạn 3 năm.

22/8 đến tháng 2/1959: Trần Dần đi lao động cải tạo tại nông trường Chí Linh cùng với Lê Đạt, Đặng Đình Hưng, Tử Phác.

Nhất Linh thành lập nhóm Văn hoá Ngày nay tại Sài Gòn.

Mao Trạch Đông phát động chiến dịch Đại Nhảy vọt.

Pasternak, nhà văn Xô-viết đầu tiên được trao Giải Nobel Văn chương, song không được sang Thụy Điển nhận giải thưởng.

1959

16/1: Phan Khôi qua đời.

Trần Dần viết *Sắc lệnh 59* (thơ), *Con tàu xã hội* (thơ), *17 tình ca* (thơ). Bắt đầu viết *Công tỉnh* (thơ - tiểu thuyết)

Tháng 11: Trần Dần được phân công dịch tại ga-ra Hội Nhà văn cùng với Lê Đạt, Phùng Cung, Nguyễn Khắc Dực.

10/12: Khai mạc phiên tòa xử "5 tên gián điệp phản động phá hoại cách mạng: Thụy An, Nguyễn Hữu Đang, Trần Thiếu Bảo, Phan Tội, Lê Nguyên Chí.

1960

19/1: Thụy An và Nguyễn Hữu Đang bị kết án 15 năm tù, Trần Thiếu Bảo 10 năm, Phan Tội 6 năm, Lê Nguyên Chí 5 năm.

19/3 đến 11/5: Trần Dần đi lao động cải tạo tại khu gang thép Thái Nguyên cùng với Lê Đạt. Sau đó về Hà Nội nghỉ phép.

13/6 đến 18-8: Trần Dần lại đi lao động cải tạo tại Thái Nguyên. Sau đó ốm nặng.

Hoàn thành *Công tình* (xuất bản năm 1994). Từ đó sống âm thầm tại Hà Nội bằng nghề dịch sách, đứng ngoài mọi sinh hoạt văn nghệ chính thống.

Miền Bắc hoàn thành kế hoạch 3 năm cải tạo và phát triển kinh tế văn hoá (1958-1960)

Xung đột Trung-Xô bắt đầu.

1961

Miền Bắc bắt đầu kế hoạch xây dựng chủ nghĩa xã hội 5 năm lần thứ nhất (1961-1965).

- Tháng 5: Phùng Cung bị bắt, tù 12 năm không án.
13/8, CHDC Đức xây Bức tường Berlin.
Trần Dần viết *Đêm núp sen* (tiểu thuyết).
- 1962 A. Solzhenitsyn xuất bản *Một ngày trong đời Ivan Denisovich*.
- 1963 Đảo chính tại Sài Gòn. Ngô Đình Diệm và Ngô Đình Nhu bị ám sát.
7/7: Nhất Linh tự tử tại Sài Gòn.
Trần Dần viết *Jò Joacx* (thơ).
- 1964 Hoa Kỳ chính thức tiến hành chiến tranh quân sự tại Việt Nam.
Hoa Kỳ ném bom miền Bắc lần thứ nhất.
Nhà thơ Joseph Brodsky bị kết án về tội ăn bám, vì hoạt động văn học ngoài phạm vi của Hội Nhà văn Liên Xô.
Trần Trọng Vũ, con trai út của Trần Dần ra đời.
Trần Dần viết *Mùa sạch* (thơ, xuất bản năm 1998),
- 1965 Nhà văn Xô-viết Mikhail Sholokhov được trao Giải Nobel Văn chương.
Trần Dần viết *Một ngày Cẩm Phả* (tiểu thuyết)

- 1966 Mao Trạch Đông phát động cuộc Đại Cách mạng Văn hoá.
Trần Dần hoàn thành *Những ngã tư và những cột đèn* (tiểu thuyết, xuất bản năm 2011)
- 1967 Đại hội các nhà văn Tiệp Khắc công bố thư ngỏ của Solzhenitsyn gửi Đại hội các nhà văn Xô-viết.
Vụ án "Xét lại chống Đảng": Hoàng Minh Chính, Vũ Đình Huỳnh, Vũ Thư Hiên, Nguyễn Kiến Giang, Lê Trọng Nghĩa... bị bắt.
Trần Dần viết *Con trắng* (thơ hồi ký).
- 1968 Mùa Xuân Praha. 21/;, Liên Xô can thiệp quân sự vào Tiệp Khắc. Hàng loạt văn nghệ sĩ Tiệp Khắc rời khỏi đất nước, phần lớn giới trí thức bị treo nghề. Milan Kundera sang tị nạn tại Paris.
Bùng nổ phong trào sinh viên và trí thức cánh tả phương Tây phản đối Mỹ và ủng hộ cuộc kháng chiến chống Mỹ của Việt Nam. Andrei Sakharov xuất bản cuốn hồi ký *Về tiến bộ, chung sống hoà bình và tự do tư tưởng*.

- Tổng tiến công quân sự Tết Mậu Thân tại các thành phố lớn miền Nam. Thảm sát ở Huế. 16/3 Thảm sát Mỹ Lai
Trần Dần viết *177 cảnh* (hùng ca lượ).
- 1970 A. Solzhenitsyn được trao Giải Nobel Văn chương.
- 1973 Hiệp định Paris về việc chấm dứt can thiệp quân sự của Mỹ tại Việt Nam.
- 1974 A. Solzhenitsyn bị bắt và trục xuất khỏi Liên Xô.
Trần Dần viết *Động đất tâm thần* (nhật ký - thơ).
- 1975 A. Sakharov được trao Giải Nobel Hòa bình.
30/4, Sài Gòn thất thủ, chính phủ Dương Văn Minh đầu hàng. Hàng loạt văn nghệ sĩ miền Nam di tản.
Chiến tranh biên giới Tây Nam bắt đầu.
- 1976 Mao Trạch Đông qua đời.
2/7: Nước Việt Nam thống nhất, đổi tên thành Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam.
Văn học Việt Nam hải ngoại ra đời.

- 1977   Đặng Tiểu Bình được phục hồi, phát động chiến dịch "Bốn hiện đại hoá" tại Trung Quốc.
- 1978   Trần Dần viết *Thơ không lời - Mây không lời* (thơ – họa).
- 1979   Trần Dần viết bộ tam *Thiên thanh - 77 - Ngày ngày*.
17/2-16/3: Chiến tranh biên giới Việt-Trung.
- 1980   Chiến dịch bài trừ người Hoa tại Việt Nam. Công đoàn Đoàn kết Ba Lan (Solidarność) ra đời.
Trần Dần viết bộ tam *36 - Thờ dài - Tư Mã dâng sao*.
- 1982   Hoàng Cầm bị bắt giam tại Hỏa Lò vì tập thơ *Vê Kinh Bắc* (viết năm 1959)
- 1983   Trần Dần bị xuất huyết não lần thứ nhất.
- 1985   M. Gorbachev được bầu làm Tổng Bí thư ĐCS Liên Xô, bắt đầu chính sách Glasnost và Perestroika.

- 1986 Tháng 12, Đại hội VI ĐCSVN ra nghị quyết về chính sách Đổi mới.
Dương Thu Hương viết *Những thiên đường mù*.
- 1987 6-7: Tổng Bí thư ĐCSVN Nguyễn Văn Linh họp với gần 200 các nhà hoạt động văn hoá Việt Nam tại Hà Nội. Lưu Quang Vũ và Xuân Quỳnh tử nạn. Nguyễn Tuân qua đời. Nguyễn Huy Thiệp viết *Tướng về hưu*. Trần Dần viết *Thơ mini*.
- 1988 Hồ Phong được phục hồi danh dự tại Trung Quốc. Trần Dần, Lê Đạt, Hoàng Cầm,... được mời tham gia sinh hoạt văn học trở lại. Tháng 5, Trần Dần vào Huế gặp gỡ đồng nghiệp và bạn đọc.
- 1989 4/6: Thăm sát tại quảng trường Thiên An Môn, phong trào dân chủ tại Trung Quốc bị đàn áp đẫm máu.
9/11: Bức tường Berlin sụp đổ.
- 1990 Dương Thu Hương bị bắt giam 6 tháng.
Bảo Ninh viết *Nỗi buồn chiến tranh*.
- 1991 Trường ca *Bài thơ Việt Bắc* được xuất bản tại Hà Nội, NXB Tác phẩm Mới. Bùi Ngọc Tấn

- hoàn thành bộ hồi ký *Chuyện kể năm 2000*.
- 1992 Trần Dần vào Nam thăm bạn bè văn nghệ sĩ.
- 1994 Tiểu thuyết - thơ *Công tỉnh* (1960) được xuất bản tại Hà Nội, NXB Hội Nhà văn. Lê Đạt xuất bản *Bóng chữ*.
- 1995 *Công tỉnh* được trao giải thưởng của Hội Nhà văn Việt Nam.
- 1997 17/1: Trần Dần từ trần hồi 10 giờ 30 sáng tại Hà Nội.
- 1998 Tập thơ *Mùa sạch* được xuất bản tại Hà Nội, NXB Văn học
- 2000 Tháng 3, *Chuyện kể năm 2000* của Bùi Ngọc Tấn bị đình chỉ phát hành.
- 2007 Trần Dần, Lê Đạt, Hoàng Cầm, Phùng Quán được tặng Giải thưởng Nhà nước về văn học nghệ thuật.
- 2008 Tập *Trần Dần – Thơ* được trao giải "Thành tựu trọn đời" của Hội Nhà văn Hà Nội.

1954

Trần Dân, thời gian trong quân ngũ

"Uốn thẳng lưng ra thì ta với được trời xanh."

10/9

Tôi đã biết những gì về Hà Nội? Tôi nhớ những năm tôi 17, 19 tuổi, những năm đó tôi biết Hà Nội như một cái gì tốt đẹp của những sự văn minh, hào hoa, tôi rất ghét. Vì ngày đó Hà Nội là Hà Nội của Pháp Nhật, của những Hoà Trường, những Louis Chúc gì đó... Vì ngày đó, tôi lại cũng là đồ đệ của những Rimbaud, những Lão Trang, phần

đúng không nói, phần sai là muốn như những người muốn bỏ "xã hội văn minh" đi sống với Mọi, Mán,... với những châu Phi, những hoang đảo cô quạnh, những rừng *vierges* nào đó... Hồi đó tôi mơ những cuộc đi hàng tháng trên bãi sa mạc, tôi mơ những cuộc sống "làng nọ cách làng kia thật xa, không nghe thấy tiếng gà của nhau", tôi mơ những xã hội như con ngựa không cần ai cầm cương mà nó sẽ cứ đi rất tự nhiên, rất tốt theo chiều hướng "biện chứng" của nó... Hồi đó tôi mới 19 tuổi... Tôi chẳng đi Phi châu, hoang đảo nào cả. Mà lại đi trong những Rimbaud, những *illuminations*; và đi trong những Ngõ Bò, những *impasses*, những ngõ tối những cửa ô; và tôi đã nói tới những *haschisch* những bạch phiến; và tôi đã viết những câu thơ và lời tuyên ngôn báo *Dạ Đài*...

Ngày đó tôi cũng có hai con mắt và hai cái tai. Nên tôi cũng đã nhìn thấy "Tây đằm", thấy "cái thằng Nhật", đêm tôi nghe thấy tiếng đàn *piano* nhà dưới, và nghe lẫn tiếng xe bò nhà pha chó xác chết (năm đói 45)... Nhưng những cái đó vào thơ tôi nó thành ra khác cả: tôi nói những ác vương... những nắm mộ... những tuyền đài... những vì sao... những đấm thuyền... những trần ai... những ta bỏ trần ai và những ta điên ta cuồng...

Ngày đó tôi nói những *vivre* (...). Tôi nói không có luân lý và đạo đức gì cả. Không có dư luận nào đáng kể. Mà chỉ có sáng tạo. Sống là tự thể hiện Bản sắc tới cao độ. Tôi nói Bản sắc cao độ là bao giờ cũng *dialetique*! Bản năng là sáng suốt nhất, là sáng tạo nhất, là cái quý nhất của con người, là sống nhất. Tôi đọc cả Marx, cả Bergson, và tôi thích cả

hai bên. Tôi nói, "tôi cứ sống theo tôi, đó là luân lý và đạo đức cao nhất", - đó là sống có nghĩa nhất, - đó là Sáng tạo nhất, - và đó là Nghệ thuật nhất... Tôi muốn làm "một vì sao chổi", roi một vệt rất dữ dội, đỏ rực bầu trời bao la của cuộc sống và của nghệ thuật... Tôi muốn lập những club "*je m'en foutiste...*", - những "*j'expaspère le bourgeois...*", những "bất phương" và những "vô vi". Tôi muốn vẽ "thật xấu mà thật đẹp". Làm thơ "thật trực trặc, thật loạn xạ mà lại thật nhịp nhàng". Sống "rất đều mà rất tốt", "rất hung dữ mà lại rất từ bi", "rất bất phương, rất vô vi mà lại hóa ra hành động và sáng tạo bậc nhất"! Những ngày đó tôi túng lẫm. Đói lẫm. Tôi nhớ em H, không có em anh còn nhịn nhiều hơn. Tôi sống thiếu não, có phút nào là không có gió lốc con giông? Những lúc đi trên vỉa hè là những lúc tôi nhìn Hà Nội bằng những con mắt *sauvage*. Nhưng những lúc ngồi một mình trong phòng, mới là những lúc *sauvage* nhất. Tôi biết rằng không có gì ghê gớm hơn tôi trong những lúc tôi ngồi im lặng... Đó, tôi biết về Hà Nội nhiều nhất, thấm thía nhất là như vậy...

Hôm nay tôi muốn viết gì về Hà Nội?

Tôi biết một số người Hà Nội.

Đây là anh Nguyễn Đình Thi. Anh ta đã làm ra bài hát *Người Hà Nội*. Anh ta lẫm tài, nói hay, trẻ và thông minh, - lẫm tài nhưng cái chính của anh là thơ. Chín năm nay anh đã làm những việc: đại biểu quốc hội, biên tập báo *Văn nghệ*, ủy viên Tiểu ban Văn nghệ Đảng, chính trị viên

phó tiểu đoàn 54 trong mấy chiến dịch Trung Lào, Điện Biên, - và tiểu thuyết gia, - và nhạc sĩ, - và thi sĩ vân vân... Anh có nhiều khó khăn đau xót, vợ ốm con đói, nhưng không thấy anh nói chuyện ấy mấy khi. Anh ta người lúc nào cũng như một con giông. Anh làm việc thì góm lằm, ai cũng phục năng suất của anh, thức đêm thức hôm, bỏ giấc ngủ trưa v.v... Anh là một người Hà Nội.

Anh Văn Cao này: Cũng rất lằm tài... nào vẽ, nào thơ, nào nhạc... Anh ta đã làm ra bài hát mà dân ta chọn làm Quốc ca... Người ta nhớ nhiều như bài *Sông Lô* anh làm sau chiến thắng Việt Bắc. Anh cũng có nhiều khó khăn: vợ yếu, mảnh khảnh, thiếu sữa cho con. Con anh lớn lên mà sống được, không phải vì sữa với com, mà chắc vì nó là người Việt Nam thôi. Anh VCao đó cũng là một người Hà Nội.

Anh Sửu này: hai đời công nhân sở máy cưa Hà Nội. Ngày nổ súng thủ đô anh cắn răng giữ khu Bạch Mai. Máu anh đổ cùng máu những công nhân khác [...] Tôi biết những anh Tú, anh Tắc, anh Chắt v.v...: những cán bộ của Trung đoàn Thủ đô. Những người Hà Nội ra đi kháng chiến, bây giờ lên cán bộ cả. [...] Tại sao cả những thi sĩ nông dân chưa biết Hà Nội cũng thích Hà Nội? [...] Và tại sao có những "anh em" không yêu Hà Nội? Có phải tại nghe người ta nói: "kiểu Hà Nội, con gái Hà Nội, chợ Đồng Xuân, v.v..."? [...]

12-14/9

Một vấn đề cần nghiên cứu:

Quy luật của cuộc sống trong Chiến tranh chuyển sang Hoà bình

Từ ngày hôm qua sang ngày hôm nay là chuyển hẳn từ hai chữ Chiến tranh sang hai chữ Hoà bình. Những tiếng đồng hồ này nó có một giá trị đặc biệt. Dần dần người ta mới thấy giá trị của những tiếng đồng hồ đó. Số mệnh, nhiệm vụ của hàng triệu con người thay đổi hẳn. Nhưng [...] sự thay đổi nó dần dà, góp gió góp gió mãi, tôi đợi một con Bão chưa lên.

Tôi đã thấy những gì? Những ngày cuối Chiến tranh, những ngày đầu Hoà bình tôi đã nghĩ rất nhiều. Tôi nghĩ đến công tác, đến đời sống của tôi. Tôi nghĩ trong chiến tranh tôi đã làm được những gì? Khó trả lời quá. Tôi đã mất những gì? Tôi đã được những gì? Sao tôi thấy những cái được ấy nó chưa xót quá. Tôi được những cái mà nghĩ đến là kèm theo những suy nghĩ, những im lặng, những khó nói, nếu không phải là những mất mát, những buồn bực, chua xót và thờ dài. Bài thơ tôi mới làm đây có người bảo là bi quan, có người bảo là loạn quá. Tôi được những câu thơ như vậy chẳng? Xưa kia tôi là một thằng bất phương, vô chủ nghĩa. *Je m'en foutiste*. Vào chiến tranh có nhiều lần nhiều lúc tôi học làm một anh không bất phương nữa. Không *m'en foutiste* nữa. Mà cố học trách nhiệm, cân nhắc, chú ý... Tôi đã gạt bỏ những điều tôi biết, cả đúng lẫn sai. Tôi định *simplifier* tôi đi, giản đơn hoá. Tôi nói "Không" với dĩ vãng và "Ừ" với mọi điều người ta nói

với tôi. Nhiều buổi tôi đã thành một người máy móc hẳn hoi. Và những ngày ấy tôi không sáng tác gì nữa. Tôi có một mâu thuẫn chưa giải quyết được. Là xu hướng của tôi đòi hỏi một thứ Thơ khác, nó trái ngược với sự đòi hỏi về Thơ của xung quanh, cấp trên và bạn bè.

Tôi nói về Thơ nhiều.

Vì đối với tôi, đó là vấn đề sinh tử, ước mơ và nguyện vọng, chủ nghĩa và lý tưởng, đời sống và nghệ thuật, Thơ đối với tôi có nghĩa của chữ Cách mạng, chữ Đấu tranh, chữ Cuộc đời, chữ Giai cấp của tôi. Cho nên Thơ tôi thế nào, làm được hay bế tắc, làm hay hay làm dở, - đó tức là trả lời những câu hỏi: tôi đã làm gì trong chiến tranh? tôi đã được và đã mất những gì?

Trước kia tôi muốn Thơ tôi thế nào?

Thời đó tôi muốn một thứ Thơ như một con mòng ác, trong đó người ta giận dữ, người ta điên cuồng, người ta lồng lộn, người ta sống hỗn độn, đang Bắc sang Đông, vừa ở Bắc lại vừa ở Đông. Người ta có thể bất phương chủ nghĩa, tự thả mình theo quy luật một thứ biện chứng duy tâm, những hình ảnh thơ nóng bỏng, cháy như lửa, một hình ảnh ánh lên nhiều hình ảnh, hình ảnh nọ chống đối hình ảnh kia, hoà hợp nhau, lôi kéo nhau trong một điệu nhảy ma quỷ... Đúng là: một cuộc sống *chaotique*, nhưng một cái *chaos* có *harmonie* của nó. Một điệu *danse macabre* có cái thần tiên của nó. Một cái hỗn độn có cái trật tự của nó. Và cái *harmonie*, cái thần tiên, cái trật tự đó là tùy theo tiêu chuẩn tôi cho là: ý thích của tôi. Mà ý thích của tôi là

theo tiêu chuẩn tối cao! Đó là sơ lược cái mơ ước ngày tôi 18, 19 tuổi.

Vào chiến tranh, tôi muốn Thơ tôi thế nào?

Có những ngày và nhiều ngày tôi không nghĩ tới nữa. Lại cũng có những ngày tự dung tôi nghĩ rất nhiều. Có lúc tôi tưởng như nắm chân lý trong tay rồi. Có lúc tôi tưởng như mất cả cuộc đời!

Lúc tôi muốn một thứ Thơ dễ dãi. Lúc một thứ Thơ không có vần. Lúc một thứ Thơ như một hạt ngọc. Lúc một thứ Thơ kể chuyện. Lúc một thứ Thơ gồ ghề. Lúc một thứ Thơ hiền lành, có cái khoẻ của những bắp thịt hồng. Lúc một thứ Thơ rõ nghĩa. Lúc một thứ Thơ vừa rõ nghĩa vừa mờ 100, 1000 nghĩa khác. Lúc một thứ Thơ theo sát chính trị từng bước một. Lúc một thứ Thơ na ná như của anh lính, nó mát mà lành, nó hiền mà khoẻ, nó thực tế... Lúc một thứ thơ na ná như bài nói của anh cán bộ, nó đả thông, nó giục giã, nó lý luận... Tôi muốn nhiều lắm, từng mẫu, từng mẫu viết cho mình xem, không thành được bài mà thành từng khúc. Tôi xem lại những câu đó, tôi nói những ao ước cộng sản, những quan niệm của tôi về lý tưởng, về con người, về Thơ... Tôi nói những mẫu chuyện riêng, những buồn bực, đau khổ. Chả có câu nào 6, 8 chữ. Nhịp thơ như đá, như cả tai... Tôi vẫn hằng nghĩ, đó là tôi chuẩn bị cho một con Bão sẽ tới. Tôi góp gió. Cho nên trong chiến tranh tôi mất và tôi được là những cái đó, chưa thành cái gì cả. Tôi có thể nói chắc chắn rằng, Thơ tôi chưa thành, - tức là chủ nghĩa chưa đút, lý tưởng chưa chảy vào tận máu, chưa hóa thành những tế bào của cuộc đời tôi.

Thơ tôi chưa thành tức là con người tôi còn đang dang dở, cuộc đời tôi chưa có ra gì. Chiến tranh đã dạy cho tôi những điều lụn vụn, những sự thực chi tiết và bộ phận. Chiến tranh chưa tạo cho tôi thành một người có da có thịt. Tôi chưa nhìn thấy sự thực lớn lao nhất của cuộc sống. Cho nên không có lạ gì những ngày đầu tiên của Hoà bình tôi rất buồn cho những năm Chiến tranh của tôi, tôi có những hối hận, những tiếc rẻ tiếc đất, những ý nghĩ băng quơ và nhạt mồm.

Bây giờ tôi muốn một thứ Thơ như thế nào?

Những sự suy nghĩ của tôi nó kế tiếp nhau, tuy nhiều lúc tưởng rằng nó chống chọi và từ bỏ nhau hẳn. Bây giờ tôi muốn một thứ Thơ như thế nào đó giải quyết được một số những mâu thuẫn giữa tôi với người ta và giữa tôi với tôi. Tôi muốn nhiều nghĩa, mờ ảo, mà người ta muốn rõ nghĩa rành mạch. Vì vậy tôi muốn một thứ Thơ nào đó có một nghĩa rõ ràng và kèm theo muôn ngàn nghĩa khác. Tôi muốn một thứ Thơ không có vần, không có kỷ luật, - người ta thích thơ dễ đọc, có vần. Vì vậy tôi muốn một thứ Thơ nào đó rất tự do nhưng rất có nhịp chắc chắn, cái nhịp đó đủ sức mạnh và âm điệu để cho tự nó có thể sinh tồn, - chỗ có vần, chỗ không có vần. Nó rất nhịp nhàng, nhưng đó là một cái nhịp nhàng tạo nên bằng những cái gồ ghề khúc khuỷu, chối tai, rúc óc. Nhưng mà những cái đó lại nhịp nhàng. Nghĩa là tất cả những cái xóc hợp lại thành cái êm. Một cái êm rất xóc.

Trước kia tôi thích Thơ như một con mòng ác hỗn độn, - về sau tôi lại thích Thơ nó thực như là chuyện con gà, như bài nói của anh cán bộ, như lời ca dao của anh đội viên, cho nên bây giờ tôi thích một thứ Thơ nào đó rất loạn nhưng lại rất bình... Rất nhiều chiều góc bề diện, nhưng lại chỉ có một chiều góc bề diện. Như một con mê, như là một sự thực tầm thường. Rất bất phương chủ nghĩa, nhưng mà bất phương theo chủ nghĩa công sản. Tôi không chơi chữ. Mà tôi rất tin rằng người cộng sản là một người đại linh động, không có công thức, định kiến, khi ẩn khi hiện, nay không mai có, lại vừa có vừa không.

Tôi thích Thơ phải có buồn có tủi, có suy nghĩ có thấm thía, có chua xót có đau khổ, có *drame*, có máu có mồ hôi. Thơ đầm nước mắt. Giọt mực là giọt máu, giọt mồ hôi. *Accent* Thơ là những *accent* éo le, trái ngược, giận dữ, chàm chọc, tự hào, hãnh diện, hãnh học, soi mói.

Người ta muốn Thơ phải rõ ràng phần khởi, hồng hào, êm ả.

Vì vậy bây giờ tôi muốn một thứ Thơ nào đó có cái phần khởi của những giọt nước mắt, mồ hôi và máu đào; phần khởi của những khói bụi, đất cát, thuốc súng, xác chết, nhà thiêu, bãi cháy, bom xé đạn thiêu; phần khởi của những thất vọng, những điêu tàn, những chia ly, tan rã và thất bại. Tôi muốn một thang thuốc ngọt hợp bởi những vị đắng và cay nhất của trái đất.

Tôi thích Thơ nó lý sự, - người ta thích Thơ không nói lý. Vì vậy bây giờ tôi thích một thứ Thơ nào đó nó lý sự bằng

những tình những cảnh. Và ngược lại, những cảnh những tình nó nói lý rất sâu xa.

Tôi thích Thơ thời sự, theo sát cái hồi hộp, lo lắng của Đảng tôi, dân tôi, triệu triệu quả tim dân chúng và quân đội, chiến sĩ và cán bộ, lãnh tụ và quần chúng. Tôi lại cũng thích Thơ không thời sự, Thơ bao trùm đất nước và thời gian, Thơ ăn lấn sang mọi thế kỷ, và Thơ nhập cả vào cái biện chúng bao la của sự vật.

Vì vậy bây giờ tôi muốn một thứ Thơ nào đó lấy đề tài ngay ở nhịp đập trước mắt của trái tim dân tộc Việt Nam, - nhưng trong đề tài đó tôi đào mãi đào mãi tới khi tôi tìm thấy quả tim Nhân loại. Đó là sự thực mà cũng là ý muốn của tôi. Quả tim dân tộc tôi có nghĩa là quả tim Nhân loại. Nhịp đập của nó là nhịp đi của Biện chúng. Cái ngày hôm nay là dồn ép của hàng triệu năm về trước và mở ra triệu thế kỷ về sau. Tôi muốn một thứ Thơ nào đó vạch ra được sự thực đó. Hạt bụi, sợi tóc mây là cả một vũ trụ. Một khoảnh khắc là cả lịch sử của trần gian. Một thắc mắc của em là tất cả lo âu nhân loại.

Tôi thích Thơ chính trị. Hoan hô Đảng. Hoan hô cách mạng. Thơ khẩu hiệu: công nông binh, Hồ Chủ tịch muôn năm. Tôi lại cũng thích Thơ không chính trị. Thơ "cái đêm hôm rằm... cô Lý cô Lối cái cây đa..." Thơ một con cò, một cánh hoa, một sợi cỏ. Thơ băng quơ.

Vì vậy bây giờ tôi muốn một thứ Thơ nào đó nó nói về vấn đề chính trị bằng một cách không chính trị gì cả. Ngược lại, nó nói những cái không chính trị mà lại rất chính trị. Nó có những khẩu hiệu không phải chép ngoài phố, - và

tôi muốn nhiều, muốn thật nhiều những khẩu hiệu đó, tôi hô cho cuộc sống, sống mạnh lên. Ngược lại, nó cũng chép nguyên văn những khẩu hiệu ngoài phố, đầu làng, nhưng mà tâm ruột nó tôi đã tiêm cho máu chảy, máu rất đỏ, rất thắm của những tuổi 20, 19...

Tôi thích Thơ sáng nghĩa. $2 \times 2 \rightarrow 4$. Tôi lại thích Thơ tối nghĩa. Thơ hũ. $2 \times 2 \rightarrow$ óc.

Vì vậy tôi thích một thứ Thơ nào đó vừa sáng vừa tối. Vừa là ngày vừa là đêm (vì cuộc đời có cả hai cái đó). Vừa là tỉnh vừa là mơ. Vừa là Một vừa là Tất cả. $2 \times 2 \rightarrow 4$ (*Infini*) + óc $\rightarrow 4 \rightarrow$ óc...

Tôi thích Thơ thật chối tai cho kẻ địch. Bọn *bourgeois, propriétaire foncier* phát cáu nổi điên. Tôi lại thích Thơ như thuốc độc ngọt ngào, chúng nó tranh nhau tói mà xin uống, và tức là xin hàng, xin chết, xin tan rã, xin biến loạn, xin tiêu diệt.

Vì vậy bây giờ tôi muốn một thứ Thơ nào đó chửi địch mà địch lắng tai nghe, khen địch mà tan rã địch!

Tôi còn nói nhiều về Thơ nữa.

Không vội, tôi mới 28 tuổi.

Đó là những cái tôi được trong chiến tranh. Sao mà cái được đó xem ra nó nao nó núng vậy, - nó có vẻ như là tôi thua. Nhưng mà tôi thấy tôi mạnh ở chỗ ấy. Cái vẻ thua đó không tỏ là tôi thua, - ngược lại, nó tỏ rằng tôi thắng rất to. Trong chiến tranh tôi đã mất hết cả. Tôi giang tay thả cho mất hết. Và cũng có những sự bất ngờ, có người

thò tay, có kẻ địch nó lấy mất của tôi. Nhưng tôi đã được một điều: là "tôi muốn một thứ Thơ nào đó".

Điều tôi được ấy, tôi coi lớn hơn hết thầy mọi mất mát. Dân ta, Đảng ta, hãy tin như tôi tin. Tôi muốn "một thứ Thơ nào đó", tức là tôi muốn Thơ tôi thành một người khổng lồ, lớn bằng không gian, sống dai bằng thời gian, người khổng lồ đó là người bảo vệ cho giai cấp, cho dân, cho chủ nghĩa của tôi.

16-17/9

Trong chiến tranh người ta ít có thời giờ để mà ngâm cho sâu. [...] Người ta không có thì giờ hút một điếu thuốc cho xong. Khói chưa tan, óc người ta đòi bận ngay việc khác. Thật là một cuộc sống hót hải. Trong chiến tranh người ta như là người đi trong Bão. Như người bơi trên biển, vật cùng sóng gió. Như người xông vào đám cháy làng dập lửa. Người ta sống vội vã, người ta bắt tay nhau trên đường công tác, [...] người ta ghé vào thăm nhau giây lát, [...] người ta rất yêu nhau nhưng phải từ chối nhau cả từng phút nghỉ, mặc dầu anh con sốt chưa lui. Người ta nói với nhau chưa xong hết ý, thôi, cảm sung xông ra mặt trận, [...] Anh cán bộ có một lối, gọi là động viên xôi, cho những anh lính đang sạch tinh thần xách súng ra đi. Anh vẫn công vừa nghe "chính ủy đã thông", vừa làm một bài thơ, một câu hò, thậm chí một bài hát phổ lời chi thị. Chúng ta hãy cố kể lại những mẩu chuyện lạ kỳ như vậy mà xem. Trong sinh hoạt, trong công tác của chúng ta những buổi

chiến tranh, có phải nó giống hệt như gió lốc trong những ngày giông tố?

Ban sớm tôi họp. Ban trưa về viết chỉ thị. Gặp anh hay gặp chị để "đả thông nhau". Ban chiều tôi họp phổ biến, chúng ta đặt kế hoạch nào. Xẩm tối tôi tự phê bình trong tổ 3. Hôm nay còn sót mấy việc. Ban đêm tôi còn họp. Trong giấc ngủ tôi xếp công việc của ngày mai. Cuối tuần tôi tự phê bình: chưa tranh thủ lắm. Tôi tự phê bình nhiều quá: Kém đi sâu! Cái lỗi đó ngàn lần tự phê, ngàn lần không sửa nổi...

Tôi viết thư cho em: anh không hẹn được trước. Gặp gỡ là cầu may.

Tôi viết thư cho bạn: tao bận quá. Nhưng cũng nhận lỗi là lười viết thư cho mày.

Tôi quên chưa nói: Làm sao tôi mất cả thói quen nhìn trời đất khi nào không biết? Chúng ta lại có lần đã đồng ý với nhau: không phong cảnh gì nữa, đấu tranh thôi, con người thôi. Thật là một chuyện tối vô lý. Cái người nhìn phong cảnh, tôi tưởng là một người có tâm hồn yêu ghét sâu xa, vậy mà có lần chúng ta đã cho họ là viễn vông!

À cũng có lần tôi cố viết nhật ký, - định ý rằng để mài giũa tâm hồn. Việc đó tôi cứ quyết làm đi làm lại, nhưng mà sao quyển nhật ký của tôi nó cứ biến thành quyển sổ công tác, ghi những hội ý, kế hoạch... lúc nào không biết? Quyển sổ mới ghi lắm vấn đề vậy, công việc dự làm, công việc đã làm, công việc để nghiên cứu, và rất nhiều công việc rất cần, - ghi cẩn thận mà không làm xuể...

Chúng ta hãy nghĩ lại mà xem. [...] Người ta làm việc và làm việc. Họp và họp. Đánh và đánh. Học và học. Sinh hoạt và sinh hoạt. Kiểm điểm và kiểm điểm. Đa thông và nghe đa thông. Tôi tính thử những cuộc họp trong 1 tuần lễ: họp tổ 3, họp cán bộ, họp tổ Đảng, họp tiểu đội, họp toàn ban, họp đại đội. Mỗi cuộc họp kèm theo dăm bảy cuộc hội ý. Hội ý thì nói rằng chớp nhoáng, nhưng sự thực đúng là những cuộc họp, thường thường kéo dài hàng giờ thành những cuộc họp đội lột hội ý cho người ta đỡ ngại. Tôi tính thử, dù cứ cho là hội ý chớp nhoáng, cộng lại cũng thành một cái không chớp nhoáng. Hội ý cán bộ, hội ý đảng viên, hội ý tổ trưởng, hội ý chi ủy... Tôi không muốn tính nữa. Tôi không hiểu tôi đã làm như thế nào? Vì tính ra một tuần có 7 ngày, một ngày 24 tiếng, thì thật không đủ ngày giờ mà xếp những cuộc họp và hội ý đó vào. Chúng ta không có lạ gì nữa nếu như nhiều cán bộ của ta, nhiều anh không đủ thời gian. Và tất cả là thiếu máu. Chúng ta cũng không lạ lùng gì nếu người ta trách cán bộ mình kém sâu sắc, ít sát quần chúng, nhiều anh đã trở nên máy móc và khô khan thực sự. Vì những vết xấu đó là một lẽ tự nhiên. Cuộc đời anh chật ních những họp hành, tháng năm mòn trong những hội nghị. Tôi nói vậy không phải là phản đối họp, - tôi thấy nó rất cần. Nhưng tôi nói vậy tức là tôi phản đối chiến tranh. Và tôi cũng phản đối họp nhiều, nó có nghĩa là chúng ta bị động với chiến tranh, chúng ta không làm chủ được nó. Một đôi khi người ta cũng dành thời giờ viết một vài bức thư cho bạn, cho vợ, cho bố mẹ. Tôi đã đọc nhiều lá thư,

anh cán bộ viết cho vợ đề 1, 2, 3... vài câu cộc lốc. Người ta cũng coi thư từ như một cuộc họp vậy. [...] Tôi lại cũng đã được đọc một số ít những lá thư dài 6, 7 trang, đã ngạc nhiên sao có người lại có thì giờ viết như vậy. Tôi đọc những lá thư ấy và thấy nó giống như một bài báo rất dở, không tờ báo nào có thể dùng. Hoặc như bài diễn thuyết của một anh cán bộ rất là xoàng.

Trong chiến tranh đôi lúc người ta cũng cố giành lấy thời gian mà nhìn một vì sao, mà nghĩ tới quê hương, nghĩ tới tương lai, nghĩ tới những ngày chiến thắng về sau đây...

Nhưng mà có người gọi đi họp rồi. Kềng báo đi tập trung sinh hoạt và học hát. Hoặc giả dụ cũng không có việc gì, nhưng cái óc người ta đã quá quen cái nếp vội vàng. Nên người ta cũng chỉ nghĩ thật là hót hải, nông cạn và cụt lùn. "Sau này tha hồ mà sướng!", nhưng mà sướng thế nào? "Tương lai sẽ lấy vợ!" "Quê tao bây giờ tan nát cả." Nhưng mà tôi với bạn đều không kịp thấm thía cho sâu vào những chữ *tương lai* và những chữ *tan nát*... Chúng ta còn lắm việc. Tôi với bạn xoay ra bàn công tác hay đá thông nhau một vài vấn đề còn đang rớt lại.

Cho nên [...] tôi hoàn toàn đồng ý với những nhận xét là "trong chiến tranh tình cảm con người bị mòn mỏi", hoặc "trong chiến tranh người ta cuốn nhau vào một cuộc sống sôi nổi nhưng nông cạn, một cuộc sống rộng rãi nhưng thiếu chiều sâu".

Cho nên tôi hiểu vì sao người ta ham đọc tiểu thuyết Liên Xô. Những người Liên Xô đã chiến tranh trước chúng ta, trong chiến tranh họ cũng đã sống như ta, nhưng sau

chiến tranh họ đã có thì giờ mà suy nghĩ về chiến tranh, họ đã suy nghĩ tới mức tiểu thuyết. Và những tiểu thuyết đó đã giúp chúng ta chiến tranh cho sâu sắc hơn rất nhiều. Cho nên tôi cũng hiểu vì sao chính từ ngày Hoà bình trở đi, người ta mới vỡ ra nhiều lẽ. [...] Hết chiến tranh người ta mới bắt đầu hiểu chiến tranh. Tôi đang bắt tay vào việc tìm tòi những quy luật cuộc sống trong chiến tranh.

Cho nên tôi cũng hiểu tại sao trong chiến tranh, người viết cố tìm ra nhiều hình thức gọi là đột kích, kịp thời. Có thể nói dứt khoát rằng, chúng ta chưa có làm cái việc sáng tác (hiểu theo đúng nghĩa) trong chiến tranh. Bây giờ mới là lúc chúng ta bắt đầu sáng tác.

Người ta nói "chiến tranh rèn luyện con người". Vậy mà sao tôi nói toàn những mất mát, mòn mỏi, nông cạn, hót hái? Tôi nghĩ rằng người ta nói vậy cũng không sai, và tôi nói vậy cũng rất đúng. [...] Hôm qua chúng ta rất rất anh hùng. Chúng ta nhịn đói. Chúng ta mặc rách. Chúng ta làm việc không cần cả những điều kiện tối thiểu của việc đó nữa. Chúng ta đã trút bỏ đi nhiều tính xấu, tính cầu an, tính ích kỷ, tính nhút nhát. Chúng ta tự đứng và có chủ ý đào luyện chúng ta thành những người can đảm, vị tha, hành động quên mình. Chúng ta được một cái rất quý là chúng ta...

Nhưng mà tôi nói chúng ta mất mát và mòn mỏi. Không kể những mái nhà, sức khoẻ, tuổi trẻ và gia đình, không kể của cải và thể chất. Tôi nói đây là nói tâm hồn, nói sự suy nghĩ, tôi nói tình cảm, tôi nói đời sống tâm tưởng của từng người. Và tôi nói là mất nhiều và mòn nhiều. Những

ví dụ cụ thể tôi kể trên kia là những chứng minh. Sự thực đó nói nhiều lắm, và sự thực còn gấp bội, những ví dụ tôi đưa ra còn mờ nhạt và rụt rè.

Có những ngày máy móc, nhiều anh bạn máy móc đã nói với tôi là tả "con người hành động". Cái ý đó không sai, nhưng nó sai ở cái nội dung bạn tôi gán cho chữ "hành động". Tôi nghĩ rằng tả con người chúng ta thật đúng phải là những người đại suy nghĩ mà lại đại hành động. Chúng ta hãy xem thơ văn chiến tranh của chúng ta. Chúng ta thấy chúng ta vào khói ra lửa, sinh tử không sòn, chúng ta thấy chúng ta hành động ghê gớm lắm. Nhưng có điều buồn là chúng ta không thấy chúng ta! Chúng ta không nhận những con người hành động như vậy là mình! Cái đó là văn thơ. [...]

Chiến tranh rèn luyện. Chúng ta được nhiều điều. Nhưng [...] tôi nói nó là bộ xương. Chiến tranh làm chúng ta rắn xương rắn thịt, làm cho tâm hồn chúng ta có hình cốt, có cái khung rất tốt rất bền. Nhưng bạn đừng có mắc sai lầm bảo rằng bộ xương là người, hình cốt và cái khung là tâm hồn ta rồi đó. Nói vậy là một sự đối trá, là nói theo đà một kiểu lý luận trừu tượng mà thôi, dù có hay bao nhiêu cũng vẫn là không có sự thực. [...] Tôi nghe bạn nói hay, nhưng tôi còn nghe sự thực hơn là nghe lời bạn.

[...] Cho nên bạn nói Chiến tranh rèn luyện; - bạn cần nghĩ thêm Hoà bình cũng rèn luyện, mà còn rèn luyện hơn là chiến tranh nữa. [...] Tôi chắc những người nào thực tế một chút đều công nhận như vậy. Bất đắc dĩ dân ta mới

chiến tranh. [...] Chứ chúng ta không bao giờ muốn chiến tranh để rèn luyện chúng ta cả. [...] Tôi nghĩ rằng, 9 năm nay chúng ta kiến thiết Hoà bình nhất định hơn là 9 năm nay chúng ta cắn răng mà kháng chiến. Không phải chỉ hơn về vật chất, mà nhất định kèm theo cái hơn về vật chất đó còn cái hơn về tâm hồn. [...] Chúng ta có những nhà máy, [...] chúng ta lại có những hiệu sách đầy sách, những nhà xuất bản chạy không kịp đòi hỏi của quần chúng, những cuộc triển lãm mùa thu, những cuộc tấu nhạc, [...] chúng ta lại có những người nông dân đang học chỉ huy máy cày, nói chuyện triết lý, chuyện kỹ nghệ và đọc được những tiểu thuyết và triết học Mác... 9 năm nay đáng lẽ như vậy. [...] Tôi đặt mức con người chúng ta như vậy.

20/9 đến 1/10

[...] Hoà bình rồi, người ta mới có thể biết trong chiến tranh người ta đã ao ước thầm kín những cái gì. [...] Tôi nghe người ta nói nhiều những câu: "phải xét lại", hoặc "không hợp thời nữa", hoặc "phải nghiên cứu". Người ta nói cả "cái đúng đã trở nên sai", - "cái sai trở nên đúng". Tôi biết đó là đúng chủ nghĩa của ta: một cái lẹ. Hôm qua là tiến bộ. Hôm nay có thể thành lạc hậu. Và ngày mai thì cũng cái lẹ đó có thể biến thành phản động hẳn hoi...

Hoà bình rồi, người ta mới có thể biết trong chiến tranh người ta đã mất mát và thu hoạch được những gì. Có người nói được nhiều hơn. Người nói được bằng mất. Và người nói mất nhiều hơn. Và cũng có người không trả lời được. Tôi nói rằng chúng ta mất nhiều hơn. Tại vì tôi nghĩ

tội chiến tranh và tội ác của nó. Và tại vì tôi so sánh những cái thu hoạch 9 năm chiến tranh vừa qua với những cái thu hoạch lớn hơn gấp bội nếu 9 năm qua là 9 năm kiến thiết Hoà bình. Có những anh nói đó là đặt giả thuyết, không thực tế. Tôi muốn bảo thẳng vào mặt anh ta rằng cái thực tế mà anh quan niệm rất cao cả là một thứ thiên cậ, sỉ nhục cái thực tế của chủ nghĩa chúng ta. Và tôi muốn bảo cho anh ta biết rằng anh ta đã lấp nhảm đầu Ngô vào mình Sở: - Tôi nói giả thuyết đó, nhưng giả thuyết ấy thực hơn triệu lần cái thực tế mớ xì ở trong óc của anh! Sao chỗ nào tôi cũng vấp phải những con người thiên cậ, máy mớ như vậy? Vì thế tôi muốn viết nhiều, muốn viết những cái tôi chưa dám viết. Và tôi muốn viết không có kiểm duyệt. Tại vì nếu mà viết có kiểm duyệt thì tôi lại vấp phải những con người như vậy...

Hoà bình rồi, người ta mới biết trong chiến tranh người ta đã sống chết vui buồn theo một thứ quy luật đạt, hót hải, mạnh mà nông, khoẻ mà hời hợt. Người ta sống còn kém cái phần chủ động, tự chủ. Tôi nghĩ đến những ngày chúng ta giục giã nhau, động viên xô nhau, chúng ta giang tay nắm lợi, nắm cánh nhau cùng xô vào lửa. [...]

Hoà bình rồi, người ta mới biết căm ghét Chiến tranh và quý mến Hoà bình. Một người dân kể cho tôi nghe: tàu bay không có, không phải đi về lén lút như thằng ăn trộm nữa. Giá muối hạ 10 lần. Vải hạ nửa. Đi chợ đã dám mua quà về cho con. Gia đình đã dám có những chương trình trước thì cho là quá xa xỉ: - dọi lại cái nóc, - làm thêm cái giàn, - mua ít vải may áo, - nhân mai ngày giỗ giết một

con gà béo kèm thêm ít rượu và đồ gia vị. Ba cái thằng gàn chính trị lại sắp nói vội những thái bình chủ nghĩa, những hưởng lạc. Tôi nói: đúng là thái bình và đúng là hưởng lạc. Và đúng là lẽ phải. Tại vì tôi nghĩ Hoà bình trước tiên là một quyền lợi của chúng ta. Không dung cha rõ mờ hôi, mẹ bán nước mắt và chúng ta rõ máu đào làm gì? [...] Chính những kẻ nói vội những "hưởng lạc", những "thái bình chủ nghĩa" kia, chúng ta phải chú ý mà cứu họ, trong ngày mai ngày kia, những người bạn máy móc và gàn dở đó là những người rất dễ phạm sai lầm. Cái thanh sắt cứng đờ sao mà dễ bẻ gãy. Chúng ta phải là những thanh thép rất cứng lại cũng rất mềm, - bẻ thì nó uốn, - vô phúc cho anh bẻ, nó sẽ quật lại cho đứt thịt, chảy máu.

Chiến tranh chuyển sang Hoà bình rồi. Cuộc sống hời hợt chuyển sang cuộc sống suy nghĩ và sâu sắc hơn rồi. Cuộc sống gò bó chuyển sang một cuộc sống rộng thoáng hơn rồi. Hôm qua [...] người hoạ sĩ vẽ không cần *chevalet*, không cần màu và *pinceau*. Có lần chính trong bọn chúng ta đấy, có anh lại nói hằn rằng, "đó là lối làm việc của tư sản"! Người nữ diễn viên hoá trang bằng những vôi, những nhọ nôi và muội đèn và được khen là "như vậy mới công nông". Nhưng mà chúng ta vẫn đã làm được. Nhưng mà những cái chúng ta đã làm được đó sao nó ít ỏi và kém cỏi. Nhưng hôm nay thì những cái đó là sai rồi. Không còn lý do tồn tại nữa. Chúng ta có quyền đòi những điều kiện khác. [...] Tôi muốn giao cho tôi một nhiệm vụ nặng hơn: [...] viết về chiến tranh.

Tôi muốn viết về chiến tranh.

Tôi vừa viết xong cuốn *Người người lớp lớp*. Viết về chiến tranh ở Điện Biên Phủ đấy. Nhưng mà tôi đã chán rồi. Tại vì rằng tôi ít thấy sự thực của chiến tranh trong đó quá. Và vì rằng tôi ít thấy sự thực của bản thân tôi trong đó quá. Chưa phải là chiến tranh, và chưa phải là tôi. Cho nên tôi viết tới hơn 300 trang mà không thích bằng một bài thơ tôi cũng mới làm về chiến tranh: "*Anh đã thấy*" (*mes douleurs*) trên dưới có 6 trang! Vài trang thơ này tôi còn thấy chiến tranh nhiều hơn, và thấy tôi nhiều hơn 300 trang *Người người lớp lớp*.

[...] Tôi muốn viết thế nào người ta thấy Chiến tranh mà lại thấy Hoà bình. Thấy súng và khói thuốc, nhưng lại thấy đồng một lúc những mái nhà tranh, những bữa cơm gia đình, những đêm nằm ôm vợ, những ngày nhịn đói và những ngày đóng khố. [...] Những cái đó kết làm một khối. Tôi muốn vậy, vì đó là sự thực.

Tôi muốn tả những người chiến sĩ. Người rất già người rất trẻ. Người bần cố và người con địa chủ. Người con tư sản và người công nhân. Người học sinh và người không biết chữ. Người đã làm sư và người đã đi ăn cướp. Người đã đi buôn và người đã bị buôn. Người đã lừa lọc và người đã bị lừa lọc.

Tôi muốn tả được những chiến sĩ cố nông lấy thân mình lấp lỗ châu mai. Và cũng người chiến sĩ cố nông chỉ muốn lấy thân mình làm túi cơm giá áo. Những người chiến sĩ xô vào lửa quên mình và những người chiến sĩ chùn về sau xó bếp, cháy quần vì rang ngô. Người anh hùng và người dút dất. Người đang dút dất thành anh hùng.

Người đang anh hùng tụt xuống dút dát. Người lấy súng bắn địch và người lại lấy súng tự thương. Những người chiến sĩ lầm lì và những người chiến sĩ ba hoa. Người thuần, người ngổ ngáo. Người chỉ biết phục tùng, người hay cãi bướng. Và đa số là ngại học tập, ngại nghe đa thông. Ngại nghe cán bộ nói nhiều. Ngại bị "nắm tư tưởng". Nắm, nắm con cặc. Ngại "trên quan liêu".

Tôi muốn tả những người chiến sĩ luôn luôn sôi sục, thắc mắc, tìm tòi. Luôn luôn đại biểu cho thắng lợi hồng hào và lành khoẻ. Những người chiến sĩ tự giác, việc gì cũng có suy có xét, có anh nói ra lời, có anh không nói ra, nhưng họ đều có cái suy xét của người lính, mộc mạc, thực tế và vì thế đúng đắn. Tôi lại cũng muốn tả những chiến sĩ tự giác kém hơn, hoặc không tự giác nữa. Họ xô lên được là nhờ sức lôi cuốn của tập thể và sức động viên. Số đó theo ý tôi cũng khá đông. Nhưng tại làm sao tập thể và sức động viên có thể lôi cuốn được họ? Sức động viên có thể lôi cuốn được những bọn tư sản địa chủ kia đâu? Vậy có nghĩa không phải là họ kém.

Tôi muốn tả người chiến sĩ nhớ nhà và người "quên" nhà. Người muốn ở bộ đội suốt đời, người muốn ở bộ đội tới khi nước nhà độc lập thôi, và người lại muốn giải ngũ.

Tôi muốn tả người chiến sĩ hy sinh oanh liệt. Người hy sinh âm thầm. Người hy sinh đúng chỗ, người hy sinh không đúng chỗ. (Có sự hy sinh nào không đúng chỗ hay không? - Và dù là cái chết trông như là không đúng chỗ, thì cái giá trị của nó ra sao?) [...]

Tôi muốn viết về chiến sĩ.

Viết về chiến tranh như vậy.

Người ta đặt vấn đề - mà chính tôi cũng đặt - là viết vậy để làm gì? Cho ai? Người ta rất đồng ý rằng đó là sự thực. Nhưng tả sự thực như thế nhằm cái gì? Sự thực vì sự thực sao?

Tôi đã nghĩ nhiều. Vì sao tôi không thể muốn khác được? Sự thực chủ nghĩa à? [...] Sự thực chủ nghĩa đó là điều tôi mơ ước, và phụng thờ. Tôi nghe người ta nói, đừng viết cuộc sống *telle qu'elle est*. Mà phải viết *la vie telle qu'elle doit être!* - Tôi lại hiểu rằng viết cuộc sống *telle qu'elle est* tức là viết cuộc sống *telle qu'elle doit être*. - Tôi hiểu rằng không có gì đẹp hơn, không có gì cao cả hơn, không có gì cộng sản hơn là: Sự thực không tô điểm, Sự thực trần trụi. Và cũng không có gì xấu hơn, không có gì yếu ớt hơn, phi cộng sản hơn là Sự thực tô điểm, Sự thực mặc áo hồng, áo xanh, áo hoa. Tôi nói rằng, dù áo hoa đó thích hợp, dù sự tô điểm đó là tô theo phương hướng thực của cuộc sống thực, thì cái áo đó và sự tô điểm đó vẫn cứ là không đáng tán thành. Cuộc sống cõi trần, nó có nghĩa như những sự tô điểm và những bộ áo đẹp và lý tưởng nhất. Mâu da của cuộc đời *toute nue*, đó là tất cả các bộ áo của trần gian rồi. Tôi nói thêm: ở một quyển tiểu thuyết cổ Trung Quốc, người ta tả người mặt đỏ, người mặt xanh, người hét đồ cầu như Trương Phi, người nhìn thiên hạ mà rách vành mắt. Tôi cũng quan niệm đó là cuộc sống ở trần. Điển hình hóa chỉ có nghĩa là tả đúng sự thật. Hiện thực chỉ có giá trị là tả đúng sự thật.

Anh sắp phản đối: cuộc đời làm gì có người mặt đỏ, thế không phải là tô điểm sao?

Nhưng mà không, tôi không nghĩ hình thức. Người ta tả "người mặt đỏ", có nghĩa là người ta bảo, "cái anh ấy, nội dung như thế đấy". Vì vậy tôi mới nói đó không phải là tô điểm. Mà tôi nói đó là cuộc sống ở trần...

Chính vì vậy tôi muốn viết chiến tranh *telle qu'elle est*. 10 cây số máu. Xương phơi đầy đường. Người đáng sống thì chết. Kẻ đáng chết thì sống mãi. Tôi tưởng rằng, nếu mà nói giáo dục, thì không gì giáo dục hơn là sự thực ở trần. Chiến tranh cõi trường là có thể giáo dục Chiến tranh, lại giáo dục cả Hoà bình. [...] Cho nên tôi chỉ muốn viết như vậy mà thôi.

Người ta bảo: "đề tài trước mắt thì làm sao? Người ta đang muốn vào Nam, anh đi nói những chuyện gì?" [...] Hôm kia tôi gặp đồng chí VThịnh văn công đoàn 2 diễn ở Phát Diệm. [...] Đồng bào đang thắc mắc và đĩnh ninh là "lại kịch 'không vào Nam', lại 'âm mưu' chứ gì?" Đồng bào gọi cán bộ là "ông âm mưu", vì cán bộ cứ đặt đít là miệng tuôn ra một tràng "địch âm mưu lôi kéo ta vào Nam" v.v... Có một số định xem văn công diễn "kịch âm mưu" để mà phá, mà chửi đồng, mà phản ứng lại cho mà xem, mà số đó là đa số, nhưng mà những kẻ phản trắc ít hơn những người lương thiện. Nhưng những người lương thiện cũng khó chịu về cái kiểu "cán bộ âm mưu" và "kịch âm mưu". Nhưng mà không, văn công đoàn 2 tới chỉ có nhảy và hát, những điệu nhảy và những bài ca tha thiết nhất, Việt Nam nhất, đất nước nhất (nhất theo điều kiện của văn công),

văn công hát múa những "đâu đâu", những "chàng buông vạt áo em ra", những "cô Lý cô Lối cây đa, xem hội cái đêm hôm rằm"... Và kết quả là đồng bào hả hê. Việt Minh như vậy chứ! Đêm hôm đó đồng bào nghĩ nhiều. Họ nghĩ tới Tây, tới cha, tới cán bộ, tới lính Pháp, tới văn công... Tôi tin rằng, một đêm hôm đó đồng bào hiểu ta hơn là cái lối "âm mưu", "đả thông", "phục vụ sát".

Cho nên tôi nói rằng, không gì lớn bằng Sự thực. Sự thực giáo dục hơn là một mẫu Sự thực. Không có gì phục vụ sát chính trị, phục vụ sát trước mắt hơn là Sự thực thật lớn lao, thật trọn vẹn, thật lâu dài.

Cái đó bạn hay tôi đã nhiều lần chiêm nghiệm thấy. [...] Và đêm nay, tôi cũng như anh như chị, chúng ta đều đã tự giải quyết được cái trước mắt của chúng ta.

Như vậy những đồng chí chủ trương phục vụ trước mắt ắt không bằng lòng. Các đồng chí tức giận lắm. Vì đó là quyền lợi, sinh tử của nghệ thuật các đồng chí, và cả tâm hồn và nền nếp của các đồng chí. Các đồng chí có thể nói những gì? - Rằng như vậy muốn nói gì cũng được à? Rằng lung tung à? Rằng hai cái đều hay, nhưng cái hay mà lại là trước mắt nữa có phải hay hơn không? [...] Rằng quần chúng thích nói cụ thể ngay vào vấn đề của người ta, rằng nói loanh quanh vậy là không quần chúng, không công nông. Là tư bản, là trí thức xa xôi. Là nói bóng à? Sao mà lắt léo và lôi thôi?

Nhưng mà không!

[...] Tôi không nói đề tài và hiện tượng. [...] Tôi cho rằng Sự thực hôm qua ta hiểu hơn. Nó giáo dục và phục vụ ta

sâu sắc, đặc lực hơn, có hiệu quả hơn. Có thể nói, sáng tác về hôm qua phức vụ ta sát hơn là sáng tác về hôm nay, sáng tác về Chiến tranh giáo dục sát Hoà bình hơn là sáng tác về Hoà bình.

Cho nên tôi rất muốn viết về chiến tranh. Viết thật trần truồng. Không gì lớn hơn Sự thực. Vì vậy cho nên không bao giờ tôi viết được Sự thực [...]. Nhưng mà cũng không bao giờ tôi lại không muốn tả cho đúng Sự thực. [...]

4/10

Xem phim *Chúc Anh Đài*.

Kiểu *théâtre filmé*.

Tôi muốn bênh vực những người yêu nhau. Lương Sơn Bá tương tư mà chết. Tôi không nói khen hay chê Lương Sơn Bá. Nhưng mà tôi nói rằng tôi rất có thể đồng y với những người nào đó chết vì tình yêu, miễn là trong cái chết người đó đã suy nghĩ ra sao. [...] Làm sao người ta công nhận một người chết vì nhiệm vụ chính trị chẳng hạn mà lại không thể công nhận một người chết vì nhiệm vụ tình yêu?

Lương Sơn Bá và Chúc Anh Đài chết mà không phải là tiêu cực. Cái chết đó đánh vào tư tưởng hệ của chế độ áp bức. Đó là một cái chết không những cứu riêng Anh Đài và Sơn Bá, mà còn cứu rất nhiều cặp tình nhân, và cứu cái tự do luyến ái của chúng ta. Vì vậy, tôi muốn đoạn sau của câu chuyện, phải để cho Chúc Anh Đài đập đầu vào mộ, vỡ đầu mà chết, hồn em hoá bướm, máu còn rây trên mình trên cánh. Tôi muốn điệu múa của đôi bướm kết cục

phim không những tả tình ái thành tựu của hai người, mà còn phải tả sự uất ức còn lại, điệu múa đó cũng còn đánh dấu vào những xã hội và những con người cưỡng ép người ta... [...]

9/10

Gặp BChâu chợ Đại Từ. Ba bài hát.

Bài thiếu nhi và bài bộ đội miền Nam tình cảm như một sợi chỉ. Nó mỏng manh. Cái mỏng manh của những cái gì tưởng là thực mà lại giả, những cái gì non yếu, những cái gì sông và nhạt.

Bài thứ ba không có lời. Mấy câu tâm sự, - tôi cho đó mới chính là lập trường và đường lối nghệ thuật. Nhạc đầu có ba, bốn câu - còn dở - Tôi đã khen là *sanglant*. Tôi nghĩ đó là sự thực. Là tâm hồn. Là máu của cuộc sống. Tôi khuyên nên đi sâu. Nghệ thuật phải đi từ cá nhân nghệ sĩ trước hết đã. BChâu hỏi: "Làm thế nào từ cái riêng đi được đến cái chung?" Cô ta mới 21 tuổi, hay 20 gì đó. Đánh đàn đã lâu, nhưng mà mới biết Nghệ thuật (vì rằng mới biết nghĩ về cuộc sống của cô ta). Tôi không lạ gì câu hỏi đó. Trời đã tối, tôi phải về, sợ anh em ở nhà mong. Đó là kỷ luật của doanh trại [...] -, người ta chưa công nhận cho tôi có một thứ kỷ luật khác, tự giác, tự định. Tôi nhấp nhồm về, còn tiếc câu chuyện dở. BChâu hỏi mãi. Tôi nói vội. Điều đó tôi đã nghĩ cũng nhiều. Nhưng lúc đó tôi vẫn thấy tôi trả lời như là trả lời một câu hỏi mới, có vẻ đột nhiên, bất ngờ, vội vã và ứng phó, rõ rệt nhưng mà lại nước đôi. Tôi đã bảo là cái đó có nguyên tắc nhưng mà còn tùy theo. Bao

nhiều nghệ sĩ bấy nhiêu nguyên tắc. Aragon khác. Maia khác. Tôi khác. Tôi nói rằng tôi không muốn trả lời chung. Tôi chưa biết rõ cái riêng của cô ra sao, tôi không thể khuyên có hiệu quả cô nên làm thế nào để đi tới cái chung. Tôi chỉ có thể nói rằng nghệ thuật cô đi từ cái riêng là đúng. Và cứ đi vào đó mãi mãi, thật sâu, sẽ tìm ra cái chung. Nghe mà nó mơ màng. Cô Thục đang sốt, mở chăn nghe tôi nói. Các cậu Đình, cậu Chuân. Cô Tâm. Tôi nói thử một ít về Maia. Về Panova¹. *Couleur du temps*. Họ nghe là lạ, tôi nhìn những nét mặt đồng tình nhưng mà còn có những nét bỡ ngỡ, lo sợ. Hình như tôi nói đúng, nhưng cái đúng đó phải táo bạo lắm mới nghe được. Những điều đó xưa nay họ có khi nghĩ, có khi ước, nhưng thường khi cho là sai, và thấy là người ta không công nhận. Tôi đã nói những điều chống công thức (tôi không dùng chữ công thức nào cả). Tôi nói sống ra sao, con người Liên Xô thế nào, chúng ta rồi sẽ thế nào, ta có mất những buồn vui yêu ghét không? Và tôi nói nghệ thuật đi từ đâu? Đi từ riêng hay từ chung? Tôi nói nghệ thuật mà như đang nói về lẽ sống.

Thôi tôi về.

Trời khuya rồi. Nhà xa.

Câu chuyện còn tiếc. BChâu hẹn ngày mai buổi chiều. Và ngày kia buổi trưa. Tôi cũng hẹn... [...]

Cảm giác ban tối bị gọn lên. Về chuyện đồng chí Tùng. Đồng chí đề nghị hai người cùng viết thuyết minh phim

---

¹ Vera Panova (1905-1973), nhà văn Nga

Điện Biên Phủ, xong sẽ dùng từng đoạn, chọn ra. Hoặc giả hai người ngồi cùng bàn rồi cùng viết từng đoạn! Hôm nọ trên quyết định khác. Đồng chí Tùng đã đọc bản thuyết minh đồng chí viết cho anh Lành² và anh Văn³ thông qua. Một buổi tối so với một ngày: tôi có cảm giác như một thứ tình yêu bị mốc xì mốc xị. Tôi nhớ đến vấn đề sẽ bàn ở Liên Xô trong Đại hội các nhà văn: vấn đề con người. Bệnh. Vũ Cao nhớ đến những chữ *thần thế* và *uy lực*. Tôi đồng ý với Vũ Cao, cộng sản nhất định phải có cái *scepticisme* cộng sản.

Ghi thêm: nhật ký tản cư của cô Chinh. Về Hà Nội tôi sẽ nhớ mượn xem lại.

10/10

Bắt đầu đi⁴.

Đại Từ. Ngủ Na Phạc.

Na Phạc. Ca Bình.

[...] Óc còn đang nghĩ về thuyết minh phim ĐBPh và nghĩ về bài thơ Chiến tranh và Hoà bình. Làm thế nào trong khi sáng tác và tổng kết về những cái cũ lại phải tích lũy được cái vốn mới? Làm việc về chiến tranh phối hợp với làm việc về hoà bình?

Người sáng tác lớn lên bằng những công việc sơ kết tổng kết cá nhân. Nhưng không có tích lũy thì lấy gì sơ kết?

---

² Bí danh của Tố Hữu

³ Bí danh của Võ Nguyên Giáp

⁴ Trần Dần lên đường đi Trung Quốc viết truyện phim Điện Biên Phủ

Không nên để nó tự vào, tự ra... Phải biết rằng kim cương chỉ là than đá kết tinh. *Charbon pur, mais charbon simplement.*

Hôm nay Đại tướng vào Hà Nội.

Có lễ chào cờ lịch sử.

Chính phủ sẽ vào gấp vì 17, Bác sẽ gặp Nehru ở Hà Nội.

Hà Nội. Có những công việc lạ. (Khó vì nó lạ.) Ta không thể để Hà Nội ngửa ngáy, Hà Nội đói, Hà Nội khát, Hà Nội tối, Hà Nội hôi hám một ngày một giờ nào.

Chưa mừng tượng nổi cuộc sống bộ đội tương lai ở Hà Nội. Cuộc sống chung - và riêng mình trong đó? Riêng mình muốn gì? Muốn làm sao để có thể làm những việc:

- sáng tác về cái cũ, - về chiến tranh,

- tích lũy về cái mới, - về công nhân xí nghiệp, - về nông dân, - về dân thành phố. Giá mà ở một cái xã ngoại ô thì thích, một xã ở gần Hà Nội.

- học tập, phải đọc một lô sách, sách mới chưa đọc và một số sách cũ cần đọc lại.

Một số những vấn đề:

- ở trại hay tìm một xó xinh mà sáng tác? Hay là ở cả hai?

- viết về cái cũ thì toàn những dự định lâu cả, - vài năm -

Vậy thời gian đó làm gì?

- con đường nghệ thuật của mình? Mình muốn viết nhiều về bộ đội và công nhân hơn là muốn viết về nông dân. Lại muốn viết về người dân thanh niên lớp mới hơn là lớp cũ.

[...]

- đề nghị một chính sách kiểm duyệt và giúp đỡ cụ thể.
- sơ kết quan niệm về Thơ; tiểu thuyết; lãnh đạo sáng tác; chính sách sáng tác; tự do sáng tác; tự do đề tài; tự do xuất bản; sinh hoạt; vấn đề *artist independant*. Cá nhân người viết và yêu cầu chung. Vấn đề đề tài và nhân vật công nông binh. Vấn đề sáng tác: Người và tác phẩm. Xuất phát từ đâu? Sự thực chung và sự thực người viết? Người-Việt-Nam và người-bệnh⁵. Tiếng nói của người viết, tiếng nói của tự do, tình yêu, ước mơ nhân loại.

- xét lại vấn đề: con người mới với những tình cảm hỷ nộ ai lạc ái ố dục, có những thay đổi gì? Có mất đi và được thêm những gì? Có chủ nghĩa lạc quan cách mạng, nhưng có chủ nghĩa bi quan cách mạng không? Có cái hần học và chua chát cộng sản không? Vấn đề điển hình: nhân vật điển hình trong những trường hợp điển hình. Thế nào là trường hợp điển hình? Ta con người trong những trường hợp công tác, chiến đấu và lao động có phải là trường hợp điển hình không? Một tác phẩm nếu toàn nhật tiêu cực có được không? Điển hình khác phổ biến, trung bình và hãn hữu thế nào? Thế nào là tác phẩm giàu tính đấu tranh? Tác phẩm một bề diện và nhiều bề diện?

Vấn đề gì là vấn đề *frapper mille coeurs*? Có vấn đề chỉ *frapper* tác giả không có thể trở thành vấn đề *frapper mille coeurs* không?

---

⁵ Người-bệnh: Khái niệm do Trần Dần tạo riêng, hàm ý phê phán (cũng như người-dòi, người-ù, v.v...), không đồng nhất với nghĩa người ốm thông thường.

12/10

Ca Bình. Quảng Uyên. Thủy Khẩu. Long Châu. Bình
Tường.

13/10

Bình Tường. Nam Ninh.

14/10

Nam Ninh.

Thăm anh Tú chị Miêu khu học xá.

[...] Nam Ninh đi Bắc Kinh.

Ốm trên tàu.

?/10

Ốm Bắc Kinh.

Làm xong bài thơ *Tiếng trống tương lai*.

Bài thơ, quá trình nó có nhiều bất ngờ, thay đổi, đi xa dự
kiến ban đầu. Nhưng mặt khác lại gần dự kiến ban đầu.

Cái đó là chuyện thơ. Nếu so sánh thì nó giống chuyện
chính trị: mục tiêu căn bản không thay đổi, nhưng chính
sách thay đổi, phương pháp cụ thể thay đổi. Tương là đi
xa mà hoá là để đi gần sự thực hiện của mục tiêu.

Trong khi làm có nhiều ngày ốm. Một cái thói quen riêng:
khi ốm lại làm hăng. Và khỏi ốm. Như hồi ở Sơn La. Làm
việc để chống sốt rét. 6 tháng liền.

Bài thơ này là một cái mốc trên đời nghệ thuật riêng. Nhìn
về cũ, thấy nhiều cái hài lòng. Thấy mình và thấy cuộc

kháng chiến trong thơ. Thấy tự do, sự thể hiện tâm óc trọn vẹn hơn ở những sáng tác khác.

Đề tài Thơ có chung có riêng.

Phương pháp Thơ có tâm có óc.

Thơ là một phương pháp nhận thức đầy đủ và trọn vẹn cuộc sống. Nếu vậy, tôi đã cố để bài thơ này cống hiến cho độc giả một phương pháp nhận thức đầy đủ và trọn vẹn cuộc sống chiến tranh hôm qua và cuộc sống hoà bình hôm nay. Xin lỗi những nhà phê bình công thức! Anh sắp vạch một tràng vấn đề mà bài này không nói đến, và kết luận "không thể gọi là đầy đủ và trọn vẹn". Xin lỗi, anh đã lầm nhà thơ với một nhà thống kê biểu đồ, hoặc nhà sử. Tôi làm Thơ cơ mà. Tôi rất thích thơ *précis*. Nhưng cái *précision* của Thơ nó như vậy: *impréciser*. Nhận thức trọn vẹn, đầy đủ là nhận thức cuộc sống bằng cả tâm, óc, bàn tay, mọi thớ thịt, đường gân, trí tuệ và bản năng, bằng mọi khả năng của con người.

Văn điệu: Điệu đề chắc, tự do, phóng rộng, gân gổ, khi thiết tha, khi kiêu hãnh, khi lốc bão, khi im lặng, khi chòng chành, khi nặng nề, khi khập khiễng, khi vang lừng, khi sôi sục, khi lạnh lùng, khi v.v... Điệu giữa không khổ độc. Dững nhiều điệu 8 và điệu 7 xen kẽ phát triển. Điệu 8 mà không có cái *emphase* của điệu 8 (kêu rống toác). Điệu 7 mà không có cái rên la ảo não, cái bóng óng a óng ánh, cái *satin* của điệu 7.

Đó là chuyện thành công của điệu. (Sau đây cần cho điệu nó sần sùi, giống lời nói hàng ngày hơn.)

Vần? Có vần hay không? Tôi nói phương pháp tôi đã làm: trong khi làm bài này tôi không đặt vấn đề "vần" thành một vấn đề. Đa số trường hợp nó khắc đến, khắc đi, khắc chuyển. Chỉ có độ 2% trường hợp là cố gò. Vì khi đó cái tai nó bảo kiểm soát lại quãng này quãng kia, có gì không thông? Trường hợp đó cũng cố gò điếu trước tiên, rồi mới gò vần. Nếu gò vần chạm tới điếu, thậm chí hại tới ý tình thì tôi thôi, mặc kệ cho vần nó lạc.

Phương pháp, tôi vẫn cho vần xuống hàng cuối. Trong mọi vấn đề tôi ít chú ý vấn đề này nhất.

Tìm ý, tìm hình ảnh. Ý đến tận mạn, bất ngờ. Trước, đoạn 1 và đoạn 2 gộp làm một. Sau, ý đến nhiều mới viết "*Em đơi*" thành một đoạn. Do cái bóng (đoạn 3) mà gọi ra ý đoạn 1, đoạn 4, đoạn 5. Ý gọi ra hình. Khi đầu chỉ có ý là định tả: chiến tranh làm tôi bị thương cả người lẫn bóng. Về sau ý nó xô đến, đưa cái bóng lên thành hình ảnh bao trùm. Hình lại gọi ra ý. Cái bóng thành hình ảnh rồi, nó gọi lại ý tứ đoạn 1 và những đoạn 4, 5.

Trong bài thơ này, cái bóng thành một hình tượng (*symbole*) chủ chốt. Nó kéo dài, trùm bài thơ. Tôi vẫn tiếc là cái bóng nó choán đoạt nhiều quá. Tuy rằng tôi đã cố hạn chế quyền hạn của nó. Tôi ghét cái lối *symbole* kéo dài. Kiểu *L'Albatros* (Baudelaire).

Tìm ý cốt cho mạnh bạo. Quanh tôi là những công thức tuyên truyền. Cả một tục lệ, một xã hội, một tập quán nó đè. Khổ cái là nó đang thịnh hành, nó khoác áo cách mạng ngang nhiên sống, đẻ con sinh cháu, lộng quyền, tác quái trong Nghệ thuật. Tôi cho rằng người thi sĩ nếu không

phát huy can đảm tốt độ - đúng như một người đứng một mình trước Sự thực và Chân lý trần trụi khốc nghiệt - nếu người thi sĩ không có cái táo bạo đó thì đừng nói chuyện tìm được một ý thơ nào nữa. Mà chỉ tìm được những công thức cứng đờ thôi.

Hình ảnh. Tôi đã nói, tôi ghét những *symboles* kéo dài. Chứ không phải ghét *symbole*. Ngược lại, tôi yêu những *symboles* kiểu:

Người mặc rách kéo cày lịch sử (Hồ Chủ tịch)

hoặc

Tôi đánh trống trên lưng thế kỷ

Nó ghép rất nhanh con phượng hoàng bên cạnh trúc. Nó hoà H với O thành một tổng hợp mới: H₂O (nước). Nó đột ngột lay chuyển, bốc cháy, sinh động. Như là mọi công việc tổng hợp, nó sáng tạo ra những *chất mới*.

Tôi nói thêm là tôi ghét cái kiểu tạo hình ảnh bằng cách so sánh nhạt nhẽo: *như*. Dòng nước chảy *như* cái này *như* cái kia. Chim bay *như* cái con khi con tiêu gì đó. Vì nó giống một cuộc ép duyên, lỏng chỏng, dù là khéo léo nhất.

Tuy vậy vẫn có trường hợp *như* mà lại sáng tạo được chất mới. Trường hợp đó tuy là *như*, nhưng mà *như* không có nghĩa so sánh thường dùng. Tôi chưa có, nhưng sẽ có ví dụ về cách dùng chữ *như* có sáng tạo.

Tôi lại ghét dùng những hình ảnh có sẵn. Người ta gọi là những hình ảnh đã thành sáo. Người thi sĩ hay dùng lối đó tức là rơi vào cái tầm thường tiểu tư sản. Ví dụ: (...), đế quốc là bọn giết người v.v... Trường hợp tôi dùng: chúng

nó là *buôn máu* (đã thông dụng) phải đặt vào một cái không khí mới mẻ. Làm cho *buôn máu* đã sáo lại sống lại. Người thi sĩ tạo ra những nhân vật mới, tạo ra thế giới mới là một chuyện. Nhưng chú ý: trong thế giới mới đó, một số người, một số nhân vật đã hấp hối, thậm chí đã chết, cũng hồi sinh sống lại, hùng hào, có ích.

Nói tóm tắt: tôi ghét những lối tạo hình ảnh dễ dãi, tầm thường, hủ lậu. Đó là đặc tính của những người và những giai cấp sắp chết.

Lời thơ?

Có những lời, đã làm xong cả bài thơ mà vẫn chưa tìm ra. Tôi thích những lời như kiểu:

đánh trống trên lưng thế kỷ

hoặc giống câu chuyện nói với nhau:

những kiểu sống i eo

con rùa lụ khụ

Lời ăn sẵn,

lời đã thành sáo ngữ,

lời dễ dãi, tầm thường

là kẻ thù của tôi.

Chưa tìm được lời thì ăn cũng nhạt, hút cũng chán, rúc đầu cũng không rúc được tự do!

Một số lời tôi còn đang ghét. *Dân gian, thế kỷ* hơi nhiều. Phải tìm cho nhiều *variations*. Phải lắng nghe người ta nói hàng ngày. Đãi lấy lời thơ. Phải làm cho giàu có kho văn tự sần sùi, cát bụi, bùn lầy, gân gổ.

Tôi yêu những lời *rudes*. Vì nó giống Sự thực. Giống Chân lý.

Quá trình Thơ?

Những ngày cuối của Chiến tranh và những ngày đầu của Hoà bình [...] trong người tôi đã có những cuộc tổng kết, sơ kết, suy nghĩ, vật lộn, khó chịu về nhiều vấn đề. [...] (Khi tôi viết *Người người lớp lớp*, vấn đề đã mọc ra um tùm cả tâm hồn.) [...] Ví dụ vấn đề tự do sáng tác, vấn đề tác phẩm và trách nhiệm tác giả với sự thực, và riêng vấn đề tình yêu. Tôi đã tìm thấy, nói đúng hơn là vạch rõ thêm những cái tôi hằng thù ghét: - là sự kiểm duyệt, - là *médiocrité dans l'art*, - sự dối trá, công thức trong đời sống và nghệ thuật...

Tôi viết bài *Anh đã thấy*. Định nói cái đau đớn, éo le, trái ngược của chiến tranh và cuộc sống bị đảo lộn. Và nói con người đã qua những cảnh đó là con người khoẻ nhất, mạnh nhất.

Bài đó tôi vẫn thích (tuy có nhiều cái không thích vì kỹ thuật). Nhưng anh em phê bình: loạn quá, bi quan, kém tin tưởng, khó hiểu.

Bảo tôi chữa.

Tôi cố chữa. Nhưng không được. Tôi không thể chặt tay chặt chân một đứa con tôi đã tạo ra, lấy tay chân khác lấp vào. Tôi thích bài thơ đó vì tôi thấy không chữa được: tức nó là một sinh vật, một con người, có sự sống của nó. Chữa nó, chặt đầu lấp mình thì nó chết.

Vì vậy tôi không chữa nữa. Xin lỗi anh em, các đồng chí mà tôi mến. Tôi muốn chữa lắm chứ không phải không. Để vừa lòng các đồng chí. Dĩ nhiên vừa lòng tôi hơn.

Nhưng cầm bút nhiều lần rồi. Chứa thì nó chết. Đưa con đầu ấy không thể cắt chân tay được, - tuy rằng tôi cũng nhận là thân thể nó trông ra thì không được đều đặn. Để tôi để đưa khác vậy.

Tôi bắt đầu vào bài thơ *Chiến tranh và Hoà bình*.

Chỉ có một cảm tưởng tổng quát.

Tôi muốn nói: trong Chiến tranh ta đã táo tợn, trong Hoà bình ta cũng táo tợn. Cái táo tợn sống chết của những người đau khổ. Không có kiểu sống chết uơu hèn, công thức, ti tiện, sợ hãi, hời hợt.

Tôi lại muốn: chà đạp chiến tranh mà lại ca tụng kháng chiến. Ca tụng hoà bình mà lại chà đạp hoà bình chủ nghĩa.

Tôi lại muốn viết những cái đau khổ hôm qua, những cái vui sướng hôm nay. Và cái vui sướng này còn có vệt máu dĩ vãng, có đòi hỏi của từng công việc mới, có sự đe dọa của chiến tranh. Một cái vui làm bằng những chất như là không vui. Thang thuốc ngọt làm bằng vị đắng. Màu trắng của ánh sáng làm bằng những màu không trắng (xanh đỏ vàng v.v...)

Tôi lại muốn nói vân vân. Muốn nói những điều mình chưa xếp ra được thành ý lời cụ thể. Những điều còn đang manh nha, mọc mầm. Tôi thấy cần nói. Rất cần. Tôi cần và dân cũng cần. Bắt tay vào công việc nó cứ hiện dần ra.

[...] Đến giờ thì bài thơ đã thành. Gọi tên là *Tiếng trống tương lai*.

Đỗ Nhuận, TrTTThọ, ĐTrình cũng có lời khen. Coi nó là một lối thơ khác xưa nay. Khuyến khích. Có góp một số ý kiến. Tôi đồng ý và không đồng ý. Có chỗ tôi đồng ý mà tôi không chữa, - vì KHÔNG THỂ CHỮA ĐƯỢC. Chuyện Thơ nó như vậy. Và tôi thấy không chữa cũng KHÔNG CHẾT AI. Chỉ có lẽ để lần sau. Và lần sau cũng lại có những cái cần chữa, - mà không chữa được, và không chữa cũng không chết ai.

Đó là chuyện Thơ như vậy. Ai đã làm nghệ thuật chắc cảm thông điều này. Ai đã đẽ chắt cũng hiểu, mỗi đứa có cái đẹp và cái xấu của nó. Ai đã cày cấy, làm ra hàng hoá, gieo nên mùa màng chắc cũng hiểu. Ai đã làm chính trị (không phải công chức chính trị, mà chính trị gia hẳn hoi) ắt cũng hiểu. Từng thời kỳ ta có những ưu và khuyết của nó. Cốt là cái ưu phải có cơ là làm cho ta thắng. Và khuyết là khuyết không đủ sức làm ta thua. Tôi nói không chết ai là như vậy.

Tôi viết 8 trang về *Tiếng trống tương lai* rồi. Nào những vần, điệu, hình ảnh, phương pháp, quá trình, kỹ thuật, nội dung... Xem lại thấy những điều đó chẳng phải là: Bài Thơ!

Vậy tôi nói:

Tôi đã làm xong rồi.

Bài Thơ nó như vậy.

20/12⁶

Về Hà Nội được đúng 10 ngày.

Hà Nội ít thay đổi. Gặp bố. Anh Đường. Cháu Hà. Anh Lan. Gặp bạn. Trần Mai Châu. Một số người không gặp.

H. Câu chuyện cũ quá rồi. Đó là một cái hồi tiếc của tuổi trẻ. Tôi muốn gặp H, hoặc bằng cách nào biết H bây giờ sống thế nào. Tôi có lỗi gì trong cuộc sống H ngày nay không? Tôi không dễ quên tuổi 19. Những trận gió rít gào từ ngày ấy còn thổi đến bây giờ, qua 10 năm.

Cơ quan văn nghệ chưa có gì thay đổi. Vẫn những tư tưởng: "coi rẻ lao động nghệ thuật", "đơn giản coi văn nghệ bộ đội là bộ đội", "không tin văn nghệ". Vẫn những chính sách gò bó, mệnh lệnh và máy móc "quân sự hoá văn nghệ". Đòi tôi chìm chết trong chính sách này, cũng như những anh em khác.

Khó lắm.

Nhưng tôi nghe nhiều tiếng cất lên. Phản đối. Bàn cãi. Mía mai. Và cả chửi bới. Cái đó có nghĩa là tiếng trống báo tử của những tư tưởng và chính sách áp chế văn nghệ bộ đội.

Những ngày gần đây sao mà tôi buồn.

Buồn óc lắm.

Và bực tức.

---

⁶ Trong cuốn sổ này Trần Dần không ghi chép gì về thời gian hai tháng ở Trung Quốc ngoài mấy trang ghi về một gia đình quen người Việt ở Nam Ninh.

Cơ quan và chính sách. Hội Văn nghệ đánh mất bản thảo *Người người lớp lớp* (phần 4 và 5).

Món nợ chính phủ, những kỷ niệm ngày bé, chua chát và mãnh liệt, những uất ức của 9 năm chiến tranh. Thơ tôi người ta không chê nhưng cũng không sốt sáng in. Những dự định khó thực hiện vì chính sách gò bó: tích lũy cuộc sống mới thì phải được tự do, vân vân...

Tôi bị bao vây.

Chật quá. Ép quá.

Như một chân lý bị vùi dập trong những núi bụi định kiến. Khó bao nhiêu cho một chân lý được nảy nở dưới mặt trời. Đó là: chuyện của hàng năm. Có những khi: hàng thế kỷ.

Tôi muốn gạt những núi định kiến mà ngoi lên thở. Sự sống, lý tưởng và chân lý đòi tôi như vậy.

Nhưng sao mà buồn thế? Khổ thế? Nhiều lúc tôi tưởng như mất cả cuộc đời rồi. Tay buông xuôi. Chân duỗi thẳng. Tôi buồn như người đã chết.

Không phải là vì không có bạn: Đông, Tây, các bạn cũng như tôi, chung nhau ý kiến lớn và nhỏ. Chung nhau hăm hở. Và chung nhau buồn bực, duỗi tay. Có phải đó là sự thực của tâm trạng đấu tranh?

Tôi muốn những gì?

- một chính sách văn nghệ mở rộng ra, cho nó đúng đắn
- một cuộc sống sáng tạo. Cái cũ thì trút ra. Cái mới thì tích lũy vào, để rồi tùy mức mà trút ra. Hai việc song song tiến hành.

- rèn luyện các ngón nghệ thuật. Thơ là thích nhất. Tiểu thuyết. Truyện. Bút ký.

- đọc. Tiểu thuyết. Lý luận văn nghệ. Triết học. Kinh tế. Dốt quá. Dốt quá. Nghệ thuật là một phương pháp nhận thức và thể hiện cuộc sống đầy đủ và trọn vẹn nhất. Nghệ sĩ là một người đại trí thức.

Ai giải quyết cho tôi?

Tôi không tin những ông Khương, ông Cương, ông gì gì nữa.

Tôi không tin.

Tôi chỉ tin ở tôi, ở anh em văn nghệ. Nếu mà uốn thẳng lưng ra thì ta với được trời xanh. Cứ cúi mãi, mũi chấm đất đen làm gì?

24/12

Đêm Noel.

Xem kịch *Hàng ngũ hoà bình* và chèo *VQuý Lý Hương Hương*.

Đi chơi loanh quanh. Ra nhà thờ. Đèn điện sáng hàng dãy phả vào các góc ngách của kiến trúc nhà thờ úp chụp lối *gothique*. Những tiếng [...] *chant* đều đều. Buồn. An ủi. Đều đều.

Trai, gái. Những bộ và những kiểu quần áo. Một anh thanh niên kêu "năm nay Noel vắng". Dĩ nhiên anh ta so với năm ngoái.

Bước quanh Bờ Hồ. Trời tối tối. Còn vắng tiếng hát micrô nhà thờ buông trầm trầm. Hai thằng đi. Tôi và Lê Đạt. Buồn quá. Đây là những lúc người tôi hăng lắm. Rõng

lắm. Tôi còn đây dư vị những câu chuyện trao đổi đêm nay về chính sách văn nghệ. Dư vị chua, đắng, nhạt thếch. Xem bài thơ *Đại hội văn công* của Dương Chi trên báo *Thời mới*. Tôi nhớ lại nhiều bài thơ kháng chiến của anh em kháng chiến. Ý tứ, điệu nhịp. Tôi có ý nghĩ so sánh. Thấy nó na ná nhau quá. Thử đào sâu hơn, tôi thấy phương pháp thơ của Dương Chi không khác là bao nhiêu với phương pháp thơ của nhiều anh em kháng chiến (!). Tôi còn muốn nói là giống nhau nữa. Phương pháp thơ gì? Tôi cho rằng phương pháp thơ đó căn bản có mấy điểm:

1) một nội dung chính trị chưa thấm, chưa nhuần tới mức không còn là chính trị đơn thuần nữa;

2) trộn vào nội dung chính trị đó một vài cái gì uơu ướm một tí. Ví dụ "đại hội văn công" thì trộn vào: tình đất nước, xuôi ngược Mán, Thổ, Mường... Nam Bắc... bốn phương về đây tụ hội. Và một vài cái ánh đèn... con mắt trái tim rung v.v...

Tôi nói "trộn". Cũng được. Nói đúng hơn thì là "phát triển một cách nông cạn", một cách "văn nghệ hoá". Đôi khi có vẻ "đào sâu". Nhưng thực ra chỉ là "bói ngang ra".

3) đem cái đó đặt thành vần điệu. Kỹ thuật là xen các thể thơ 4, 5, 6, 7 chữ. Thi thoảng hạ một câu lục bát nghe có vẻ mê ly. Tôi thường nghĩ đó là một ngón *thơ chim gái*. Phụ nữ nghe phải sít soa. Và cả quần chúng khi đó, lúc đó, cũng rít lên. Nhưng về sau không ai còn nhớ nó nữa.

Vì vậy tôi coi phương pháp thơ Dương Chi trong bài đó giống phương pháp của anh em kháng chiến. Theo ý tôi

là một phương pháp thơ rất hỏng. Không có gì đáng gọi là cách mạng cả.

Tôi muốn anh em kháng chiến bàn vấn đề đó. Tôi muốn nói: "Các anh đừng có lên mặt kháng chiến. Đừng vênh váo mình tiến bộ. Đừng khinh anh em trong Hà Nội lạc hậu! Về căn bản, các anh không có hơn gì anh em Hà Nội đâu. Phương pháp thơ, cách tìm ý tứ, nhịp điệu của các anh có khác gì đâu? Nếu có hơn thì cũng có hơn đấy. Tôi công nhận hơn là: chọn một số đề tài ra về kháng chiến. Vén vén vẩy thôi. Hơn hình thức thôi. Tức là không hơn gì cả. Ta chưa có cách mạng thi ca."

Tôi nhớ một hôm tôi đọc chơi chơi ví dụ: "hồn lằng lằng mơ máu giặc nồng say...". Nhiều anh em cười. Tôi đố: thơ ở đâu nào? Có anh đoán: - Một tờ báo Hà Nội nào hẳn? Tôi nói thực: - Đó là ở tập *Tiếng hát*, nhà xuất bản Quân đội Nhân dân. Thơ kháng chiến đấy.

Đó chỉ là một ví dụ. Ai chưa tin thì thí nghiệm như tôi xem.

1955

"*Phải có gan bỏ rẻ một cuộc đời cho một cuộc thí nghiệm thơ.*"

16/1

Cả ngày nghe anh T.H báo cáo hội nghị văn công khai thác vốn cũ. Bản báo cáo sao mà nó lồm bồm. Chỗ lý luận thì không cất lên được thành lý luận xác đáng. Chỗ thực tế thì không xoáy sâu được vào thực tế. Anh T.H có một sự cố gắng nhiều. Giống như thơ của anh. *Raté!*

Tối xem phim *Lương Sơn Bá-Chúc Anh Đài*. Xem lại.

Đến quăng hai người gặp nhau, ông bố đi ra. Tôi rùng mình. Trong người gió nó rít. Những cơn gió ảo não. Tôi chạy ra ngoài nhà hát lớn. Đi thẳng. Phố vắng tanh. Trời rét. Một vài ánh đèn ngả trên đường nhựa. Sao mà buồn vậy.

Cuộc đấu tranh xây dựng chính sách và tổ chức trong văn nghệ quân đội còn đang tiếp diễn. Tôi xem ra nhiều anh em đấu tranh mà ít tin tưởng. Tôi cũng ít tin ở trên. Còn lâu lắm. Lâu lắm người ta mới hiểu được rằng việc nghệ thuật cần một sự lãnh đạo, một chính sách hết sức rộng rãi, tự do. Tâm trạng tôi thời kỳ này lẫn lộn những cái nản, chán như vậy. Tôi không coi là khuyết điểm. Trên như thế mà bảo tin hay sao?

Buồn lắm.

Vào một quán cà phê. Không uống cà phê. Uống sữa. "Lấy sữa" mà.

Muốn có một sự gặp gỡ bất ngờ. Một người quen nào đó. Cho nó dễ chịu. Những lúc này nghĩ đến sáng tác cũng thấy ảm đạm. Chẳng nhẽ những cái khó chịu, trái ngược đã đầu độc tôi nặng lắm à? Chẳng nhẽ tôi rơi xuống thảm thương? Rơi xuống địa vị tầm thường của người-không-sáng-tạo?

Gió còn rít trong người, ảm đạm tận khuya.

Ở nhà, một vài câu chuyện, bọn Huy Du, TBHùng, Doãn Chung, [...] về vấn đề lấy vợ. Nhưng câu chuyện không có kết luận. Vấn đề vợ con là một chuyện bất ngờ. Nhất là với cái anh làm văn nghệ. Tôi tìm một việc làm: tính nhuận bút cho một số tác phẩm... Hết việc lại buồn. Tôi muốn cho tôi đi hết vài cỡ của từng tình cảm một, rồi tự nhiên sẽ chuyển sang tình cảm khác.

Tôi vẫn muốn lãnh đạo tình cảm tôi theo kiểu ấy. Buồn cho hết cỡ của nó đi. Sẽ hết buồn.

Tôi nhắm mắt, cố ngủ, gió còn đổ từng hồi trên cuộc đời tôi.

20/1

Những ngày cuối năm.

Tết năm nay ở Hà Nội. Ít cảnh đào quá. Hoa thủy tiên cũng hiếm. Hàng sách chưa thấy những bìa xanh đỏ. Phố Hàng Mã có ít hoa giấy. 10 giờ phố xá đã đóng im ỉm. Vắng tanh vắng lạnh. Những dãy phố Bà Đinh này phản ánh tình hình chính trị kinh tế bây giờ. Còn thiết quân

luật. Những ngày đầu tiên của Hoà bình gặp nhiều khó khăn. Nạn đói khu 4. Nạn di cư miền công giáo. Khu 4, vụ Ba Làng nổi loạn. Hải Phòng phá giá đồng bạc. Các ổ Mỹ, Ngô Đình Diệm phá hoại Hoà bình, kêu người đi Nam. Đô la Mỹ vẫn làm người ta tối mắt. Chính nghĩa thì nghèo. Kinh tế ta vừa thoát khỏi nanh vuốt Mỹ Pháp, còn non yếu, như đứa bé sơ sinh đỏ hồng. Cán bộ máy móc. Vụ thuế công thương gây một panique lớn. Các rạp hát ế khách. Các hiệu ăn chuyển sang "phở" nhiều. Giá hàng đắt lên. Tiền Đông Dương ăn hơn 70 rồi. Nhiều người thất nghiệp. 6 vạn công nhân. 3 vạn cán bộ miền Nam. 30 vạn đồng bào miền Nam phải xếp việc. Trí thức không có việc. Nghệ sĩ chưa tìm được cách sống cho bằng trước. Trường tư sứt đi nhiều. Báo chí bán rẻ, ế. Khả năng mua sách của Hà Nội sứt đi. Hiệu cúp tóc vắng. *Cyclo* bí, cơ quan cán bộ không đi. Lạ sường [lồ mát phàn] một đêm khéo lắm bán được cho 2 người!

Đúng vậy. Ké tà có đô la. Chính nghĩa không có tiền. Tùy từng người chọn đường.

10/3

Phòng Văn nghệ⁷.

Độ này tôi ít ở với nó.

---

⁷ Tên gọi tắt Phòng Văn nghệ Quân đội thuộc Tổng cục Chính trị. Từ năm 1951 đến 1957, Trần Dần thuộc biên chế cơ quan quân đội này trước khi chuyển ngành (giải ngũ) sang Ban Nghiên cứu Sáng tác thuộc Hội Nhà văn.

Chính sách tính lại thử xem có những gì? - Vài cái bàn. Vài cái đèn điện lạnh và vàng. Thêm một bàn hành chính. Tờ báo ra nhưng khổ và tên SHVN⁸ cũ. Người ta sợ khổ đổi là chiến đấu tính của nó đổi đi.

Có vậy thôi.

Tôi không nói ngoa.

Người ta quan niệm chính sách là như vậy. Đấy. Cái thông minh của người lãnh đạo tới năm 1955 tới cái mức ấy. Vậy là quá đáng lắm rồi. Còn đòi hỏi cái gì? Văn nghệ được thế là "chiếu cố", là "châm chước" tột độ rồi. Đáng lẽ chúng mày không có bàn, có điện, có báo nữa. Đáng lẽ chúng mày không được thức khuya hơn 9 giờ. Không được ra ngoài trại. Đảng này còn cho đi lại một chút. Vậy là rộng rãi lắm rồi còn gì!

Nhưng tôi nghĩ, những ông Cương ông Thanh gì đó không đáng trách. Họ nghĩ tới mức ấy là quá thông minh rồi. Không nên đòi hỏi nhiều. Đáng trách là cả một cái HỆ THỐNG! Nó nặng như núi. Nó ở trên có, ở dưới có. Ở ngang có. Đảng trước, đảng sau đều có nó. Hệ thống gì? Đó là hỗn lốn: sợ hãi cúi đầu, làm thân con sên, con tằm gửi, - hò hét mệnh lệnh, làm ông sấm ông sét. Đảng ở đâu? Thương ơi! Đảng chưa ở chúng mình, ở từng người một. Ở những người nào có lao động. Có đấu tranh thực. Có rỏ máu trên một vắn thơ, một nét bút. Đảng chưa ở đó bốt

---

⁸ Tạp chí *Sinh hoạt Văn nghệ* của Phòng Văn nghệ Quân đội

ra. Vì vậy bóng tối phản động vây hãm tất cả. Đặc xít. Đen ngòm.

Chỉ khi nào Đảng ở từng người, từng cánh tay mình, thì mới tan được "hệ thống".

Tôi nghĩ và tôi làm: Đảng ở tôi. Tôi phá Hệ thống. Làm sao tới Hội nghị Văn thơ tôi phải làm được một số việc: vượt khỏi các ước lệ, điều lệnh, thành kiến mà làm bằng được. Nếu như vậy mà mang tiếng *anarchiste* thì *anarchiste* còn hơn. Không làm được việc gì chỉ được tiếng "thuần".

Độ này đang có hai chiến trường khá sôi sục:

1. *Vượt Côn Đảo*⁹

2. Thơ Tố Hữu¹⁰

Tôi thích những cuộc tranh luận này. Không phải vì bản thân những quyển sách và những tác giả ấy. Mà vì ý nghĩa nó rộng ra nhiều mặt khác. Phát huy phê bình tự do. Nâng nhau lên, làm cho Đảng vào từng người một. Giương cao:

- lá cờ hiện thực

- giá trị con người

Người nào tích cực đấu tranh trong những vụ này sẽ lớn lên hàng mấy đầu. Nghệ thuật với cuộc sống gắn nhau như vậy.

---

⁹ Tiểu thuyết của Phùng Quán

¹⁰ Tập thơ *Việt Bắc* của Tố Hữu. Xem thêm bài *Cách nhìn sự vật của nhà thơ Tố Hữu* của Trần Dần.

8/3

Có những kẻ *tourner*. Một độ họ cố "làm ra tiến bộ", làm ra đấu tranh. Làm ra không công thức. Nhưng rồi cuộc sống lại trả họ về với nguyên hình: loài bò sát, - (...), - và làm giấy bạc giả.

Tại sao bọn giả mạo được tin hơn người thực thà? Tại sao loài bò sát lại được dùng nhiều? Tại sao chúng có mặt ở cái thời đại này? Ở trong Đảng? Ở cách mạng? - Lạ lùng nhất là tại sao không vạch mặt chúng ra?

Văn thơ tôi sẽ *balayer* bọn ấy. Quét! Quét!

Bây giờ tôi chỉ còn một nguyên tắc lớn thôi. Là: làm thế nào bằng cuộc sống, bằng lời nói việc làm, bằng văn thơ quét cái bọn ấy đi. Tất cả những cái gì, nguyên tắc gì trở ngại cho nguyên tắc lớn của tôi là xoá hết! Mặc! Tôi chỉ còn một nguyên tắc mà thôi! Sống và viết để mà đánh bọn giả mạo, bọn ì ạch, bọn mồm xì, bọn người-bệnh, bọn người-dòi, bọn người-ụ. *Anarchiste?*

Nếu vậy gọi là *anarchiste* thì tôi rất muốn là *anarchiste*. Cám ơn quần chúng đã tạo cho tôi thành *anarchiste* như vậy! Và quần chúng cũng có thể cám ơn tôi ít nhiều! Thực đó chứ lị.

Tất cả những nguyên tắc nhỏ nào cản trở tôi thực hiện nguyên tắc lớn là đập hết! Chỉ hơn nhau và kém nhau ở chỗ ấy thôi. Tôi chỉ có khả năng làm người kiêu ấy. Tôi không có khả năng công chức, khả năng người-ụ. Khả năng tôi là khả năng người-phá.

Giản dị vậy thôi.

Tôi cứ thế mà tiến. Lù lù như quả đất... Nó vẫn quay quay lớn mạnh trong Vũ trụ, Thời gian... Đúng... Tôi là quả đất. Không cho chúng nó ở nhờ. Chúng nó ỉa bậy, thối quá.

22/3

Quốc hội họp.

Nhân dân mong chờ nhiều về vấn đề kinh tế.

Ủy ban Hành chính Hà Nội cũng họp: làm cho Hà Nội từ thành phố tiêu thụ sang thành phố sản xuất.

Hôm nọ có bà bảo tháng 10 thì vui thế. Ngày 10/10 là ngày tiếp quản Hà Nội. Một phút mà cách nhau hai chế độ mấy trăm năm. Ngày ấy người ta say mê, đầy tương lai trong người... Có cán bộ hay nhắc lại những ngày đó. Cho là dân chóng quên. Không thấy hạnh phúc của mình. Hoài Thanh diễn thuyết ở Đảng Xã hội cũng nói vậy. Chúng ta chóng quên. Quên mất hạnh phúc lớn của mình. Tôi cũng đồng ý là nên nói vậy. Với điều kiện là phải nghĩ rằng: chúng ta không thể ăn được bằng dư vị bữa tiệc tháng 10 ấy. Tháng 10 là bữa tiệc lớn cho nhân dân thủ đô. Nhưng bây giờ là tháng 3/1955. Người ta phải ăn bằng những bữa cơm hàng ngày... Không thể ăn bằng ký ức một bữa tiệc từ năm ngoái được.

Người đi làm cách mạng mà cứ giải quyết bằng hồi ký cả thì thật là nguy cho quần chúng. Cũng nguy như chỉ giải quyết bằng viễn vọng tương lai.

Nói vậy không phải tán thành chủ nghĩa sống thiển cận. Hiện tại chủ nghĩa. Mà là nhấn rất mạnh vào hiện tại. Bây

giờ. Trước mắt. Đó là cú điếm của mọi nỗ lực, mọi người, và lãnh đạo.

23/4

Grandes décisions.

Lá đơn giải ngũ (quyết định)

Lá đơn ra Đảng (dự định đường cùng)

Và vấn đề K.¹¹ Vừa là *grande* vừa là *petite décision*.

Đòi đi tới một giai đoạn mới. Mâu thuẫn cũng tới độ phải phá đi, để cho sinh thành và nảy nở mâu thuẫn mới.

Từ đây bắt đầu những chuyện đói no, ấm lạnh. Chuyện thành kiến, oan ức. Những vùi dập hăm dọa của cuộc sống, mặc dầu là cuộc sống cách mạng. Nhưng mà giờ đã điếm! Giờ chiến đấu. *C'est engagé*. Cam kết rồi. Thơ, văn, cuộc sống bắt đầu xung trận.

Phải có gan bỏ rẻ một cuộc đời cho một cuộc thí nghiệm thơ.

22/5

Xem phim xiếc Tiệp Khắc.

Cái anh thuyết minh luôn luôn gắn vào: "phục vụ nhân dân". Cố ý hay không nhận thức nổi cái ý nghĩa rất cao mà

---

¹¹ Bà Bùi Thị Ngọc Khuê, vợ Trần Dần, xuất thân trong một gia đình Công giáo. Toàn bộ gia đình họ hàng của bà Khuê đã di cư vào miền Nam. Quyết định mà Trần Dần nói tới là quyết định kết hôn với bà Khuê bất chấp sự phản đối của cơ quan quân đội và tổ chức Đảng.

anh nghệ sĩ xiếc hay nhắc tới trong phim: "*Le cirque avant tout*", - "*Voilà notre cirque*"...

Xiếc làm tôi nghĩ nhiều về thế nào là nghệ thuật quần chúng. Không phải là dễ. Không phải là ai cũng làm theo được. Nghệ thuật quần chúng chân chính phải là một sự khổ công, một sự tu luyện, tìm tòi, sáng tạo tới cùng độ khả năng của con người. Vui buồn, giận dữ trong nghệ thuật quần chúng được phát huy tới mức tột đỉnh của nó.

13/6 đến 14/9

3 tháng bị giam giữ lại.

3 tháng bị giữ lại kiểm thảo.

3 tháng là một bài học lớn về nhiều vấn đề: sống - kết bạn - đấu tranh....

Tự xét tự lượng được sức mình, gan mật của mình, trí lực của mình, đức hay và tật xấu của mình.

- Nọc bệnh: *anarchisme*.

- Khi xưa phản đối xã hội cũ bằng *symbolisme*.

- Ở văn công phản đối tư tưởng văn nghệ lạc hậu bằng đấu tranh quá trớn.

- Bây giờ phản đối những cái sai trong lãnh đạo văn nghệ bằng đấu tranh loạn ấu.

Ban bè:

- Những người nào vì địa vị mà hợp bạn với mình thì cũng lại vì địa vị mà giã lên thân xác mình.

- Những người vì vui thú mà đánh bạn với mình thì cũng vì vui thú mà lia bỏ mình.

- Chủ nghĩa *chacun sa peau* thịnh hành.
- Những người thực là có tình bạn, không vì lợi, vì địa vị, vì vui thú, thì trước sau như một vẫn là bạn tốt.
- Không oán ai, không ghét ai, không thù ai cả. Không nên hạ thấp mình xuống những tình cảm bản thủ ấy đối bạn.

Tình yêu:

- Yêu không nên làm khổ người yêu.
- Tình yêu là một thứ tình mạnh tới rồ dại, phong phú và phiền phức.
- Yêu nhau thì lấy nhau, không gì cấm được. Mạnh hơn số mệnh là tình yêu.
- Tôi rất khổ, rất uất, vì người ta cư xử quá hà khắc với chuyện yêu của tôi¹². Người ta chỉ cần nói hai chữ "cảnh giác" là đã có thể làm khó dễ, phản đối, làm khổ sở, hành tội những người yêu nhau.
- Tôi coi những sự hà khắc đối với tình yêu như một tội ác.

Đấu tranh:

- Cách mạng khác nghĩa với nổi loạn, cáu uất, nổi khùng.
- Dũng không đủ. Phải có trí sáng suốt.
- Chế độ mới vẫn còn nhiều sự vô lý, những lỗi không bị trừng trị, những lỗi nặng trừng trị nhẹ, những lỗi nhẹ trừng trị nặng.

---

¹² Mối tình giữa Trần Dần và bà Bùi Thị Ngọc Khuê bị phê phán gay gắt. Trần Dần bị kiểm thảo về vấn đề này trong thời gian 3 tháng bị giam giữ.

- Sách nói: thái độ là phụ, không quan hệ. Nhưng thực tế tôi thấy người ta đặt thái độ lên hàng đầu.

Cư xử:

- Khi lên nghĩ tới khi xuống. Khi xuống nghĩ tới khi lên.
- Phận dưới chó có phạm trên.
- "Bố mày, mày cũng không tin được", câu chuyện LĐạt kể đáng nhớ.
- Nhưng lại nên nhớ: cuộc sống rất bao dung.
- Không nên kết bè, không nên vui thú với kẻ ham vui, không nên thân thiết với kẻ ham địa vị.
- Giang tay thật rộng, yêu mến từ con người xấu nhất, nhưng đừng mở bụng cho tất cả mọi người xem, nhất là đừng mở bụng cho bọn địa vị, hưởng lạc.

Nhiều lắm, nhiều lắm.

Nói chung nhiều câu tục ngữ, ca dao cũ nói về tình đời, tôi đã nghiệm thấy rất đúng.

Ba tháng. Học khá nhiều điều...

Từ đây, mâu thuẫn mới thế nào? Một đằng là: thành kiến, nghi ngờ, và cả đố kỵ nữa. Nó tới mức là: đình chỉ sáng tác, - hạn chế hiểu biết về tình hình chủ trương (cả văn nghệ), - hạn chế quyền lợi, - hạn chế giao nhiệm vụ và công tác... Tức là sự thành kiến, nghi ngờ và đố kỵ tới mức có phương pháp hành chính. Một đằng khác là: sức sống bản thân tôi, và một phần nào đời sống cách mạng quanh tôi.

Mâu thuẫn ấy gay go, đòi tôi phải có sức lớn. Càng gay go, vì nó đặt trong hoàn cảnh nước ta lúc này, khi này... Sông có khúc, người có lúc. Nhưng sông này sao lắm khúc? Người mình sao lắm lúc vậy?

Thành kiến không thể thành kiến đòi. Lấy lòng thực mà ăn ở. Ngờ vực không thể ngờ vực đòi. Lấy lòng thực mà ăn ở. Đố kỵ không thể hại được những người thực lòng. Nguyên tắc sống ấy còn là bản chất mình đó, càng phải phát huy. Chân thực. Tuy vậy phải có trí sáng, giữ mình, phòng thân, làm tuyệt đường ngờ của mọi người. Sống cho chân thành, độ lượng, sáng suốt. Có trí tuệ mà có nhân đức.

15/9

Mạc Phi: Mình có bệnh cầu an mà đâm ra ưu điểm. Khởi phải lời thôi. Tuy lý luận là nên thẳng thắn, hoặc viết thì viết cả hay lẫn dở, nhưng thực tế thì người ta ít ưa sự thẳng thắn, ít ưa nếu cái dở ra. Mình nghe trong tương lai viết "3 lần 3 người" TBH, TN và ông C. nêu ra vấn đề khen thưởng và kỷ luật viết. Mình muốn hỏi xỏ kỷ luật thế nào, song nghĩ lại thôi, đại mặt...

12/9

K. em,

Bỏ lỗi cho anh. Em khổ cũng nhiều rồi. Người ta có thể quen với mọi thứ, cả sự khổ não, - nhưng anh sẽ cố làm cho em đỡ khổ, người ta không nên quen với khổ đau.

Phải có một cái không thay đổi mới có thể làm cái trực thay đổi mọi cái khác. Tình yêu chúng ta càng vững, xung quanh chúng ta sẽ biến đổi hết.

Khi người ta khổ mọi vẻ, phải còn một cái gì sung sướng, dù là hy vọng, mới sống được. Đêm bão biển ít nhất phải còn một vì sao trên trời, hay trong lòng thủy thủ. Bây giờ anh khổ lắm, anh phải có em giữa biển khổ, anh phải có một vì sao trong tâm hồn. Em cũng mất nhiều lắm, mất cả tiếng cười, cuộc sống hồn nhiên. Anh cố lắm... Nhưng em có thể thấy ở anh như một tia nắng giữa trời mây đen không? Nếu mà có thể, anh muốn khổ thay em tất cả, cho em sung sướng phần nào.

23/9

Mọi việc rồi đâu vào đấy cả.

Xây dựng cuộc đời:

- Những cái rất nhỏ gây ra những tấn kịch lớn. Cuộc đời làm nên bởi những cái rất tầm thường, không ra gì...
- Xây dựng cuộc đời không nên bỏ qua những cái không ra gì, des riens, những cái không đáng đếm xỉa tới.
- Gay go: Coi như không thì không gay go. Câu chuyện cái thuyền của Trang Tử. Nếu có một cái thuyền nào đó nó đâm vào thuyền mình thì hãy coi như cái thuyền ấy không có người nào cả. Thế thì không gay go gì nữa.
- Hần học: Đó là cái tật của những người cận thị...
- Sung sướng: Sáng tạo, tình yêu có những nỗi khổ của nó. Sung sướng là kết quả của sự chiến thắng khổ não.

- Dựng tượng: Đặt lên bệ thờ mà không ai đến vái; - khói hương có nghi ngút, thừ từ cần mẫn nhưng không có người cúng thì làm gì?
- Đạp tượng: Cái tượng cao mà đạp dưới chân nó, nó sẽ đổ lên mình, đè mình chết.
- Tiếng nói: Tiếng nói vô hình, không sờ mó cân lượng được, nhưng mà còn ghê hơn bom đạn.
- Sợ, không sợ: Người ta chỉ đánh những cái người ta sợ. Nếu anh bị đánh nhiều quá, anh hãy tự an ủi, đó là vì người ta sợ anh.
- Chết: Có những cái chết xương tan thịt nát. Có những cái chết sâu trong lòng. Tôi sợ cái kiểu chết ngay khi còn đang sống.
- Cấm: Cửa cấm ăn càng ngon, ăn bao nhiêu vẫn thèm. Có những cửa cấm đáng ăn. Có những cửa cấm không đáng ăn.
- Vui buồn: Ở giữa những hần học, thù ghét kín đặc, phải cố tìm lấy một tình yêu, một người con gái, một người bạn hay một đứa con thơ. Đó là một cái bàn đạp cho tương lai sung sướng.
- Trừng phạt: Người ta không thể trừng phạt tất cả mọi tội lỗi. Cho nên những lỗi nào lộ liễu nhất thì người ta trừng trị. Có những lỗi không bị trừng phạt còn nặng nề bị ối gặp nạn những tội lỗi bị trừng phạt.
- Tình yêu: Anh còn một vì sao. Yêu K., anh không bao giờ chết được. Những người đau khổ nhất hãy tìm lấy một người yêu. Những người tưởng như sắp chết hãy tìm lấy một người yêu. Cả những người đã chết rồi, nếu mà yêu

thì có thể hồi sinh được lắm. Người ta cứ tìm mãi thuốc trường sinh bất tử, thuốc cải tử hoàn sinh... Sao mà tìm quanh quẩn vậy? Khi người ta yêu nhau, thì người ta không thể chết được, trời đánh thánh vật cũng không chết, chết đi sống lại, chôn rồi cũng lại bò khỏi huyệt mà sống mà yêu.

(...) hỏi về chuyện K. Ông Khắc bảo:

- Bên công an báo cáo cô K. cũng không phải là làm với địch, chính trị gì tới mức (...). Trước kia thành phần dân nghèo nhưng bây giờ đã biến chất. Có quan hệ xã hội phức tạp. Như vậy trên không thể đồng ý được. Sợ rằng hại tương lai một người cán bộ. Khuynh hướng việc ấy trước đã sai thì không nên giải quyết theo chiều sai của nó nữa.

(...) có cắt đứt cốt là vì lợi ích của (...)

Vân vân.

Và hỏi: Nếu trên báo cắt thì sao?

Tôi lắm bầm: Tôi chịu...

Những hôm gần đây tôi nghĩ nhiều. Người ta không có một (...) gì về tình yêu (...). Tốt, tiến bộ có phải đồng nghĩa với tình yêu đâu. (...) Cộng sản lại hà khắc (...) Cứ việc nói mấy chữ cảnh giác, chữ quan hệ xã hội phức tạp là người ta có thể làm khổ những người yêu nhau rồi.

Nhưng mà trên quyết định cắt, tức là (...)

Đòi một người con gái, một đứa bé¹³ và đòi tôi người ta quyết định tùy tiện như vậy sao? Vậy có nhân đạo gì nữa không? Tư tưởng lập trường gì mà đàn áp tâm hồn người ta như vậy?

Kính gửi những người phụ trách cuộc sống ở Việt Nam, tôi buồn như thế, khổ như thế. Người ta hà khắc vô lối với đòi tôi, đòi người con gái tôi yêu, đòi đứa con tôi sắp đẻ như thế.

Hỡi những người phụ trách cuộc sống ở Việt Nam, các người có đồng ý vậy không?

Nếu các người cũng đồng ý thì tôi chỉ còn một cách: "Viết nốt lá đơn xin rút lui khỏi cuộc sống"...

La fin.

K. bắt đầu lo những câu chuyện thực tế của việc đứa con sắp ra đời. Bao nhiêu thứ cần: 10, 15 cái tã ngoài, tã trong, quần áo, áo len, áo bông, mũ, tất, màn cho con, chăn bông cho con, một cái gối cho con, giường cho con. Và tiền dự trữ đau ốm cho con, cho mẹ. Những món tiền không có tên nữa.

Mặt khác, chuyện giữa K. và TD cũng nhiều [...] khổ tâm. K. nghi hoặc [...]. Hàng xóm lại xì xào: "Công an người ta bảo rằng cơ quan không đồng ý vì anh D. đã có vợ cả." Thế mới rày rà, giọng lưỡng thiên hạ đặt điều ra vậy, D. khó nói, K. nghi hoặc (...) anh D. thế nào? Có chung thủy

---

¹³ Thời gian này, bà Khuê đã mang thai đứa con đầu lòng. Bà sinh con khi Trần Dần bị giam giữ năm 1956.

không? Bọn đàn ông hay nhặng nhít, trăm người như một...

Rồi những chuyện nghi ngờ chính trị khác [...]. Nếu K. không dính vào mình, cứ rối thân [...], lấy chồng Hà Nội thì đâu có khổ vậy?

K. bảo, nhưng mà thế không có tình yêu. [...] Không phải riêng K., mà TD cũng vậy. Trước kia anh ta ngây thơ lắm, sống tin cậy, thẳng thắn, bộc trực, sốc nổi... Cuộc đời đã và còn dậy cho anh ta nhiều điều...

Anh em "giúp đỡ" TD nhiều quá. Bám sát từng tí một. Bới lông tìm vết.

Ví dụ TD đi lại trung bình không bằng một phần ba sự đi lại của "anh em". Nhưng anh em lại giúp đỡ phê phán. Anh em thích vậy. [...] Ví dụ TD để đèn xem sách, ảnh hưởng giấc ngủ của anh em (cùng ngủ một phòng, giường kê san sát kiểu trại lính). Anh em bảo tắt đèn. [...]

Một tối khác, quá giờ, LNT xem sách, không ai bảo gì cả. Vì rằng anh em chú ý giúp đỡ TD, chứ có chú ý giúp đỡ LNT đâu?

Ví dụ "dậy". Sớm phải dậy (điều lệnh). [...] Sớm nào trực phòng vào cũng kêu: Dậy! Dậy!. Xong kêu cụ thể: AC, TD dậy đi. Thường thường kêu TD nhiều hơn. Hình như trực phòng không biết tên các anh khác. Hoặc không nhìn thấy các màn khác còn buông sùm sụp.

[...]

Vật vãnh vậy thì nhiều.

Những cái vật vãnh làm nên cuộc đời chứ! Nhưng cuộc đời gì? Thực là một cuộc đời bị trấn áp, khổ sở, đứng không được, ngồi không được, duỗi ra không xong, co vào cũng chịu.

TD thành một thằng câm, điếc và mù.

Thế tức là tiến bộ.

?/9

[...]

NgTNghiêm

Đầu như gỗ rôi. Không đọc được sách nữa. Chỉ xem tranh ảnh qua quít. Không tìm thấy đề tài. "Tôi không thể tự tìm ra đề tài nữa. Các anh giúp tôi đề tài."

Ngồi vẽ những *motifs décoratifs* cổ: mái chùa, con phượng, con rùa... *Toujours inachevé.*

Đi mua tranh cụ Hồ với tranh thiếu nhi (của SNgọc) về treo. Ước gì gặp cụ Hồ. Làm một cái *laque*: cụ Hồ với 2 trẻ. Nghe tiếng ô tô tưởng tiếng người. Lên thang gác, tiếng động mạnh đều nghe như tiếng người cả. Ở quân y mất nửa tháng. Viết thư anh THữu. Viết thư cho HCT. "Tôi là người vô tội. Sao giam tôi vào những chỗ phi nhân đạo thế này?"

Đề nghị trên giúp tôi về tư tưởng. Anh em không thể giúp được. Bản thân không thể tự giải quyết được.

Đề nghị đi CCRĐ. "Mày làm gì tao làm theo y như thế. Còn tự mình tao thì tao chịu, tao làm một mình không được."

Anh em bảo "tùy ý" muốn hợp hay không thì tùy ý. Ng. đề nghị cho hợp.

Thương mẹ ở THóa, địa chủ phá sản.

Anh em góp tiền, non 10 vạn giúp riêng. Thương hại. Mến tài một phần.

Vẽ sóng biển trong đó có con mắt.

Văn Giáo

Đứng lù lù giữa nhà. Thăng đuổn. Nói giờ hai tay quèu quào, vung tay một cái như quèu cả gian phòng, như đụng vào tường.

Có những ngày *cafard*. Tường chỉ còn đường chết.

Mày chỉ còn một con đường: tích cực, không kêu ca phàn nàn. Việc gì cũng làm. Nhẫn nại bèn bi. Vui vẻ với mọi người. Chịu khó phê bình & tự phê bình. Nhất cử nhất động đều suy nghĩ chín chắn. Thôi không bocc nữa. Tin tưởng. Cốt nhất là tin tưởng. Có ai ghét mày đâu? Tao còn bao nhiêu! Khai trừ Đảng, đuổi khỏi Hội, sang bộ đội thì như thế, đi cải tạo một năm, giò lại biên chế khỏi bộ đội. Nhưng cũng có nhiều ưu điểm. Mày chỉ còn một đường. Cốt nhất là bèn bi vui vẻ. Ăn nói gì thì suy nghĩ. Cốt nhất là phê bình tự phê bình. Từng phút từng giờ, không có xao lãng một lúc nào. Cốt nhất là tin tưởng...

- Có ai khuyên mày như vậy không?

- Có.

Đi một lúc loanh quanh lại vào, lại nói. Rồi lại đi đâu một lúc, song có lẽ nghĩ là nói nhiều quá rồi bất lợi, chạy đến bàn, cầm tay thủ thi, mặt chân thành, thó thít bốn năm

mười tuổi, nhão, răn, nhưng cũng còn chỗ rắn đỏ, máu lên mặt ngây thơ, còi mở vụng về, có chút ngưng ngưng, như cố tìm chuyện gì thực tế thay vào chỗ đã thuyết nhiều.

- Mà viết thư cho tao nhé. Tao cũng viết.

Rồi lại thuyết:

- Viết thư cho nhau lúc này bổ ích lắm. Cốt nhất là giúp đỡ nhau,...

Cười hềnh hếch, bắn cả nước dãi ra, lấy tay chùi nước dãi, thân mật: Mẹ sư mà là hay bốc lắm. Mặt đỏ lên, cười, nước dãi càng rót ra, cười hềnh hếch, cúi gập cả người xuống.

Phê phán LĐạt

Đồng chí định bỏ vợ lấy Thúy là bỏ cục vàng lấy cục đất. Còn gì quý hơn là người làm việc cho Đảng? Đi CCRĐ bao nhiêu đợt rồi. Thành phần nông dân cốt cán. Đồng chí còn muốn gì? Không yêu nhân dân thì yêu ai? Chỉ có kẻ thù mới không yêu nhân dân thôi chứ!

Kẻ xấu Thúy. Con lính đế quốc. Nhặng nhít nợ kia bao nhiêu vụ rồi.

Tôi không thể đồng ý đề nghị của đồng chí. Không bao giờ Đảng đồng ý những cái sai.

Đồng chí lắm lý luận lắm, đao to búa lớn, vợ đồng chí hiền lành, đồng chí có đem lý luận đàn áp, dù vợ đồng chí có bằng lòng ly dị, Đảng cũng không đồng ý vì biết chắc chắn rằng đó chỉ là vì bị đồng chí đàn áp, bằng lòng mồm chứ không bằng lòng thực.

LĐạt ông *la belle France* [...]

Mình không xấu như chúng nó. Chúng khinh mình. Mình cũng không hạ thấp mình xuống chỗ đả lại nó. Muốn nói: "Anh còn xấu hơn tôi nhiều lắm." Nó đánh giá đáng tính mình thấp quá. Nó cứ làm tốt với lại yêu. Mà cái tốt của nó thì lạ lắm. Nó có thể, nó hại mình thì nó được thưởng. Chết vì tình thì không ra cái gì cả. M. Gorki tự tử vì tình. Đảng, *qu'est ce Đảng?* Quan xa nha gần... Ông *la belle France*...

Hai nhà văn nghệ

Mưa, bão từ hôm qua. Bão Quảng Trị, qua Thanh Nghệ, Nam Định, Thái Bình về Hà Nội. Anh em đã bàn chán ra rồi, rằng kỳ này lại mất mùa, đói to. Lúa nơi đang ra đòng đòng, nơi sắp gặt. [...] Một nhà nhạc nói với bạn là một nhà văn:

- Mình ăn no đủ hai bữa mà nhìn cây chuối xanh đổ gục mình còn tiếc. [...] Nữa là người dân.

Nhà văn đế vào:

- Đây, đây là ý một bài nhạc.

Nhà nhạc cười hề hề, đắc ý.

Một nhạc sĩ

Người ta vẫn gọi anh ta là một nhạc sĩ. Xưa kia cả 9 năm kháng chiến đâu cũng có làm được 3, 4 bài, đếm ra chưa đủ năm đầu ngón tay, Xưa kia nữa đánh đàn ở *dancing*, mười bảy mười tám tuổi đã đi những Nam Ninh, Quảng Kiết gì đó, xem *tableau* những nhà thổ tàu, giật nhạc *bar* có tiền tiêu cò con mà ra về ăn chơi, bé tí mà khôn ngoan, hay

đứng đầu thay mặt anh em điều đình với những chủ *bar*, ký kết những *contrat* nọ kia.

Kháng chiến, anh ta nhiều phen nghĩ phạm văn nghệ chẳng ra gì, cố xoay sang cán bộ chính trị. Làm những trưởng phó BCT gì đó, rồi chính trị viên văn công rền mãi. Són mãi chẳng ra bài nhạc nào, cố rặn vài bài, giới nhạc kêu là lai Tây, anh ta cũng thành khẩn nhận là như vậy, quần chúng cũng chẳng thấy "thịnh hành" gì cả. Người ta bảo nhạc giống người anh ta, [...] ý nói giống thể xác, ám chỉ cái bộ mặt lai Tây của anh ta. Chính anh ta cũng kể lại thú vị là có lần bộ đội lầm anh ta là tù binh Pháp, suýt bắt nhầm.[...]

Nhạc luật, *théorie*, lịch sử v.v... anh ta cũng chả biết mù tịt. [...] Người ta kể anh ta lắm cái khôn vặt. Ví dụ muốn bỏ tối học thì anh phát vé đi nghe nhạc cho cả tổ trưởng tổ phó, thế là buổi học tan, hoãn lại. Ví dụ anh ta miệng nói rất ghê: "cấm xuất bản, giao dịch tư sản...", nhưng thực tế người ta thấy anh lén lút tới những nhà xuất bản tư, van nài cầu cạnh họ in cho những bài nhạc từ trước rặn són ra mà quần chúng đã quên tự bao giờ. Đó là lối làm ăn. *Homme d'affaires*. Chủ nghĩa *comment réussir de la vie*. Cái gì cũng nghĩ là "có lợi", "không có lợi"... Người ta bảo anh có cái khôn vặt của Tây lai. Anh thì khác, anh gọi đó là tư tưởng, những ngoan ngoãn, tổ chức tính, lập trường v.v...[...]

Người ta thấy trong một ngày anh làm những gì? Sáng cố dậy cho đúng giờ, nhưng cố "lợi dụng" thêm vài phút đã". Tập tí thể thao, vì tư tưởng trong sạch nằm ở một thân

thể khoẻ khoắn, vì "văn nghệ sĩ mới phải khoẻ, chứ yếu ốm gầy còm là văn nghệ sĩ cũ" v.v... Lập trường văn nghệ sĩ mới phải như vậy. Xong, làm tí xôi, ăn hết không để dính giấy hột nào, "không có lợi". Xong học 2 tiếng, phát biểu vài câu, cả buổi gà gật lơ đãng nhưng cũng cố nói vài tràng, vậy mới có lợi... Xong vào bàn giấy, loay hoay, ra vào, một lúc lại tìm xem thằng nào có thuốc lá đến về một điếu bự. "A thằng cha này giàu nhỉ, có thuốc lá à?" Xong đến mục ngủ trưa, có trưa bận việc gì thì xách xe đạp lăn đi, gặp ai thì chừa việc ra, khéo léo nói không cho người nghe biết là mình chừa việc mà lại vẫn hiểu là mình đi có việc. Chẳng hạn: "Góm cái anh Anbani búi sòm sòm..." Xong lại chiều, lại tối. Họp. Học. Đi... Hoặc kiểm thảo đấu tranh bạn này bạn nọ, anh ta lắm ý kiến chắc chắn lắm, buộc người ta vào những tội tày đình. Tối ung dung đi, gặp ai lại tất tả, vội việc quá!

Kết quả, Hoà bình qua một năm rồi, anh ta cũng chưa rặn được một bài nhạc nào. Ấy vậy mà người ta thường gọi anh là nhạc sĩ này nọ. Mặt trắng bệch như son phấn, môi như thoa son, cái kiểu đẹp giai *de gamin* Tây lai. Cười mép nhăn lên, răng hơi (...), nếp nhăn trên mặt trán trông kinh kinh như một con rắn con. Đi đứng nhanh nhẹn mà có tí vẻ đùa nghịch nhí nhảnh.

Sau trận bão ngày 27-28/9

Hai, ba mươi năm nay mới lại có bão to như vậy. Hà Nội đổ nhà, đổ cây, đứt dây điện. Mái tôn bay như lá. Cây lớn nhổ bật như que. Người chết, bị thương vô số. Có phố

hàng tuần không có điện. Xe điện ngưng chạy một tuần. Tuần lễ phim Trung Quốc ngừng hẳn. Các việc buôn bán, *ciné*, hộ khẩu v.v... đình trệ lại hết. [...]

Đảng viên quần chúng

Doãn Chung kêu:

- Mình ốm bỏ mẹ mà BLân đến hỏi có đi giúp dân chống bão hay không? Việc thì ùn cả lên [...]. Mình bảo BLân, ốm lắm mà đi thì đình mọi việc lại hết...

Cuốn điều thuốc run run, mắt hơi ướt:

- Cứ những đi xem văn công Trung Triều mà ít vé thì đảng viên đi hết. Hay là những tiệc tùng chẳng bao giờ gọi đến quần chúng mình cả. Còn những việc gì nặng nề thì lại gọi quần chúng. Dậy sớm từ 4 giờ ra ga tiễn văn công Triều Tiên chẳng hạn. Hay đi giúp dân mệt nhọc như thế này thì gọi.

Người đảng viên cũng có thể kêu:

- Họp nhiều, suy nghĩ nhiều, hy sinh nhiều cho quần chúng. Mà lại hay bị quần chúng chửi bới, đòi hỏi nhiều quá.

Quan xa nha gần

Anh ta bị khuyết điểm vì tội tự do. Cấp trên bảo phải tự hạn chế đi lại. Bảo rằng không có quyết định chính thức nào quy định sự đi lại, nhưng tinh thần thì khuyên nhủ anh nên tự hạn chế. Đó là lời của Cục.

Xuống tới Phòng, các đồng chí trưởng phòng trưởng ban bàn với nhau. Không nên để cho anh ta tự hạn chế, ở đòi

không có cái gì là tự mình tự phát cả, cái gì cũng phải có lãnh đạo. Đó là nguyên tắc. Nên phải bàn mà lãnh đạo. Mỗi người một ý, tán rộng lời cấp trên. Tức là những cái gì cần thiết mới cho đi. Cần thiết tức là về công tác thôi, còn lật vật tự do uống cà phê, xem *ciné*, xúc tiếp bên ngoài thì đình chỉ lại. À xúc tiếp phải hạn chế, một thời gian hầu như không cho xúc tiếp mới được. À nhưng mà công tác của anh ấy là dịch thì có sách đấy rồi không cần đi đâu nữa.

Tóm lại bàn xong một hồi thì hầu như anh kia không còn một lý do nào mà được đi lại nữa. Nhưng mà Phòng vẫn còn rộng lượng cho đi thứ Bảy Chủ nhật.

Trong khi đó người ta đi lại cả ngày. Nhoáy một cái tó đi 15 phút nhé, xong một tiếng mới về. Nhoáy một cái tó đi *ciné* nhé. Nhoáy cái nào những đi chữa mô-rát, những sang Hội, những sang ngành, những nọ kia... Ai cấm những cái nhoáy ấy trở thành những cái rất lâu, mất cả buổi? Ai cấm những cái có lý do ấy thành những đi chơi, những hàng quán, những *café*, và những vân vân gì (...) chẳng hạn?... Nhưng anh ta cũng còn được đi tối thứ Bảy và ngày Chủ nhật.

Nhưng cũng còn khó.

Đồng chí trực phòng hôm ấy còn vắn vẹo: - Tối thứ Bảy này đồng chí định đi đâu? Đã xin phép anh Phác chưa? Anh Phác đi vắng rồi, tôi không giải quyết, vì theo tinh thần trên phải hạn chế đồng chí đi lại.

Anh ta phát cáu, khi đâu còn biết giận dữ, sau chỉ lì ra uất ngầm. Ủ, trên bảo tự hạn chế chứ có phải bảo các anh hạn

chế tôi đâu? Hừ, mà hạn chế không có nghĩa là đình chỉ...
Hạn chế đi lại không có nghĩa là không đi lại gì nữa.
Nhưng mà anh ta không biết, nên mới uất ức như vậy.
Anh ta không biết, trò đòi quan xa nha gần.
[...]

HT và TQPhiệt

TQPhiệt tính vớ vẩn hay nói bóng, hỏi HT:

- Nay xem chừng bây giờ văn nghệ nịnh nhau lắm phải không? Người ta cứ bảo mẹ hát con khen hay.

HT giờ lý luận ra nghiêm nghị:

- Chứ gì. Theo tôi thì trong chế độ của mình phải như thế, chứ sao? Có lợi cho cách mạng thì làm. Chứ chê lung tung thì địch lợi dụng, có hại.

- Ai bảo thế nhỉ?

HT và ĐTM

HT nghe nói ĐTM giảng trong đại học sinh viên văn khoa, có nói là "HT là một thằng hèn". HT ức lắm, tìm gặp ĐTM. Thì ra không phải vậy. ĐTM chỉ có nói:

Trước cách mạng, ông HT có biết Thơ lắm, chứ không phải không biết, - vậy mà viết *Thi nhân Việt Nam* ông HT không nói đến TH câu nào gọi là có. Sau cách mạng, trong kháng chiến đến giờ thì ông HT lại chỉ có nói đến một mình ông TH, tưởng như thi nhân Việt Nam chỉ có một mình TH.

Ông kết luận: Cách mạng đổi khác con người ta như vậy, tiến bộ vượt lên hẳn.

HT nghe xong, không biết nói thế nào.

Chuyện có vậy, mới biết rằng lời đồn ghê gớm thực. Lời đồn hay tóm tắt lấy cái ý chính, ý sâu xa, ý thực, nó phóng đại thêm ra. Ghê thật!

[...]

Có phải là tổ chức tính không?

Tính anh ta lẳng nhăng, năm một cô, năm hai, ba cô. Khi đó đang tăng tị với một chị. Tổ chức biết, buộc kiểm thảo. Hoá ra tội hoà bình chủ nghĩa. Tội lẳng nhăng cũng mang cái tên mới của thời đại. Xét thêm khuynh hướng sai, cô kia phức tạp v.v... nên quyết nghị cắt. Anh ta suy nghĩ. Xong đồng ý. Anh ta được khen là có tổ chức tính.

Ai biết đâu anh ta vốn quen như vậy. Không quyết nghị thì rồi anh ta cũng sẽ cắt. Đó là một con người cắt tình yêu như cắt bánh.

[...]

15/10

Hai vụ tự tử vì tình

Tôi được nghe hai câu chuyện về văn hoá của Hà Nội, cái thời kỳ Tây đi ta vào này, năm thứ 2 Hoà bình (chủ nghĩa). Một vụ ở Khâm Thiên. Chị là một nữ hộ sinh. Tóc phidê. Anh bộ đội. Nhà chị cũng không đồng ý. Bộ đội cũng không đồng ý. Kết quả: chị tự vẫn chết (sau hai lần tự vẫn không chết). Còn anh vẫn sống.

Một vụ [...] chị ấy xinh lắm. [...] Anh: bộ đội. Bộ đội bắt cắt. Anh đến nói với chị. Chị cười tái mặt. Ban đêm thì tự vẫn chết. [...]

Thực ra chỉ thiệt các cô, còn bộ đội các anh vẫn sống cả...
[...]

DMChâu kè:

Triển lãm hội hoạ Liên Xô tại Tiệp Khắc. Các cuộc triển lãm trước, giáo sư phải giảng tranh cho học sinh, có khi giảng hàng giờ... Lần này giáo sư chỉ nói:

- Đấy các anh xem khắc hiểu, không có gì mà phải giảng cả.

[...]

Lấy Kiều

NHĐ: *Lời nói không mất tiền mua
Liệu mà kiểm thảo cho vừa lòng nhau*

TLâm: *Sự đời đã tắt lửa lòng
Còn chui vào chỗ Cửa Đông¹⁴ làm gì*

*Đau đớn thay phận đàn ông
Ngang lưng thì thắt phượng châm
Đầu đội chính sách tay cầm chủ trương*

[...]

---

¹⁴ Cửa Đông: Khu quân đội ở Hà Nội

Nhà văn

Một nhà trẻ. Đòi văn chương chưa có gì gọi là tiếng tăm (tác phẩm). Đòi tư cũng chưa có gì tiếng tăm (cả xấu lẫn tốt). Còn nhà văn kia là một nhà văn già. Đã có tiếng. [...]

Nhà văn trẻ phát biểu về mục đích viết văn:

- Viết văn là để giáo dục nhân dân.

Nhà văn già đăm chiêu. Nhíu lông mày:

- Thế nhà văn là một ông giáo dạy đòi à?

- Hả chứ.

- Anh còn trẻ lắm.

Nhà văn trẻ đáp:

- Anh già quá. Phải cải tạo theo lập trường văn nghệ mới.

Nhà văn già cười, khó hiểu, khinh bi hay nhận khuyết điểm? Hay mỉa mai hay thương hại? Hay là tất cả? Nhà văn trẻ không nhận thấy hết những cái phức tạp trong cái cười ấy, ngỡ là nhà văn già nhận lỗi một cách thâm hại, mới động lòng thương, bèn kiếm lời nâng đỡ:

- Thế theo anh viết làm gì?

Nhà văn già chậm rãi, nói cũng không sôi nổi tin tưởng gì cho lắm:

- Tôi chỉ muốn làm một người bạn của quần chúng. Văn viết nói những chuyện lớn, nhỏ, tâm tình đời sống chung và riêng. [...] An ủi những người đau khổ, ghìem giữ những người hăng máu vọt. Củ mì cù mì làm người bạn lòng của thiên hạ...

Nhà văn trẻ khó chịu những chữ thiên hạ, bạn lòng... tâm tình... làm một người bạn..., bèn phê phán:

- Vậy là lập trường không dứt khoát. Dễ rơi vào quan điểm văn nghệ tư sản...

Nhà văn già lại nở một nụ cười phức tạp.

[...]

Lê Minh

Bé làm liên lạc. Mộng văn chương to tát. Luôn mơ ước tên tuổi, danh tiếng. Làm thơ viết văn. Mộng không phải mộng thường, mà tới mức *folie de grandeur* (điên cuồng danh vọng). Trong lòng ấp ủ thì to tát lắm, những vinh viễn, những tên tuổi lịch sử... Thực tế xung quanh thì ngược lại, người ta chỉ coi LM là một thằng nhãi, dốt đặc, tự do linh tinh, có nhiều tính xấu hèn hèn tựa nói dối, ăn tham, người ta coi LM như một con ếch ngu ngốc sần sùi mà lại muốn nuốt cả trời xanh.

Dư luận không biết có những điều quá đáng không? LM coi đó là "thành kiến".

Rất bực mình về điểm bị coi là nhãi ranh, [...] LM bịa ra những chuyện ghê gớm về mình, mục đích chống lại sự coi rẻ. [...] Chính anh chàng kể lại. Một lần ngủ đêm tại một nhà sàn người Thổ. Chủ nhà yêu LM vì tính vui vẻ, nên cho Minh vào ngủ trong màn với một đứa con gái độ lên 10, vì nhà lắm muỗi quá, chủ nhà thương LM. Ban đêm, đứa con gái hỏi LM: "Anh không đi em à?" LM ngạc nhiên. Đứa con gái lại bảo: "Đ. em đi" (LM nói chữ *đ.* một cách ngọt xớt, hẳn không nguợng, chỉ người nghe là nguợng.) Sau LM hỏi: Sao em lại muốn thế? Đứa bé nói: Ấy, bố em vẫn đi. em đấy...

Chuyện bịa như vậy... nghe thật kinh khủng. Ý LM là [...] mình cũng từng trải mùi đời, biết ối những ngõ ngách cuộc sống như ai.

[...] Tính ăn tham. Anh em có ít kẹo để trên bàn. Là kẹo lấy ở tiệc liên hoan, nhiều quá thì anh em nhón về nhà ăn, để tránh cái lỗi no độn đói góp. Con người mới hay phòng xa, nhưng vì con người mới nghèo, nên con người mới có tật nhón như vậy.

Nửa đêm LM về. Sớm sau anh em thấy kẹo trên bàn nhẵn hết. Anh em hỏi nhau, tra nhau. Kết luận: chỉ có LMinh.

[...]

LMinh khen: - Tập thể tinh thật. Thực không có gì giấu tập thể được... [...] Vì mình đói quá. [...] Các ông không biết chuyện M. Gorki à?...

Có anh không biết. Thế là LMinh chuyển sang kể chuyện M. Gorki, hồi niên thiếu thất nghiệp, đói quá, thành ma cà bông, có ăn cắp chút ít gì đấy. Anh em mắng:

- Mày ví với M. Gorki thế nào được?...

[...] Đổi tên là Lý Đăng Cao. Phải chăng cũng là một cách khác, nói dối với cuộc đời?

[...]

Thù nhau?

Cô bán hàng cà phê "Nhân Dân", - ông cụ bị bắt lên công an mất một ngày. Về cứ uất ức mãi. Tây Tàu mãi không việc gì, Dân chủ Độc lập bị tù mới ức chứ. Nhất nhật tại tù, thiên thu tại ngoại.

Chỉ là chuyện hộ khẩu. Khai về mục loại hộ, ông cụ khai là công chức. Vì nguồn sống chính của gia đình là ông, tức là công chức. Anh cán bộ là một thanh niên khu phố cứ buộc phải khai "công chức kiêm công thương", vì có hàng cà phê của cô con gái... Ông không chịu. Giằng co mãi, sau anh thanh niên hạ cho một câu là: "Ngoan cố. Chống lại chính sách hộ khẩu của Đảng của chính phủ. "

Anh ta đi báo công an. Thế là một ngày tù. Công an giải thích cho ông về. Sau cũng vẫn khai là công chức. Và người ta đặt vấn đề không biết anh thanh niên khu phố kia có phải là vì non nớt hay là vì có tư thù gì với ông cụ? [...]

Con Bò

Berger. K. nuôi từ bé. [...] Độ K ốm, nó cứ hay vào buồng ghé mõm nhìn. [...] Hay soi gương. Ghếch chân lên tường soi gương. Còi 11 giờ thì nó cứ rú lên. Hay nghe tàu hỏa rúc còi nó cũng rú lên. Trước có người trả 2000 đồng (6 vạn) không bán. Bây giờ túng quá, bán 1 vạn 5 cho bà hàng com bên cạnh. Bà hàng com để nuôi, không giết, như vậy K. đỡ buồn. [...]

[...]

Hộ khẩu

[...] Một anh khai văn hoá trình độ là thi tú tài trượt. Mà lại biết Ăng-lê.

Cán bộ hỏi: - Có đíp lôm không?

- Không.

- Thế có *certificat* không?

- Cũng không.

- Thế sao khai thi tú tài trượt?

Cán bộ hỏi vậy vì không biết Hà Nội họ như thế. Cái trò thi tú tài trượt là nhan nhản ra, các cậu con nhà giàu, học dốt, muốn lấy vợ đều khai thế. [...]

Cán bộ bảo: - Vậy khai là sơ học. Biết đọc biết viết.

Anh kia: - Vâng, tùy ông.

[...]

Chuyện khác

Một cô ở Hàng Bài. Dĩ vãng có những điếm mờ ám về vấn đề chữ trình của đàn bà, nói nôm nghĩa là đã kiếm ăn bằng một sự khổ tâm như vậy.

Khi chỉnh lý, và trước kia nữa, nào cán bộ nào tổ trưởng, nào xung quanh cứ day dứt căn vặn mãi về mục chồng con. Hôm đó họp chỉnh lý. Cứ lòi thòi lằng nhằng mãi về mục này, đến nỗi cô ấy đỏ cả mặt, ứa nước mắt. Mà còn hơn thế.

Lúc nghỉ cô ta lên gác ba, định đâm đầu xuống. Cán bộ cảnh giác đi theo ngăn lại được. Dĩ nhiên rách cả quần áo.

Cán bộ bảo: - Vậy là ngoan cố, phá hoại hội nghị. Đồng bào cho biết là có nên giải lên công an không?

- Có! Đồng ý!

Cô ta bị ở công an một ngày, giải thích xong cho về. Và cũng thông qua cái mục khổ tâm ấy.

[...]

Chuyện khác

- Thế là ông câu kết với đế quốc...
  - Dạ, một người anh họ tôi đi làm, tôi có gì đâu, mà họ xa... Tôi không nhận chữ "câu kết" được...
  - Ông còn cãi làm gì. Nhân dân đã nhận xét cả rồi.
  - Nhưng "câu kết"...
  - Ông không nên ngoan cố!
  - "Câu kết"...
  - Ông nhận hay không nhận? Nhận thì thôi, không nhận chúng tôi sẽ báo cáo lên trên. Thôi. Khởi mắt thì giờ hội nghị.
  - Nhưng nặng quá, oan...
  - Thế ông không nhận phải không?
  - Dạ, oan...
  - Thôi, thông qua. Ông sẽ lên công an sau...
- [...]

Đàn ông đẽ

Năm nay 18 tuổi. 9 tuổi bụng đã to, tướng báng. Mà không đi nước độc sao lại báng? [...] Mổ lấy ra được một cái thai quái lạ. Như người có một chân một tay, đầu có tóc, răng như răng người lớn, có bộ phận sinh dục, 5 kg. Ra được một lát thì chết.

Hà Nội bàn tán sôi nổi. Người ta rủ nhau đi xem, xúm đông xúm đỏ cửa nhà thương Phủ Doãn. [...]

- Không biết có thực hay lại gián điệp phản động làm hoang mang?
- Đúng thực đấy.

[...] Bên Trung Quốc cũng có một chuyện tương tự. [...] Báo chí Trung Quốc đăng rằng: Thời đại Mao Chủ tịch mới có chuyện lạ này. Và giải thích: trước kia người nghèo bị như thế chỉ có chết. [...] Cách mạng nổi lên người nghèo mới được mổ. [...]

Quy định về đi ỉa

Bản quy định khổ 40cm x 60cm, giấy hồng:

- 1) Tất cả các nam nữ đi ỉa đại phải tới chỗ quy định.
  - 2) Phải ỉa đúng lỗ.
  - 3) Nếu là chuồng xí máy, ỉa xong phải tháo nước, bỏ giấy vào thùng đã quy định. Nếu không phải là chuồng xí máy thì thôi. (?)
  - 4) Ỉa xong phải rửa tay sạch sẽ.
- Đó là một ví dụ đi sâu về điểm thống nhất tập trung.

Việt Bắc lại cúng

Vùng chợ Chu mất mùa, dịch họa. Lắm bệnh kỳ lạ: nóng nửa người, lạnh nửa người.

Bây giờ lại cúng ma. [...] Ai ai cũng đổ cho là tại vì bộ đội về xuôi cả, ma quỷ lộn về tác quái, trả thù. Nhưng không có ai nói rằng đó là sự trả thù quặt lại của dĩ vãng.

[...]

Hoàng Yến than phiền

Mình đi CCRĐ. Ai thấy mình cũng thành kiến là mình đá THữu, đá Trung ương. Thành thử khó làm ăn quá.

Một lối than phiền tự đề cao.

2/11¹⁵

Đi dự hội nghị tổng kết đợt 4 và tham quan Cải cách Ruộng đất đợt 5. Trước khi đi, VPhác họp một số anh em, những VCao, LNTrác, (...), ĐNhuận để dặn dò.

VCao: Tôi thấy đi có lợi lắm, [...] dĩ nhiên là lợi lắm. Trước kia đồng chí TDần hay tự do sinh hoạt, tôi lo nhớ ra đồng chí TD lại khuyết điểm thì bỏ mẹ chúng mình. [...]

VPhác nhận định: đồng chí TDần vừa qua công tác thì khá, nhưng mà các mặt khác, sinh hoạt v.v... thì nhiều khuyết điểm. Thế là VPh kể dài dòng về khuyết. Ưu chỉ nói lướt qua vài chữ cụt lủn. Khuyết thì phân tích lê thê... Mông 2 lấy giấy má xong xuôi.

3/11

Đi Bắc Ninh. Ban tổ chức bảo rằng Đảng ủy đóng ở thành. TD bán tin bán nghi. [...] Đợi ô tô lâu quá. K chỉ chực mếu. Ban sớm TD không cho đi tiễn, K cứ mếu mãi cho em đi cơ. Tiễn nhau khổ quá, muốn kéo dài thời gian ra; đau lòng lại muốn rút ngắn thời gian lại, ô tô đi chóng lên, để nỗi khổ biệt ly đỡ lê thê.

Tới BN: quả nhiên Đảng ủy không ở đó.

Quay lại Từ Sơn, tìm Đảng ủy: thì ra Đảng ủy ở Đình Bảng. Gặp AC, HTLinh, hai cụ lại lộn lại, các cụ đập mắt

---

¹⁵Từ ngày 2/11/1955, các ghi chép của Trần Dần nằm tương đối không theo trật tự thời gian trong 3 cuốn sổ khác nhau, tôi đã sắp xếp lại.

30 cây số công toi. Coi như một cuộc đi chơi ngược gió, không lấy gì làm thú vị lắm.

Thủ tục giấy tờ mất đến 2 tiếng. Xong đi tìm đội Thái Hoà ở xóm Thịnh Lang, Đình Bảng. Đội chưa về. Tìm mất hơn tiếng.

Có cơ hội mong Hà Nội đây. Người ta không trừng phạt được những lỗi giấu kín. Bí mật là ổn. Về sau có lộ ra thì người ta cũng không trừng trị những khuyết điểm đã qua cơ mà. Chỉ chết cái anh nào lộ liễu. Nếu đó không phải là *filosofie* về tội lỗi và trừng phạt, thì cũng là kinh nghiệm rất đúng về vấn đề ấy.

Địa điểm: Khi đi bên cục tổ chức bảo đi Bắc Ninh, đoàn ủy ở ngay trong thành.

TD lắm bầm: Không biết có chắc không?

Có anh bảo, mày không tin ở trên. TD không nói gì, vì kinh nghiệm là trên hay như thế, chứ không phải là chuyện tin hay không tin. TD trước đã vào thành tìm Đảng ủy rồi. Quả nhiên, không thấy. Thì ra đoàn ủy ở Phủ Từ, Đình Bảng. Mất một ngày đi tìm. 30 cây số công toi.

4/11

Đội Thái Hoà về.

TD không có com chiều, vì anh em quên không báo com cho TD.

Bữa ăn.

Hàng nghìn người từ các nhà, các ngõ, các thôn xóm bát đũa lan canh kéo ra chỗ ăn. Một cái trại cột không, lợp lá, xung quanh có chằng dây thép gai.

- Thiếu 2 người ăn đây...

- Cần 2 người biết ăn đây...

Com: nước và rau muống luộc với một món măng xào lơ thơ dầm miếng thịt. Bằng nửa đại táo bộ đội¹⁶.

Màu sắc: xanh bộ đội, nâu nhân dân, vàng xanh Tàu và trắng sơ mi cán bộ. Phụ nữ thuần một màu đen và nâu. Bên nam hoá ra nhiều màu sắc hơn bên nữ.

Người ta ăn hối hả; nắng chiều lẩn bụi. Người ta và cả nắng, cả bụi đường làng, cả tiếng ồn ào lẩn vào miếng com.

5/11

Sớm dậy tờ mờ đã có tiếng đập lúa ngoài sân.

Nhớ K. quá. Buổi sớm tinh mơ, tình yêu tình nhớ hay nhưc nhối, đứt ruột đứt gan. Bé K. mà thức giấc những lúc này ắt sao cũng khóc. Khổ thân bé. Phòng Văn nghệ đã hứa sẽ săn sóc chu đáo, nhưng lời hứa của VPhác ấy mà, TD không tin, - chứ ai lại đi tin mồm VPhác có là thẳng ngu dại, cả tin vậy. Có mà chết.

Bước từ Hà Nội ra thôn quê, là bước sang cuộc sống rộng thoáng hơn, đang sôi sục hơn. Nhưng mà nhiều cái khổ

---

¹⁶ Đại táo: Bếp tập thể trong quân đội, ăn "com ngũ", đồng người, chế độ ăn không được bằng bếp "tiểu táo".

hơn. Một cái phố Sinh Từ đại biểu cho cuộc sống đôi ba vạn người thị dân. Một cái xóm Thịnh Lang, Đình Bảng đây, đại biểu cho đôi ba chục triệu người nông dân. Mình có cái áo len. Anh em trong đội ý bảo: "Sang quá. Ấm quá". Vậy, cầm chắc là chuyến này gian khổ đặc biệt.

Đoàn ủy viên bảo TD: - Sớm nay đi họp đảng viên nhé.

TD: - Tôi không được họp.

Đoàn ủy viên im lặng không nói gì. Lát sau đồng chí Khoa lại bảo TD đi họp.

TD: - Tôi không được họp.

TD đem ít báo CCRĐ đợt 4 ra đầu ngõ ngồi xem. Ngõ rải đầy rom mới xanh úa, nắng nửa ngõ, bóng râm nửa ngõ. Gà nó bới tung cả rom. Một bà xi con đá đầu ngõ. Mấy đứa trẻ lăn lộn tung phèo trên đồng rom.

Trong nhà họp Đảng. TD muốn để cả tâm trí vào tờ báo, song lại lo lắng nhìn nắng, nhìn rom, những ý nghĩ nó để đi đâu. TD đứng dậy không thèm rũ rom, đi tìm một cái quán ngồi ăn chút gì, nói chuyện với bà hàng, nghĩ đi đâu, nhưng chợt lại nhớ rằng ở nhà Đảng đang họp. TD không được họp.

[...]

Thời gian dự hội nghị tổng kết đợt 4 CCRĐ:

6-11: Khai mạc - 1 ngày

6-9/11: Học nghị quyết trung ương - 4 ngày

11-18/11: Báo cáo Đảng - 7 ngày

19-22/11: Kinh nghiệm cụ thể một số vấn đề - 4 ngày

23-27/11: Chinh đốn tổ chức - 5 ngày

28/11- 4/12: Chinh huấn - 7 ngày

5-14/12: Sắp xếp đội ngũ, khái quát 4 bước, kinh nghiệm, sản xuất, công giáo, kế hoạch bước 1-10 ngày

Cộng: 38 ngày

[...]

Cảnh giác quá

Hội nghị họp ở Đình Bảng, đã giảm tô, bọn phản động càng hoạt động dữ: cắt điện thoại, đốt nhà 1 lần, ném đá 2 lần.

Có anh phê bình ngay đoàn ủy là thiếu cảnh giác. Vậy thì muốn có cảnh giác phải lên trời mà họp hay sao? [...]

Không mưa mà cũng có ếch

Khi thảo luận nội quy chị X cứ thắc mắc về mục: "thế nhỡ anh ấy ở đoàn bạn, lâu ngày mới gặp thì có được đi nói chuyện với nhau không?" Anh em can: Không nên đi một trai một gái nhiều quá. Tuy là vô tư nhưng nhân dân có con mắt nghi ngờ, kẻ địch có cái miệng hiểm, đàn bà có cái lưỡi bép xép v.v...

Về sau ban đêm có hai cái bóng công nhau ngoài đồng. Ì ọp mãi. Có anh thấy vắng chị ở giường, mãi sau chị mới về, thay quần áo ban đêm. Anh đâm nghi, hôm sau báo cáo.

Dư luận nhân dân tức thì ngay hôm ấy có câu: Không mưa mà lại có ếch. Ếch to hấn công nhau ngoài đồng.

Về sau chị X mới kiểm thảo ra. Và dĩ nhiên chịu kỷ luật của đoàn.

[...]

figures

1. Đội trưởng đội Thái Hoà tên là ông Liễu. Người gầy đét, quần áo nâu bạc, khoác một cái vét tông tím [...], đôi môi dày lúc nào cũng mở làm cho bộ mặt có cái gì dễ tính. Cả mặt chỉ có đôi môi là có duyên. - Thành phần gì? - Trung nông - Quê đồng chí phát động chưa? - Chưa - Vậy thì cái trung nông ấy là có vấn đề đấy. Đánh một cái dấu hỏi. Ông Liễu cười khì.

2. Đội trưởng đoàn giảm tô Vĩnh Phúc trước, sáp nhập sang đây chỉ làm đội viên. Trên 40 tuổi. Mặt to, vuông. Mắt sâu vào lỗ, song lại lồi lên trong đáy, viền đỏ, khi nhìn cứ tròn tròn đôi mắt toét lên, lông mày nhấp nháy, đôi môi mỏng mà sắc, hai mép nhọn hoắt cứ mấp máy, bộ mặt tuy xanh vàng nhưng có lẫn những vầng máu đỏ tụ lên. Cổ khoác khăn mặt, quần áo nâu mới, dáng cứng, tất cả toát ra một cái vẻ gì hào lý cũ. Ăn nói sang sảng, gọi người trông không. [...] Bên kia làm đội trưởng, sang đây làm đội viên, ông ta có thắc mắc ngầm nhưng không nói, định xúi bầy đội viên khác nói. Phát biểu ra vẻ đàng hoàng, kiểu ta đây biết rồi. [...] Người ta có cảm tưởng ai làm việc với ông ta cũng sẽ bị biến thành con cò gỗ, tùy ông xếp đặt cho nó đẹp mắt, gọn gàng, khỏi lung tung cái vấn đề gì lồi thòi cho ông ta. [...] Phát biểu gì là có tính cách thay mặt anh em Vĩnh Phúc. Kiểu anh chị. Hay cãi, hay chối, hay chềnh,

"sở dĩ tôi nói thế là vì... ý tôi nói thế này cơ... Đấy tôi làm việc ấy đấy..."

Goi bà Quán là mất gạo

Đội vừa về, đi đâu thấy dân đang nói chuyện bỗng im thin thít, [...] là vì có tin tung ra, đội phát động về, hễ ai gọi ông bà là bị phạt 5 cân gạo. Thành ra dân sợ, giữ mồm giữ miệng. Nếu nói kiêng thì phải kiêng nhiều lắm: ông Quán, bà Lý, ông Hào, cụ Thọ, ông Chánh, bà Giáo v.v...

Đã biết ai là địa chủ ai không mà tránh? Đâu mà đã dễ đổi giọng lưỡi, hôm qua *ông bà*, hôm nay *thằng* ngay? Đó là tâm lý của nhân dân. Chi bằng giữ miệng là hơn.

[...]

Lương giáo

Lương giáo gặp nhau, tránh vào ngõ, rẽ đường khác. Đang ngồi hàng bỏ đi. Không thèm nói với nhau một câu nào.

[...]

Ta khác địa chủ

Một anh cán bộ X thấy tịch biên tài sản của địa chủ, lại tịch thu từ cái tã của con cái nó, anh thương lắm.

Anh Y bảo: - Thương gì nó? Nó có thương con cái nhân dân mình đâu?

Anh X đáp: - Tôi nghĩ ta khác địa chủ ở chỗ đó. Những đứa bé con kia có tội tình gì? Chúng nó giết trẻ con. Chúng

ta cứu trẻ con chứ. Mà phải cứu cho trẻ con thoát cả ảnh hưởng bố mẹ nó nữa chứ.

Không đem xe đạp - Ông tỉnh đội trưởng không biết gì

Trước khi đi, ông tỉnh đội trưởng không biết nghe đâu về nói âm âm với anh em, những đi cải cách phải mặc quần áo nâu, không được mang theo xe đạp v.v... [...] "Đem xe đạp đi mà nát nông dân à?" Thế là có anh gửi, có anh bán xe, đáng 8, 9 vạn chỉ bán 6, 7 thốc tháo đi.

Tối nôi, mới thấy không có xe đạp thì dở quá, đại quá nghe ông tỉnh đội không biết gì ấy đâm ra khổ.

Phàm ở đời, những anh không biết gì lại là những anh ngạ xị, nhắng nhắt. Gắt: Đi cải cách mà ăn vận công tử vậy à (quân phục mới). Xe đạp với xe điếc, đem đi người ta lại đuổi về cho ấy à? Đừng có làm xấu hổ tỉnh đội ta đi. Tôi xin các ông, các ông miễn cho món xe cộ xa xỉ ấy đi cho. "Ba cùng" mà lại còn kè kè cái xe bên cạnh sao? Giải quyết thế nào á? Gửi đi. Bán đi... Chiều nay là lên đường rồi... Lại còn coi cái xe hơn là cải cách hay sao?

[...]

Gánh củi đi nhanh

Cán bộ "ba cùng" với một anh làm nghề đốn củi rừng bán kiếm ăn. Ban sớm đi theo anh vào rừng. Anh ta đi thoăn thoắt, cán bộ theo không kịp, một lát thì thấy mất hút, vào rừng tìm mãi mới thấy anh ta thì bó củi đã to rồi. Cán bộ dẫn giúp ít cành, cũng chưa kịp phát động gì cả. Anh kia bó vôi thành hai bó, xâu đòn gánh chạy về. Cán bộ đuổi

theo không kịp. Loáng cái lại mất hút. Cán bộ nghĩ có lẽ anh ấy sợ cán bộ hay sao? Có vấn đề gì mà cứ lẩn như vậy?

Mãi sau mới biết: chỉ vì anh không có gạo, phải vội đi vội về, bán củi lấy gạo mà ăn.

[...]

Đấu tên Bút

Anh Bông là anh em họ, làm thẩm phán. Anh nói đến một tiếng để thanh minh sự liên quan giữa anh với tên Bút. Quần chúng xì xào, anh em với nó thì còn kể lể gì? Ai cũng sốt ruột, cán bộ véo anh Bông 2 lần, véo cái nào Bông càng thanh minh dài dòng mãi.

Trời nắng nhe nhai. Cuối cùng Bông cũng im, hết lời lái nhai. Trong khi đấu tên Bút cứ nhìn lên trời. Anh Bông tố. Xong hỏi Bút mà có nhận không?

- Dạ thưa ông, bố ông chết tôi phải chôn, mẹ ông đi lấy chồng tôi phải rước ông với các em ông về nuôi. Ông tố vậy chúng tôi xin nhận là có ạ.

Xong nó lại nhìn lên trời cười ha hả. Quần chúng có người cười. Có người mắng: lại còn cười, mất cả lập trường. Có người chửi sư thầy phản động. Có người trách: cái anh Bông mới dại chứ! Mà sao thẩm phán cứ ngồi im cả thế kia! Nắng quá càng thêm khó chịu.

Kết quả: phải ngừng cuộc đấu lại.

Vụ án con giết bố

Án mạng

Ông Tuân treo cổ xà nhà bếp. Ngang tai có vết chém. Chân lại chạm đất.

Có trưởng ban công an Tuế, có phó chủ tịch Hoàn làm biên bản. Có anh Thụ, vợ và mẹ (tức là vợ ông Tuân). Có cả cán bộ đội cải cách vừa mới về xã.

Tuế cứ hỏi:

- Mày giết cha phải không?

Thụ tái xanh tái xám vâng vâng dạ dạ.

- Mẹ mày với mày bàn nhau giết tên Tuân để tránh vụ phải đấu phải không? Bố mày là cường hào ác bá sắp phải đấu, chúng mày giết đi để mà trốn thoát đấu tranh của nhân dân phải không?... Chúng mày sợ bị tịch thu trâu bò ruộng đất, sợ bị tù tội liên quan?

Anh Thụ với người mẹ nhận hết.

- Nếu mà nhận thì ký vào đây.

Anh Thụ ký. Người mẹ điếm chỉ.

Nghi vấn

Ít hôm sau cán bộ cũng coi nhẹ chuyện đó. Cho là gia đình ông Tuân sợ bị quy là cường hào, nên thủ tiêu ông Tuân đi cho xong.

Nhưng án mạng có nhiều cái vô lý:

- Vết chém ở tai đúng là do anh Thụ. Nhưng nguyên vết chém ấy không chết được. Vậy nên mới đem treo cổ,

nhưng treo cổ chân chạm đất thì cũng không chết được.
Vậy thì tính ra chết vì cái gì?

- Bức thư trong túi ông Tuân: Tôi chết đi để cho nhân dân
đừng có nghe bọn thằng Tố, thằng Hồ, thằng Sang chúng
nó vu sằng vu bậy.

Vậy là ông Tuân tự vẫn.

Nhưng nếu vậy sao lại có vết chém của anh Thụ? Hay
không phải anh Thụ chém? Hay bức thư là viết trá?

- Nếu bảo ông Tuân tự tử vì lý do sợ bị quy là cường hào
thì cũng còn hơi có lý. Nhưng nếu thế sao lại có vết chém?
Không phải anh Thụ chém thì ai? Mà tại sao anh Thụ lại
nhận tội giết cha?

- Nếu bảo anh Thụ giết cha thì chém cũng chưa đủ chết,
treo cổ chân chạm đất thì cũng không đủ chết. Mà vì sao
lại giết cha? Anh ta khai là vì "cắm thù", nghe nó vô lý lắm.
Hay là sợ bị đấu thì bố chết đi cho rảnh để khỏi bị đấu?
Hay là vì (...)? Nhiều giả thuyết. Nhiều uẩn khúc.

Kết luận

- Đây là một án mạng mờ ám.

- Anh Thụ cũng có dính tay vào, nhưng còn nhiều đũa
khác nữa. Chưa biết đũa nào là thủ phạm, là tòng phạm
vv...

- Nhất định có vấn đề chính trị ở trong.

Dư luận nhân dân

- Nó là cường hào nên nó chết thôi.

- Bố nó hung tinh chiếu mệnh.

- Nó sợ bị đấu nên nó chết
- Vợ con nó sợ liên quan nên giết nó đi để tránh vạ...

Phát động anh Mang

Trước có đi ngục. Có khổ có thù.

Cán bộ tới hôm đầu, anh ta đang ngồi trong nhà. Cán bộ hỏi, anh ta chỉ đáp giọng từng câu một. Cán bộ nói đã thông về "liên quan", "ngụy binh" v.v... Anh kêu: Ruộng cạn rồi em phải đi tát nước.... Đi.

Hôm sau anh ta đang nấu cơm, con đang bằm bèo cho lợn. Đồ bèo nấu bị vương ra ngoài, anh ta mắng. Cán bộ giúp đưa bé.

- Sớm anh đi đâu?

- Em đi tát nước về. Bây giờ thổi cơm ăn...

Câu chuyện một lúc về địch trước kia giết hại dân làng, anh bắt chuyện. Nó đánh người này, giết người kia. Bỗng có nói tới ông Tuân. Cán bộ bắt lấy: - Ông Tuân làm gì mà Tây nó cũng bắt?

- Ông ấy trước có giấu cán bộ đấy.

- Giấu thế nào?

- Nhà ông ấy có cái hầm cho cán bộ ở.

- Ông ấy có đi báo Tây bắt cán bộ bao giờ không?

- Không. Ông ấy giấu cán bộ tốt lắm, Tây bắt cán bộ được ở đâu thì bắt, chứ chưa bao giờ bắt được ở nhà ông ta. Ông ấy nhường hầm cho cán bộ rồi bố con lại lui đi kiếm hầm khác.

- Trước ông Tuân có bao nhiêu ruộng?

- Trước chả có gì, sau hai vợ chồng với đứa con đi mãi đâu làm trại gì, về mới được 7 sào. Bây giờ thêm ruộng làng cho với người chị nào, nên tất cả có hơn 2 mẫu.

Cán bộ đặt vấn đề: 2 mẫu! Vậy có thể ông Tuân không phải là địa chủ.

Mãi một hôm cán bộ đi về, anh Mang chạy theo chân ra. Tới chỗ giàn bí rất dày, anh Mang kéo cán bộ lại. Cán bộ theo anh ta vào một quăng kín ở giàn bầu.

- Bây giờ em mới dám nói, em nghi ông Hoàn lắm. Vì em đang ở ngoài đồng thì ông ta bảo em là du kích mà chẳng biết gì. Em bảo biết gì cơ? Ông ấy bảo sao làm du kích mà không ngăn thằng Tuân nó chết rồi. Em sùng sốt nó chết làm sao? Em làm du kích làm sao biết được mà ngăn nó? Ông Hoàn nói nó là cường hào, nó chết là nó trốn khỏi sự đấu tranh của nhân dân rồi. Du kích thế là khuyết điểm. Em nghi ông Hoàn lắm. Việc gì là ông ấy cũng biết cả.

Cán bộ hỏi: - Tuân hẳn chết ai mà chả biết?

Anh Mang nói: - Nhưng em vẫn nghi ông Hoàn lắm, vì ông Tuân chết lúc 1 giờ chiều. Mà khi đó đang trưa, trời chưa đứng bóng, chưa đến 12 giờ. Vậy mà sao ông ta lại biết trước?

Cán bộ thấy có lý. Hỏi thêm anh Mang về Hoàn. Anh Mang không nói được gì, cán bộ lại biết là anh ta lo liên quan. Sau cán bộ hẹn đến mai và bảo anh Mang nghĩ xem có những ai biết rõ về ông Hoàn thì giới thiệu ra. Anh Mang nói một số người, bà Bít, anh Diễm vv... Bà: bà Bít ở cạnh nhà đấy, biết rõ chuyện tên Hoàn, nhưng bà ấy

có dây dưa liên quan gì ấy. Cán bộ biết anh Mang vẫn bị ám ảnh điếm liên quan...

Phát động bà Bít

Bà Bít ở gần nhà Hoành. Cán bộ đến một lát thấy bà biến mất. Lại đến...

- Chúng em sắp sửa dăng sao!

- Vì sao phải dăng sao hủ bà?

- Thày Ngô bảo thế. Làng độ này động đất vì đội cải cách về, đất đá cứ tung lên bôm bốp cả ngày cả đêm, không cúng rồi thì sụp đất chết cả.

- Thế trước kia có dăng sao không?

- Trước kia thằng Tây còn đóng thì chỉ lo chạy là hết năm hết tháng, còn thì giò đầu mà cúng lễ.

- Thế trước có động đất không?

- Không có bao giờ.

Thế là phát hiện vấn đề thày Ngô. Biết thêm Hoành trước kia hay đi Hà Nội, ông Thiệu gì đó, ông Hoành thì bạn bè nhiều lắm, ông quan hai nọ, ông đồn trưởng kia... Ăn uống, vắn kèn hát.

Nòng cốt

Tiến tới một loạt rế, chuôi¹⁷. Quần chúng nói nhiều về Hoành, Tuế. Hoành nó hung hăng, Tuế nó thâm hiểm hơn.

---

¹⁷ "Rế", "chuôi"... là những quần chúng nòng cốt đáng tin cậy, có lý lịch trong sạch, thuộc thành phần cơ bản, tức bần cố nông, là chỗ dựa cho cán bộ trong Cải cách Ruộng đất.

Xác định được: ông Tuân là trung nông.

Phát động anh Thụ

Anh Thụ bị giam ở công an Bắc Ninh, chân bị cùm. Cán bộ tới giải thích mãi. Anh cứ bảo vì em căm thù nên em giết bố. Bố là cường hào gian ác. Cán bộ giải thích: - Nhất định nhà anh là thành phần trung nông, nhân dân xác định rõ ràng rồi. Nhất định cái việc giết ông cụ đây không phải là do anh, mà là anh mắc mưu bọn địa chủ. Chúng nó lừa gạt, bắt ép anh, đó là tội của chúng nó. Anh căm thù thì nói hết ra, đấy là căm thù, trả thù cho bố, vạch bọn phản động ra, sẽ trừng trị chúng nó. Còn anh thì kiên quyết tha bổng, chỉ vì anh mắc mưu chúng nó thôi. Không sợ nó trả thù, vì mình trừng trị nó rồi thì còn sợ gì! Anh có nói ra thì mới trả thù được cho cha, lại gỡ được tiếng giết bố...

Thụ gục đầu lên bàn khóc. Ồi trời ơi. Không nói gì cả.
Bỏ cùm xích cho Thụ.

Hôm sau lại khêu gọi tình cha con, tình vợ chồng (trừng trị được bọn phản động anh lại về được với vợ, cùng sum họp, anh Thụ rất yêu vợ, vợ chồng trẻ). Lại nhấn mạnh: khoan hồng, không sợ trả thù...

Mãi sau Thụ nói: chính thằng Hoàn nó xui tôi giết bố tôi. Thụ đang ngoài đồng, Hoàn gặt, nói chuyện: - Cậu đã biết gia đình cậu thế nào chưa?

- Chưa, thế nào?

- Hôm qua họp cán bộ đã xác định bố cậu là cường hào gian ác, nay mai sẽ đem ra đấu. Tớ thương cậu lắm. Cậu đã ở vùng tự do cậu biết chứ gì. Địa chủ thì gặp từ đứa bé con cũng phải gọi là ông. Vợ cậu nó sẽ bỏ cậu nó đi. Trâu bò ruộng đất tịch thu hết. Cậu sẽ khổ lắm.

- Tròi, thế làm thế nào?

- Bây giờ chỉ có một cách là làm thế nào bố cậu chết đi, thế thì chẳng còn đấu chẳng còn truy gì nữa. Chết rồi thì còn đấu ai?... Nhưng mà cậu vẫn còn bị liên quan... Nếu mà cậu tự tay giết bố đi thì mới tỏ ra căm thù địa chủ, dứt khoát đấu tranh, đứng về với nhân dân. Tớ thương cậu lắm tớ mới bày cách cho...

Cách mấy hôm, Thụ gặp Hoàn đầu nhà.

- Hôm nay chuyển kho thóc đây. Chuyển xong, mai là đấu. Cậu về phải làm ngay đi, không có thì chậm hỏng cả. Nếu tự cậu làm không xong đã có chúng tớ giúp.

Thụ cầm con dao 10 lần buông ra, nước mắt ròng ròng. Bố đầu bụng nằm trong nhà quay mặt vào. Thụ chém một nhát, buông dao chạy đi.

(Chưa rõ: sao lại treo cổ.)

Lần khác, Thụ lại nói thêm: - Không rõ ai treo cổ. Thụ chạy lên nhà trên ôm mẹ khóc. Còn nghe tiếng bố: Không phải giết tao nữa, tao sẽ chết thôi. Không phải mày giết tao đâu, con đừng sợ. Không biết ai treo cổ. Chỉ thấy vệt một cái quần đen ra cửa sau chuồng trâu.

Tất cả 4 lần mới khai được thể. (Chưa rõ: lý do nào giết bố...)

Cán bộ

Được đến thế cán bộ đội đã thú vị, thoải mái. Đề nghị trên cho bắt Hoàn, tấp tểnh đem đấu. Đoàn ủy đồng ý cho bắt, nhưng còn tiếp tục chuẩn bị. Nòng cốt chưa vững, chưa xâu chuỗi ra quần chúng rộng rãi. Vụ án chưa điều tra minh bạch. Đội phải tiếp tục điều tra thêm, và phát động quần chúng rộng rãi.

Nhiều cán bộ lâu bầu, còn minh bạch thế nào nữa?

Phát động vợ Thu

Vợ Thu lại về với chồng. Cán bộ giải thích, định dùng vợ Thu để phát động chồng.

Hôm hai vợ chồng gặp nhau (đội đã xin công an cho Thu về xã), cứ vợ ra chồng lại vào, vợ vào chồng lại ra. Cứ tránh mặt vòng quanh như đèn cù. Cán bộ thân mật:

- Vợ chồng bây giờ chị ấy về rồi thì phải hỏi han chuyện trò chứ lại cứ thế thì còn ra làm sao nữa? (Nói thân mật như anh em vậy.)

Sau hai vợ chồng ngồi trong nhà, vợ thủ thi: - Em xin lỗi vì em ngộ bố là cường hào nên em bỏ em về, bây giờ mới vỡ lẽ là không phải, thì ra là âm mưu địa chủ chia rẽ gia đình ta, em lại về với anh. Thì anh có những điều gì bí ẩn nên nói ra cả đi, cho vợ chồng lại sum họp một gia đình, trung nông thôi chứ có phải cường hào ác bá gì mà cứ im đi là mất lập trường, bênh cho chúng nó chẳng có lợi gì mà chỉ hại cho mình, thù cha không trả được, vợ chồng không được sum họp làm ăn. Cái tiếng giết cha bao giờ rửa được, vợ chồng xa cách em khổ tâm lắm.

- Nhà mày biết gì, thôi đi, có gì tao nói với cán bộ cả rồi. Mì cứ kệ tao...

Về sau Thụ cũng nói được thêm:

- Trước kia, bố Thụ bắt Thụ đi học ở trường huyện. Thụ không thích học, cứ bết lóp, khổ lắm, học dốt, xa vợ. Sau Thụ xếp quần áo lên Hà Nội tìm đến tên Thiệu là chú xa xin việc. Thiệu làm ở Phòng Nhì. Thiệu bảo cứ ở xã, có gì thì báo: du kích, Việt Minh, là có ăn. Thụ bảo mỗi lần biết lại lên Hà Nội báo thì xa quá. Hấn bảo, ở xã cũng có, cứ báo cho Tuế, Hoàn, cũng là người của ta cả đấy. Thụ về làng, nháy xuống ruộng lắm bết, nói dối bố là bị Tây càn nên chạy về. Hôm sau ra đồng thì gặp Hoàn toe toét:

- Hôm qua cu cậu xin việc ông Thiệu được chưa?

- Sao ông biết?

- Việc gì tao chả biết, bây giờ mày có tên đây cả rồi nhé. Phải bí mật không có mắt mạng toi.

Về sau Thụ cũng không có hoạt động gì.

Cán bộ hỏi: - Vậy khi nó xui cậu giết ông cụ thì nó có đem chuyện ấy ra dọa ép không?

- Có, nó bảo mày không giết bố mày không thoát được. Bố mày là cường hào, người ta đấu sẽ lôi cả mày ra có ghi tên ở Phòng Nhì thì mày chết...

Như thế là về Thụ đã khá minh bạch. Bản thân Thụ có yếu điểm ấy nên mới bị chúng nắm lấy dọa nạt, cưỡng ép làm điều bất nhân.

Phát động bà Tuân

Cúng 3 ngày ông Tuân. Cán bộ đến đang cúng ở nhà trên. Bà Tuân với họ hàng vội kéo nhau xuống bếp ngồi lo xo với nhau.

Cán bộ giải thích cứ cúng chứ không sợ gì. Chuyện này xảy ra thực là khổ, không những là một cái tang của gia đình mà cả làng cả đội ai cũng thương xót.

Bà Tuân cho biết: trước khi đội về mấy ngày, tên Hoàn có đến với nhà tôi. Ở nhà trên nói chuyện những gì tôi cũng ở đó. Tên Hoàn bảo là kiếm thảo thành khẩn đi. Còn những đoạn bóc lột, tội ác sao không ghi vào. Ông nhà tôi cứ vùng vằng, bảo rằng thế này thì ức nhau nhiều quá. Xong Hoàn bảo đi nhà khác cho dễ, chỗ này đàn bà...

Đêm về cứ thấy ông nhà tôi thờ dài... Nước mắt ràn rụa. Ức quá ức quá... Loáy hoáy viết. Khéo tao chết mất thôi mẹ mày ạ...

Mở rộng ra trung nông

Hợp nông cốt mở rộng trung nông. Công việc CCRĐ cứ tiến hành, không phải vì vụ án mà ngừng lại. [...] Hoàn bị bắt, phong trào đã lên một ít. Nông cán vững, tích cực nhiều, trung nông nhiều. Trong cuộc họp một ông cụ cho biết: người con đánh giậm có vót được 2 bộ quần áo dính máu đem chôn rồi. [...] Phát hiện ra tên Vịnh địa chủ quá điền. Quyết nghị: Khai trừ Vịnh, không cho đi họp với bà con. Về sau lại phát hiện ra địa chủ Dương, thầy cúng Ngô. Nhân dân đề nghị khai trừ cả hai khỏi cuộc họp. Cán

bộ nghiên cứu đồng ý khai trừ Dương. Còn thầy Ngô thì đem ra nhận xét.

Bà con tố: - Hấn đi lại làm tay sai cho bọn Hoàn, Tuế. Hấn bày những trò dăng sao, động đất. Hấn lấy một người mẹ xong lại ngủ với cả con, lấy cả hai mẹ con.

Về sau, theo đề nghị của cán bộ thì vẫn cho tên Ngô họp với bà con, vì hấn chỉ là tay sai, để mở đường cho hấn ăn năn hối lỗi, nếu hấn đấu tranh tích cực vạch tội bọn kia thì nhân dân sẽ tha thứ, bằng không sẽ xử trí.

[...] Sau hấn nói: - Tôi nói liệu có phải tội không?

- Nói thực thì tha cho.

Hấn khai: Tuế, Hoàn, Dương, Ích v.v... là cả một bọn Quốc dân Đảng. Trước khi đội về, chúng họp, có gọi Ngô đến. Ngô đến chúng đã họp rồi.

Đến mục Ích nói: - Tôi sợ phen này tôi thế nào cũng bị địa chủ rồi. Ruộng sò sò chứ không như các bác. Tôi sẽ bị đấu thôi.

Tuế bảo: - Không lo. Hãy về xem còn mấy thằng thiếu thóc tô thì thí cho chúng nó. Xem ra cũng chả có mấy thằng. Một mặt ta lên Đồng Nang tháo nước cho ruộng cạn, chúng phải đi tát không còn thì giờ họp hành. Chú Hồ thì cố lấy cấp thóc gạo, cho chúng hết gạo, lo mất gạo ăn thì cũng lo là họp hành, hoặc chúng đi họp ít đi, nhà có hai đứa phải một đứa gác nhà, một đứa đi thôi. Rồi ném đất ném đá, tung tin động đất, chú Ngô bày việc cúng tế. Một mặt giết tên Tuân, nó già rồi chết cũng đáng, để nó sợ nó tố, em nó đi cải cách về anh em thì thụt thì nó nói lộ hết. Xong ta quy nó là cường hào. Như vậy cũng chả lo gì. Cái

bọn cán bộ, như cái thằng gì bị sũr hôm qua họp sản xuất với nhân dân chẳng nói ra lời, ngữ chúng chẳng lo gì. Cứ vậy mà làm...

Một lần khác, sau khi giết ông Tuân được 2 ngày, chúng lại họp một lần nữa. Bàn thêm: Giết Thụ, giết Diệm, Mang. Mà không dám giết Thụ thì tự tao giết cho.

Phân hoá thêm mãi Ngô lại khai: Hôm đó Ngô đến Tuế than phiền ông Sang bảo đem tiền vàng hương mãi chưa thấy. Nói chuyện loanh quanh, Ngô bảo, quái, sao Thụ nó chém có một nhát vậy mà ông Tuân chết? Tuế cười: - Thụ chém nó có chết đâu. Mình phải ra tay đấy...

Đào đất tìm 2 bộ quần áo đẫm máu. Phân hoá nữa, tên Hoàn thú nhận. Bắt Tuế.

Diễn lại vụ án

Thụ chém xong, Hoàn, Sang nháy vào đè ông Tuân xuống, thọc con dao nhọn vào vết chém đâm sâu vào thái dương, ông Tuân ọc ọc rồi chết. Hoàn, Sang khiêng xuống bếp, treo cổ. Hoàn chạy đi. Sang chạy ra cản nhân dân, xem giấy không cho vào.

[...]

Chia quả thực

Cắm thù địa chủ thì có, nhưng thương yêu giai cấp thì chưa có (người ta bảo vì chưa được học). Nên khi chia quả thực thì bà con tranh giành nhau í ỏm. Cán bộ lúng túng mới nghĩ ra những cái mưu thật là lúng túng.

Chia nôi: Cán bộ bịt mắt bắt dê, nhân dân gọi tên bà Noã chẳng hạn thì cán bộ chỉ vào đồng nôi, phải cái nào thì bà Noã phải nhận cái đấy.

Chia cuốc: Cán bộ lấy vải trùm lên đồng cuốc chỉ còn thòi cái cán ra, ai cũng chỉ trông thấy có cán, lấy cái nào ra thì là lấy cái ấy, không được chê cùn chê mẻ gì nữa.

Kết quả: Người nghèo được cái nôi thủng, cái cuốc mẻ. Người khá hơn được cái nôi tốt, cái cuốc sắc. Cuộc đời trở trêu hay là cái mưu của cán bộ kia trở trêu?

Vì lập trường quá nên mất ba lô

Anh ta là đội phó CCRĐ. Một kiểu đội phó hay nói những lập trường tư tưởng nọ kia, anh ta có tài là nhiều chuyện bằng móng tay anh có thể phân tích phê phán thành bằng con bò, kết luận thành quả núi.

Đến khi đi bắt rết thấy anh cứ long đong ba lô trên lưng vào nhà này lại ra, sang nhà kia lại bỏ. Anh ta báo cáo, toàn thấy những anh này ngụy binh tổ chức cũ kiên quyết không dựa, những chị kia là cháu địa chủ có liên quan, vậy không thể là rết tốt v.v... Cứ vậy hết ngày nọ ngày kia. Một hôm anh ta vào nhà anh Lã là người đại lao đại khổ. Tuổi trên dưới 30. Người như cục đất. Anh đội phó đã mừng. Nhưng cũng còn cảnh giác, nhìn xa thấy rộng con đường phát triển sau này, nên anh ta thử hỏi:

- Một tháng bao nhiêu ngày?

Anh Lã đáp: - 30 ngày.

- Thế một năm bao nhiêu tháng?

Anh Lã đáp : - 30 tháng. Không biết anh Lã nói đùa hay nói thực. Hay là do trình độ anh như vậy. Nhưng trình độ anh đội phó thì anh bèn phân tích:

- Con người như thế này có bồi dưỡng lắm thì về sau cũng chẳng có triển vọng gì cả. Lớn bằng ấy tuổi đầu mà ngu như vậy.

Anh đội phó lại xách ba lô đi. Vì cảnh giác nên ba lô cứ phải trên lưng, chưa có sở vững, tin cần mà gửi ba lô được. Hôm đó là ngày thứ 13 rồi. Trong khi đó các anh em khác đều đã có rể cả: nơi ăn chốn ở, ba lô không phải vác vai, công tác phấn khởi.

Anh đội phó sốt ruột, tìm một bụi cây giấu ba lô, để đi tìm rể, tìm "con người đại lao đại khổ, có triển vọng", vừa là để nhớ có gặp anh em nào, họ thấy ba lô đeo vai thì họ cười chết.

Sớm tối về bụi tìm thì thấy mất ba lô.

Về sau anh Lã do một cán bộ khác dìu dắt trở nên cốt cán, rồi vào Đảng.

[...]

Oan là tổ chức cũ

Sau giảm tô¹⁸, anh cốt cán Lựt được lên chủ tịch. Đội giảm tô đi có dặn: Địa chủ đã thoái tô thì cho nó bán gà lợn của nó.

---

¹⁸ Bốn đợt giảm tô giảm tức, chia lại công điền, diễn ra năm 1953. Năm đợt CCRĐ bắt đầu từ tháng 5/1954, hoàn thành vào tháng 7/1956. Tháng 9/1956 tiến hành sửa sai trong CCRĐ và từng

Nhất trời nhì đội, anh cốt cán tuân theo.

Tổ quốc tế về kiểm tra thôn quê, tỉnh rồi huyện có lệnh: Kê biển tự do đi lại, đổi giấy thông hành trắng ra giấy xanh như mọi người cho địa chủ. Mục đích là tỏ ra mình bảo đảm quyền tự do đi lại.

Anh cốt cán Lụt tích cực thi hành.

Xong lại có lệnh đảm bảo thóc thuế nông nghiệp. Lệnh rằng: Nếu địa chủ nó không có nhân công thì mình phải tìm nhân công chuyển cho nhanh thóc thuế của nó, và phải đảm bảo tiền công cho anh em nhân công.

Lụt lại thi hành nhanh chóng.

Đến khi đội cải cách về mới thành vấn đề. Nhất trời nhì đội, cả quần chúng, cả đội cũng tự nhìn mình như thế. Đội nghe thấy dư luận: anh cốt cán lên làm chủ tịch, không biết sao lại cho địa chủ bán lợn gà phân tán tài sản, cấp giấy thông hành xanh cho nó, lại còn vận động nông dân gánh thóc thuế cho nó. Đội kết luận: anh Lụt này bị nó mua chuộc thành tay sai địa chủ rồi. Tổ chức cũ ấy xấu, con người tổ chức cũ ấy cũng hỏng. Âm mưu địa chủ ghê thật.

Dĩ nhiên từ đó anh Lụt mất tín nhiệm, đội cũng chẳng nói gì với anh, anh cũng chẳng biết tại sao, chỉ biết rằng tự nhiên đội chẳng hỏi han gì anh nữa. Anh bị bỏ rơi.

---

bước chuyển sang hợp tác hóa. Năm 1960, công cuộc hợp tác hóa trong nông nghiệp cơ bản hoàn thành.

Viết chuyện này, bà con sẽ phê bình người viết và sẽ khối thắc mắc. [...] Cuộc đời nó như vậy đó, sự thực nó trớ trêu chứ có phải tại người viết bịa đặt ra đâu?
[...]

Liên quan địa chủ

Bà Toán góa chồng, trung nông, tự dung bụng to ra, bà con điều tra là bà Toán có chửa với địa chủ Tâm góa vợ. Sau lại thấy nhà bà có con lợn của địa chủ Tâm. Bà con xì xào: nhận của phân tán của địa chủ.

Bà Toán bị coi là tay sai địa chủ, bà con kể ra lắm tội, từ cái việc bà Toán mất con gà vén váy chửi đồng cũng bị coi là lập mưu vờ mất gà để chia rẽ nông dân, v.v... Cán bộ bước tới ngõ đình vào là bà con đã kéo áo: Tay sai địa chủ đấy... Liên quan đấy...

Về sau điều tra lại thì ra địa chủ Tâm lại xuống trung nông... Cán bộ giảng giải chính sách đoàn kết trung nông. Bà Toán lại đi họp. Những chuyện thông dân và nhận lợn không ai nói tới nữa. Mà người ta lại nói tới những đức tốt của bà Toán, những nỗi khổ của bà. Bà trở nên loại tích cực, chuối tốt! Từ cái việc bà mất con gà vén váy chửi đồng người ta cũng bảo thế là đúng rồi của đau con xót, và người ta quy, chắc lại tay sai địa chủ nào nó ăn cắp gà của bà để gây chia rẽ nông dân thôi.

[...]

Lo lên bá

Đội truy bá. Sự thực toàn những tiểu bá, bá xóm cả. Nhưng cả đội đã sốt ruột. Các xã người ta cò giông trống đánh, đấu bá cứ ầm ầm cả lên rồi. Xã mình mãi không tìm ra bá xã mà đấu. Nên cứ sốt vó cả lên.

- Cứ quy nó là bá xã cũng được chứ sao? Nó cũng có dính dáng đến một xóm khác Ở chỗ: nó đem đánh vệt qua xóm người ta xong chửi mắng bà con cho vệt nó đi đấy thôi? Một anh cãi: - Có một tội xúu ấy quy lên bá xã làm sao được?

Nhiều tiếng khác: - Cứ quy mẹ nó lên. Cũng chẳng oan ức gì chúng nó mà sợ.

Thế là quy lên bá xã.

[...]

Từ 20/11 trở đi

[...]

Trung nông quy lên phú nông

Đối với nhà Tiều, bà con tố rất nhiều những thái độ những cư xử những tội tình lầm lỗi từ mấy đời. Cũng có cả bóc lột nữa.

Lương phụ trách lên biểu. Lương lấy biểu mãi vẫn không thấy đủ tiêu chuẩn, công xá gạo mãi cũng không đủ 240 công.

Thành là đội trưởng cứ bảo: - Cố lấy biểu mà quy cho nó lên phú nông.

- Nhưng mà tôi đã cố mãi rồi không đủ. Thì chi ủy phải xét lại cho kỹ. Không thể lên phú nông được.

Thành lườn: - Cậu thì cứ hẹp hòi, cò kè công xá mãi. Quy lên phú nông thì có lợi cho CCRĐ, trường hợp đặc biệt còn tiếc gì mà không quy?

[...] Sau cứ quy lên phú nông.

Địa chủ Sợi là lang thuốc

Diên là cán bộ xóm đã cùng cốt cán điều tra lên biểu địa chủ Sợi. Ruộng đất đủ tiêu chuẩn mà không có lao động. Chỉ mắc cái là Sợi có nghề bốc thuốc. Nhưng Sợi bốc thuốc từ 49 về trước, từ 49 thì hẳn chỉ bán sì sàng tí thuốc cam, cả nhà có mấy cái lọ bằng nắm tay nhè nhằng. Theo bà con thì hẳn sống bằng tô. Đến 53 thì hẳn chết. Còn vợ vẫn bán thuốc cam và cho phát canh 7 mẫu ruộng.

Diên báo cáo lên, trên chi ủy cứ gạt đi. Người ta có nghề thuốc, quy là tiểu thương thôi.

"Một mình tôi cãi chả lại", thế là Diên chịu lép vế. Giải thích lại cho bà con, không ai chịu cả.

Chi ủy đang bận lắm vấn đề. Bí thư nhìn con số địa chủ đã quy là 23, so với 392 gia đình thì tỷ lệ là 4,7% rồi. Nếu quy thêm 1 người nữa thì vượt tỷ lệ. Bí thư lo vượt tỷ lệ, lo không biết nói với trên thế nào. Cùm lại bắt kiểm tra lại hết cả thì chậm hết, công tác lại kém cả... Bí thư cứ gạt đi, không cho lên biểu Sợi.

[...]

Bần cố nông

Anh ta là bần cố nông, cán bộ cơ quan, có tính tự ái và bảo thủ đặc biệt, [...] rất tự tin ở bản chất bần cố nông của mình. Một hôm cãi nhau về vấn đề văn hoá, anh khẳng định rằng: tôi chả có văn hoá gì mà tôi vẫn làm kế toán cơ quan được. Vì tôi là bần cố nông. Ồi anh trung nông, ối anh tư bản chủ nghĩa nhiều mà chả làm được.

Quyết vận: - Thế kế toán có mấy loại mấy mục?

Anh ta ấp úng. Song quật lại: - Cái đó chẳng cần biết cũng vẫn làm được.

[...] Quyết cười giễu: - Thế không phải là anh biết làm kế toán. Anh chỉ biết làm có tính cộng tính trừ. Như vậy có làm cũng như lồi mèò ăn cứt mà thôi.

Anh em cười ồ cả lên. [...] Anh chàng ức lắm nhưng vẫn không chịu:

- Vâng vâng các anh là thành phần trên các anh giỏi. Chúng tôi chỉ là bần cố nông dốt nát thôi. Thế Đảng dựa vào các anh tiểu tư sản hay dựa vào chúng tôi?

[...] Nhiều khi anh kêu ca về điểm "chỉ thấy nói nâng đỡ bần cố nông mà không thấy thực tế đâu cả". Anh nói "nâng đỡ" và anh hiểu ngầm là: không thấy đề bạt anh vào lãnh đạo, không thấy kết nạp anh vào Đảng. Kỳ chỉnh huấn, anh đã tố khổ căm thù, các chị ở cơ quan phải khóc cơ mà? Cán bộ phải bồi dưỡng anh ngày đêm, nhất nhất liên hệ về nông thôn gần như chỉ có anh, chứ cơ quan đa phần là tiểu tư sản biết gì về nông thôn?

[...]

Chia ruộng

Đã nhắc anh em cố nông dẫm lần bầy lượt, học đi học lại mãi rằng: "Nhận trước thì phải nhận có gần có xa, có xấu có tốt". Ủ ào cả. Thông cả.

Đến buổi tự nhận, cố nông ưu tiên tự nhận ruộng cả buổi tối, nhận chưa xong thì đã thấy hết cả ruộng thứ nhất, thứ nhì và ruộng gần. Bần nông xì xào, trung nông thờ dài. "Đấy cứ bảo để anh em tự giác. Thông chỉ thông cái mồm chứ không thông cái bụng tham."

[...]

Một anh thanh niên

Trước ở du kích, anh ta bị chính trị viên xã đội chèn ép nhiều bề. Ruộng nương là một, bị CTV¹⁹ xã đội cấm mất. Tình yêu là hai, anh ta yêu một chị nữ du kích, [...] bị đem ra chi bộ kiểm thảo và khai trừ tội hủ hoá. Anh ức lắm. Mẹ nó người ta yêu nhau nó cấm, người ta yêu nhau mà gọi là hủ hoá!

Anh ta bỏ làng đi bộ đội địa phương. Kỳ cải cách, anh nhất định xin về xã. Một là lấy người yêu cũ, hai là trả thù. Anh không nói với trên rõ ý anh như vậy, mà chỉ xoáy mạnh vào chỗ có thù ruộng đất. Trên cho về.

Anh ta rất tích cực. Về sau tìm ra được CTV xã đội là một địa chủ, loại tiểu bá. Nhưng người yêu cũ thì đã đi yêu một người khác...

[...]

---

¹⁹ Chính trị viên

Danh từ

Cán bộ: - Tại sao thằng hào Thức nó lại sướng cao đô thế?

Chị cốt cán: - Nó sướng cao đô thế là vì nhà nó đi bóc lột nhân dân.

Cán bộ: - Thế tại sao chị lại khổ cao đô thế?

Chị cốt cán: - Em khổ cao đô thế là vì em bị nó bóc lột em trên một cái vấn đề đi ở cho nó mười mấy năm.

Hôm nay em không đi họp được vì nhà em nó cứ không chế em. [...]

Tào hôn

Chị cốt cán 20 tuổi. Đi họp. Vào Đảng. Vào ủy ban.

Trong khi đó đức ông chồng 13 tuổi trèo me bẻ sấu. Đánh đáo. Đánh nhau. Người ta kêu ngoài ngõ: "Có chồng mà không biết dạy à. Để nó bẻ cả chuối nhà người ta rồi." [...]

Đot 4

76 xã Bái Bắc:

- Con giết bố mẹ	26 vụ
- Vợ giết chồng	7 vụ
- Anh em giết nhau	14 vụ
- Chú giết cháu	4 vụ
- Bố giết con	1 vụ
- Đốt nhà	86 vụ

[...]

Tinh phê bình đoàn ủy

Phượng Mao nhiều nguy quân nguy quyền. Đồng chí Cần (đoàn ủy cụm trưởng) không có kế hoạch gì, cứ bảo tránh tổ chức cũ, đi sâu tìm người tốt. Đội hoang mang, tìm đâu ra người trắng như tờ giấy trắng. Không bị bắt thì bị tù, không tù thì nguy. Loanh quanh đường vòng mãi.

Bước 2 cũng không kết nạp được đảng viên. Chỉ vì lý do muốn người trắng như giấy trắng. Chật vật quá. Trên cứ thúc, đề mức 10 người. Gạn lắm chỉ được 5 là cùng. [...] Ông Cần đi, ông Đạt đến thay, mang theo một cái mức của đoàn ủy là mức ruộng đất năm 1936. Chỉ những mức là mức, đội càng hoang mang.

Về gia đình nhà Sợi (lang thuốc) năm lần bảy lượt đồng chí Cần cũng không duyệt cho là địa chủ, cứ cho là tiểu thương. Đội đành cứ để Sợi là tiểu thương.

Lương phê bình đoàn ủy: - Duyệt cho bắt người xong thì đồng chí đoàn ủy khác lại phê bình.

[...] Ý phê bình đoàn ủy: - Lên hồ sơ ác bá Seo rồi, phát động xóm mà lên hồ sơ, lên duyệt, đồng chí Cần không duyệt, cứ bảo: Ác bá thì sao xóm này không có tay sai?

[...] Trên cứ giáng xuống chỉ thị nào, mức nọ mức kia nào. Làm đoàn ủy như vậy thì cũng dễ. Trình bày ra thì chỉ ủy lại xua tay đi. [...]

Bà cụ chết [...]

Nguyễn T Tiến bị giết [...]

Chị Tính bị chết [...]

Tên Nhất chết [...]

Phú nông Mẫu treo cổ không chết [...]
Tôi giết mình sợ quá, chết mãi thế này, không thiết com nước gì nữa.

Lại một vụ đốt nhà [...] Giết trung nông Trạch [...]

BCL phê bình Hoàng Cầm

Thơ hay thì hay thực, nhưng mà hẩn địa phương tính lắm. Quê hẩn ở Thuận Thành Bắc Ninh mà. Bài nào cũng đá một tí Bắc Ninh. *Bên kia sông Đuống* nhé. *Quê hương ta lúa nếp thơm nồng*... Địa phương tính quá.
[...]

Văn nghệ đi tham quan

A: - Văn nghệ đi tham quan thì cũng phải "3 cùng", họp, bắt rế... Các việc đều làm thì mới kết quả. Viết mới hay được.

Phóng viên B: - Không nhất thiết. [...] Thế Đảng có "3 cùng" không? Sao vẫn kết quả?

A hơi bối rối, song quật lại: - Đảng khác. Nhiệm vụ Đảng là lãnh đạo, cậu có phải Đảng đâu? Lập trường so sánh thế nào được?

B: - Mỗi người mỗi việc. Trong cái cách, đội viên có nhiệm vụ riêng, Đảng có nhiệm vụ riêng, người viết văn có nhiệm vụ riêng. Do nhiệm vụ, khó khăn của từng nhiệm vụ khác nhau nên nhất định cách làm việc có chỗ khác nhau.

A: - Văn nghệ còn phải đi sâu hơn người đội viên chứ! Càng phải "3 cùng" gấp bội chứ!

B: - Đi sâu hơn không phải có nghĩa là phải "3 cùng" hơn.

A chu chéo: - Không "3 cùng" thì đi sâu làm sao được?

B hỏi quặt lại: - Cậu có hiểu một người viết văn cần phải làm việc thế nào không?

A: - Lạ gì! Phải đi sâu đi sát quần chúng, tức là còn phải "3 cùng" hơn đội viên chứ.

B lại hỏi: Thế Trung ương có "3 cùng" không? Thế TƯ có sâu sát không? [...]

A: - Anh không phải là TƯ...

B: - Không phải là TƯ, nhưng cũng không phải là đội viên. Là văn nghệ. [...]

A: - Anh quan niệm văn nghệ tách rời chính trị.

B: - Tôi tách rời văn nghệ khỏi chính trị máy móc.

A: - Anh văn nghệ nào cũng thế. Tự do, lại lảm lý lẽ bào chữa.

Cuộc cãi vã đâm ra biến thành cuộc ẩu đả, cầm xoong chảo to tướng úp lên đầu nhau. Ai khoẻ thì được. [...]

BCL

Hết tầm thì lại ra nhà hàng ăn 100 đồng cháo gì đó, rồi lừa lúc chủ hàng vô tình vơ một nắm tầm đút túi.[...] Bảo văn nghệ ta còn kém quá. Ít quyền hay. Kể ra thì chỉ có 2 quyền, *Trường kỳ kháng chiến nhất định thắng lợi* của Trường Chinh và *Sửa đổi lề lối làm việc* của CB²⁰ là hay.

---

²⁰ Bút danh của Hồ Chủ tịch

Tư tưởng thành tích

Đem một bàn nông, thổi phồng khuyết điểm, quy thành cường hào gian ác, xử tử hình. Anh nào cũng muốn xóm mình có bá. Lại muốn bá xóm mình thật ác, lắm tội, thành bá xã, bá vùng. Lại muốn bá xóm mình càng bị xử nặng càng thành tích. Cán bộ tranh nhau cho bá mình nặng tội. Anh nào cũng muốn cho rể xóm mình trở nên những bí thư, chủ tịch. Cán bộ tranh nhau cho rể được kết nạp, được đề bạt.

[...]

Không nhận ra địch	100%
Mắc vòng vây địch bị mua chuộc	143/700
Hoang mang sợ địch	153/700
Đả kích nhân dân	777/1000
Bắt người	306/700
Bắt trá hình	334/1000
Nhục hình	559/1000
Vạch thành phần sai	346/700
Chia sai	277/700
Không 3 cùng, kém chịu khổ	169/1000
Bao biện	824/1000
Tham ô	35/700
Không muốn đi cải cách	103/4000

[...]

Con giống gậy

VCao kể: XD đang dịp đi thăm Trung Quốc, lúc sắp về thì dốc túi đi sắm quà ngoại quốc. Mua những con giống nhỏ. Loay hoay đánh gậy chân một con. Xong nhất định không cho tính tiền.

Tạ Phước: - Làm thế mất danh dự người Việt Nam. Con giống là bao nhiêu!

- Ở Bắc Kinh này ối Việt kiêu chứ. Và lại không trả tiền để cho họ phải kiểm điểm, ai bảo làm con giống không được tốt!

Mua violons

Vấn chuyện thi sĩ XD. Còn thừa một ít tiền, không biết nên mua cái gì cho có lợi. Thi sĩ đang thiếu một cái Parker²¹, làm sao mua cái gì để về nước có lời kiếm lấy một cái Parker.

TPhước xui: - Violon về nhà thì bán chạy lắm.

Thế là thi sĩ đi mua 2 cái violons. TPhước chả là nhạc sĩ: Tuy vậy nhưng mà nước Việt Nam được thêm 2 cái violons.

Chạy gadôden

Đồng chí TL gặp VCao hỏi thăm sức khỏe bây giờ ra sao.

VCao: - Độ này chạy gadôden lắm anh ạ.

Đồng chí TL chân thực không hiểu mới hỏi: - Chạy gadôden là thế nào hử anh?

---

²¹ Bút máy hiệu Parker

VCao vẫn cái điệu nói tự nhiên mà xỏ, xỏ mà tự nhiên: -
Nghĩa là nó cứ xập xì xập xò...

[...]

Kiên đôi, đòi bỏ chồng

Một chị bần nông lấy anh ta cũng bần nông. Lấy năm
ngoái (54), hai bên cùng 17 tuổi. Nhưng mà đâu như
không yêu nhau lắm. Chị ấy chê chồng là bé quá. Con gái
người nó phổng, chị lớn gấp rưỡi chồng.

Đội về, chị đến đòi li dị chồng. Đội không giải quyết, hẹn
để sau CCRĐ. Sau CCRĐ chị lại đến. Lần này đội giải
quyết bằng tình thương yêu giai cấp.

Chị không thông. Hiện nay chị vẫn chê chồng.[...]

25/12

10 giờ 30 về tới Tiên Phong, vào xóm Kim Quan. Một số
đi thăm nghèo hỏi khổ xóm Kim Quan. 1 giờ 30 họp ủy
ban xã nghe báo cáo tình hình. Tối họp đội, phân phối cán
bộ đi các thôn.

[...]

26/12

Cán bộ xuống xóm. Thăm nghèo. Tìm hiểu tình hình.
Tuyên truyền chính sách. Tìm rễ. 12 giờ họp du kích và
công an xã. 1 giờ gặp hiệu trưởng trường học, BCH²² công

---

²² Ban chấp hành

trường. Tối họp xóm giới thiệu đội, tuyên truyền chính sách, chuẩn bị *meeting*.

[...]

Khó phân biệt

Cán bộ đội hỏi nhà trưởng xóm. Một ông trạc 50 chỉ đường. Rồi dẫn đến tận nơi. Rồi vào tận nhà. Theo chân đội. Rót nước. Hút thuốc lào. Thiếu nhi theo cán bộ hàng dăm bảy em. Đang ngồi nói chuyện ở đâu các em cũng sà vào. Cán bộ nhớ báo cáo ở hội trường: Lo bị bao vây!

Bà con đến chơi. Xem mặt anh đội. Bế con bồng cháu vào nhà, đứng ở sân nhòm. Đó là lòng tốt của nhân dân? Đó là sự bao vây của địch?

Nhà cửa tàn phá chiến tranh mới làm lại. Lộn ầu cả. Có bần cố nông lại vợ được cái sân gạch to tướng, cái nền gạch thực đẹp. Có địa chủ lại chỉ tùm hum một cái túp tranh.

Nào công trường, nào nhà ga, nào nhà máy diêm, nào thờ nước đá, nào đẩy xe bò, lắm việc pha tạp. [...]

Lũ trẻ

Lên 2 lên 3. Mắt toét nhòen. Ruồi đậu đầy cả vành mắt. Bụng ỏng, mỗi cái áo hoa mậu dịch đen bủn, chân đầy mụn nhọt, phẩm xanh bôi đầy cả. [...]

Bà bác anh Lược

[...] Mời các anh về nhà em. Nhà em thì nghèo khổ lắm. Mà thực thà lắm. Không còn biết khôn ngoan gì cả.

Trước kia cũng ăn lộc thánh. Hồi xưa kia. Sau này thánh chẳng còn ăn thua gì nữa, đâm ra túng bấn quá. Kỳ giảm tô được loại A về quả thực. Được hơn 1 vạn. Con cháu được 1 sào tạm cấp. Xa quá. Chỗ đầu trâu trán khỉ. Không cày cấy được. [...]

27/12

Nhà Trúc

Thăm nghèo... Tìm rế. Chiều *meeting*, 3 giờ. Tối họp xóm học mục đích CCRĐ, đường lối, nhiệm vụ nhân dân. Tối họp chi bộ: chính sách xây dựng Đảng ở nông thôn, ổn định tư tưởng.

Con cháu nhà tôi

Đang ăn cơm bà cụ Cẩn đến ngồi xếp bên mâm cơm.

- Anh ăn xong rồi chứ?

- Xong rồi.

- Thế anh đội cho em trình bày. Từ hôm đội về nhân dân ai cũng phấn khởi, mà em chảy nước mắt ra...

- Làm sao hử cụ?

- [...] Đầu đuôi câu chuyện nhà em lại bão mà 4 anh cán bộ ở. [...] Giá mà anh Thúy thì em không thắc mắc, nhưng mà lại đúng vào anh Ân mới khổ cho em chứ. Thật là nói ra xấu hổ, em xin trình bày với ông đội. Con cháu nó hư nết quá. [...] Nó lại đàng đúm với hai con nữa. [...] Nghĩa là nhân dân các ngành các giới cùng với em cần vận con cháu mãi mà nó không chịu nói ra. [...] Anh Ân anh ấy đánh mất cái đồng hồ. Anh ấy không nói gì cả với em mà lại đi

nói với ông trưởng xóm chả biết thế nào, bảo là con cháu nó lấy. Em đánh nó 2 ngày rồi nó chả xưng ra. [...] Em dọa nó là mày không nói, đội về sẽ bắt mày "trói điểm", nó cũng không chịu xưng. [...] Em đã dùng mọi phương pháp tiến hành mà nó cứ cúi gầm mặt xuống rồi lại thông một câu "em không lấy".

- Thế bây giờ cụ đề nghị với đội ra sao?

- Em chẳng biết thế nào nữa. Khổ quá. Còn có một mụn con. Các anh thường hay bảo là hiện còn lắm địch. Em cứ nghĩ là em chẳng có liên quan gì với địch nào, mà lại hoá ra chính em đẻ ra địch. Em thực là nghèo khó mà em đẻ ra địch. [...] Nhà có đưa cho em xin vài cái.

Một cái nhà bần cố nông

Một cái vườn chuối. Nhà nhỏ ba gian tí xíu. Cột gỗ, mái tranh. Gạch xếp chồng lên nhau, không có vôi vữa gì cả, thay vách. [...] 2 cái chõng, hoen hoén lồi đi. [...] Rõ rả khắp các xó xinh. Niêu đất. Rế. Chổi cùn. Thúng thóc. Đi ba bước thì hết nhà. [...]

Một cái nhà như thế, lại có một cái gối vuông, vải trắng, rua đặng ten, thêu những núi non phong cảnh, gối trắng nhưng cái ghét xin xin. Nổi bật lên trong cả nhà. [...]

Sau mới biết là cái gối quả thực. Cán bộ chia cho bằng cái lối rút thăm. Hoá nên nhà bần nông thiếu vô số thứ cần dùng khác lại vợ phải cái gối này. Số mệnh trớ trêu, cuộc đời không có lãnh đạo sáng suốt hay đâm ra lối nghịch tính như vậy.

[...]

17 tuổi

Hai bên cùng là bần nông. Kỳ cải cách học tập hiểu nhau. Cán bộ bắt rế vào anh ta. Anh ta đi xâu chị. Rồi công tác gần gũi nhau. Hai bên cùng 17 tuổi. Rồi cùng là cốt cán. Rồi cùng vào thanh niên xóm, anh là tổ trưởng, chị tổ phó. Rồi sau chị vào BCH thanh niên xóm. Anh làm phân đoàn trưởng, chị ấy lại tiến vọt lên trên anh. Nhưng hai bên vẫn yêu nhau đắm thắm.

Tối bước 3 thì cưới nhau. Do đội đứng lên. Đám cưới đòi sống mới, chỉ có nước chè không. Thuốc lá, tí kẹo vừng cũng không có. Cưới nhau là dắt nhau về, vào cuộc đời mới.

Thế là đứng lập trường, không sợ trên phê bình.

[...]

28/12

Nhà Trúc.

Thăm nghèo... Tìm rế. Trưa họp quần chúng, họp phú nông, địa chủ.

29/12

Nhà Trúc.

Thăm nghèo... Tìm chỗ dựa. Tối họp Nông Hội: vấn đề sản xuất- [...]

30/12

Nhà Trúc.

Sáng: phát động sản xuất. Đào giếng. Mương mạch. Trưa họp con địa chủ. 11 giờ duyệt chỗ dựa tạm thời.

31/12

Nhà Trúc.

Meeting lại. Tối họp: tìm tội ác địa chủ.

Anh Lược

30 tuổi. Theo nhân dân thì anh ta là người có tính hấp. Độ giảm tô tố khổ lại cứ nói là đi ở nó cho ăn no, không phải đói, cũng không khổ bằng khi về nhà đói quá. Hoặc là bị nó đánh thì anh cũng nghĩ là hôm ấy mình cũng có sợ ý để cho trâu đói thì nó đánh cho, mình cũng vậy nữa là. [...] Mãi đêm qua, TD đến mới gặp đích anh ta. [...] TD trông cái mặt bụ bẫm đầy đặn kia, đôi môi hơi chầy nể hiền lành, trông không thể biết là người hấp, mà chỉ thấy là một người chất phác, thực thà bậc nhất. TD hỏi anh Lược phải không? Anh quay lại, lúng túng: - Vâng, em à Lược à... À, anh chàng ngọng, có lẽ vì cái lưỡi anh cứng nên cái lưỡi mềm của bà con mới uốn là anh cảm hấp chăng?

Biết là hôm qua anh lại được bầu, TD hỏi: - Anh có được điển hình nữa không?

Anh cười thẹn thò: - Ó, em ại được điển ỉng.

Anh chỉ vào tập sách thưởng trên thúng thóc: - Ấy, em à đọc được... Điển ỉng khăng mặt on à điển ỉng sách.

[...]

Chị Chuột chữa hoang

6 tháng bụng to rồi. Làng mới đem ra điếm cho tuần gác, cùm, trói. Nuôi cho ăn cho đẻ xong xuôi. Trói hai ngón tay hai ngón chân, lấy xe điếu lắn chân, rút lông cho đau. Tra hỏi: chữa với ai. Chị Chuột khai chữa với phó Riếm.

Vào bắt bò nhà phó Riếm. Phó Riếm không chịu, xin thử máu. Bát nước lã: giọt máu phó Riếm với giọt máu đứa bé không quyện vào nhau. Vậy là không phải.

Lại tra, lắn xe điếu. Chuột khai ngủ với Bạch.

Bạch đẹp trai, đàn sáo. Vợ cũng đẹp. Bạch nhận. Làng ăn vạ. Bắt bò, 2 lợn, đong thóc, cả làng ăn. Sạt nghiệp.

[...]

*"Trần Dân thành một thằng câm, điếc và mù.
Thế tức là tiến bộ."*

Cách nhìn sự vật của nhà thơ Tố Hữu

Tôi muốn nói tới cách nhìn của nhà thơ Tố Hữu (trong tập *Việt Bắc*) đối với cuộc đời, đối sự thực.

Điểm thứ nhất là cách nhìn của Tố Hữu không có gì là đặc sắc cả. Người ta hay nói tới cá tính của một nhà thơ. Đó là một điều rất hệ trọng. Vì rằng cá tính của nhà thơ rõ rệt hay mờ nhạt, đặc sắc hay tầm thường là nó chứng tỏ nhà thơ đó sống và viết có ý thức sâu sắc hay nông cạn về vị trí của mình, của nghề nghiệp mình trong mối liên quan chung xã hội. Nói cách khác, cá tính biểu hiện trình độ thức nhận của thi sĩ đối cuộc sống. Người ta có thể nhận ra câu thơ này câu thơ khác là của Huy Cận, là giọng Hoàng Cầm hoặc giọng Xuân Diệu... Vẫn biết rằng còn phải xem cá tính ấy thế nào, nhưng ít nhất nhà thơ phải tới mức có cá tính. Đằng này, người ta khó có thể nhận ra câu thơ nào gọi được là giọng Tố Hữu. Cá tính nhà thơ mờ nhạt quá. Tố Hữu có một số câu người đọc nhớ, những câu thơ hay ấy có thể ký Nguyễn Du, Tản Đà, hay một loại ca dao nào đó. Đây không phải là chuyện "dựa vào vốn cổ" - mà là một lối dựa kém phát triển, chưa tới mức dựa mà thoát ly khỏi nó, sáng tạo thành một cái mới hẳn hoi (như bài *Voi ơi voi ơi* thật là một kiểu bắt chước nhạt nhẽo). Những câu hay nhất của Tố Hữu mang cái không khí thơ xa. Tố Hữu nhìn cuộc sống mới, con mắt chưa xuyên qua

được cái màng cổ cũ. Lê Đạt nhận xét cô đúc rằng Tố Hữu nói tới những chuyện mới mà không hiện tại là như vậy. Tôi đồng ý với Lê Đạt: Tố Hữu hay đẩy lùi hình ảnh mới vào quá khứ. "*Trung ương, chính phủ luận bàn việc công ...*", cái khí phách hội họp của trung ương, chính phủ không giống thế. Điều này làm ta suy nghĩ nhiều về phát triển vốn cũ. Nếu không tả được đúng dân tộc ta hôm nay, - nó vừa rất mới lại vừa rất kế thừa cái cũ -, thì không thể nói dân tộc tính được.

Còn nói chung, thơ Tố Hữu rất nhiều cái lười biếng. Ý, lời tầm thường. Tầm thường chứ không phải giản dị phong phú. Như là lời thì rất nhiều cái kiêu: "*lòng ta xao xuyến, rung rinh*", - "*chúng bay chỉ một đường ra, một là tiêu diệt, hai là tù binh*", - hoặc "*đời vẫn ca vang núi đèo*", hoặc "*cụ Hồ sáng soi*". Không phải là thiên lệch trích ra một số câu như vậy, hãy thử đọc lại tập *Việt Bắc*, ta thấy nhan nhản những lối lười, nhạt, cả lảm nhảm nữa. Cũng như lời, ý thơ Tố Hữu không đặc sắc. Tố Hữu nhìn vấn đề gì, chỉ thấy những công thức bề mặt của vấn đề ấy. Phá đường: *Nhà neo việc bận vẫn đi* - làm thì *thi đua* -, thi đua kết quả thì rồi mai địch chết. *Ta đi tới*: đủ cả Bắc Nam, Việt, Miên, Lào, Itsala, Itsarác... xem ra thì có vẻ đúng chính trị. Nhưng xét sâu xem? Tinh thần *phá đường* nó yếu quá (mặc dầu giai đoạn phòng ngự...). *Ta đi tới* nó tản mát quá. Thơ Tố Hữu hay nói dàn ra cho đủ vị. Người chính trị giỏi không phải là người chạy quanh cho đủ mọi vấn đề, mà là người biết xoay mạnh vào điểm chính để giải quyết. Thơ hiện thực

cũng đòi hỏi nhà thơ - như nhà chính trị - giải quyết cái chủ chốt của vấn đề cho tâm hồn người đọc. Chứ không đòi hỏi làm như một anh cán bộ tuyên truyền xoàng xĩnh, nói dàn mỏng vấn đề ra, la liệt đủ các mặt như bày hàng xén. Tố Hữu chú trọng quá nhiều cho đúng cái chính trị bề mặt, cố nói cho đủ, mà thường thường cái chính trị bề sâu không đúng: - hơi thơ Tố Hữu yếu quá, khí thơ Tố Hữu thiếu cái tấn công mạnh mẽ của nhà chính trị biết dồn tâm sức, dốc khả năng vào điểm chính... Không phải như một số bạn bảo vì đây là loại "thơ trữ tình" nên nó mềm, nó nhẹ như vậy. Không! Con người mới rất khoẻ trong mọi vấn đề lớn, nhỏ, - chung, riêng. Cả trong những chuyện đòi tư thầm kín, chuyện vui, chuyện buồn. Cả khi "trữ tình", con người mới vẫn có cái khí phách mạnh mẽ của nó (xem ca dao hay Mai-kốp-xki tả ái tình chẳng hạn...) Điểm này làm ta suy nghĩ rất nhiều về thể nào là đúng chính trị. Nếu khí phách thơ thiếu cái tấn công, cái tích cực mãnh liệt thì không thể nói đúng cái chính trị được. Về điểm này, tôi đồng ý với Hoàng Cầm: kiểu chính trị như của Tố Hữu không phải là chính trị thực. (phải nắm cái tinh thần phê bình của Hoàng Cầm, không nên như bạn Đông Hoài căn cứ vào cái chữ mà bẻ quẹo đi).

Tố Hữu nhìn sự vật nó chính trị công thức quá, lười tìm tòi quá. Chỗ nào hay thì lại là lặp lại Nguyễn Du, Tản Đà, ca dao... Tố Hữu chưa đem tới một cách nhìn mới mẻ gì. Cách nhìn còn tầm thường. Đó là cái đau khổ của những người làm thơ: hát lên bằng một giọng hát tầm thường.

Thơ hiện thực đòi hỏi người thi sĩ phải khổ công nghiên cứu tìm tòi trong cuộc sống. Gạt bỏ những công thức bề mặt, đi vào thực chất sự việc. Cũng như nhà chính trị, nhà thơ của công nông phải theo dõi từng hơi thở, từng cái giờ mình của quần chúng, của thời đại, của dân tộc. Càng phải chú ý tới những cái đang sinh thành, hôm nay là gió nhẹ, ngày mai là bão táp. Phải tìm ra được những quy luật mới của khách quan. Không phải đòi hỏi thế là vì thích mới, ham chuộng lạ. Mà chính là vì cuộc sống luôn luôn đổi mới. Người thi sĩ - cũng như người chính trị - đứng dừng lại thỏa thuê với những cách nhìn đã tầm thường, đã công thức - là người sẽ bị cuộc sống vượt qua đầu, vứt bỏ lại. Pê-tô-fi bảo "hãy im đi" - và gọi tên là bọn "ca sĩ lạc hậu" những thi sĩ nào không đem tới một cách nhìn mới, - nói đúng hơn không khám phá được những cái mới sẵn có trong thực tế. Phải nói ngay rằng thơ ca quần chúng tuy nói chung còn lổm bổm bản năng tự nhiên, nhưng có những viên ngọc thật sáng tạo. Sự làm việc sáng tạo của họ làm cho cách nhìn và thơ ca của họ nhiều sáng tạo. Họ không biết lý luận hiện thực, nhưng chính chủ nghĩa hiện thực ở quần chúng, - cũng như xã hội tương lai. Đừng nên lo là họ sẽ rụt rè không dám làm thơ nữa. Bao to cũng không thể làm đổ trời, cuộc nghiên cứu này chỉ có khuyến khích chứ không ngăn nổi triệu triệu người tiếp tục làm thơ đâu. Có thể chỉ một số nhỏ đã hay sắp vào chuyên môn có thể rụt rè, sợ lý tưởng thơ ca quá. Tôi thường thấy con người ta kém cỏi, rụt rè chính là vì lý tưởng nó thấp. Hay không có lý tưởng. Chứ không phải vì lý tưởng

nó cao. Thơ hiện thực là của quần chúng, do quần chúng, vì quần chúng. Nó cao thực, người thi sĩ phải mất máu trên một vằn thơ như một chiến sĩ mất máu trên một lô cốt địch. Nhưng nó cũng dễ thôi, quần chúng vẫn làm, đã đạt được một số câu. Ai muốn dễ thì phải cố chịu khó làm như quần chúng: sống chết nhọc nhằn, mồ hôi máu đỏ. Những vằn thơ hay nhất mới nhất là những vằn thơ lặn lộn trong cái thực tế mưa bão ấy. Cá tính thơ Tố Hữu còn mờ. Sự thiếu sót thực tế làm cho Tố Hữu chưa thoát khỏi cái nhìn tầm thường và ảnh hưởng thơ xưa.

Điểm thứ hai là cách nhìn của Tố Hữu thật nhỏ bé quá. Nhìn vấn đề gì, vấn đề ấy thu hẹp lại. Yêu ai người ấy nhỏ đi.

Nhìn chiến sĩ: nhìn vào bề sâu lớn lao khí phách của chiến sĩ thì ít. Mà lại nặng nề về những tiếng kêu trừu tượng (*anh Vệ quốc quân ơi, sao mà yêu anh thế?*),- những hình dung từ ròn rập (*người bạn đường anh dũng, - anh chiến sĩ hiền lành*),- những cái nét hình thức (*bóng anh nắng chiều v.v...*)... Hình ảnh chiến sĩ thu nhỏ lại.

Nhìn Hà Nội: yếu đuối, đợi chờ.

Nhìn bà mẹ bộ đội: thương xót, chán nản.

Nhìn Việt Bắc: xa vắng heo hút. Người ở lại, người về xuôi đều nhỏ lại trong một khung cảnh hắt hiu.

Nhìn Triều Tiên: yếu ớt, ỷ lại. Không phải cái chính là vì Tố Hữu dùng hình ảnh em bé. Cái chính do cách nhìn em bé đó thế nào?

Nhìn lãnh tụ: chỗ thì hình thức gương gạo "*chòm râu mát rượi hòa bình*". Chỗ thì tả thành một đạo sĩ tầm thường nhàn tản "*ung dung yên ngựa bên đường xuôi reo*" (có thể tả lãnh tụ đi chơi, nhưng phải tả khác...). Nói chung thì "công thức Cha già" nặng. Không thấy lãnh tụ vừa là cha, vừa là con đẻ của quần chúng. Chỗ thì tả lãnh tụ mênh mông, - thi sĩ và quần chúng bé nhỏ đi dưới cây chì đỏ của lãnh tụ. Lãnh tụ như núi, quần chúng li ti như kiến con. Hình ảnh không cân xứng, - định làm to - vô tình hóa ra làm nhỏ bé lãnh tụ đi, làm sai lệch sự liên quan giữa lãnh tụ và quần chúng. Không phải là phủ nhận một vài nét khá sáng tạo của Tố Hữu, như tả lãnh tụ "*trẻ mãi không già*", nêu lên được nét Hồ Chủ tịch là người thanh niên số một. Nhưng nói chung bản chất người lãnh tụ kiểu mới : - vừa phi thường vừa tầm thường, - vừa độ lượng vừa nguyên tắc, vừa hành động vừa trí tuệ, vừa giản dị vừa phong phú, vừa đạo đức vừa không công thức gò bó,... bản chất ấy bị thu nhỏ lại trong kính thơ Tố Hữu. Chính vì lòng yêu lãnh tụ, gắn liền với lòng yêu giai cấp, yêu dân tộc thúc giục ta nên mạnh dạn làm thơ về lãnh tụ, - nhưng không thể khuyến khích ta thỏa thuê ở mức ấy.

Nói thêm Tố Hữu nhìn sự hy sinh của quần chúng thế nào? Như trong bài "*Phá đường*", cứ tạm cho chị nữ dân

công đó là một quần chúng tốt, Tố Hữu tả chị ấy nhà neo, con bế con bông, ngô sắn bèo bộn. Vậy mà: "*em cũng theo chồng đi phá đường quan*". Sự hy sinh như thế mà buông nhẹ tên trong một câu như vậy !

Người ta hay nói tới lòng yêu nước của thơ Tố Hữu. Người ta bảo đối với Tố Hữu, Tổ quốc cụ thể ra là những bà mẹ, những người chiến sĩ, những công việc kháng chiến (phá đường, về Hà Nội, xa Việt Bắc, v.v...) Tôi cũng đồng ý vậy. Nhưng mà đối với những điểm cụ thể ấy, con mắt Tố Hữu đã thu bé nó cả lại. Không phải là đem cộng máy móc lại, nhưng vì những yếu tố tạo nên nó đã nhỏ yếu cả, hóa ra tình yêu nước của nó cũng bé bỏng đi. Lê Đạt cũng đã nhận xét cái cảm thù rất yếu trong thơ Tố Hữu làm cho tình yêu nó mỏng mảnh. Yêu nước, cảm thù, chúng ta đều muốn những vần thơ không nên "tí ti yêu nước, tí ti cảm thù". Chúng ta muốn như Maia-kốp-xki nói:

Đồ sộ yêu thương
Đồ sộ cảm thù...

Muốn thế, - vì đó là thực tế của dân ta, thời đại ta, thực tế cuộc chiến đấu võ trang hôm qua là hòa bình hôm nay. Mỗi nhà thơ một cách nhìn, một cách nói khác nhau, nhưng đều có cái cảm thù, thương yêu đồ sộ ấy.

Có người bảo không thể đòi hỏi trong một tập thơ nhỏ mà tả chiến sĩ, người mẹ, phá đường, Việt Bắc, Hà Nội v.v... đều là hay cả. Không, không!... Người thi sĩ có một cách nhìn lớn thì không cần một tập thơ đâu. Mà bất cứ một bài, một câu, một ý, nói cái gì nó cũng thành lớn, vạch một nét nào cũng là nét lớn cả. Chuyện lớn bé không phải chuyện dài ngắn, - cũng không phải là chuyện đề tài. Mà là chuyện cách nhìn, cỡ trình độ nhận thức sự vật.

Điểm thứ ba là cách nhìn Tố Hữu hay bao phủ lên vấn đề một cái buồn yếu đuối. Điểm này Hoàng Yến, Hoàng Cầm và nhiều bạn đã phân tích nhiều. Những người bên vực thơ Việt Bắc nhất trước kia không nhận, bây giờ cũng đã nhận rằng cái buồn trong thơ Tố Hữu là một sự thực khách quan, - không phải do bịa đặt người phê bình. Mà đây không phải cái buồn xốc người ta lên hành động, không phải cái buồn tới căm thù của những hy sinh mất mát, đổ vỡ trong chiến tranh. Mà lại là một thứ buồn nó "ru", yếu đuối và nhẹ. Điều đó bây giờ đã được công nhận nhiều rồi. Cuộc nghiên cứu thơ Tố Hữu hôm nay đã tiến được một bước ấy. Nhưng mà vấn đề căn bản vẫn chưa chuyển nhích: chất tiểu tư sản là chính của thơ Việt Bắc hay chỉ là cái roi rớt phụ?

Tôi đồng ý với Hoàng Cầm, Lê Đạt và nhiều bạn khác rằng: căn bản thơ Tố Hữu là kiểu thơ tiểu tư sản đi theo cách mạng. Cách nhìn tầm thường, nhỏ bé, buồn yếu đuối, lại còn roi rớt cách nhìn thơ xưa. Một cái kính thơ như vậy,

thu hẹp cuộc sống lại như một hòn non bộ xinh xắn, chưa phải là cái kính thưa vĩ đại của công nông. Tôi nói tiểu tư sản cách mạng, tức là nói cái ưu cũng ở đấy, cái khuyết cũng ở đấy. Tiểu tư sản rất nhiều, mỗi người còn ít nhiều phút tiểu tư sản, nên thơ Tố Hữu cũng có thể ngâm ngợi được. Nó có ích trong phạm vi ấy. Nhưng nếu nói nó đã là công nông, là dân tộc, là thời đại, là hiện thực thì quả là sai sự thực. Dân ta, công nông ta, thời đại ta không phải là tầm thường nhỏ bé, yếu đuối như thế. Nếu không nhận rõ điều đó, thì thật là tai hại cho tác giả, cho quần chúng, cho thơ hiện thực.

Rất rõ rệt là Tố Hữu có những thiện ý, có cố gắng. Cố phục vụ chính trị. Cố theo sát đề tài trước mắt. Cố quần chúng. Cố dân tộc. Cố điều luyện thơ nữa. Nhưng chưa đủ mức thoát khỏi cách nhìn tầm thường, nhỏ bé, buồn, yếu ớt, - cho nên cái đạt được của Tố Hữu đi vào đường thơ hiện thực mới chỉ là hình thức. Không lấy làm lạ rằng thơ Tố Hữu có nhiều mâu thuẫn chưa thống nhất. Có vẻ chính trị mà chính chỉ là chính trị công thức. Có vẻ dân tộc, quần chúng mà thực chưa phải. Có vẻ phục vụ trước mắt mà thực lại không hiện tại. Có vẻ điều luyện thơ mà thực còn rất nhiều cái dễ dàng, lười biếng.

Phê bình thế có phải là do tính khe khắt không? Có phải vì vị trí của Tố Hữu, vì Tố Hữu là một cây bút khá lâu năm nên ta cứ khắt khe không? - Một nghìn lần không phải.

Người ta hay nói tới quần chúng, thời đại. Tôi rất đồng ý quần chúng, thời đại là người giám sát tối cao quyết định nghệ thuật. Thơ hiện thực là của quần chúng. Chính cuộc nghiên cứu thơ này tức là thời đại đang xét thơ *Việt Bắc*, mới là một lần đầu. Thời đại ta chưa có kết luận gì. Nhưng phải thấy rằng thời đại chúng ta vô cùng vô tư, khách quan, trọng sự thực. Và cũng rất vô cùng nâng đỡ nghệ sĩ. Không phải chỉ nâng đỡ ngòi bút mới - mà càng phải nâng đỡ ngòi bút cũ (tuy nhiên cách nâng đỡ khác nhau, vì khó khăn, điều kiện hai đẳng khác nhau). Chúng ta nâng cao lá cờ thơ hiện thực, nên phải nhìn cho đúng thơ Tố Hữu đã cố gắng đi được tới mức nào, - con đường tiếp tục còn gian nan gấp mấy? Vậy ra chưa có thi sĩ nào hiện thực, chân chính của công nông ư? Tôi thấy quả như vậy. Không có gì mà sốt ruột, chuyện nghệ thuật phải tính hàng chục, hàng trăm năm. Chúng ta mới là lúc bình minh, ánh sáng còn non nhạt. Nhưng mà ta đã có hàng vạn vạn câu thơ còn tản mát do bàn tay quần chúng tạo nên, rất xứng gọi là công nông. Chỉ có cái những người chuyên môn có chịu vất vả sống chết đấu tranh như quần chúng không? Nếu như vậy, ta sẽ đẩy được mặt trời lên đỉnh sáng. Đối với Tố Hữu cũng như mọi nhà thơ, chúng ta chân thành đề nghị: lăn xả vào thực tế, mở rộng cách nhìn, sáng tác mạnh bạo tự do. Tổ quốc khó khăn hôm nay đang gọi tên chúng ta với những vần thơ vất vả, tìm tòi, mới mẻ hơn

5/1955

Nhất định thắng

Tôi ở phố Sinh Từ:

Hai người

Một gian nhà chật

Rất yêu nhau sao cuộc sống không vui?

Tổ quốc hôm nay

tuy gọi sống hoà bình

Nhưng mới chỉ là năm thứ nhất

Chúng ta còn muôn việc rối tinh...,

Chúng ta

Ngày làm việc, đêm thì lo đẩy giắc

Vợ con đau thì rối ruột thuốc men

Khi mắng vui - khi chột nhớ - chột quên

Trăm cái bận hàng ngày nhay nhất

Chúng ta vẫn làm ăn chiu chắt

Ta biết đâu Mỹ Miếc tí mù

Chúng còn đương bày kế hại đời ta?

Tôi đi giữa trời mưa đất Bắc

Đất hôm nay tầm tã mưa phùn

Bống nhói ngang lưng

máu rỏ xuống bùn

Lưng tôi có tên nào chém trộm?

A! Cái lưỡi dao cùn!

Không đứt được - mà đau!

Chúng định chém tôi làm hai mảnh

Ôi! Cả nước! Nếu mà lưng tôi lạnh

Hãy nhìn xem: có phải vết dao?
Không đứt được mà đau!
Lung Tổ quốc hôm nay róm máu
Tôi đã sống rã rời cân não
Quãng thời gian nhưng nhưc chuyện đi Nam
Những cơn mưa roi mãi tối sầm
Họ lách thếch ôm nhau đi từng mảng
Tôi đã trở nên người ôm giận
Tôi đem thân làm ụ cản đường đi
- Dừng lại!

Đi đâu?

Làm gì?

Họ kêu những thiếu tiền thiếu gạo
Thiếu Cha, thiếu Chúa, thiếu vắn vắn
Có cả anh Nam chị Nữ kêu buồn
- Ở đây

Khát gió, thèm mây...

Ô hay!

Trời của chúng ta gặp ngày mây rù
Nhưng trời ta sao bỏ nó mà đi?
Sau đám mây kia

là cả miền Nam

Sao nữ tướng là non bông của Mỹ!
Tôi muốn khóc giữ từng em bé
- Bỏ tôi ư? - Từng vạt áo - Gót chân
Tôi muốn kêu lên - những tiếng cộc cằn...
- Không! Hãy ở lại!

Mảnh đất ta hôm nay dù tối

Cũng còn hơn
    non bồng Mỹ
        triệu lần...
Mảnh đất dễ mà quên
        Hỡi bạn đi Nam
Thiếu gì ư? Sao chẳng nói thực thà?
Chỉ là:
    - thiếu quả tim, bộ óc!
Những lời nói sắp thành nói cục
Nhưng bỗng dừng tôi chỉ khóc mà thôi
Tôi nức nở giữa trời mưa bão
Họ vẫn ra đi
    - Nhưng sao bước rã rời?
Sao họ khóc?
    Họ có gì thất vọng?
Đất nứu chân đi,
    gió cản áo bay về
Xa đất Bắc tưởng như rời cõi sống
Tưởng như đây là phút cuối cùng
Giăng giới lại: - mỗi lùm cây - hốc đá
    - mỗi căn vườn - gốc vả - cây sung
Không nói được, chỉ còn nức nở
Trắng con ngơoi nhìn lại đất trời
Nhìn con nắng lụi, nhìn hạt mưa sa
Nhìn con đường cũ, nhìn ngôi sao mờ
Ôi đất ấy - quên làm sao được?
Quên sao nơi ấm lạnh ngọt bùi
Hôm nay đây mưa gió đập vùi

- Mưa đổ mãi lên người xa đất Bắc...

Ai dẫn họ đi?

Ai?

Dẫn đi đâu? - Mà họ khóc mãi thôi

Trời vẫn quật muôn vàn tầng gió

Bắc Nam ơi, đứt ruột chia đôi

Tôi cúi xuống - quỳ xin mưa bão

Chớ đổ thêm lên đầu họ

- khổ nhiều rồi!

Họ xấu số - chớ hành thêm họ nữa

Vườn ruộng hoang sơ - Cửa nhà vắng chủ

Miền Nam muôn dặm, non nước buồn thiu

Họ đã đi nhưng trút lại tâm hồn

Ôi đất Bắc! Hãy giữ gìn cho họ

Tôi ở phố Sinh Từ

Những ngày ấy bao nhiêu thương xót

Tôi bước đi

không thấy phố

không thấy nhà

Chỉ thấy mưa sa

trên màu cờ đỏ

Gặp em trong mưa

Em đi tìm việc

Mỗi ngày đi lại cúi đầu về

- Anh ạ!

họ vẫn bảo chò...

Tôi không gặng hỏi, nói gì ư?

Trời mưa, trời mưa

Ba tháng rồi
Em đợi
Sống bằng tương lai
Ngày và đêm như lũ trẻ mồ côi
Lũ lượt dắt nhau đi buồn bã
Em đi
    trong mưa
        cúi đầu
                ngiêng vai
Người con gái mới mười chín tuổi
Khổ thân em mưa nắng đi về
        lủi thủi
Bóng chung
    đề lên
        số phận
                từng người
Em cúi đầu đi, mưa rơi
Những ngày ấy bao nhiêu thương xót
Tôi bước đi
    không thấy phố
        không thấy nhà
Chỉ thấy mưa sa
    trên màu cờ đỏ
Đất nước khó khăn này
        sao không thấm được vào Thơ?
Những tú kính tôi dùng chân dấn mũi
Các thứ hàng ế ẩm đợi người mua
Nhưng mà sách - hình như khá chạy

À quyền kia của bạn này - bạn ấy
Quyền của tôi tư lự - nét đăm đăm
Nó đang mơ: - nếu thêm cả miền Nam
Số độc giả sẽ tăng dăm bảy triệu
Tôi đã biến thành người định kiến
Tôi ước ao tất cả mọi người ta
Đòi thống nhất, phải đòi từ việc nhỏ
- từ cái ăn

cái ngủ

chuyện riêng tư

- từ suy nghĩ

nặng con

và tán vợ

Trời mưa mãi lây rây đường phố
Về Bắc Nam tôi chưa viết chút nào
Tôi vẫn quyết Thơ phải khua bão gió
Nhưng hôm nay

tôi bỗng cúi đầu

Thơ nó đi đâu?

Sao những vần thơ

Chúng không chuyên, không xoay trời đất?

Sao chúng không chấp được cõi bờ?

Non nước sục sùi mưa

Tôi muốn bỏ Thơ

làm việc khác

Nhưng hôm nay tôi mê mãi giữa trời mưa

Chút tài mọn

tôi làm thơ chính trị

Những ngày ấy bao nhiêu thương xót
Tôi bước đi

không thấy phố
không thấy nhà

Chỉ thấy mưa sa
trên màu cờ đỏ

Em ơi! - Ta ở phố Sinh Từ
Em đang có chuyện gì vui hử?
À cái tin trên báo - Ủ em ạ
Chúng đang phải giậm chân đấm ngực!
Vượt qua đầu chúng nó,
mọi thứ hàng

Những tấn gạo vượt đi
Những tấn thơ, tài liệu
Vẫn xéo qua đầu chúng, giới danh gì?
Ý muốn dân ta

là lực sĩ khổng lồ

Đè cổ chúng mà xoá nhoà giới tuyến
Dân ta muốn, trời kia cũng chuyển
Nhưng

Trời mưa to lụt cả gian nhà
Ôm tất cả che mưa cản gió
Con chó mực nghe mưa là rú
Tiếng nó lâu nay nghe khản em ạ
Thương nó nhi - nó gầy - lông xấu quá
Nó thiếu ăn - hay là giết đi ư?
Nó đỡ khổ - cả em đỡ khổ
Em thương nó - ừ, thôi chuyện đó

Nhưng hôm nay anh mới nghĩ ra
Anh đã biến thành người định kiến
Những ngày ấy bao nhiêu thương xót
Tôi bước đi

không thấy phố
không thấy nhà

Chỉ thấy mưa sa

trên màu cờ đỏ

Tôi đi giữa trời mưa đất Bắc

Tai bỗng nghe những tiếng thì thầm

Tiếng người nói xen tiếng người ầm ả

- Chúng phá hiệp thương!

- Liệu có hiệp thương?

- Liệu có tuyên cử?

- Liệu tổng hay chẳng tổng?

- Liệu đúng kỳ? Hay chậm vài năm?

Những câu hỏi đi giữa đời lòng chông

Ôi! Xưa nay Người²³ vẫn thiếu tin Người

Người vẫn thường kinh hoàng trước tương lai

Người quên mất Mỹ là sư tử giấy

Người vẫn vội - Người chưa kiên nhẫn mấy

Gan người ta chưa phải đúng công nông

Người chưa có dạ lim tim sắt

---

²³ Trong bài *Phê bình lãnh đạo văn nghệ* (1956), Phan Khôi cho biết:
"Tôi nhớ có một vị bắt lỗi trong bài thơ Trần Dần có chữ *Người*
viết hoa. Lấy lẽ rằng chữ *Người* viết hoa lâu nay chỉ để xưng Hồ
Chủ tịch, thế mà Trần Dần lại viết hoa chữ *Người* không phải để
xưng Hồ Chủ tịch."

Người mở to đôi mắt mà trông!
A tiếng kèn vang
        quân đội anh hùng
Biển súng
        rừng lê
        bạt ngàn con mắt
Quân ta đi tập trận về qua
Bóng cò bay đỏ phố đỏ nhà
Lá cò ấy là cò bách thắng
Đoàn quân kia muôn trận chẳng sòn gan
Bao tháng năm đói rét nhọc nhằn
Từ đất dấy lên
        là quân vô sản
Mỗi bước đi lại một trường thành
Thắng được Chiến tranh
Giữ được Hoà bình
Giặc cũ chết - lại lo giặc mới
Đoàn quân ấy kẻ thù sợ hãi
Chưa bao giờ làm mất bụng dân yêu
Dân ta ơi! Chiêm nghiệm đã nhiều
Ai có LÝ? Và ai có LỰC?
Tôi biết rõ đoàn súng sức ấy
Biết nhân dân
        biết Tổ quốc Việt Nam này
Những con người từ ức triệu năm nay
Không biết nhục
Không biết thua
        Không biết sợ!

Hôm nay
Cả nước chỉ có một lời hô: THỐNG NHẤT
Chúng ta tin khẩu hiệu ta đòi
- Trả miền Nam

Tôi ngửa mặt lên trời
Kêu một tiếng - bỗng màu trời rơi xuống
Vài ba tia máu đỏ rớt vào tôi
Dân ta ơi!
Những tiếng ta hô
Có sức đâm trời chảy máu
Không địch nào cưỡng nổi ý ta
Chúng ta đi - như quả đất khổng lồ
Hiền hậu lắm - Nhưng mà đi quả quyết...
Hôm nay
Những vần thơ tôi viết
Đã giống lưỡi lê: đâm
Giống viên đạn: xé
Giống bão mưa: gào
Giống tình yêu: thấm
Tôi thường tin ở cuộc đấu tranh đây
Cả nước đã bầu tôi toàn phiếu
Tôi là người vô địch của lòng tin
Sao bỗng đêm nay
tôi cúi mặt trước đèn?
 Gian nhà vắng - chuột đêm nó rúc
Biết bao nhiêu lo lắng hiện hình ra
Hừ! Chúng đã biến thành tảng đá
chặn đường ta!

Em ơi thế ra
Người tin tưởng nhất như anh
vẫn có phút giây ngờ vực
Ai có LÝ? Và ai có LỰC?
Ai người tin? Ai kẻ ngã lòng tin?
Em ơi
Cuộc đấu tranh đây
cả nước
cả hoàn cầu
Cả mỗi người đêm ngủ vẫn lo âu
Có lẫn máu, có xót thương lao碌
Anh gạch xoá trang thơ hằn nét mực
Bỗng mắt anh nhìn thấy! Lạ lòng thay!
Tảng đá chặn đường này!
Muôn triệu con người
muôn triệu bàn tay
Bật cả máu đẩy đá lăn xuống vực!
Anh đã nghĩ: Không có đường nào khác
Đem ngã lòng ra
mà thống nhất Bắc Nam ư?
Không không!
Đem sức gân ra!
Em ơi em!
Cái này đỏ lắm gọi là TIM
Anh cho cuộc đấu tranh giành THỐNG NHẤT

Hôm nay²⁴
Trời đã thôi mưa thôi gió
Nắng lên đỏ phố đỏ nhà
Đỏ mọi buồng tim lá phổi
Em oi đếm thử bao nhiêu ngày mưa!
Bây giờ
Em khuôn đồ đạc ra phơi
Em né đừng quên
Em khuôn cả tim gan chúng mình phơi nắng
Em nhìn cao tít trời xanh
Dưới phố bao nhiêu cờ đỏ!
Hôm nay em đã có việc làm
Lương ít - Sống còn khó khăn
Cũng là may...
Chính phủ muôn lo nghìn lắng
Thực có tài đuổi bão xua mưa không thì còn khổ
Em treo cờ đỏ đầu nhà
Lá cờ trừ ma
Xua được bóng đen chúng nó!

---

²⁴ Trong *Trăm hoa đua nở trên đất Bắc* (1959), tác giả Hoàng Văn Chí chú thích đoạn này như sau: "Bài thơ lúc đầu lấy nhan đề là *Bài thơ thống nhất* và chỉ có đến đây là hết. Hoàng Cầm khuyên Trần Dần nên làm thêm một đoạn nữa để 'giữ vững lập trường' mới có thể xuất bản được. Vì vậy nên mới có đoạn sau này và bài thơ cũng đổi nhan đề thành *Nhật định thắng*." Song trong di cảo, ngay từ bản thảo đầu đưa Nguyễn Đình Thi để đọc góp ý đã có đoạn được coi là 'bổ sung' này, và trong *Giai phẩm mùa Xuân* 1956 cũng có đoạn ấy.

đỏ cò
Cuồn cuộn mít tinh
Những ngày thương xót đã lùi xa
Hoà bình
    thêm vững
Anh bước đi
    đã thấy phố
        thấy nhà
Không thấy mưa sa
Chỉ thấy nắng lên
Trên màu cờ đỏ
Ta ở phố Sinh Từ
Em này
Hôm nay
    đóng cửa
Cả nhà ra phố
    mít tinh
Vung cờ đỏ
    hát hò
        võ phối
Hỡi những người
    thành phố
        thôn quê
Đói no lành rách
Người đang vui
Người sống đang buồn
Tất cả!
    Ra đường!

Đi!

hàng đoàn

hàng đoàn

Đòi lấy tương lai:

HÒA BÌNH

THỐNG NHẤT

ĐỘC LẬP

DÂN CHỦ

Đó là tim

là máu đòi mình

Là com áo! Là ái tình

Nhất định thắng!

1955

*Chân dung Trần Dần của Nguyễn Sáng,
báo Nhân văn số 1, 15/9/1956*

1956

"Đạo lý không có tương lai."

1/1

Thăm tra chỗ dựa. Tối họp: Tội ác địa chủ. Bảo vệ đường sắt.

3/1

Nhà Thu.

Tối: Trấn áp địa chủ. Họp du kích trao đổi vũ khí. Họp thanh niên, thiếu nhi.

8/1

Điểm tổ khổ Nông Hội

9/1

Nhà Thu.

Thông tin kẻ khẩu hiệu: *Có khổ tổ khổ. Đánh đổ địa chủ cường hào đại gian đại ác. Hoan nghênh đại hội nhân dân. Sáng suốt chọn người vào tham phán xã.*

Tổ khổ Nông Hội.

11/1

Nhà Thu.

Tối: công thám Hoàn (Nguyễn Văn Nga)

Đấu Nguyễn Văn Nga

1. Anh Tung lên

- Mày mất thóc, em mày lấy, mày vu cho tao mày đánh tao.

- Nga, mày có đánh anh Tụng không?

- Không.

Đả đảo...

- Mày có đánh không?

- Có.

Đả đảo thái độ ngoan cố...

- Mày ngoảnh mặt lên đây. Khoanh tay lại. Bây giờ mày đã nhận mày kể lại đi.

- Thưa quý toà con mất thóc về hỏi, chả nhẽ ở nhà mất còn có ai, anh Tụng...

- Anh với mày à?

- Ông Tụng, con hỏi ông Tụng, xong có đánh.

- Nga! Đánh thế nào? Hỏi! Cho phép mày quay về ông bà nhân dân mà nói về việc đánh anh Tụng. Phải thưa ông bà.

- Thưa ông bà nhân dân, con mất thóc con đánh anh Tụng à ông Tụng. Con trói vào cột.

- Mày có treo anh Tụng lên không?

- Con có treo ông Tụng lên ạ...

Đả đảo...

- Nga! Hỡi! Về sau thóc ai lấy?

- Con không biết ạ...

Kết luận: - Chúng ta nhân dân thấy bộ mặt ngoan cố tên địa chủ. Nó đã nhận là thóc con cháu nó lấy mà nó đổ cho anh Tụng, nó đánh.

2. Ông Sử

- Mày đánh tao nát cả người cả ngọm ra.

- Con chỉ đánh nát người thôi ạ. Không đánh vào ngọm ạ.

- Tao đói quá tao đi bẻ mấy bắp ngô. Tao lấy của nhân dân chứ có lấy của nhà mày đâu? Sao mày lột quần tao ra, chắp 10 roi đánh!

- Mày có đánh ông Sử không?

- Có.

- Mày đánh bằng gì?

- Con đánh bằng roi tre ạ. Ông ấy ăn cắp ngô, con đi tuần thì con đánh ông ấy chảy máu đít.

3. Em anh Niệm

- Anh tao là Niệm. Anh tao với mày cùng đi buôn. Mày có hiềm với anh tao. Ngày 13-7 mày thủ mưu giết anh tao.

- Việc giết anh Niệm và anh Ân thế nào? Nói ra! Kê! Từ đầu chí cuối!

Đả đảo...

Kiên quyết đánh đổ...

- Thưa quý toà, thằng Phồn thằng Nghĩ sai con đi giết anh Niệm.

- Nga!

- Dạ.
  - Tao hỏi mày chứ tao hỏi đâu thằng Phồn thằng Nghĩa.
  - Con cầm đá đập óc ông Niệm...
  - Còn một việc nữa, trong đêm hôm ấy mày giết anh Ân ra sao?
  - Con với Khoát, Nghĩa, Tộ, Tính, Hậu. Ông Hậu chém.
  - Chém thế nào?
  - Chém vào người.
  - Mày làm gì?
  - Con lấy gậy đánh.
  - Đánh thế nào? Kể sao cứ nhất một thế!
  - Đánh vào người.
  - Xong sao?
  - Xong vớt xuống sông
- Kết luận: Ngày 15/7/1950 nó giết 2 ông: anh Niệm và anh Ân.

4. Chi Vinh

- Nga! Mày sai chồng tao đi lấy thẻ, mày về mày đánh chồng tao vãi cứt.
  - Đội giảm tô sắp về, mày sợ mày chỉ định chồng tao đi dân công mày giết chồng tao.
  - Thưa quý toà, con có đánh ông ấy đâu?
- Đả đảo...
- Nga! Nhân dân nói vu cho mày à? Mày có đánh không?
  - Dạ, ông bà con nhân dân đã vạch thì con có tội ạ!
  - Mày có đánh không?
  - Con ở nhà con...

- Không khiến mày nói dài. Có hay không?
- Có.
- Nga! Mày có buôn lậu không? Mày làm gì?
- Con đi buôn lậu.
- Mày làm gì cơ mà? Mày làm chức vụ gì?
- Con buôn lậu.
- Dẫn chứng: - Mày làm ủy viên hành chính.
- Con làm ủy viên hành chính.
- [...]

9. Bà Chính

- 1952 tao khổ sở ở nhà ông Khôi, tối tao rửa chân chưa đi ngủ, mày sang nhà tao nói chuyện một lúc mày đê tao mày hiếp. Mày dọa nói ở đâu mày giết ở đấy. Tao cho mày nói. Mày nói lên.
- Mày có hiếp bà Chính không?
- Con đi từ 51 cơ mà.
- Một người đàn bà ai lại nói vu cho mày?
- Có ạ.
- Sao mày lại giờ dao ra?
- Con có dao đâu?
- Sao mày dọa, có không?
- Có dọa.
- [...]

12. Ông Thìn

- Mày lấn ruộng bò tre.
- Cha ông nhà tôi...

- Tôi với mày à?
  - Đả đảo thái độ láo xược...
  - Có chiếm đất không?
  - Có.
  - Chiếm thế nào?
  - Tre nó đẻ dần ra lẩn sang.
  - Mày có đào hào không?
  - Có.
  - Thế có phải tre đẻ đâu?
  - Con không đo không biết bao nhiêu.
- [...]

17. Ông Dăm

- Thừa ông, ông vạch lại cho con.
  - Mày có lấy gánh chuối của ông Dăm không?
  - Không.
- Dẫn chúng.
- Có lấy không?
  - Có. Lấy ở đâu?
  - Ở cánh đồng đi sang Hạ Dương.
  - Chỗ nào?
  - Ở giữa cánh đồng.
  - Thằng này láo, chỗ gốc nhãn cơ mà!
- [...]

Giải địa chủ Nga ra khỏi đấu trường.

12/1

Sáng: đấu Hoàn.

14-1

Nhà Thu.

Sơ bộ chấn chỉnh tổ chức. Tối kết nạp hội viên Nông Hội mới. Bầu tổ trưởng tổ phó. Học tập tiêu chuẩn BCH Nông Hội. Cử người đi dự đại hội nhân dân.

15/1

Sáng đại hội nhân dân. Chấn chỉnh BCH. Trưa kết nạp thanh niên điển hình xã và thôn. Tối chỉnh huấn cán bộ (cho đến chiều 16).

Cháy nhà Mộc.

16/1

Sơ bộ chấn chỉnh tổ chức. Chỉnh huấn cán bộ.

21/1

Nhà Thu.

Kiểm điểm bước 1.

23/1

Bước 2.

24/1

Nông dân khổ, lịch sử làm giàu địa chủ.

26/1

Đấu Lan Xuân Trường. Giảng về thành phần.

31/1

Đấu Bá Tân ở thôn XV.

2/2

Nhận định của đội về gian khổ phát động quần chúng chống địch phá hoại.

4/2

Vạch địa chủ xóm. Kết nạp Đảng (Phệ).

5/2

Nhân dân họp tốt.

11/2²⁵

30 Tết.

Mac Lân

[...] Làm tự vệ ném truyền đơn hồi bí mật. Cách mạng tháng Tám vào Vệ quốc. Nam tiến. Bị thương về nằm nhà. Tây mĩ đồ khiêu khích Hà Nội, tự vệ đào ụ, tập tành. Gọi Lân đi tập. Lân tự ái: - Các anh hãy Nam tiến, hành quân, đánh trận rồi hãy bảo thẳng này tập.

---

²⁵ Từ 11/2/1956 (30 Tết) Trần Dần không ghi thêm gì về đợt tham quan CCRĐ ở Bắc Ninh nữa. Có lẽ ông trở về Hà Nội ăn Tết và sau đó dự cuộc họp đầu tháng 2/1956 tại Hà Nội phê phán bài thơ *Nhật định thắng*. Không lâu sau Tết, chậm nhất từ tháng 3/1956 đến 6/1956, ông ở trong tù.

Khu phố gọi Lân làm tiểu đội trưởng, Lân không nhận, khi đó trùm chặn, chơi bời, đàng đúm, nuôi mộng văn chương.

Nổ súng Lân làm tự vệ. Ít lâu phó tự vệ, đổ máu trên các hè phố Hà Nội. Rút khỏi Hà Nội. Ít lâu vào bộ đội. Hoà bình ra bộ đội, báo *Tiên phong*. [...] Đòi làm báo là những năm khổ sở. Úc với trên, với các ông văn nghệ chi hội, úc vì cái vị trí của người văn nghệ trong xã hội, vật vã đau khổ vì những khó khăn và mộng ước cao của nghề nghiệp. [...] Văn Doãn đi Việt Bắc về. Học lỏm ở đâu về triệu tập anh em văn nghệ bộ đội. [...] VDoãn ó é mấy cái nguyên tắc: Dân tộc - Khoa học - Đại chúng. VDoãn tưởng đó là cái bửu bối, có thể loè anh em, có thể trở tài lãnh đạo và trình độ tri thức của mình. Anh ta lại tưởng rằng cứ việc hô những chữ ấy ra là tự thành tác phẩm.

Anh em phản ứng. Đè ra những vấn đề mà VDoãn gạt vội đi, úp cho là vấn đề nghệ thuật, chuyên môn...

Trần Thư có bạn đến chơi. Lân cũng có bạn đến chơi. Lân đã báo com. Xong hai thằng kéo ra Sêu, trở về chậm. Hết mất com rồi, ông bạn ông Trần Thư đã ăn mất suất ông bạn của Lân. Lân úc: - Ăn thì phải có ý có tứ. Chứ sao lại ăn ầu sĩ tá. Ăn người ta bảo ăn trông nồi ngồi trông hướng...

Trần Thư trích thượng: - Sao cậu lại nói thế?

- Sao tôi lại không nói thế? Ăn như thế sao lại không nói?

[...] Ông bạn TrThư kéo tay TrThư: - *Tant pis pour lui!*

MLân úc quá, nó dùng tiếng Pháp chửi mình, Lân chửi lại:

- *Espèce de con. Tête de (...).*

TrThu quay lại, tuy không hiểu tiếng nhưng biết là tiếng chửi, TrThu sẵn số xông tới trước mặt MLân: - Mày nói cái gì?

MLân đấm luôn một đấm: - Mày à?

Sau đó MLân bị đi cải tạo, trại ông Hùng Hét khét tiếng Khu 3. [...] Hùng Hét là khổ đờ cũ. Hấn là đại biểu cho tàn tích đế quốc hoành hành trong chế độ dân chủ mới sơ sinh. Nhưng hấn ta cũng có những cái tính đặc biệt. MLân không chết vì cái tính ấy. Hùng Hét thích văn chương thi phú. Hấn biết MLân là văn nghệ mới giao cho làm bích báo. Hoan hô văn nghệ! Muôn năm bích báo!

Ở trại giam 5 ngày thì may quá có lệnh giải tán trại (ông Văn Tiến Dũng về Khu 3). MLân trở về. Chi bộ họp. TrThu, VDoãn kết tội MLân là đánh chi ủy. TrThu chả là chi ủy. Họ đưa ra là khai trừ MLân. [...] Sau Bộ Tư lệnh bảo: đừng khai trừ nó. Nó bị cái tính lưu manh thì giáo dục dần. Chi cảnh cáo về tội đánh cấp trên.

MLân ghét VDoãn cái tội hô hoán, hách dịch và nhiều cái xấu khác. Một hôm VDoãn cho Yên Thao một bộ ka ki. MLân với bọn Tất Vinh bán đi, dĩ nhiên là tiêu vào cà phê thuốc lá bến Sêu. VDoãn hỏi: - Bộ ka ki của cậu đâu mà không mặc?

Yên Thao ra vẻ mách: - Anh cho để đi làm việc, nhưng chúng nó bán mất của tôi rồi.

- Ai bán?

- Bọn MLân...

- Cậu có bằng lòng không?

- Tôi không bằng lòng cũng không được. Nó chửi cho ấy chứ lì.

- Chửi thế nào?

- Không bán chúng nó chửi tiên sư bố thằng nịnh ôm chân cấp trên. Tôi sợ chúng nó lắm. Có hội với nhau cơ mà.

- Hội thế nào?

- Gọi là hội 5 liều!

- 5 liều? Thế nào?

- Chúng nó đặt ra, 1 là ra trận phải liều mà lấy tài liệu, 2 là viết phải liều, không sợ cấp trên phê bình, 3 là ăn liều, 4 là ngủ liều, 5 là sống liều.

YThao giải thích từng điểm, VDoãn nghe như khám phá được một cái tổ chức gì ghê gớm lắm.

[...] Tối hôm đó YThao gặp MLân, hai thằng uống cà phê, [...] MLân mới đem những chuyện xấu của VDoãn ra nói:

Hắn lợi dụng phụ trách tuyên huấn, phụ trách cả nhà in nên cho vợ con buôn giấy, rồi buôn kèm cả thuốc Tây thuốc Mỹ. Bây giờ lộ rồi, hắn muốn xoa chúng mình.

Một lần họp cán bộ, MLân bị VDoãn phê bình nặng tội tự do. MLân cãi:

- Tôi có lỗi thực, tôi không chối. Nhưng [...] tôi không buôn lậu, không ăn cắp của dân.

MLân đưa tài liệu ra. [...] VDoãn quay lại trút lên đầu MLân một lô:

- Đồng chí vu oan cấp trên. Phá hoại! Đòn hèn hạ. Bày đặt những chuyện ấy nhằm mục đích gì? Trả thù à? Trong Đảng ta có những người như vậy sao?

[...] Từ đó MLân hiểu thêm chữ Đảng, chữ cấp trên một cách cụ thể. Không phải hiểu như trong sách nữa. Lại hiểu thêm thân phận người cấp dưới, cách đấu tranh thế nào. Từ đó đâm ra có lối nói xỏ, biết là nó không hiểu ngay gì, nhưng chỉ có cách ấy.

Văn nghệ đen.

Nói xỏ, mưu mẹo.

[...]

Yên Thao

*Đừng làm chú lái buôn
Vốn liếng ít gặp công an
Thì chuôn huyền chuồn*

*Đừng làm ông quan lớn
Súng nhỏ đeo kè kè
Gặp Tây thì khó re*

*Đừng làm bác thầy tu
Ngồi tụng kinh lu bù
Dái mốc thì bỏ bu*

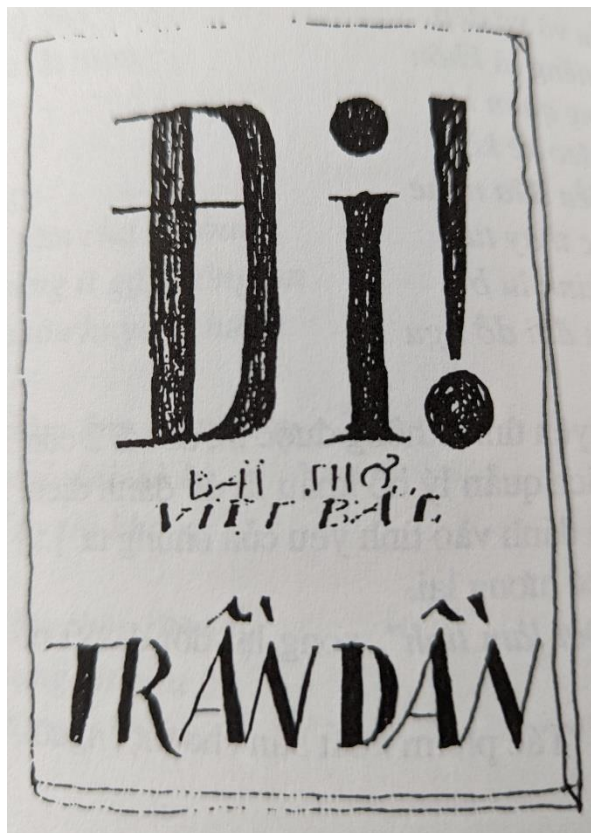
Tất Vinh

*Ai bảo đi làm thơ
Cho đời điều tàn như bây giờ
Ai bảo yêu văn nghệ
Cho đời lênh đênh đôi bờ
Đi đến đâu cuộc sống?*

*Nghĩa gì đâu đất trời?
Huống hồ là thi nghệ
Chuyện nhỏ trong cuộc đời
Có ghét trùng núi tím
Ngăn trông thấy chân trời
Thì hát tung vũ trụ
Khoanh tay mà cả cười
Thì làm chú lái buôn
Tiền nhiều và vợ đẹp
Lại được tiếng là khôn
Thì làm ông quan lớn
Súng nhỏ đeo kè kè
Nói lại nhiều đũa nghe
Thì làm bác thầy tu
Ngồi tụng kinh lu bù
Mặc chuyện đời dở ngu*

- Viết 5 câu chuyện tình, không được in, đốt đi 2 còn 3. [...]
- Em ạ, chính sách quản lý hộ khẩu là để đánh địch, nhưng em coi chừng, nó lại đánh vào tình yêu của chúng ta. [...]
- Đạo lý không có tương lai.
- Viết quyển *Đời làm lính*, xong lại đốt đi. Vì nó đụng đến nhiều thứ quá.
- Nhật ký cho D. *Tác phẩm xuất bản cho một người.*

1957

Thủ bút của Trần Dần

Hãy đi mãi!²⁶

Khi trái đất còn đeo bom
trước ngực
thất lung
còn lựu đạn bao xe; -
Khi bạo lực còn khua
môi mồm mốc xì
khẩu đại bác mỗi dừ
vẫn sủa; -
Khi bóng tối
còn đau như máy chém
những lời ca đứt cổ
bị bêu đầu
lũ đao phủ tập trung
hình cụ
mặt trời lên
phải mọc giữa rừng gươm; -
Khi thế kỷ còn rung
chuông lừa bịp
những canh gà

---

²⁶ *Hãy đi mãi* được đăng lần duy nhất trong báo *Văn* số 28 ngày 15/11/1957, là chương kết thúc trường ca *Đi! Đây Việt Bắc* của Trần Dần. Năm 1960, tác phẩm này được xuất bản tại Hà Nội với tên *Bài thơ Việt Bắc*, song toàn bộ chương *Hãy đi mãi* bị cắt bỏ. Xem thêm bài *Một chút về Trần Dần* của Vân Long trong phần Phụ lục.

báo trượt rạng đông
con rắn lười cắn người như cắn ngoé; -
Khi xe tăng
chứa đi cấy đi cà
như
một lũ tội nhân cần cải tạo; -
Khi
con thò lò ngày đêm hai mắt đói meo
còn quay tít
trên kiếp người hạ giá; -
Những khi ấy
sẵn sàng
nổi giận
loài người
còn tổ chức nhau đi
Hãy đi mãi như người
cộng sản
có thể mọi mọi điều
không mõi: tấn công!
Phải làm lại chúng ta, tất cả -
không tha
để đừng có một ai lần nữa
khi nào
chân lý gọi tên đi
Hãy đi mãi! -
Dù mưa bầm nát mặt
sương rơi, hơn đạn xưa
đau đầu

Dù bốn mùa
        nhưng nhưc nắng mưa
mùa bão tuyết thế chân
        mùa gió độc
Hãy đi mãi! -
        Dù mưa đông phục kích
hay
        lửa hè đánh trộm sau lưng
Dù những đêm
        buồn như sa mạc hoang vu
đoàn du mục tử thân
        vùi bãi cát

Dù
        những ngày, mũi kiếm heo may
đi hành hạ
        những tâm tư trần trọc
Hãy đi mãi! -
        Dù khi cần thiết
người ta cần đói khát
        vượt bình sa
ta bỗng có thể nhìn lâu
        hơn cả lạc đà
đi
        đến tận những kinh thành no ấm
Hãy đi mãi! -
        Dù có phen chót ngã
hãy bỏ đôi chân lấm lổ
        mà đi

hãy tin chắc
rồi ta
xứng đáng
một vòng hoa đỏ nhất
phủ quan tài
Tôi chưa có khi nào quên táo bạo
chưa khi nào quên hát
quên đau
Tôi yêu đất mẹ đây -
có cỏ hoa làm chứng
Tôi yêu chủ nghĩa này
cờ đỏ căi cho tôi
Nhưng
chẳng thể rúc kèn cũ rích
vác loa mồm kêu:
"Hiện tại rất thiên đường!"
Không!
Thiên đường chúng ta
là nối đuôi nhau
vô tận triệu thiên đường
đi mãi
chẳng bao giờ thoả
Tôi có thể mắc nhiều
tội lỗi
chẳng bao giờ quá ngu si
mắc tội: nằm ì!
han rỉ
khác gì cái chết?

chết con tim chẳng còn dám
đau thương
chết khối óc
chẳng còn dám nghĩ!
Nếu
tôi chưa đến ngày thổ huyết
phổi tôi còn xâu xé mãi lời thơ
Tôi có thể mặc thây
ngàn tiếng chửi tục tằn
trừ tiếng chửi: -
"Sống không sáng tạo!"
Nếu tôi bị gió sương
đâu độc
một hôm nào ngã xuống
giữa đường đi
tôi sẽ ngã
như người lính trận
hai bàn tay chết cứng
vẫn ôm cò
Nếu vàng nhạt
thui tôi làm bụi
nắng oan khiên đốt lại
làm tro
bụi tôi sẽ
cùng tro -
vẫn sống
vẫn chia nhau gió bắc
xẻ mưa phùn

Nếu dĩ vãng đè trên lưng hiện tại
nặng nề
    hàng tạ đấng cay
tôi sẽ nổ tung
    ngàn kho đạn tiếng kêu
tan xác pháo
    mọi cái gì cũ rích
Nếu
    hàm răng chuột nhắt của gia đình
gậm nhấm
    cả tình yêu cùng dự định
tôi sẽ biến thân tôi thành
    thép nguội
làm thất bại
    mọi thứ rửa đã quen rửa người
    tròn trặn quá hòn bi
Ở trong tôi
    nếu còn sức mạnh gì
chính là sức những ai
    nghèo khổ nhất
những ai
    lao碌 nhất -
    địa cầu ta
Tôi vẫn nâng chiếc đầu lâu
    nặng nề sáng tạo
như
    nâng một viễn vọng đài
trên cuộc sống hàng ngày

nhí nhách
Tôi vẫn cháy
    ngọn hải đăng con mắt
ở trong biển sống
    tùng đêm
Tôi vẫn đóng những câu thơ
    như người thợ
    đóng tàu
chở khách
    đi về phía trước
nơi
    loài người -
    đã biết sống chung nhau
nơi
    tất cả -
    chẳng còn ai bần tiện
chẳng còn lo
    cơm áo
nợ nần

1958

"Ghi trở nên một hình phạt."

4/1

Cuộc họp biên chế

[...]

Sống bằng gì? Gia đình Tú Mỡ nghề làm đũa sơn. Làm mất 10 K sơn, mật dịch chỉ cho 1 K! [...] Tại làm sao người ta sợ bị biên chế sẽ không thể sống được? Một cái *crise* kinh tế, *crise* làm sao? Bao giờ, và với điều kiện nào thì hết?

Biên chế là một việc, nếu làm được tốt nhất, cũng vẫn ít nhiều hại chính trị. Vậy mà ta vẫn phải làm. Tức là cùng bất đắc dĩ lắm.

Những người chắc bụng không bị biên chế

Họ ủng hộ biên chế. Với cái hy vọng một sự tăng lương ở tương lai! Nhưng cái sự ủng hộ chỉ biểu lộ, mạnh nhất là: không nêu khó khăn! Không thấy cái vãi tay co, với những người nêu nhiều khó khăn.

[...]

Quang Dũng mặt đỏ, (một thứ tức giận nén lại), vẫn cái giọng xỏ dề thương, cái lối pha trò bằng cách giả ngô giả ngọng để mà lật tẩy những cái nét khôi hài có thực, trong cuộc sống. "Chúng ta chẳng cần thảo luận câu hỏi: 'đã đến lúc cần biên chế hay chưa'. Vì rằng, nếu chưa đến lúc thì

trên đã chẳng đề ra việc ấy! Mà bốn xung quanh người ta đã học cả rồi!" Mọi người cười, QD không cười, còn tỏ vẻ hơi ngạc nhiên, không hiểu tại sao hội nghị lại cười? QDũng phát biểu nhiều lần. Anh đề nghị "bớt những tiệc tùng parade đi. Vì mỗi lần tốn đến 'vài vạn'!" Không hiểu nói vài vạn, là nói lỡm, hay nói thực? Hay vì anh chàng cho vài vạn là chuyện to rồi?

Kim Lân hăng hái đem triềng cái thực tế xã hội ra. Nghề dệt làng Bưởi sập xì sập xò. Tôi muốn về, song lấy chi sống? Ruộng đất chia rồi, dù có ruộng, có biết nghề đâu? Làm gì, nếu mai "được" biên chế?

Tế Hanh quay sang hỏi mình: "Bây giờ trong các ngành, ngành gì sống nhất?" THanh tự trả lời: dịch. Mình đáp: ai cũng quay vào dịch cả à? THanh nói: hoạ sống. (Chắc nghĩ đến Văn Giáo chẳng?) Mình lắc. THanh nói: nhạc sống. Mình cũng lắc, nghĩ tới Văn Cao, TPhác, Đặng Đình Hưng! THanh nói: cải lương sống, mi ạ! Mình nói: cải lương có Bửu Tiến sống rồi!

Tan họp QDũng ghé tai mình: cậu ngồi buồn quá. Mình chợt nhận thấy nhận xét ấy không oan, cũng không úc.

Mình thấy cả mình, cả mọi người đều bé hơn tình thế. Cả lãnh đạo cũng không thể gọi là lớn hơn thế cuộc. Tất cả, hình như, đều đã tán thành chủ trương biên chế.

5/1

Đánh đấm chủ nghĩa

Toàn bộ hoạt động Hội Nhà văn bị đánh. Tờ báo thì có cái chuyện, cái gì Toàn²⁷ viết một bài hách dịch và dốt kiếm 10 số báo *Văn*, đăng ở báo *Nhân dân*. Nguyên Hồng, Nguyễn Tuân, Tô Hoài đáp lại cái gì Toàn đó, với các thứ chữ nghĩa xỏ xiên một cách lịch sự, thế là liền mắc cái tội "đánh báo Đảng"! Đó là từ dạo tháng 10, năm 57 đã quá cố.

Tiếp đó, một mặt trên các tờ báo, người ta thấy NgTuân bị đánh, vì các thứ tựa, vì vài cái tùy bút *Phở, Cây*, và sách in lại *Vang bóng một thời*, những cái đó liên can ít nhiều với nhà xuất bản HNV, nên chi, nó cũng bị đánh kèm vào một trận!... Mặt khác, nghe rục rịch những cái chuyện đánh hữu phái, nghe đâu, có Văn Cao được chọn làm "điểm". Có thực có cái sự chuẩn bị ấy không? Hay chỉ là một thứ *panique*? Nếu là *panique* thì, tại sao lại có thể có cái thứ

---

²⁷"Cái gì Toàn" chỉ Thế Toàn, một cán bộ chính trị trẻ, không có danh tiếng, tác giả một bài đăng trong tạp chí *Học tập* số tháng 7/1957 nhận định về 10 số đầu của tuần báo *Văn* thuộc Hội Nhà văn, trong đó có đoạn: "Qua 10 số đầu của tuần báo *Văn*, chúng tôi nhận thấy nội dung tờ báo còn nghèo nàn. Tờ báo hầu như xa rời thực tế, xa rời cuộc sống, tách rời những nhiệm vụ trung tâm của cách mạng." (Trích theo *Trăm hoa đua nở trên đất Bắc*, 1959). Báo *Văn* số 15 đăng bài trả lời của Nguyên Hồng, Tổng Thư kí tòa soạn. Nguyễn Tuân, Phó Tổng biên tập, cũng tham gia vào cuộc tranh luận này bằng bài *Phê bình nhất định là khó*, đăng trên báo *Văn* số 23 ngày 11/10/1957.

panique khốn đốn thế, nó lạc vào cuộc đời tốt đẹp của chúng ta?

Nhưng rồi, chẳng xảy ra cái sự khốn ấy. Duy chỉ có hết Tuân lại Tường, lại báo Văn, lại nhà xuất bản HNV, cứ bê cái mặt ra, cho bọn phê bình ủa nhau mọc lên, xô tới à à, roi vọt không tiếc... Có lúc người ta đã phải muốn kêu to lên: Đảng ơi, Đảng có biết cái tình cảnh văn chương si nhục thế này không?

Tôi thấy lạ: ngủ một đêm dậy, đã thấy xuất hiện từ cái lỗ nào ra, thêm một ít vị phê bình... Không biết béo bỏ gì, sao họ cứ như tranh nhau cái chiếu nhất về ngu si và vu khống. Tôi thấy lạ: phê bình sao lại có nghĩa là bói lông ra, quệt nhọ lên, rồi vu cho là có vết!

Dù sao, sự vu khống cũng đã có hiệu quả (người ta tự an ủi: hiệu quả tạm bợ!) Bấy giờ, đã dựng lên cái tiếng rằng Hội Nhà văn xấu. Có người nghi, nó xấu vì nó bị lũng đoạn! Bởi những thứ người hay những thứ tư tưởng nào đó. Có kẻ đi tìm cái thứ đích danh thủ phạm ấy.

Song, nghe đâu không tìm ra. Bởi lẽ nó không có. Vậy thì người ta không chịu hăng. Hoá ra, ông Tô Hoài bị kiểm thảo! Ông THoài là cốt cán cũ của lãnh đạo, đã lặn lội đầu sông cuối bãi đánh dẹp cái loạn *Giai phẩm* với *Nhân văn*²⁸, sau đó được tin cần, cho làm bí thư Đảng đoàn HNVăn, kiêm giám đốc nhà xuất bản HNV, ông thường khuyên bọn "bất mãn": có gì mà cứ kêu lãnh đạo vội; thì hãy cứ

---

²⁸ Xem thêm *Bọn Nhân văn-Giai phẩm trước tòa án du luận* trong phần Phụ lục và hồi ký *Chiều chiều* của Tô Hoài.

viết đi, đã ai làm gì phải vội kêu? Tóm lại, ông là một người lãnh đạo đã cho là tốt trong thời gian ông có làm những cái việc đã kể kia, có thể là việc tốt, hay xấu, cũng còn phải bàn, song, đó là việc vừa ý lãnh đạo! Rồi, từ khi có quyền to, ông ta lại nhớ ra méch lòng người to hơn. Đâu như ông Huy Cận, ông Nguyễn Đình Thi... Thế thì tội chết rồi còn gì. Ai lại trước mặt thủ tướng mà ông THoài lại to gan, dám chửi ông NĐThi là "trẻ con, học sinh, chưa biết gì!" Rồi lại còn cứ nói sau đó rằng: "một tôi, một NĐThi phải dỏ!" Giá, ngày xưa, ông THoài sẽ bị mất chức, với ông NĐThi ấy chứ chơi à! May là ngày nay, ông THoài phải cảm ơn xã hội mới, là phải, chỉ bị kiểm thảo suông mà thôi.

Tôi là người ngoại cuộc, lại xa các cấp (là nơi hay phát ra các thứ chủ trương...), tôi chẳng thể hiểu ra sao cả. Có chép, chỉ là chép theo dư luận, chứ biết đâu các thứ ngõ ngách của câu chuyện.

Tôi chỉ thấy là: đã qua nhiều sự đánh, sự đấm, sự bấu chít, sự bom phồng, sự mưu mẹo... ở trong văn học! À, ở trong hậu trường kín đáo của văn học, để cho ngoài kia, trên sân khấu văn thơ, chẳng có ai diễn được một cái trò tác phẩm nào khảm khó cả.

Ôi chao! Đảng! Xưa nay Đảng đã nổi tiếng là lãnh đạo tài tình và nhân đạo, Đảng có biết cái tình cảnh này chẳng? Nếu biết, thì sao Đảng không tìm ra một cách lãnh đạo

văn học nào, cho nó tài tình và nhân đạo, thay thế cho cái cách lãnh đạo bằng lối ục, thụi, cấu véo này!

Nuốt đờm

Ban sớm, cơ quan xúm nhau đọc bài Bửu Tiến chê vở *Topaze* của M. Pagnol. Có người nói, vì hẳn vở được một câu ông Hoàng Văn Hoan nói bằng quơ đầu như đại ý là: Vở *Topaze* là vở đầu hàng đồng tiền!

KLân tự dung kể một đoạn *Tây du*. Đức Phật khắc đờm, Đại Thánh vó lấy, ăn hết đống đờm là thành phép! Đó, muốn có phép thì phải luyện cách đó... Tuy anh không nói gì nữa, mọi người đều tức khắc hiểu rằng, BTiến đã trở nên "một chiến sĩ cách mạng", chính vì bí quyết nuốt đờm kia.

6/1

Một nhà lãnh đạo văn nghệ

Người ta chán ông ta, hay không, cứ nghe một chuyện nhỏ này.

KLân với Như Mai đi qua nhà. NĐThi gọi vào, dáng điệu hết sức niềm nở, mắt mũi mồm (có râu) đều cười rất hồn nhiên, rất gạ khách, kèm theo một sự vồn vã của tay chân thật đặc biệt là Tây, mà lại là Tây con, riêng của ông Thi... Quên chưa nói, KLân với Như Mai vốn dĩ là những người đúng mực, và lại không có thù cá nhân gì với ông Thi, cơ hồ trước kia lại còn quý trọng, và phục ông ấy về cái món

học rộng, môn nghiên cứu triết học, Nít Kăng²⁹, với li đầu óc mới "thơ không vần" gì đó...

Bây giờ, họ ngồi với nhau, trong buồng ông Thi, cả ba trầm ngâm, tư lự hay không tư lự gì sốt, có cái họ không nói với nhau được câu gì cho nó có chuyện cả. Im lặng... rồi vài lời nhạt nhẽo... rồi lại im lặng. Cứ vậy hồi lâu.

- Các cậu uống nước đi, ông Thi rót hai chén nước.

Cũng chẳng ai uống.

Im lặng kéo dài, khó chịu như mọi thứ kéo dài.

Mãi sau, KLân nói một câu cho đỡ nhạt, không ngờ không khí lại bị nhạt hơn, rằng: - Này, *Sông Lô* của cậu in xong rồi đấy biết chưa?

Ông Thi biết chuyện đó rồi.

Thế là họ đi ra. Ông Thi tiến tận cửa, nói pha trò một câu: "Các ông không uống, bỏ phí của mình hai chén nước." Câu ấy có thể coi như một sự kết luận, nó làm sao ấy, của cái cảnh làm sao ấy đã xảy ra.

Cải lương

Huy Phương kể:

Huy Phương vừa đi thực tế về, vậy tức là anh có thể coi như mình có một cái gì hãnh diện với anh em, gần như một cái huân chương. Phải chăng vậy, nên câu chuyện nào, anh cũng phải xen vào những câu, tựa hồ: "Chuyến đi vừa rồi, mình có gặp...", hoặc "lúc mình tới Vinh..." v.v...

---

²⁹ Nít: Friedrich Nietzsche, Kăng: Immanuel Kant. Nguyễn Đình Thi xuất bản cuốn *Triết học Nietzsche* năm 1943.

rồi anh mới kể tiếp một câu chuyện gì đó, có thể nó không phải đã thu lượm chính trong chuyến đi ấy.

Vậy thì, theo lời anh, ở Vinh, anh đã được đi xem cái lương.

Cái tích *Lưu Bình Dương Lễ*, người ta cải đi thành một sự tố khổ "chế độ đa thê". Người ta ấy lại là một nghệ sĩ khá có kinh nghiệm, tức là, anh Hà Khang đã phạm cái tội ác ấy. Anh ta bắt nàng Châu Long phải là một nạn nhân của chính sách đa thê, thoát đi không được, lại lộn về, chịu cái số phận vợ ba hẩm hiu, người chồng đánh ác ấy, tức thị là Dương Lễ.

Một chuyện khác, không phải chuyện cải biên nữa, mà lại là một sự sáng tạo của cái lương. Một vở đưa một cô tiểu thơ, đi vào quần chúng, vì cô đã chán cảnh phú quý, chán thành phần mình! Thế, do sự chân thành cải tạo ấy, nàng mới gặp một hàn sĩ, cũng là người đã chán sách vở phong kiến, quay về lao động, trở nên một nhân dân xuất sắc. Tất nhiên, hai cái tư tưởng ấy gần nhau, sinh ra một mối tình. Tất cả, để "nói lên" sự căm thù phong kiến và sự lao động cải tạo.

Có một cảnh đáng ghi lại. Là cảnh cô thị tì thủ trong người một cái tặng vật của người hàn sĩ, đem về cho công nương:

- Cô nương ơi! Cô có biết hàn sĩ tặng gì không?

- Ta làm sao mà biết được? Con ranh?

Huy Phương quay hỏi tôi:

- Mà ý có biết tặng gì không?

Tôi đâm dại, đi trả lời là:

- Củ sắn chắc!

Huy Phương lắc đầu: "không phải". Cô thị thì giờ bực ra: "ba bấp ngô". Tức thì, công nương vồ lấy, không đưa lên mồm ăn vì nó còn sống sượng, bèn ngắm nghía, soi lên soi xuống, khác gì soi vết ngọc, vẻ mặt hân hỉ khôn tả xiết... Khi đó, tiếng nhị bèn oè, thị thì cất giọng xàng xê:

Ba bấp ngô - làm cô - sung sướng!

Sung sướng! - Sung sướng!

Các cấp lãnh đạo có mặt đó bèn vỗ tay phá lên (vỗ tay cũng là một cách lãnh đạo)... Cả rạp bèn vỗ tay.

Huy Phương kết luận giọng bi: chết quần chúng vì những cái trò văn nghệ kiểu ấy.

Tôi dĩ nhiên là không tán thành cái kết luận và tinh thần kết luận ấy.

Tôi bảo: - "Thời nào, ngành văn nghệ nào chẳng có những cái cặn bã! Không thể nhìn vào đó mà làm việc được! Không thể nhìn vào đó! Không thể..."

Tôi im bật. Vì chợt thấy mình dại! Không khéo, có ai đã ghi lời tôi nói buột ra ấy, chưa chừng!

7/1

Hàng rong

(TPhác kê)

Tiểu thương hình như nằm trong cái kế hoạch phát quang thành thị. Các hàng rong bị thuế nặng. Gấp ba không ít. Bèn phải xin ngồi vào chợ, tuy bán chắc ế hơn, song lại nhẹ thuế. Không phải bất cứ ai vào chợ cũng sẽ sống được, không đến nỗi vỡ vốn mà đi. Không phải bất cứ ai cũng vào chợ được cả. Bời lẽ, chợ có hạn thời. Vậy, sẽ dôi ra một

số... Họ phải kiếm cách sống nào đó, toé về quê, hay đi các nơi nào đó, khẩn hoang chẳng hạn...

Thành phố sẽ có vẻ "mỹ quan" hơn. May cho ai không phải hàng rong dịp này.

Đó là một hiện tượng mới về kinh tế.

Làm thế nào giải quyết nạn thất nghiệp?

Ví thử, một cán bộ bị biên chế, thì đi đâu, làm gì?

Về quê ư? Không phải ai cũng có quê. Ổi người sinh ở thành thị. Dù có quê, ruộng đã chia rồi. Còn ít đất chó ỉa, ruộng thũng hay bãi hoang, về gặm được ư? Cũng có người gặm được, e rằng số ấy không phải số đông.

Ở thành thị? Tiểu công nghệ nay làm mai võ. Một gánh hàng rong để mà đua ganh với các gánh hàng rong đã đang chết dở, không xuôi! Chưa kể, còn sẽ ối gánh hàng rong sẽ mọc thêm, bề bộn via hè. Xích lô, ba gác ư? Khó xin đăng ký lắm. Còn nhà máy? Ôi, nhà máy lại là máy tối tân, dùng tới rất ít công nhân. Một con cá lội, không phải trăm, mà lại ngàn người buông câu. Đến như kỹ sư, cũng ngõ ngành máy mới, phải học lại, như một trò nhỏ.

Bây giờ, chính người ta đều mong, có một chân nào đó, ở một nhà máy nào đó! Nghe đâu, máy tự động nó tranh chỗ sống của người.

Khẩn hoang? Chính phủ có hô một tiếng, ắt có vạn người theo, không phải ít. Song, chưa thấy chính phủ hô cái tiếng hô chờ đợi ấy.

Hoàng Châu Ký

HChâu Ký là một người nổi danh về môn nịnh. Tôi chưa được biết cái mặt anh ta, giờ ra cái vẻ gì, nhưng đã nghe đại danh anh, là nịnh đến đê mạt; thì nịnh đã là đê mạt rồi, đằng này lại nịnh đến đê mạt, tức thì phải ghê gớm lắm. Song, hôm qua nghe TH³⁰ nói, không, anh ấy cũng đã có lần dám phê bình Đảng, trong một cuộc họp nào đấy. Lấy làm lạ, tôi mới hỏi TH. THoài nhếch cái mép, một tay tựa và xoa khế cái trán hói, kể đại khái rằng, lời HChKý phê bình Đảng khá kỳ quặc, đại để như sau:

- Tôi phê bình Đảng. Xưa nay Đảng lãnh đạo văn nghệ, cứ hay chú ý đến những người, có tên tuổi, có tác phẩm. Còn một loại người khác, tuy không có tác phẩm, song họ trung thành, thì Đảng lại ít chú ý!...

THoài kết: "Sao nó lại có thể mở mồm mà nói những cái câu như thế?"

Lũng đoàn

VCao đi họp Đảng đoàn Hội Liên hiệp, nghe phổ biến nhận định Trung ương về văn nghệ. Đảng đoàn bốn người: NĐThi, Nguyễn Văn Bổng, VCao, NgTuân. Dự thêm: Hoàng Trung Thông, Huyền Kiêu. Có bốn người mà dư luận, ý kiến phân đôi. Hai người thông. Hai người thắc mắc, đề nghị Đảng kiểm tra tình hình văn học.

---

³⁰ Tô Hoài

Đâu như, theo sự truyền đạt không biết có xuyên tạc hay không của ông Thi, thì Hội Nhà văn hữu khuynh, cần do ở chỗ nó bị lũng đoạn.

Tin chạy sì sầm xung quanh rất ghê gớm. Rằng báo *Văn* là một cái rớt của *Nhân văn*; rằng nhà xuất bản HNVăn bị lái; rằng Câu Lạc bộ thành nơi hoạt động của bọn *Nhân văn*! Tóm lại, bọn *Nhân văn* ấy, lọt vào tổ chức HNVăn, chúng ra tay chèo lái một cách "tinh vi, không nắm được!"

Lũng đoạn tinh vi?

Hoàng Cầm với Trần Lê Văn ở nhà xuất bản, QĐũng, Thanh Châu ở báo *Văn*, Trần Dần, Lê Đại Thanh ở Ban Nghiên cứu Sáng tác, Lê Đạt ở đối ngoại³¹... Kể tên ra cũng đã đủ sợ. Nhưng hãy cứ hỏi ông THoài phụ trách NXB, ông NgHồng phụ trách báo *Văn*, ông Nguyễn Xuân Sanh phụ trách đối ngoại, còn NCST³² thì hỏi cả ông THoài lẫn ông NXSanh!

Sự thực ra, bọn *Nhân văn* ấy, non năm nay, họ đã theo một cái chính sách gì? Có thể tóm chính sách họ là: sợ, cầu an, cố đi gần lãnh đạo, dao động, chán nản...

Nghĩa là chính sách của những người bị hiểu lầm, thậm chí bị trừ oan.

Hãy xem lại những vụ nổ ra trong năm 57! Ai lũng đoạn tinh vi? Vụ chống cái gì Toàn, báo *Học tập*, là do cái gì Toàn và báo *Học tập* ném hòn đất ra, tức thì NgHồng, THoài,

---

³¹ Câu lạc bộ, Ban Nghiên cứu Sáng tác, Ban Văn học Nước ngoài đều thuộc Hội Nhà văn.

³² Ban Nghiên cứu Sáng tác

NgTuân tức mình ném hòn chì lại. Trong vụ ấy lẽ phải không ở bên cái gì Toàn.

Các thứ vụ *Những ngày chủ nhật*³³, *Thao thức*, *Ông lão hàng xóm*³⁴, *Tiêu sơn tráng sĩ*³⁵, rồi *Vang bóng một thời*, *Sê-cốp*³⁶ v.v... thì in là do ông THoài chủ trương. Còn thảo luận Câu Lạc bộ thì do ở chỗ, ở trên Liên hiệp Hội ném một hòn đá quá nặng xuống đầu các tác giả và đầu quần chúng nghệ sĩ, tức thì các tác giả và quần chúng nghệ sĩ họ phản nộ lên, lấy ngay đá ấy, ném vào đầu LHHội!

Đó, câu lạc bộ là thế. Quần chúng sáng tạo nổi giận, chống các ông quan liêu *improductifs* hay *semi-productifs*. Đó là cuộc đấu tranh giữa lực lượng tấn bộ, chống bọn bảo thủ. Tóm lại các vụ có vậy thôi. Một ngón tay *Nhân văn* cũng không có! Non năm nay họ đã nằm ẹp cả xuống, vắt tay lên trán, suy nghĩ như các nhà hiền triết cả rồi. Họ còn cái khao khát chiến thắng của những người tiến bộ nữa đâu? Nói đúng ra, họ vẫn mong sự tiến bộ sẽ thắng. Song họ mong nó sẽ thắng bằng một cách ích kỷ, tức là, bằng bàn tay thúc đẩy của người khác, hơn là bàn tay họ. Vậy đỡ nguy hiểm hơn. Và lại, họ tự coi họ bất lực, ngay mỗi việc chống đỡ những miếng cắn của thành kiến vẫn liên tiếp cắn họ vô có, họ cũng đã thấy bất lực, nên chi đành thúc thủ, nằm ì ra, cho cắn chán đi ắt thì phải thôi!

---

³³ Có lẽ là *Một ngày chủ nhật* của Nguyễn Huy Tường

³⁴ Tác phẩm của Kim Lân

³⁵ Tác phẩm của Khải Hưng

³⁶ Tác phẩm của Nguyễn Tuân

Tóm lại, cái lực lượng *Nhân văn* quý báu và ghê gớm kia, họ đang tranh nhau đi vào con đường cầu an... Giá lãnh đạo thuyết phục, họ sẽ có cơ giác ngộ, trở nên con nhà nết na nữa cũng nên. Đảng này lãnh đạo cứ cái chính sách ục, thụi vô lý mãi! Họ càng tủi thân và thất vọng. Tất nhiên, người ta phải chạy núp, cũng chẳng phải chạy đi đâu, chỉ là chạy núp vào toà lâu đài cầu an chủ nghĩa! Tôi biết họ chỉ mong nhất một điều, là mong "Thánh đế hồi tâm!"

Nhưng, hình như Thánh đế bị bọn quan hoạn lừa phỉnh. Chúng cứ bom to, cứ thần thánh hoá bọn NV trần tục ấy. Hoá ra, họ tự xưng bị sùng bái cá nhân! Họ tự xưng hoá ra đã làm được ối việc, thực họ không làm. Hoá ra, công trạng của cả một làng văn đồng đảo lại đem quy hết cả vào cho họ. Úi chao! Sự hình thành của tệ sùng bái cá nhân!

Vậy, nếu nói lũng đoạn, thì chính là bọn quan hoạn đó! Bom to, vu cáo, ton hót, lừa trên, dối dưới, các thứ thủ đoạn, tinh vi thì không tinh vi gì đâu. Song không hiểu sao con mắt Đảng, mắt to thế mà chưa nhìn thấu chuyện?

Thế nào là thành kiến?

Thành kiến là chất độc của những cái đầu óc không biết suy nghĩ, hoặc những cái đầu óc u mê hoặc điên rồ, thậm chí hiểm ác nữa.

Ví thử lấy tôi làm giả dụ.

Người ta thành kiến với tôi. Người ta bao gồm: những người lãnh đạo cầm cân nảy mực, những người thừa hành, những kẻ thù vô lý không biết tôi thực là người thế

nào, song họ biết là lãnh đạo ghét tôi, tức thì họ cũng ghét theo ngay!

Khi tôi làm được cái gì, được cho là hay (như *Cách mạng tháng Tám*³⁷ chẳng hạn), thì người ta *faire silence*. Thực chất là im.

Khi mắc lỗi, sẽ bị đưa lên thành tội.

Khi không làm gì, thì gọi là nằm im.

Khi phê bình một cái gì, bèn gọi là đả kích.

Khi ca ngợi, bèn gọi là giả vờ, với lệ chiêu bài... Khi nói, bèn bảo nói. Im, bảo im! Mọi sự đi đứng, tới lui đều thành tội cả.

Thế, non năm nay, tôi bèn xoay ra cái chính sách mũ ni che tai. Thầy kệ sự đời... Cứ chui vào một cái lỗ, làm việc với một cái hình ảnh Đảng Cộng sản đẹp để nó nuôi nấng sức lực cho tôi. Còn mấy cái ông đảng viên, vỗ ngực Đảng kia, tôi xin kiếu. Tôi tin sự làm việc của tôi sẽ cãi cho tôi, trước Đảng, trước một tương lai nào đó sớm chày.

Ấy vậy, mà bây giờ, có kẻ nào đó, lại đặt để ra những tiếng lũng đoạn tinh vi. Mà lại "không nắm được" nữa cơ chứ!

Sao vậy?

Thì đã nắm đâu mà bảo không nắm được? Lạ, hỏi có cái gì nữa mà nắm, hèn chi không nắm được là phải!

Thì ra thành kiến với vu khống nếu không phải là một, thì cũng chẳng cách nhau mấy ly mấy leo.

---

³⁷ Thơ Trần Dần (1955), đã in trong *Tuyển tập thơ cách mạng* do Chế Lan Viên chủ biên.

10/1

Topaze

Marcel Pagnol

Phải nói ngay rằng tôi thích vở ấy. Vì nó đánh tư bản, mà lại có thể lôi kéo được sự đồng tình của những người khó tính nhất.

Ấy vậy mà hôm nọ thấy một bài báo *Nhân dân*, ký BTiến³⁸, lại chê. Nhưng cũng chỉ tới mức nói "nên cảnh giác với *Topaze*".

Tưởng đã xong!

Sớm nay, lại một ngôi sao ngu dốt nữa xuất hiện, ông Giang Minh! Bài này gớm hơn. Nói *Topaze* là một sự đầu hàng kim tiền! Lại là giới văn học đầu hàng đồng tiền! Không những thế, lại còn có cạm bẫy ngầm, ám chỉ Kháng chiến! Chả là *Topaze*, mà phóng tác đổi ra là thầy Tú, có nói với anh bạn giáo Hy đại khái: "sao mười năm anh cần cù mà không có xe đạp? Vì chúng nó (tư bản) đã cướp của anh rồi đó!" Ấy, tiếng chửi tư bản khéo như vậy! Mà ông Giang Minh lại bảo rằng: Ám chỉ ai? Kháng chiến mười năm chưa có xe đạp là dĩ nhiên, bây giờ đất nước chia cắt, khó khăn, thì sao lại chửi?

Kỳ chưa? Sao lại Kháng chiến?

Thật là kỷ lục về vu khống?

Tôi đang hoang mang trước bài phê bình quái lạ đó, không hiểu sao cái đầu óc con người ta lại có được những sự tầm bậy vô lý vậy, thì bỗng T.A. cho biết thêm một tin

---

³⁸ Bửu Tiến

buồn. Rằng khán giả đã vào đông đủ rồi, bỗng tự dung nhà hát lớn tắt đèn! Quái, hỏi ra mới bảo là: đội kịch còn thiếu 12 vạn nên phải tắt điện. Dĩ nhiên, đội kịch cáu lắm. Diễn viên có anh định manh động, ra nói với khán giả, và xin lỗi. Nhưng sau, ông bầu đành véo giật vôi lấy 12 vạn, đem nộp, tức thì ánh sáng lại bùng lên!

Tôi nghe, buồn chán ngấy. Sao lại thế được nhỉ?

May sao, có tờ *Humanité*, lật xem bất ngờ thấy cái tin: vở kịch *Topaze* được diễn tại Moscou!

Tất nhiên, Moscou không phải Hà Nội. Nhưng có cái gì khác giữa hai kinh thành đó, đến nỗi một bên đề cao, một bên phỉ nhổ, cũng chỉ một vở *Topaze*!

Văn Giáo

Ôi chào! Sự đời chẳng đại nào giống đại nào! Tôi lại đã có cái đại đi viết cảm tưởng về Triển lãm 54, cho VGiáo

Thực ra không viết cũng không được. Một vì VG là người như thế nào, ai còn lạ, hấn nóng vô tả, không viết nó chửi cho, mà hấn lại cứ đến nhà tôi, dăm lần bảy lượt. Thúc giục nèo kéo, ai đừng được? Mà hấn lại còn chỉ vạch cả nội dung cho tôi nữa chứ.

Hai vì tôi sợ lãnh đạo. Lãnh đạo chả đang đề cao triển lãm ấy, nào quay phim họa sĩ VGiáo, người họa sĩ thứ hai trong phe ta được quay phim, sau Tề Bạch Thạch, theo lời Văn Giáo tự khoe! Nào cho tiền tổ chức triển lãm, nào mua tranh (tiếng đồn là mua tới chục triệu đồng không ít)! Nào cho đi chữa bệnh già, theo VGiáo khoe, hấn là người thứ hai (sau Hoàng Quốc Việt) được tiêm cái phương pháp

nô-vô-ca-xin này, nó sẽ làm mất mọi đường nhăn trên mặt, nó sẽ cải lão hoàn đồng, tóc bạc chuyển về đen! Vân vân, nhiều cái thứ đề cao khác nữa. Theo dư luận, và theo VGiáo nữa, thì lãnh đạo đề cao triển lãm này, là đề cao một đường lối sáng tác trong hội họa, nó hiện thực xã hội chủ nghĩa nhất! Ai ai cũng phải viết cảm tưởng cả. Tôi lo, nếu không viết, ắt là tôi phạm cái tội không tán thành đường lối hiện thực của VGiáo, mà lãnh đạo đưa lên làm kiểu mẫu đó. Tức là, chỉ vì một hành động không viết cảm tưởng, có thể bị coi là một hành động chống đối về chính trị, thì bỏ sù cái thân thẳng TDần này!

Ấy vậy, thì viết.

Tóm tắt nội dung: Tôi nói con đường VGiáo đi là đúng. Đường ấy gồm, một, bảo vệ chính sách Đảng, đến mức bất sợ một cán bộ, một cấp nào làm sai chính sách mà không phản đối. Hai, đi vào quần chúng mà vẽ. VGiáo đã làm thế, là đúng. Tôi cũng nói cả khuyết điểm về cá tính VGiáo, bông bột, nóng nảy, điên rồ, song tôi nói: không nên xét nét những sự ấy. Sau rốt, tôi lại cũng nói, VGiáo không nên đình lại ở sự thành công này, cần phải tiếp tục học hỏi, làm việc, v.v... Tóm lại, tôi viết chính trị lắm. Viết xong thì an tâm, mình đã cư xử thật là tốt, đối bạn, và đối lãnh đạo. Quả nhiên!

VGiáo khen tôi, rằng chỉ có hai cái cảm tưởng, một của tôi, một của Nguyễn Chí Thanh là có giá trị, còn ra vút đi tuốt. Tôi cũng hiểu vì sao như thế!... Liên đó, VGiáo dùng cái cảm tưởng của tôi đi phô trương, ép VCao, ép Dương Bích Liên, ép vân vân, ép nhiều người phải "noi gương TDần

mà viết lại". Đâu hẳn ta lại còn chửi những người viết chung chung một vài câu qua loa cho đã tội như Hoài Thanh chẳng hạn! Khổ chưa? Hoá ra VCao, DBLiên gặp tôi đều trách, vì tôi viết cho VGiáo, nên họ bị khổ sở quá đỗi. Chết tôi chưa? Song tôi ngẫm cũng chưa quan trọng lắm. Đã quên đi rồi. Thì... bồng dung...

Sớm hôm nay VGiáo đến Hội Nhà văn, thấy tôi, bèn chộp lấy, lôi ra một chỗ:

- Hì! hì!... Tao kể cho mày nghe một chuyện. Tiên sư chúng nó... Hôm nọ tao có viết một cái thư dài, phê bình Tố Hữu, ngoài đề "tuyệt đối không ai được bóc", trừ đồng chí THữu. Hừ! Mẹ chúng nó!... Tao phê bình. Mày chỉ cần biết thế thôi...

- Đến thế, tao cũng chả cần biết! Biết làm gì! Ha!

- Nguyên để tao nói... Sau đó, mày có biết không? Mười lăm hôm sau, THữu ủy nhiệm cho thằng Thi gặp tao. Ừm!... Mẹ nó! Nó phê bình tao, nó chả giữ cái cảm tưởng mày viết cho tao mà, nó bảo, mẹ nó, là tao bị *Nhân văn* nó bom. Cụ thể là mày thổi tao... Ừm!...

- Tao thổi mày, nếu có, thì có bằng lãnh đạo thổi không? Tôi nói vậy, bụng lo ngay ngáy, ôi chao tai vạ tà đình, nhận định của ông Thi cơ mà.

- Mẹ nó! Thế... Tao mới cho một hời. Hì! Hì! "Này tao bảo cho mày biết", tao trở ngón tay vào mặt nó (và VGiáo trở ngay ngón tay bằng khẩu súng lục vào mặt tôi) "Thi này! Tao bảo cho mày biết, chẳng *Nhân văn* nào bom tao... Tao

chỉ bị ảnh hưởng Đại hội thứ 20³⁹ thôi! Trước Đại hội, ngay từ 49, tao đã chửi THữu là phát xít nhé! Thi! Mày có biết không? Tao lại chửi cả bọn chúng mày là bọn bồi bút! Biết không! Thi?...” Hì! Hì! Mẹ nó. Anh mày mới đuồn bố nó mặt ra. Hì! Hì! VGiáo bung miệng, cú cái thân thước tám cười ngặt nghẽo. Mẹ nó. Chơi vào!...

Tôi không nói gì. Vì còn bận lo cái nhận định của ông Thi, như thế là tôi đại diện cho nhóm *Nhân văn* đã chết từ năm ngoái, mà lại vẫn còn sai phái tôi đi thổi ông Văn Giáo! Úi! Sao tôi mới sợ ông Thi vậy! Thế mà gặp tôi, ông ấy vẫn nói nói cười cười, sau lưng tôi, ông ấy lại vu vạ cho tôi những cái tội, mà cái tài nghĩ ra tiểu thuyết của ông ấy lại dựng đứng hẳn lên như vậy chứ! Ôi chao! Cái bụng của ông Thi! Ông ấy làm sao lại cắn tôi một miếng như vậy? Văn Giáo vẫn tiếp tục nói, trong khi tôi vẫn tiếp tục lo.

- Hì! Nó lại bảo tao bị *obsession* của *Nhân văn*! Hì!

- Thế nào?

- *Obsession* mà! Tức là mày bom tao, tao thành ra bị *obsession*.

- Bị *obsédé* chứ.

- Ừ! Bị *obsédé*! Bố anh!... Tao mới chửi lại thằng Thi: "Thi này! Chính mày mới là thằng bị *Nhân văn* nó *obséder*!" Nó tịt. Mẹ nó... Chơi vào... Nó giữ cái cảm tưởng của mày... Tao hỏi nó bảo đánh mất... Hừ!

- Mất à?

---

³⁹ Đại hội Đảng Cộng sản Liên Xô lần thứ 20 phê phán Stalin và tệt sùng bá cá nhân.

- Không! Ừm!... Tao bắt nó tìm... Hôm qua lại thấy rồi.
- May quá. Mà giữ lấy nhé. Để làm tang chúng, kéo sau nó vu cho tao cái gì thì bỏ mẹ.
- Không lo! Hì!... Tao thuộc cả rồi, thuộc hết cả bốn trang! Hì! Hì! Thuộc từng câu, từng chữ, chứ lo gì thằng Thi! Hì! Hì!

11/1

Vinh Mai

Ce sont les ignorants qui font la loi. A... a... Bây giờ, cứ đem dịch những bài phê bình Topaze gửi sang Aragon. Ừm! à... Aragon sẽ bảo: "Hê! Qu'est-ce que c'est que cette ducônnoie là!"

Trung ương

(Theo đài Hoàng Yến) thì đồng chí Lê Duẩn có nói: "Nếu Câu Lạc bộ người ta phẫn nộ đến thế thì phải xuống xem. Có khi sự phẫn nộ đó lại có lý, không chừng!"

Theo ông Vạn Lịch nói với VCao thì nghị quyết TƯ về văn học lần này, hết sức dè dặt. Lo rằng nó như Cải cách Ruộng đất.

Nghị quyết nghe đâu, viết là: "Theo báo cáo của Tiểu ban⁴⁰, thì TƯ nhận định v.v..." Như vậy, tức vẫn có sự dè chừng.

---

⁴⁰ Gọi tắt tên Tiểu ban Văn nghệ Trung ương, thành lập tháng 10/1947, do Tố Hữu phụ trách, lúc đầu trực thuộc Tiểu ban Tuyên truyền, sau đổi thành Ban Tuyên huấn do Trường Chinh phụ trách. Tố Hữu tiếp tục nắm giữ khi Tiểu ban này đổi thành

Giới văn thơ chỉ mong TỬ cho kiểm tra lại tình hình. Sự thật sẽ lộ tênh hênh ra. Mọi sự vu khống sẽ sụp đổ. Tôi cũng chỉ mong vậy: ta có một nhúm một nhụm, ông Thi ông THoài cũng đừng nên có ai đổ làm gì, nhưng sự vu khống, hãy làm cho nó đổ xuống, bại lụn đi.

Tranh Bùi Xuân Phái

Ông Phái đem tặng ông Tường cái tranh Hà Nội xưa, vẽ một cái ngõ có chữ "Cấm đi" lệch nguệch, với một cô cầm ví tha thúi trong ngõ bùn.

Ông KLân có mặt đó, lại đại sít soa.

Thế là một cái dịp cho ông Thi, cũng có mặt tại đó, ông mới giờ cái tài "bảo vệ đường lối" ra. Ông nhìn tranh, mặt nghiêm lại, mồm uốn éo: "*Fille! Fille!*"

Ông KLân chả không rõ tiếng Pháp, cứ thấy ông Thi "phì! phì!", bèn giương mắt ếch, nhìn ông. Có NHTường biết ông Thi định giờ trò gì ra rồi, bèn "coi khinh" không thèm đáp câu nào hết, thái độ filô sốp vậy.

Nguyễn Thành Long

Làm cũng để bảo vệ những *Bên bờ sông Lô*⁴¹ với lại *Triều lên* à? Hãy mua những quyển ấy, gửi lên, cho TỬ xem.

Ban Văn hóa Văn nghệ Trung ương, cho đến khi ban này lại sáp nhập với Ban Tuyên huấn thành Ban Tư tưởng Văn hóa Trung ương, với những người kế nhiệm như Trần Độ, Hà Xuân Trường...

⁴¹ Tác phẩm của Nguyễn Đình Thi

Người ta đánh Ông lão hàng xóm⁴² để đưa Giận nhau của Mộng Sơn lên. Đánh Topaze để đưa ông B Tiến lên ư?

Tê nạn

Viện Văn học Gorki chả lấy 8 người đi học. Gạn mãi, ta mới chọn được 5! Ông Lê Đạt đâu tuyên bố: xin đi, để tị nạn!

HCâm cười khinh: "Ông L Đạt mà! Bão chưa lên ông ấy đã trốn biển ngay!"

12/1

Chủ nhật

TLâm kể

+ Bộ đội phục viên đứng trước Ủy ban, chửi đồng:

- "Cho được 11 thước mà 15 cái mả!"

+ Một sào được 6 thước. Thuế mất 2. Cày bừa giống má 2. Còn 2!

+ Tư sản nó chửi: "Chuyến này biên chế, chúng ta sẽ ổi con sen, thằng nhỏ!" *Après ça!* Sao chưa có tác phẩm gì đánh võ sọ bọn tư sản nói láo ấy ra?

Ông Thi, ông NgTuân

Ông NgTuân đang đứng ở phòng nhà xuất bản HNVăn, xem xét báo sách gì đó.

---

⁴² Tác phẩm của Kim Lân

Ông Thi mon men đến bên. Ông Tuân quay ra, thấy ông Thi, bèn bảo:

- Này ông Thi này! Bài *Sê-cốp* của mình đăng tạp chí *Văn nghệ*, thằng nào cắt của mình mấy câu? Chắc lại thằng Xuân Diệu phỏng?

- Không! không!... Mình cắt đấy chứ... Vì vì mấy câu ấy, cậu viết không... không đúng...

- Thì phải bảo mình chứ! Có cắt thì phải hỏi... cái thằng viết chứ! Vậy mà mình cứ chửi oan cái thằng XDiệu mãi. Mình cứ chửi đéo mẹ cái thằng khốn ấy mãi.

Dĩ nhiên, ông Thi không bằng lòng. Mặt ông sạm lại, trông càng *brun*, cái mặt *exotique* lắm.

Mấy ông bạn ở báo *Nhân dân*

Sau khi đã đánh cho Đoàn kịch Sông Nhị mấy bài báo khá nặng, nặng như một thứ đòn thù, thì tự dung có mấy ông ở báo *ND* đến chơi Thụy An⁴³.

Dĩ nhiên, đó là dịp tốt để TAn đánh một trận khẩu chiến. Tại sao lại bảo chúng tôi có cái ý gì? Tại sao lại bảo *Topaze* là giới văn học miền Bắc đầu hàng kim tiền? Tại sao v.v...? Hai ông giải thích.

- Tại sao không bình thường hóa việc phê bình? Tại sao nóng gáy?

---

⁴³ Đoàn kịch Sông Nhị là của Phan Tại. Thụy An chỉ là bạn và ở cùng nhà với vợ chồng Phan Tại. Sau khi đoàn diễn vở *Topaze* (Thầy Tú) ít lâu, Phan Tại bị bắt. Trong phiên tòa ngày 19/1/1960, Phan Tại bị kết án 6 năm tù.

- O hay! Các ông chửi người ta, lại hỏi sao lại nóng gáy. Các ông cầm hòn đá ném vào cổ người ta thì tay các ông có đau gì, gáy chúng tôi đau thôi chứ.

- Thì người ta phê bình thế, mình về cứ bình tĩnh tự kiểm điểm nội bộ mình xem có phải không chứ!

- O hay! Các ông trát cứt lên mặt người ta giữa công chúng, lại bảo người ta về kiểm điểm nội bộ... Thế tại sao, các ông thường bảo văn nghệ sĩ là có điều gì thì nên phê bình nội bộ thì hơn, mà rồi các ông lại không làm thế? Các ông hỏi Đoàn kịch Sông Nhị có ý gì, sao không đến hỏi thẳng chúng tôi? Hỏi trên mặt báo, phải để chúng tôi trả lời trên báo chứ?

- Thì có ai cấm?

- Các ông có đảm bảo đăng bài trả lời của chúng tôi không? Thì chúng tôi sẽ viết.

- Cá nhân... chúng tôi không dám đảm bảo... Đó là... quyền của tổ chức.

- Tổ chức báo *ND* sẽ không đăng cho chúng tôi đâu.

- Chưa biết được!

Cuộc khẩu chiến chán phè. Không có kẻ thắng, không có kẻ bại, mà mỗi bên trở về, đều càng ghét thêm bên kia...

Tờ báo Chủ nhật⁴⁴

Trang Chủ nhật, theo lời Chu Ngọc, thật là một trang nhọc hơn ngày thường, vô phúc ai ngại thơ, định tìm đến đó mà giải trí, chơi rảnh óc.

---

⁴⁴ Số Chủ nhật của báo *Nhân dân*.

Quả có 3 bài góm cả.

Một bài thơ, chửi báo *Văn*, có câu góm như: "chúng lại mang ra cười đều". Ký Đào Viên.

Một bài chửi *Đông máy*⁴⁵ cũng là báo *Văn*.

Một bài khen. Khen những FTMinh, Hồ Phương, Nguyễn Khải. Thì cứ khen. Dưới lại móc Lê Đạt tìm cái mới trong khoé mắt người yêu, móc VCao một vũ trụ trong một hạt bụi. Chỉ có cái, còn chưa bói tên ra thôi.

Ấy vậy gọi là trang Chủ nhật! Sao người ta ghét gì tờ báo *Văn* vậy nhỉ?

13/1

Kéo cưa

Tình hình đấu đá đang kéo cưa giữa Liên hiệp Hội (ông Thi) và Hội Nhà văn (ông THoài). Hình như duy có ông Thi lại sợ, hoặc ngại, hoặc không muốn có kiểm tra thì phải! Tại sao?

Nghe đâu, kiểm tra, ai ai cũng đều mong chờ nó cả, một dịp để cho mọi người bày tỏ, giải oan.

Ông Hà Nhân

Hà Nhân là người nào?

Thì cứ xem bài ông ấy viết ở báo *Thời mới*, chửi Ông Năm *Chuột* của ông Phan Khôi. Bài viết mở đầu đại ý: "Tôi vẫn rõ ông PhKhôi. Người bảo ông ấy đi công trường rồi!

---

⁴⁵ Tác phẩm của Minh Hoàng (tức Vũ Tuyên Hoàng) đăng trên báo *Văn* số 34 ngày 27/12/1957

Người bảo ông ấy vẫn quanh co vài cái ngõ Hà Nội... Bây giờ thì tôi thấy ông ấy xuất hiện ở bài *Ông Năm Chuột*.

Song cũng bằng giọng ấy, ông HNhân tóm tắt bài của ông PhKhôi, dùng đến những chữ như "ông PhKh con ông cháu cha" v.v...

Đoạn dưới tiếp đến, những *ông Năm Chuột* "mẫu mực" gì, bây giờ còn sống nếu đi "làm văn chương", mà vẫn cái lối ấy, thì người ta sẽ gọi là "thằng" v.v...

Bài chữ ấy đề là "Còn nữa"...

Ồi giời ôi đất ôi! Sao cứ mỗi ngày lại mỗi mọc thêm những vì sao du côn mãi như thế vậy!

Phố Lý Thường Kiệt

Mùa Đông, đường đại lộ như rộng thêm. Hàng cây từa lên đám cành cụt màu nâu sẫm, màu vàng; một nhúm lá lọt lưới đốm xanh trên tất cả một gia đình các màu han rì. Trông cái phố xác ra, như một tâm tư bị giày vò, mọi tình ý đều đã mướt xơ ra cả. Các bức tường dài tun hút, trông càng thêm lì lợm. Dây điện, màu vôi các căn nhà loang lổ, cho đến mây trời, tất cả đều lươm nhưom. Cái lạnh gậm nhấm tất cả xác khô ra hết, mà cảnh vật vẫn nên thơ, trông hệt một bức tranh đã dùng dao, cạo bớt các màu sơn đi, một cách thật có nghệ thuật.

15/1

Ông Trần Thanh Mai

Ông Mai gửi một bức thư phản đối bài Hà Nhân.

Liên lạc vội gửi cho báo *Thời mới*.

Tức thì, hôm nay, báo *Thời mới* đăng một bài chống hữu phái. Trên có một cái mũ của toà soạn, nhắc lại cái chuyện kia, lại còn kéo thêm cả Ban Chấp hành vào câu chuyện gửi cái thư phản đối ấy, thế mới tài chứ!

Ông THanh, ông XDiệu

Tế Hanh là người mới thò ra cái thuyết có "nhân tính", bên cạnh "giai cấp tính". Ông lấy XDiệu làm tí dụ, để chứng minh cái thuyết nguy hiểm ấy. Tức là bài *Gió! Gió! Gió!* của XDiệu. Đại ý ông THanh nói, ví thử bài cậu làm khá ra, thì mọi giai cấp đều thích, một thằng ăn cắp cũng sẽ đọc, thưởng thức *gió* ấy.

Tức thì ông XDiệu la ó lên rằng người ta vu oan cho ông, người ta phủ nhận cái việc ông đã đứng trên lập trường công nhân mà xem xét vấn đề *gió*.

Hình như tạp chí *Văn nghệ* sẽ đăng lời phản đối ấy của ông XD, thì phải!

Đặng Đình Hưng

Mình xem bài Hà Nhân, tuy chửi bới du côn vậy, song có một điểm nhỏ mình thấy mừng! (Mọi người chú ý.) Ta cứ phải cho là những cái anh viết thế là do có ai mớm cho! Tự nó, không cần võ được hạt com, phải nhờ người khác nhai bã ra, rồi đút vào miệng cho... Thế có một điểm nhỏ. Các cậu có chú ý cái đoạn chửi "các ông chức sắc", "cường hào văn nghệ" không? Vậy tức là cái thể diễn ra khác năm ngoái. Năm nay, lại đi đánh vào đầu nhau, ối người méch

lòng, cái diện rộng ra phết! Mất! Mất!... Rung ối nhân tâm, chứ chả chơi... Còn các cậu, cứ an tâm mà ngồi đó.

Nguyễn Hồng

Cứ nằm dài ra, đấm trán, thờ dài... Giai đoạn này, ông ấy ăn thịt chó, lòng lợn, uống rượu.

Lại thấy đi mua hàng mấy vạn sách. Bảo: Nhỡ về vườn thì đọc sách. Hôn nữa, ông lại gửi tiền cho gia đình sửa chữa nhà ở Ấp Sậu, phòng khi trở về đi cà.

Một con người vừa đang nổi khùng, vừa sửa soạn rút lui.

[...]

Lãnh tụ

Bác đi chống hạn. Cũng tát nước, hệt như mọi người.

Lãnh tụ nhiều sức chịu đựng hơn mọi người: xa lao động bấy lâu, lộn về đã lại làm được ngay.

16/1

Le Prince

Đó là một nhân vật xuất hiện đột ngột trong sự hỗn tạp của văn nghệ.

Ông đi dự buổi kỷ niệm Nguyễn Du tại HNV, tối hôm đó, người ta hát mấy bài hát nói kỷ niệm nhà đại thi hào quá cố. Lại có cụ PhKhôi đánh trống chầu nữa. Buổi tối kỷ niệm ấy có kết quả lắm, vậy mà, ít hôm sau trên báo *Nhân dân* có một bài thơ chửi xỏ một cụ tư sản ở phố Hàng Đào,

có cái lối chơi "à đào". Tên ký là Đào Viên. Vậy Đào Viên là ai?

Ít sau, có bài "*Tôi tự kiểm thảo*", không biết của ai, nhân danh một văn nghệ sĩ đứng ra tự kiểm thảo, hồng nêu gương thành khẩn rẻ tiền... Không hiểu vị thi sĩ nào vậy? Từ đó, có cái tên *Le Prince* người ta đặt ra, coi như tác giả của tất cả những cái trò vè nào, tuy trá danh song cùng một tính chất: hách, ngu và dốt.

Vụ *Topaze*, người ta cũng gán cho *Le Prince* ấy. Tức là *Le Prince* khắc ra một cục đờm, tức thì B Tiến đớp lấy, rồi ông Giang Minh cũng đớp theo, hoá thành một thứ phép bĩ ỏi. Mới đây nữa, bài thơ báo *Nhân dân Chủ nhật*, hạ cái chữ đều cho văn nghệ sĩ, tuy ký Đào Viên, song người ta cũng cứ xếp vào loại những công việc phá hoại của *Le Prince*.

[...]

Sự tưởng tượng của quần chúng không có hạn độ. Nên bây giờ, *Le Prince* quý hoá kia đã có cả một bộ dạng, một lịch sử, một tính nết nữa.

Le Prince là người ngồi cùng một bàn "chiến sĩ cách mạng" với... Bừu Tiến! Eo ôi!

Le Prince có cái nết thích đàn bà. Thích con gái. Văn công chẳng hạn. Cải lương chẳng hạn. Mà ma cô lại là ông B Tiến!

TrDuy + NgĐThi

Theo yêu cầu ông Thi, TrDuy viết một bài chửi báo *Tự do*, ở miền Nam (báo *Tự do* mà lại ở miền Nam). Báo ấy đã xuyên tạc 6 bức tranh đả kích "*một phương pháp xây dựng*

văn nghệ" của TDuy (đăng ở báo *Văn*). Xuyên tạc rằng là TDuy đả kích Việt cộng, có cái lối lãnh đạo văn nghệ như vậy.

TDuy hăng hái về viết bài, âu cũng một dịp tỏ tấm lòng! Anh ta giở từ Mác Engels Lênin, đến Thorez v.v... Đem đến nộp, ông Thi bảo bỏ cái đoạn trên (nói về ý nghĩa 6 bức tranh), và chỉ dùng cái đoạn dưới, đoạn TDuy nói cái vị trí, thái độ tán thành của mình đối sự lãnh đạo cộng sản. TDuy không đồng ý sự cắt xén ấy của ông Thi. Tức thì, ông Thi nói: "Thôi, tùy cậu, cậu không muốn nói, người khác sẽ nói." Dĩ nhiên, TDuy vùng vằng bỏ đi.

Sớm 15, không hiểu sao, Duy ta lộn lại. Ông Thi bảo:

- Bây giờ cậu chỉ cần viết rằng cậu làm *Nhân văn*, và vẽ tranh kia là sai. Không cần nói Đảng Cộng sản, miền Nam người ta biết thừa điều đó rồi.

TDuy từ chối.

- Được rồi! ông Thi nói. Sẽ đến một lúc nào đó cậu sẽ phải nhận thấy làm *Nhân văn* là sai!

- Lúc đó tức là, một đi tù, hai nhận, thì tôi mới nhận.

Đâu như TDuy lại còn đưa ông Thi xem cái thư của em gái ở Huế gửi ra, đại khái than phiền: anh đi theo Đảng, kháng chiến bấy lâu, làm ăn ra sao mà lại có tin anh bị bắt?

Ông Thi xem xong bảo:

- Đấy! Chính em cậu cũng lấy làm lạ vì những hành động của cậu! Nếu như cậu có bị bắt vì thế, thì cũng không có gì là lạ hết!

Duy ta lộn về, mặt đỏ hăm hăm mà lại tên tò te.

Báo Văn đình bản 2 số⁴⁶

Sớm, vừa đến HNV, thấy một quang cảnh nhốn lộn khác thường... Người ta đi lại, lên xuống, đổ từ phòng này sang phòng khác... Những cái lắc đầu, nụ cười chua và chán...

- Báo Văn đình bản, mày ạ!

Tôi giật mình thót cái, không ngờ sao lại có một cái tin bậy bạ thành thành vậy...

Về sau mới hiểu ra, tức là, báo Văn, vì một cái áp lực từ đâu đó, tạm nghỉ 2 số, để củng cố lại.

Ồi chào, ngộ gì! Văn chỉ là cái lối can thiệp hành chính, phạm giả ai đã cầm bút một cách lương thiện đều không ưa, nếu không phải là ghét.

17/1

Ông D. và T.

Dưới đầu đề "Chúng tôi không tán thành báo Văn", và dưới chữ ký tắt D. và T., người ta đọc thấy một tràng lý sự nào bênh Thế Toàn, nào bênh ông Thi, ông Bổng, ông Đồ Phồn... để rồi xoáy vào báo Văn mà phê phán.

Ví dụ: sao lại đi viết, miền Bắc "ăn phở ít thịt quá, dính mép!". Hãy thử so với những người bị cầm tù ở miền Nam xem, có phải còn sướng hơn không?

Lý sự đại khái đình thếp như vậy. Nhưng được cái là giọng văn tử tế hơn những BTiến, Hà Nhân...

---

⁴⁶ Báo Văn không đình bản 2 số như đã tưởng, mà đình bản hẳn sau số 36 ra ngày 10/1/1958 có đăng truyện ngắn Ông Năm Chuột của Phan Khôi.

NgThLong bảo: "Tao biết hết miền Nam, ai là D. với T.? Làm gì có? Lại mấy thằng ở báo *Thông nhất* viết nặc danh đây! Báo là ở Sài Gòn, mà bài viết lại hiểu tình hình miền Bắc hơn cả một người ở Hà Nội vậy! Phi lý!... Ông ấy đã giờ đến cái lý luận *Thông nhất* ấy ra, thì thôi, ai cũng đành chịu thua cả, cho rồi."

Ông Sĩ Ngọc mách nghề

Sĩ Ngọc bảo tôi, nếu ra biên chế, thì quay ra mà vẽ quảng cáo (*publicité* Hàng Gai gì đó một tháng mặng dê những vài ba chục vạn)... Hoặc giả mài tranh sơn mài, hay tia lá tre.

Phải quá, vậy mà tôi chẳng nghĩ ra. Tôi bật có cái ý sẽ đi khắc tranh, chỉ học độ một tháng là thành nghề.

Ông VCao thì bảo mở xưởng sơn mài, làm *objet d'art*.

Vậy tức là cũng đã thêm một chút yên trí.

Thiên hạ bách nghệ, đã vội lo gì? Tôi chột cười thầm, có những anh kêu ca: "Sao cuộc đời bây giờ ít nghề vậy nhỉ". Tôi bỗng vô căn cứ ngờ rằng những anh kêu thế, là những anh không có nghề gì.

Chaque jour, 1 merveille!

Mỗi ngày, một sự lạ.

Thì ra sự sáng tạo của lạc hậu, nó cũng bất tận như sự sáng tạo của tiến bộ.

Bây giờ, có những cái lưới, nó đã nhúng đã ngâm, đã tắm những thứ thuốc độc ghê gớm, hễ phun phải ai, người ấy khắc gãy đành đạch, không còn phương cứu chữa.

Những cái lưới ấy đông quá.

Đến nước, NgThLong viết có một bài về Aragon, đăng báo *Văn*, lý sự rất vô tội, mà cũng phải ký một cái tên nặc danh. Trường Lưu!

Tôi cảm thấy hình như có cả một mặt trận, tập hợp đông đủ các thứ kiểu lưới, từ vu khống đến ngu si, mọi thứ màu sắc.

Ồ! *Dépravation!*

Ông Phùng Cung, ông NĐThi

Ông Thi gặp ông Cung. Đầu tiên ông Thi nói, đừng nên cho là ông ở lãnh đạo mà nói, thì câu chuyện mới lọt tai được.

Xong ông Thi bảo:

- Cậu cứ ở Hà Nội mãi, kể ra sự hiểu biết của cậu về Hà Nội hơn mình. Song cứ ở Hà Nội mãi thì viết làm sao được? Vì Hà Nội toàn là tư sản với tiểu tư sản. Viết thì nó hắc ám và nguy hiểm lắm.

Ông Cung thấy khổ tai, vì cái vốn sống của ông lại ở những bãi Phúc Xá, các thứ ngô cụt ngô què, ổ chuột hang người này nọ... Tuy vậy ông Cung vẫn cố dòng tai nghe, mặt cứ lợm lì đi.

- Cậu cần đi về xưởng máy chẳng hạn, người ta tươi vui lắm. Hoặc đi về nông thôn.

- Về nông thôn, phải biết người ta ra người ta đón mình ấy chứ! PhCung buột ra một câu.

Ông Thi nghĩ một lát, đáp:

- Không, người ta cũng không đón... Nhưng mà người ta vui lắm. Cuộc sống rất tươi trẻ, sẽ chia đất cho mà làm.

Ông Cung nói:

- Thật ra, tôi cũng chẳng ngại đi thực tế.

Ông Thi nắm vội lấy câu đó:

- Ủ! Thế cậu làm đơn với cơ quan đi! Mình sẽ hết sức giúp. Đi! Thế nào cũng được.

- Nhưng tôi còn nghĩ hăng.

Ông Thi hơi chán. Lát sau ông nói:

- Mình thì cũng không ưa cậu. Song tất cả mọi người tiến bộ, người ta cũng không ưa cậu. Người ta cho là cậu co vào.

- Tôi chẳng làm gì, sao lãnh đạo cứ thành kiến đối tôi?

- Cậu đã viết *Nhân văn Giai phẩm*, chứ còn sao nữa.

- Thì tôi viết có một bài.

- Bây giờ cậu đã nghĩ khác chưa?

Ông Cung đáp:

- Kể ra nghĩ thì mỗi lúc mỗi nghĩ khác.

- Thế thì cậu phải nói lên chứ! Phải tuyên bố công khai lên chứ!

18/1

Publicité

Từ khi nghĩ được một cái nghề, tuy mới nghĩ không thôi, mà cái bụng lo cũng đã thấy hơi yên. Khi đi phố, tôi cứ nhìn quanh các kiêu biễn hàng, cái vàng cái đỏ, cái chỉ kẻ chữ không, cái kèm theo hình vẽ, chẳng hạn vẽ một cái đồng hồ, hoặc giả một cái bút máy... Xem ra xoàng cả, cái

nghề quảng cáo ở cái nước này, hãy còn ở mức ba xu, chưa mon men được tới bên rìa nghệ thuật.

Nhưng gặp TDuy, hấn dọa: ai cho đăng ký mà làm? Nguyễn Sáng cũng dọa tôi vậy, lại còn dè bủ: "đời đã đến cái nước ấy, còn gì?" Vậy ra, cũng còn có thứ nghề sang, nghề hèn nữa, đến cái nước ấy thì tôi lại còn hoàn toàn chưa biết.

Hừ! Nghĩ cũng hay. Trần Dần đi vẽ biển quảng cáo. "Nhanh, đẹp, rẻ!" Giá mà chính phủ cho tôi được đăng ký nhi! Ôi chao! Đã vỡ mộng tưởng thuở ngày thơ!... Đến giờ chỉ mong một cái chuyện nhỏ xíu vậy, mà cũng còn khó lòng ư? Thế nghĩa là thế nào? Chẳng lẽ *adieu la Terre!* Ô *Terre!* Địa cầu ơi! Mày chẳng muốn nuốt tao à?

Đừng lo

Mọi người sửa soạn đi học. Mọi người tức chi là đảng viên. Nghe đâu, cái lớp này là nằm trong cái chương trình đấu đá.

VCao buồn xiu mấy ngày. Tức là thấy bão nó đi gặng lăm. Mà cũng chưa biết nó đổ bộ lên đâu ai? VCao ngờ rằng đầu mình, không khéo là cái hải cảng đón bão.

Song, có ông bạn đến củng cố cho. Đại khái đừng lo. Còn có trên cao nữa chứ! Trên cao đó, ít nay cũng có những cái gì mới, đáng vui. Sự xằng bậy trong cuộc đời này bắt đầu bị đe dọa. Vì bảng sắp xếp giá trị đã bắt đầu sắp xếp lại, công bằng hơn, tức là nhân đạo hơn.

Kha ồm

Con Cún ồm 2 ngày rồi. Ồm to. Bỏ cả ăn uống. [...]

Ông D. và ông T. là ai?

Mấy anh miền Nam ngồi đố nhau ông D. và T. là ai, mà ở tận Sài Gòn, lại hiểu tình hình văn học miền Bắc một cách tường tận đến thế!

Họ bảo nhau, mỗi người viết kín cái tên mình đoán phỏng vào lòng tay, như cái kiểu Chu Du với Gia Cát Lượng thời xưa.

Xong, bằng ấy bàn tay xoè ra mặt bàn. Tay này là chữ: Lưu Quý Kỳ. Tay kia chữ: Lưu Quý Què. Tay nữa: thăng Kỳ. Tất cả mọi bàn tay đều tố cáo ra cái anh LQKỳ đó, xem là thủ phạm nặc danh của cái vụ xấu hổ kia.

Tại sao người ta cứ núp sau một cái gì đó, làm chiêu bài, để thổi phồng, bom căng những câu chuyện chỉ nhỏ bằng cái bọng lợn!

19/1 Chủ nhật

Ông Hoàng Đạo

Sự đời nó sẽ mở mắt cho tất cả.

Ông HĐạo là một người đánh *Nhân văn* như thế nào, tưởng không cần nhắc lại. Vừa đây có một chuyện xảy ra, cần ghi.

Ông HĐạo phụ trách một cuộc triển lãm cho một hội nghị nào đó. Mai triển lãm sẽ khai mạc, tối hôm nay ông THữu mới đến thăm, thấy có những sự không vừa ý, bèn bảo sửa.

Ông HĐạo thấy phiền, mai đã mở triển lãm, sửa sao kịp? Và lại sao ông TH lại không đến xem từ trước, mà cứ đợi lúc tận giờ tận phút này mới đến? Ông HĐạo bèn trình bày hon thiệt, ông TH không nghe. Ông HĐạo nổi doá lên bảo:

- Thôi thì không kịp là không kịp. Cứ để như vậy. Tôi phụ trách, tôi chịu trách nhiệm. Phê bình gì phê bình sau.

Ông THửu bảo: - Quan niệm về dân chủ thế là tư tưởng *Nhân văn*.

Ơ hay, ông HĐạo bèn ngạc nhiên:

- *Nhân văn* thì nó có cái sai, tôi đã phản đối rồi. Không phải nó sai hết, không có gì đúng. Càng không phải cái gì cũng có thể gạt vào tư tưởng *Nhân văn* hết.

- Theo anh, *Nhân văn* có cái gì là đúng?

- Tiếc rằng đây không phải chỗ bàn...

Ít lâu sau, ông TH gọi ông HĐ lên hỏi:

- Anh có biết quan hệ của anh với Nguyễn Hữu Đang ra sao?

Ông HĐạo khó chịu:

- Trước hết tôi phản đối cái lối hỏi cung của anh... Nhưng tôi cũng cần nói, thích thì nói. Quan hệ giữa tôi với anh Đang, cũng như quan hệ giữa anh với anh ấy.

- Thế là làm sao?

- Nghĩa là trước kia, anh cũng có chỗ quý mến, và phục anh Đang nữa... Tôi cũng có mặt ấy...

- Nhưng phải đứng lên trên lập trường nào mà phân biệt cho dứt khoát người xấu, người tốt.

- Theo anh, anh Đang xấu thế nào?

- Anh cứ đợi xem, rồi bàn bạc chung sẽ thấy...
Ông HĐạo ra về tỏ vẻ chán, giống như người mới khám phá ra một cái mặt nữa của cái mề đay!

Ông Hoàng Yến và ông NgTuân
Không hiểu ông Tuân nói gì, ông HYến đem đi kể lại với ông Thi. Ấy, cái ông HYến ấy, không hiểu sao lại cứ có cái tính hay mách cấp trên như thế.
Lại cũng không hiểu có phải vì thế mà ông NgTuân mới viết cho ông HYến một cái thư, nói gì đó, cuối cùng có một câu: "Chúc anh mạnh giỏi và tử tế!"

D. và T.

Thư ông D. và T. gửi từ Sài Gòn từ sau số báo *Văn* 30 (bây giờ là số 37)⁴⁷, mà lại có nói một câu chuyện, đại ý rằng: ông Mạnh Phú Tư cũng đã có viết phê bình báo *Văn*! Nhưng, ông MPhúTư chưa hề phê bình, trở về trước! Chỉ có số tạp chí *Văn nghệ* sắp sửa ra mai kia, mới có bài ông MFTư phê phán nhà *Văn*.
Thế ra ông D. và T. là những nhà tiên tri ở xa ngàn dặm vẫn biết trước việc sẽ xảy ra hàng tháng! Úi chao! *Manoeuvre* khôn mà chẳng ngoan, như tất cả mọi *manoeuvres*!
[...]

---

⁴⁷ Có lẽ Trần Dần vẫn định ninh báo *Văn* sẽ tiếp tục ra, song số cuối cùng là số 36.

21/1

Làng văn

Trụ sở Hội Nhà văn buồn như một tổ chim tan tác. Mỗi ngày mỗi chuyện. Nào bộ đội không mua báo *Văn* nữa. Nào chuẩn bị đi học. Nào các bài đánh đấm của các thứ báo. Sớm nay, ông Việt Thắng phê bình *Hãy đi mãi* của tôi, cho là: "đưa người đến chỗ u tối", viết dài lắm, còn "mai tiếp" nữa! Ông cụ Ngọc bảo tôi: "Viết dài thế là không ăn thua gì, anh ạ!" NgThLong lại kể lại: một nụ cười ở báo *Văn*, nói về chuyện một bố già sắp chết mà lũ con đã xâu cả lại ở đầu giường, nhằm nhe chia gia tài; ấy vậy mà ông Hoàng Tùng trong một cuộc hội nghị, lại phê rằng đó là ám chỉ việc "Bác ồm"! Ôi chao! Giời đất ơi! Cứ như là chuyện đùa mà hoá ra chuyện thực!

Chưa xong.

Lại có những chuyện *Bên bờ sông Lô* của ông NgĐThị bị xếp loại b2. Rày chưa?

Chuyện cho vay quỹ văn học, ai vay nhiều, ai ít?

Chuyện Hoàng Tích Linh gặp đồng chí Liên Xô.

Chuyện tôi viết cảm tưởng cho VGiáo.

Chuyện LêĐThanh viết tường thuật Câu Lạc bộ.

Chuyện QĐũng tường thuật cuộc họp đi thực tế, lỡ nói một câu về LêĐạt, hoá ra tội đề cao LêĐạt.

Chaque jour, 1 miracle! Không ai có thể tưởng tượng được ra rằng, những chuyện khôi hài thế, lại được quy lên thành tội vạ.

Còn hiểu ra sao được nữa!

Trong *Le Monument*, E. Triolet có viết một nét đáng nhớ về đồng chí Tổng Bí thư Đảng, tên là Torsch. Đồng chí là người rất tốt, nhiều việc người ta nói, lúc đầu đồng chí ấy không tin, sau vì người ta nói mãi, nói nhiều quá, đồng chí ấy cũng đành phải tin vậy! Thế, ai còn nói một cách ngây thơ giáo điều rằng "cây ngay không sợ chết đứng"? Vu khống không phải là không còn cái khả năng tác hại nữa.

Thầy bói, LĐat kê

Các thứ thầy bói rong, đầu đường xó chợ, sẽ tập trung lại, qua một cuộc sát hạch, xem ai bói đúng, ai bói sai, rồi sẽ tùy theo đó mà cho đăng ký!

Thầy bói mà lại còn bói đúng nữa cơ chứ!

Câu đối của Tú Mỡ

Tú Mỡ ra câu đối Tết, cho số báo *Văn Tết*, rằng:

Tết Mâu Tuất, túi Mâu sin, ngất nguồn đi qua hàng Mâu
dịch.

3 cái mậu!

Ông NgHồng đập bàn kêu: đối với đáp! Lạ cụ! Cụ chẳng hiểu gì tình hình hết cả!

La conscience

Các đảng viên bây giờ đều bị một cái *drame* lớn. Một cái bi kịch của lương tâm!

Có người chuẩn bị phát biểu ý kiến, bằng cách viết ra cẩn thận, kéo lỗ lòi, bị hó.

Một bên, sự vu khống đang hoành hành dữ. Một bên, sự thực.

Theo NgThLong, thì THoài có đêm thức suốt. Chắc trong anh, cũng là bi kịch ấy. Anh cũng đã qua một cuộc CCRĐ rồi. Nhiều đồng chí khác cũng vậy.

Thế ra, cái gọi là lương tâm vẫn có, không ai có thể có quyền hoài nghi.

22/1

Nghề

Phùng Cung có lắm dự định. Kim băng, máy dệt, cà phê. Hoặc nhà in lọc xọc.

NgKhDục xoay tiền làm máy xay bột.

Còn tôi?

Óc vẫn nghĩ quanh cái chuyện vẽ phông kẻ biển mãi. Ngược lại với ý kiến TrDuy, NgSáng, sự thực việc đăng ký không khó khăn gì. Ví dụ, Cừ Hoan Nhung (Đông Phương) xin đăng ký ở Sở Văn hoá, sớm chiều được ngay! Tôi cũng có cái tiếng là một người bi quan, song thực ra tôi lại hay có nhiều hy vọng, cả trong những khi bĩ thế. Những người không còn nhìn thấy một tia sáng nào, một tâm hồn ám đạm hoàn toàn ấy, tôi khó lòng tin đó là một tâm hồn tốt.

Bi quan là một tình cảm không người (*inhuman*).

Có người mách tôi nhiều sáng kiến khác. Ví dụ cái lối vẽ hai hình, đưa đẩy trong một cái vỏ chấn song. Đó là một việc ăn đồ tiền của trẻ con. Ví dụ bán "vịt lộn", đó là một việc ăn đồ được tiền hầu hết mọi người lớn, các tầng lớp.

23/1

Báo Quân đội Nhân dân

Báo QĐND viết: phải chặn tư tưởng *Nhân văn* xuất hiện trên báo *Văn*. Tư tưởng *Nhân văn* là: *Võ ngược* (Tú Mỡ), *Ông Năm Chuột* (PhKhôi), *Lời mẹ dặn* (Phùng Quán), *Hãy đi mãi* (TDần).

24/1

Quái chưa?

Qua nhiều việc tôi có cảm giác rằng người ta muốn treo bút những người đã viết GP, NV!

Vì sao vậy?

Có phải người ta hoàn toàn vì Đảng, vì nhân dân không?

Có phải vì GP, NV là một bọn xấu hoàn toàn không?

Tại sao người ta sợ những sự tranh luận bình đẳng và dân chủ?

Tại sao bọn cơ hội, bọn *improductifs*, bọn ngu dốt được dung túng?

Ai lạc hậu?

Ông NgVBống đánh tất cả mọi thứ thơ gần đây, từ Hoà bình, - để lại đưa lên làm kiểu mẫu, cái thứ thơ "Rằng xưa ở tỉnh Vĩnh Trà!" Như vậy, người ta bảo là ông Bống lạc hậu, nhưng một thế lực nào đó lại coi như ông là người tiến bộ.

Ông XDiệu tự xưng là mới. Người ta ai cũng biết là ông cũ mèm đi rồi. Nhưng ông dựa vào thế lực nào, cứ đi đánh Đông đánh Tây, đánh một mình, đánh lấy được mọi nhà

thơ không có quyền được nói lại, để rồi ông tự xưng là mới, dĩ nhiên mới sau Tố Hữu!

25/1

Nhà máy Trung Quy mô

Đã đổi tên là Trung Cơ khí, xây dựng xong năm 1957.

Sớm nay, tiện chân, tôi tới xem. Quá Ngã Tư Sở một chút. Trông xa, một đồng nhà mới tinh, vôi vàng còn mịn mặt, các ống khói xanh xám, sạch sẽ, chưa phun khói. Đến gần, thấy sự xây dựng chưa xong hẳn, vôi cát ngổn ngang, nơi các ống xi măng, nơi đồng gỗ, xe bò đi lại, phu hồ đánh vữa đảng Đông đảng Tây, những thang sàn đây thọ nê, những căn nhà xây dở dang... Bốn phía nhà máy thì xong rồi, đã làm, tuy mới, nhưng chỉ là làm thí nghiệm. Còn bên phía nhà ở của công nhân, của cán bộ, chỗ ăn chỗ ngủ v.v... thì còn dở, gần như còn lâu mới xong.

Tôi bị ngợp lên vì máy. Khoan, điện, bào, phay, mài, v.v... Mỗi công nhân một máy. Máy nhiều hơn người. Tiếng máy át tiếng người... Tôi chờ một sự rộn rịp trên các nét mặt, không thấy. Nhìn bốn bề: toàn những bộ mặt hoặc chăm chú, hoặc lì lợm ra, những nét mặt chau, những ánh mắt bình thản... Anh bạn cho tôi biết: công nhân thối mác nhiều. Không khí lịm đi. Lương thấp quá, 3 vạn 6, 4 vạn 2, sống nhì nhằng cũng khó đủ.

Ra đến chỗ lấy xe đạp, tôi đang nghĩ vấn vợ hơi buồn, bỗng câu chuyện của chị giữ xe đạp với hai anh đứng đó làm tôi phải chú ý.

- Chưa được cái chính sách chết! Anh ăn vận kiểu bộ đội phục viên, đội mũ phở lụp xụp nói.

- Chính sách gì lại có chính sách chết! Chị xe đạp vừa cười vừa nói, tuy là hỏi vặn, song lại là lối hỏi vặn đồng tình, không phải lối hỏi vặn phản đối.

-... Hừ! Hi! Hi! Anh bộ đội kia toác miệng giải thích... Chính sách thì không ghi hẳn vậy... Song cũng có cái chết được tiền, gọi là tử cấp. Còn có cái chết không được tiền, chỉ có tử không có cấp... Thế thằng ấy chết không được tiền, chả phải là "không được cái chính sách chết" là gì?

Tôi nghe mà toát mồ hôi, mặc dù trời rất rét. Cứ như một vai hề ở tuồng chèo, sự châm trích của quần chúng vô vàn hình thức. Anh bạn lại bảo cho tôi biết rằng lương lậu với sự đãi ngộ công nhân của mình chưa được thoả đáng...

Tôi sẽ còn đi lại cái nhà máy có sáu, bảy trăm cái tâm tư này. Hãy xem kỹ xem những con người của một nước nông nghiệp lạc hậu họ ra sao trong một sự sản xuất tối tân? Những con người ăn ít làm nhiều, lương thấp mà thu hoạch lại cao, họ đã làm như thế nào để thu xếp nổi đồng mấm đồng muối trong gia đình, và nhất là làm sao mà thu xếp cho ổn tí vui tí buồn trong cảm nghĩ?

1/2

TrDuy viết thư cho Đảng

TrDuy viết một cái thư cho đồng chí Lê Duẩn. Đại ý nói những công việc mình đã làm, vì chủ nghĩa, rồi *affirmer* sự trung thành của mình đối Đảng, và yêu cầu giúp đỡ tư tưởng và để cho mình được làm việc.

Bức thư chân thành, đồng thời vẫn có cái thẳng thốt pha lẫn chút tuyệt vọng của một tiếng kêu "cứu!" TrDuy dẫn cả một đoạn *Thánh kinh*, đoạn *St Mathieu 6-7*:

*Demandez et l'on vous donnera. Cherchez et vous trouverez. Frappez et l'on ouvrira. Car quiconque demande recoit. Celui qui cherche trouve. Et l'on ouvre à celui qui frappe. Lequel de nous donnera une pierre à son fils, s'il lui demande du pain? Ou s'il demande un poisson, lui donnera t-il un serpent?*⁴⁸

TrDuy viết tiếp:

Hôm nay tôi gõ cửa và hỏi anh.

Bức thư lại kèm theo cả cái thư TDuy viết chửi báo *Tự do* miền Nam.

7/2

2 beaux contes

Phùng Quán kể 2 chuyện: 1) Bức thư tình bỏ trong ống cút, 2) Chị bộ đội đẻ trên Đèo Ba Ròi.

Chửi bới

Từ hôm ấy đến nay, báo chí vẫn la ó rầm rĩ. Tôi đọc một bài của Lê Sĩ Hà, ở ty giáo dục Sơn Tây, viết bằng thơ, kiểu leo thang, trả lời *Hãy đi mãi*, đăng ở *Thời mới*. *Ton* cũng tử tế thôi. Còn ý tứ thì rồi lắm, lung tung phèo!

Rồi thì Thiều Quang phê THoài là nghệ thuật vị nghệ thuật! Lý do là ông THoài có viết một bài ở báo *Văn*, đại ý nói: bây giờ việc trước nhất là tổ chức sáng tác, để có thể

---

⁴⁸ Thực ra đó là đoạn *St Mathieu 7:7-10*

tung ra được hàng loạt tác phẩm, làm cho văn học ta thịnh vượng.

Thế, ông ThQuang bảo: nói "sáng tác trước hết" tức là tu tưởng nghệ thuật vị nghệ thuật! Rồi ông cứ kéo hàng cột báo, đâm đánh vào cái bệnh "nghệ thuật" ông đã phết cho ông THoài đó.

Ngoài ra, có Lý Đăng Cao, viết ở *Thủ đô* về PhQuán. Trong bài, có một chỗ LĐCao nói về một bài thơ chưa đăng, anh ta cứ đem trích bừa ra mà phê! Quái chưa? Phê bình cả bài còn nằm trong phạm vi chưa công khai! Thế là lối phê bình công an à?

Một mặt báo chí làm rầm rĩ.

Một mặt lớp học đảng viên vẫn cứ tiến hành nghiêm trang, và theo lối kín đáo.

Một mặt quần chúng đợi chờ, mong ngóng. Người chán, kẻ buồn rầu. Công việc bề trề. Tâm lý đợi.

Còn bọn *Nhân văn Giai phẩm*? - Không lúc nào họ làm *révision* hơn lúc này. Mình đã làm gì nên tội? Và thực ra, mình có tội tình gì?

Chính ra, không phải tôi đợi đến giờ. Từ đầu năm (và cả trước nữa) tôi đã nhiều lần nói với những LĐạt, ĐĐHung, cả TDuy nữa, về những khuyết điểm, về những cái tội của N.V.G.P., và của bản thân tôi.

Tôi đã đến với đồng chí THữu, nói như tuyên bố về việc học chính sách với đi thực tế. Thế tại sao đồng chí THữu là người quản lý việc học của Đảng, lại không mở cửa cho một người đã đến thành tâm gõ cửa?

Ôi chào!

La porte m'est-elle fermée à jamais?

Xưa nay tôi có đòi gì ngoài cái đòi tôi được làm việc? Anh em được làm việc? Tôi có chống cái gì ngoài những cái cản trở công việc thực là có, ví như: hẹp hòi, bè phái, đốt nát, gò bó, cơ hội?

Thế sao? Tôi không có quyền chống những cái xấu xa ấy hay sao? Và Đảng lại quá xa đến nỗi chỉ nghe người ta nói xấu về tôi mãi như thế sao?

10/2

Lại báo chí

Báo *Thủ đô*, báo *Nhân dân* vẫn có bài góp ý kiến báo *Văn*, trong mỗi bài đó đều có đã động tới *Hãy đi mãi*, *Lời mẹ dặn*, *Ông Năm Chuột*, *Vỗ ngực*, *Đống máy*.

Bao nhiêu giấy mực đã chảy ra, để rồi sẽ thu về được cái gì?

Tiểu thuyết PhQuán

PhQ định viết tiểu thuyết về văn nghệ.

Cốt chuyện: một anh viết văn, vì xa Đảng, rơi vào chỗ bế tắc. Trong khi, một anh bạn cũng ngang tài, vẫn theo Đảng, hoá ra sáng tác hay. Anh kia bèn tính ngộ, lộn về với Đ., nài xin giúp đỡ. Đ. đón anh, cho anh tiền đi sáng tác. Tức thì, ít sau anh lại có sáng tác hay.

11/2

Minh Đức⁴⁹

Theo PhCung nói, MĐức bị đưa ra toà. Vì hai tội: lậu giấy má và man khai số lượng in.

Thơ QDũng

Lê Đạt kể.

Tập thơ QDũng bị đình lại. Nhưng, chỉ là vì có một câu:

Nước Cộng hoà Việt Nam trẻ tuổi

Đâu như từ Thủ tướng Phủ có lệnh hỏi. Có vậy thôi.

Lỗi ấy cũng dễ sửa.

Tức thì in lại rằng:

Nước Việt Nam Dân chủ Cộng hoà

Không trẻ tuổi, lỗi thôi gì nữa. Và dán đề lên dòng chữ cũ.

Thế là tập thơ lại được phát hành.

Vua bếp

Hôm nay ông Táo lên châu Trời.

Các nhà khác thì không rõ, còn số nhà bạn bè tôi biết, chẳng thấy ai ăn uống gì cả. Không phải chuyện tin, không tin, mà chỉ là chuyện có "khả năng" hay không có. Chúng ta cứ theo cái chính sách tiết kiệm vậy. Thật là hợp với tình cảnh chúng ta.

Phùng Cung chạy bay lên, bán đôi sấm lớp Mít Sơ Lanh ăn Tết. Theo anh nói, đã từ mấy năm nay, vợ chồng anh chẳng có miếng Tết miếng nhất gì sốt.

---

⁴⁹ Túc Trần Thiếu Bảo, chủ nhà xuất bản Minh Đức

Hải Như vác một số vật ra chợ giời. Đâu như cuối năm, người làm về, anh thiếu 7 vạn trả công, thì có thể yên tâm và mình bạch về chính sách lao tư...

Vậy thì ông Táo thiếu cá chép lên thiên đình. Không biết lão ta đã cải tạo cái tội ăn của đút của lót chưa? Đến như một lời đấm mồm sưng cũng không có!... Hỡi Táo công! Có sao nói vậy nhé. Chế độ mới rồi, cái tệ ăn không nói có có, dối giá, ắt sẽ không có chỗ dung nữa đâu!

Dối cha

dối mẹ

Không ai

hòng

dối được

nhân dân.

12/2

L'amoureux

NS yêu một cô nào đó. Tâm trạng như người bị *idée fixe*.
[...]

Một nhà hoạ sĩ thời xưa

Một hoạ sĩ thời xưa, vốn là người có tài, một đêm nằm mơ thấy một con quỷ chín mắt, 64 răng, tay bằng cây đa, ngón chân bằng cối đá.

Suốt đêm ấy, con mộng ác hành hạ người nghệ sĩ. Đêm dài tựa năm. Nỗi sợ bằng cả một kiếp. Niềm đau lớn hơn cả nghiệp luân hồi.

Tinh dậy, anh đem vẽ hình con quý, treo lên vách. Tường chỉ để ghi lại một kỷ niệm. Cố mong gặp người biết mà hỏi xem, nó thuộc loại gì.

Dè đâu... Về sau anh đâm sợ bức tranh. Nó nát anh! Không dám hủy đi, ngày đêm bị ám ảnh, anh phải đèn nhang cúng vái, nỗi sợ cũng không tan. Suốt một đời, anh đeo trên kiếp mình niềm kinh hoàng do chính bức tranh anh đã vẽ nó tạo ra.

15/2

Publicité

TPh đưa cho *publicité* Hoan 3 cái quảng cáo báo *Nhạc*.

Hoan đưa cho Dần.

Dần làm với Cầu.

Tuy làm thì làm song rất lo. Có gì mà ngại? Ấy vậy mà lỡ ra cái anh LNTrác triếc chẳng hạn nó biết, thế là sẽ thành vấn đề. Tại sao lại Dần làm? Thiếu gì người mà lại phải Dần? Thế tức là có vấn đề!

Tôi tuy vậy vẫn cứ làm. Tết chả tưng. Thì cũng cố kiếm lấy dăm vạn. Tôi mất đến một tuần vẽ đi vẽ lại, có đến mười mười lăm cái mẫu. Tôi chọn lấy 9, đưa TPhác; TPhác ưng 3 cái, bảo về làm.

Làm?

Thật là rày. Bút không! Bột màu không! Keo, phèn không! Lại địa điểm cũng không có nốt: 4 thước chiều cao, có phải tầm thường đâu?

Ấy vậy, mới nhờ Hoan. Hoan nhờ Hàm. Hàm thương tình tính giúp tiền công hộ, cho mượn xưởng, cho mượn bút,

cho mượn ít màu xanh *prusse*, màu đen, và bố trí thêm cho một anh nữa, tên là Cầu, cùng cộng sự với tôi.

Tôi không dám vác mặt đến Lục quốc đành lại nhờ Hàm phái người đến lấy khung và vải về, tiền xe Hàm xuất ra giả hộ. Vải cũ, Hàm lại giặt đi hộ. Và hứa cho mượn cả tiền đánh nữa.

Nhưng...

Còn thiếu ít màu nữa, 2 ký *blanc de zine* chẳng hạn. Ai lại bắt Hàm bỏ ra vạn rười để mình mua màu, về vẽ kiếm ít tiền cho mình? Mà mình lại biết là Hàm ta cũng rất túng! Giúp mình bao nhiêu thứ như vậy cũng đã là quá rồi, xưa nay nào có quen biết gì nhau?

Thế nên tôi với Cầu mới chán chứ! Báo *Nhạc* không *avance*, vì lễ ngân sách tháng 2 chưa có. Còn tôi với Cầu đều túng ngang nhau. Hy vọng Tết là ở mấy cái ách fích này, hy vọng ấy đã thành tuyệt vọng. Hôm nay 27 Tết, tháng thiếu, 2 ngày nữa đã sang một mùa xuân mới.

Liên hoan tất niên

Mỗi người đóng 1 nghìn, tôi cũng đã đóng từ đầu tháng lương, rồi bằng quên đi. Bất ngờ LĐạt rủ đến cơ quan ăn tiệc mừng tất niên Hội Nhà văn.

Mọi người gặp nhau, bắt tay, cười nói vui vẻ, song là thứ vui vẻ cố gắng làm sao ấy. Người nọ cảm thấy người kia (vừa đi học về) có mang trong người một cái gì, vì mình không rõ, đâm ra là một điều bí mật... Người ta khó tự nhiên, khó hoàn toàn dễ chịu trong cái tình thế ấy.

Ông Nguyễn Công Hoan mở đầu tiệc, giở lối ba lon chúc mừng ai chưa có vợ thì có vợ, ai chưa chồng thì có chồng, ai chưa con trai thì có con trai, ai chưa có gái thì có gái. Ai chưa có tác phẩm hay thì có. (KLân đế: còn ai chưa có tác phẩm dở, thì sao? Thì cũng nên có thể nào chứ!) NTLong nhắc ông Hoan: quên chúc mừng miền Nam. Ông Hoan bèn chúc anh em miền Nam được vui vẻ. Rồi ông đứng cười hì, không tìm ra lời kết luận cho bài diễn văn đó.

Tiếp sau ông THoài nói về lớp học. Ông bảo dư luận đấu Tuân, lui Tường, nợ Tô Hoài là không đúng⁵⁰. Thực ra, ai cũng đều bị đấu cả..., tức là đấu tranh tư tưởng. Ra Giêng rồi anh em đều sẽ đi học hết, rồi khi về cũng sẽ vui vẻ như chúng tôi cả.

Tôi rơi vào một mâm toàn đàn bà, chỉ tôi với Bùi Hiến, dĩ nhiên là đàn ông. BHiến chớm một tí đã đứng dậy, đi dự tiệc khác, do nhà Lê Văn Tân mời báo *Văn*. Còn tôi với các bà, nên chi chẳng lấy làm vui. Ăn quấy quá vài miếng, châm thuốc lá, đứng dậy đi. Tiệc rượu chưa tàn...

Mấy ngày cuối năm

Mấy ngày nắng liền. Rét chỉ vừa đủ để nhắc nhở người ta rằng đây là mùa Đông. Bỗng từ chiều hôm nay, đổ mưa phùn. Những ngọn đèn ở những con đường đại lộ Lý Thường Kiệt, Trần Hưng Đạo càng vàng hơn, ánh sáng loè nhoè trong cái ẩm ướt của mưa phùn. Trông ra điều

---

⁵⁰ Bên lề đoạn này, Trần Dần ghi: "cải chính: diệt Tuân, đấu Tường, kéo Tô Hoài".

Tết nhất lãm. Vườn hoa Chí Linh có đào, cúc, duợc, có đèn đỏ đèn vàng giăng quanh lộng lẫy.

Phố Hàng Lược là phố hoa.

Ấu trí viên có lãm thứ hoa và cây cảnh đặc biệt. Có cây du 96 năm. Tôi nhớ nhất cây liên đài, lá chụm lại như hoa, xanh như ngọc, mà đầy đặn, gãy góc như tạc đục bằng đá. Còn nhớ thứ cây đu đủ, giống trong chậu hoa, cây thì bé mà quả vẫn to, như ta vẫn thường ăn. Giá có giống ấy thì một căn nhà nhỏ như nhà tôi cũng có thể trồng được mười cây.

Phố Hàng Khoai là phố cá vàng.

Tất cả đều khoái mắt. Giá tôi có ít chất "bạc vụn" thì dễ dàng khoái cảm hoàn toàn hơn. [...]

Tôi chủ trương: "Tết nhất hết sức đạm bạc. Chứ không nên ăn ba ngày Tết, để suốt năm chạy nợ không xong!" Thế tức là tôi tán thành chính sách "Tết tiết kiệm".

Cái thú "vị tha" nhất là đi xem người ta sắm Tết. Phố xá gần Tết, như nhạc cờ-rét-săng-đô. Vui ra phết. Đi phố thật là sướng con mắt, sướng lỗ tai, với một điều kiện là chớ có nghĩ đến cá nhân...

Nhưng, khi lộn về phố hẻm, khi đến đầu căn nhà tôi ở, bắt đầu đã thấy khổ mũi. Cái cống chết tiệt nhè cuối năm mà tắc, nước dềnh lên lênh láng, đen ngầu và thối... Cuối năm túng cả, 4, 5 chủ không chịu góp tiền thuê người moi cống. Mà họ ở nhà trong, với trên gác, xa cả... Riêng tôi, bùong tôi ngay sát lỗ cống, bàn làm việc sát ngay đồng nước hôi hám kia.

24/2 (7 Tết)

Tết

Hôm nay mới khai bút (đáng lý định khi nào kiếm thảo hăng khai một thể).

Một cái Tết đã qua, đặc biệt là tôi với vợ đâm ra kiêng kỵ quá lắm, khác hẳn mọi Tết, và khác hẳn tính nết chúng tôi. Hình như, khi người ta khổ quá, người ta dễ đâm ra dị đoan thì phải.

Đêm giao thừa, chúng tôi xuất hành một chút, rồi về tự xông đất lấy. Hai vợ chồng mừng tuổi nhau. Trông cái mắt người vợ đăm đăm mà lại *enfantin*, có vẻ như nguyện cầu van vỉ những lực lượng rủi may huyền bí, và rất thành tâm chúc Tết tôi, lúc lúc lại hơi cười cười,... tôi thấy có một cái gì nó tội nghiệp. Vợ tôi chúc tôi gì? Chỉ có chúc: viết nhiều, viết gì in nấy, không bị các ông trên trù, để có thể nuôi gia đình, bằng hai bằng ba năm ngoái!

Mồng 1, mồng 2 đi thăm họ hàng với một số bạn.

Vợ tôi cứ để ý xem xét các vấn đề tũn mủn, chẳng hạn khách khứa, ai đến ai chưa, ai xông đất, ai nhanh nhẩu, ai ù ì... Và tới mồng 2, vợ tôi cứ ta thán mãi cái món khách ngồi quá lâu, xúi quẩy người ta ra, nào phải ai, chính là PhQuán dẫn Nguyễn Bùi Vợi đến chơi, ngồi lì hết tối.

Ngoài ra, đôi lúc rồi, hai vợ chồng chơi tam cúc tay đôi, vợ tôi ham lắm, tôi cũng chiều, đến tận hôm nay không dứt, cổ bài đã nát cả vì con Cún nó vò.

Khí hậu mấy ngày Tết nắng và ấm. Phố xá khô ráo. Có lẽ vậy sạch hơn là mưa phùn, người ta túa ra đường, đông vui hơn. Song giá đôi lúc có tưới tí mưa xuân thừa hạt và

mảnh nhẹ, thì thú hơn, có thi vị Tết hơn, miễn là nó không kéo dài thành một thứ mưa phùn ê ẩm và nhớp nháp.

Tất cả chuyện Tết có vậy.

Suýt quên: Tự dung 3 ngày Tết lại rộ lên một cái tin là: tôi tự vẫn chết rồi. Có anh lại còn đến tận nhà xem, có cái màn đen Louis Churc⁵¹ chẳng ngoài cửa hay không? Ngày xuân có tin ấy, thế là điềm may đó... Tôi cũng nên coi là như vậy, tiện hơn. Tôi ăn cái Tết tiết kiệm ra điều ung dung lắm. Tâm tư thoáng gió mà nhàn nhã! Báo chí cũng im tịt đi, không "xây dựng" cho ai nữa, ý giả còn tôn trọng cái tình vui ngày lễ của dân ta. Tôi cũng không đến thăm hỏi đám bạn thân như VCao, ĐĐHung... Vì lẽ họ vừa đi học về⁵², đến e rằng mang tiếng cho họ. Sớm, trưa, chiều, tối... tôi tìm vui thú trong sự hoan hỉ mừng xuân của thành phố. Nghĩa là vui cái vui khách quan. Và nhiều lúc tôi bắt quả tang tôi ở cái tâm trạng: "được một ngày vui, nín lấy chẳng rời ra"!

25/2

Hộp cơ quan

Cơ quan HNV hộp cứng cố. Nó mới lộ ra lắm chuyện chứ. Chả quét nhà mà, quét nhà bao giờ cũng phát hiện ra rác. Mà toàn những thứ rác khiếp cả. Nào chuyện bà Giáo với

---

⁵¹ Loui Chác là chủ một hãng xe đòn đám ma rất nổi tiếng hồi đầu những năm 40 ở Hà Nội.

⁵² Lớp học đấu tranh tư tưởng đợt 1, tháng 2/1958 (trước Tết âm lịch) với 272 văn nghệ sĩ đảng viên tham dự. Trần Dần sẽ tham dự đợt 2 (13/3-14/4).

anh Quang, mà nạn nhân là Chế Lan Viên, là 3 đứa con bị nhếch nhác, và là cả cơ quan nữa. Rồi chuyện chị Minh vừa nghe tôlôfôn vừa để "ai ấy" ôm ngang người. Lại chuyện mấy anh thịt một con gà, ngày Tết lạc vào cơ quan. Rồi chuyện đồng chí Lãm với một cô Yến đã có chồng nào đó, câu chuyện kéo dài 3 năm nay rồi. Lại chuyện "nhảy đầm", và lén mang cả cái radiô của cơ quan đi một nơi nào đó để nhảy!

Vân vân, các thứ tội của một thứ tự do chủ nghĩa bệ rạc. Ghê nhất là ngay lúc cơ quan đang phát hiện và đấu tranh như thế, thì ở buồng bên, xảy ra một vụ khi gió. Số là chị Hoà nữ y tá đang ở đó, có một mình, thì ông Nam hành chính của Hội Nhạc sĩ sáng tác vừa hay đến đó, thấy chị có một mình, ở giữa gian buồng hiu quạnh, ông ta bèn giở ngay cái trò bóp vú! Chị vùng vằng. Ông ta bảo: im đi còn hơn, nói ra thì cả hai cùng tù!

Thật là ban ngày ban mặt. Một sự đêú táo tợn!

PhQuán Thụy An

PhQ không đến học Thụy An nữa. PhQ bảo: "Bây giờ bạn bè không biết thế nào! Tình thế này khó phân biệt quá!"

Xét lại

Mộng Lân bị quy là có khuynh hướng chủ nghĩa xét lại.

Anh đáp:

- Tôi chỉ có khuynh hướng hay kiểm điểm công tác mà thôi.

Báo chí không thấy hung như trước nữa. Những người đi học lớp đảng viên về đều dè dặt. ĐĐHung có vẻ bi, anh nói với cái *ton* buồn buồn, lời lẽ không còn như là nhỏ cái *morsures* như trước: "Chân lý tức là một sự thích hợp với khách quan!". VCao thì một mặt đi với lãnh đạo, một mặt vẫn đi với anh em, tuy dè dặt hơn. (Tại sao lại có cái chuyện: một bên lãnh đạo, một bên anh em?) Hoài Tuân Tưởng không hiểu thế nào. Hình như bão cũng không *toucher* họ nặng gì lắm. Có lẽ vết thương chỉ sày da, làm cho họ hăng tiết thêm lên, tuy bề ngoài dè dặt.

Một điều đáng mừng là: bọn kiểm chác xem chừng mặt mũi không có chiều hả hê. Ý như không có gì mà kiểm chác được! Nếu vậy tức là sự lãnh đạo đã có ý chuyển. Tôi thiết nghĩ, một sự lãnh đạo không làm hài lòng bọn cơ hội chủ nghĩa, đó tức là một sự lãnh đạo có cơ tốt, có thể tập hợp được những tài năng lương thiện.

Tôi cũng chẳng mong gì hơn một sự lãnh đạo như thế. Một không khí văn học trong sạch, ở đó sự sáng tạo chân thành được khuyến khích, sự kiểm chác bị ruồng rẫy không tha... Ít lâu nay, tôi thiếu sự lãnh đạo đó, và thêm không khí ấy, thêm đến khát khao.

Nếu rồi đây được như thế, tức là lãnh đạo sẽ thu được nhân tâm.

Còn như không được vậy, vẫn đi con đường cũ, dung túng bọn kiểm chác, thành kiến và ruồng rẫy người tài năng, thì nhất định là mầm lộn xộn vẫn còn, nhân tâm còn ly tán. Không người này thì cũng có kẻ khác đứng dậy phản đối. Biết trước là ai được?

Dù sao, tôi cũng mong lãnh đạo không lộn về con đường xấu hổ đó nữa.

27/2

[...]

THoài

Kinh nghiệm học tập, từ ngày mình vào Đảng, chưa có lớp nào dân chủ như lớp vừa rồi. Mình thống nhất về điểm chuyển lên xã hội chủ nghĩa, thì về mặt tư tưởng, nó có những chuyển biến cần phải có, mà mình chuyển không kịp.

Còn về mặt văn nghệ, đường lối nghệ thuật chủ nghĩa xét lại thì mình còn phải nghĩ thêm. Ở lớp học mình cũng đã có phát biểu. Bây giờ có cái anh nào nó xấu, nó lại nói thế nào, đến tai các ông ấy, các ông ấy lại bảo sao đi học về mà còn nói vậy.

Nhưng lớp học quả là không ép uổng. Chỉ có cái là có sao nhận vậy, chớ nhận liều, chớ đổ vấy. Và tuy không có chủ trương, song có lúc nó gần như CCRĐ, thì tùy từng anh, cái chất người của mình, lương tâm mình v.v...

Hoang mang

NgThLong khó chịu cái việc Nguyễn Xuân Sanh đổ vấy cho anh em. Tôi đang nói chuyện với anh, thì anh bảo:

- Tao lo lớp này, có người không được đi, thì rồi cái lúc đấu tranh tư tưởng nó khó mà rõ ra làm sao...

Mặt anh nó có cái gì làm sao ấy, gần như lo lắng, nhuộm buồn rầu! Tôi thấy nét mặt anh và giọng anh, nó có cái gì

làm tôi hiểu rằng "có người không được đi" kia, có lẽ là có tôi trong số. Tôi bảo:

- Ai đi học, ai ở nhà... thì cứ lương tâm cách mạng, lương tâm nghệ sĩ mà giữ chứ sao. Có sao nói vậy. Rồi tùy các ông ấy muốn xử sao thì xử.

Tôi ngừng một lát. Hai đứa im bật. Rồi tôi lại hỏi:

- Ai bảo cậu là có người không đi học?

- Ấy... mình cũng nghe thế!... Lớp này là Đảng mở cho đảng viên và quần chúng tốt của Đảng...

Nghe chữ quần chúng tốt, tôi im bật. Tức là tôi hiểu rằng B Tiến chẳng hạn là quần chúng tốt, vậy thì tôi là quần chúng xấu vậy.

Lát sau...

Tôi đi đái, gặp NgXSanh ở nhà tiêu. Sanh bảo:

- Thôi, khăn gói mà đi học... Độ một tháng.

Tôi dừng lại tiếp chuyện Sanh. Tôi nói: chưa nhận được giấy. Sanh nói:

- Ấy lớp trước cũng vậy, gần đến nơi mới đưa giấy.

Rồi Sanh nói: - Tôi cũng đi học lại. Bồi dưỡng tư tưởng mình cho chắc.

Xong hai người cùng đi đái. Câu chuyện có vậy, lúc tôi ra, gặp NTLong đứng giữa cầu thang, hỏi vọng xuống:

- Sanh nó bảo gì mà đấy?

- Bảo khăn gói đi học.

NgTLong lắc đầu cười:

- Giả vờ đấy! giả vờ!...

Anh đi lên. Tôi dắt xe đạp về. Nếu quả Sanh nó giả vờ, tức thị tôi không được đi học à?

Mà "không được đi học", bây giờ riêng trường hợp tôi nó có nghĩa là "bị coi là đối tượng".

Ông BTiến

(Cả PhQuán lẫn HTLinh kê)

Đâu trước Tết, một đêm liên hoan với đồng chí nước bạn (Vátzilép đạo diễn kịch - cái tên ghi đây không đảm bảo đúng -) thì lúc say rượu quá, BTiến mới giở những cái trò vè mà lính tây say thường giở ra đối với phụ nữ.

Tửu sắc mà lị. Đâu như ở câu lạc bộ quốc tế gì đó (không đảm bảo). Tức là nói nôm ra, là BTiến sử dụng hai bàn tay để lao động của mình, vào cái việc sờ mó, gõ gạc đàn bà con gái người ta.

Thế mới có cái câu: BTiến lộ nguyên hình!

Trước đây có chuyện Học Phi Trúc Quỳnh. Nay lại việc BTiến này nữa!

Thế ra cái loại ấy hay có cái loại việc ấy.

"Quý sự tầm quý nhân."

Phan Vũ

Vở ciné *Tiếng hát của biển* của PhVũ lại gặp khó khăn. Vì nhiệm vụ tiến lên xã hội chủ nghĩa nên còn phải xem xét lại.

PhVũ bảo: nếu không quay, tao sẽ không bị thiệt về nghệ thuật, nhưng thiệt hại to về kinh tế.

Mà kinh tế bây giờ lại còn đẹp hơn nghệ thuật lắm cơ chứ! PhVũ lại kể chuyện sáng mồng 1 Tết VCao đến thăm NĐThị, lúc về vợ hỏi mới lộ ra, nhưng vì có PhVũ ở đó,

nên VCao nói lảng ra rằng: "người ta đến thăm cả bọn hoạ ở đó, chứ riêng gì NĐThi". Song ông Thi không có nhà. PhVũ kết luận: "Sớm quá!"

PhCung

Tự dung học hành đến nơi mà Liên hiệp Hội lại cho PhCung nghỉ công tác. PhCung lo. Không hiểu sao. Có phải vì các ông ấy sợ mình ở đấy đâm lộ chuyện hay không? Hay là vì cái "giả vía", các ông ấy mới cho là mình là cái thằng mất dạy? Đã mất dạy thì thôi, không dạy cho nữa, để mà biết tay!

Tôi hỏi PhCung xem cái "giả vía" ấy có gì?

PhCung cười hì hì, kể lại:

- Cũng chả có gì hì... Có một chỗ mình bảo là cái *đảng mạ*, hì, nghĩa là cái thứ mạ, mình gọi là *đảng mạ*, dùng tiếng quê vậy cho nó vui, hì... Lại có chỗ mình định ca ngợi các đồng chí chuyên gia, thì mình cũng dùng tiếng quê, bảo là: "các ông ấy béo mà phương phi như Tây đoan", "cái đệm các ông ấy nằm mà bà con ta nằm thì ngủ không biết khi nào trở dậy được", hì... mình cứ nói tiếng quê vậy, để bà con nhân dân ta đọc cho nó vui... hì...

Tôi lo dựng tóc gáy:

- Anh viết thế mà bảo là tiếng quê! Anh có bị đánh mất xác cũng không oan...

Về sau tôi hỏi HTLinh. Linh bảo:

- Cái thằng, nó cứ có cái lối thế. Nó cho rằng viết phải đã cái gì một tí thì mới oai. Anh em khởi cười.

- Ai bảo nó thế?

- Ấy thế mới khi!... Nó cứ nghĩ như thế cơ chứ!

3/3 đến 14/4

Lớp nghiên cứu 2 văn kiện.

Một lớp học lộn đảo tất cả, từ con người mất, đến từng tế bào óc! Do đó mà rồi văn học chung cho đến cuộc đời riêng từng người cũng sẽ lộn đảo tung lên hết, từ nay trở về sau.

Từ chỗ khẳng định thế giới bây giờ là ở thời kỳ quá độ chủ nghĩa tư bản tiến sang chủ nghĩa xã hội, đến chỗ khẳng định được, ở nước ta 3 giai đoạn tiến lên chủ nghĩa xã hội đã bắt đầu từ ngày hoà bình, những nhận thức chính trị cơ bản và rất giản dị đó giúp cho mỗi người nhận thấy rõ vị trí của mình trong 3 năm qua đã đứng ở đâu, ủng hộ ai, phản đối cái gì?

Nhân văn Giai phẩm thế là đã đứng về phe tư bản chủ nghĩa, phản đối xã hội chủ nghĩa; hơn thế, lớp học trình bày sự thực, làm cho tất thảy đều thấy rõ chân tướng bọn cầm đầu NVGP, đó là một công ty phá hoại bao gồm những kẻ phản cách mạng, đưa là phần tử Quốc dân Đảng cũ (PhKhôi), đưa là mật thám trước (TDuy), đưa là tên bất mãn chống Đảng có lịch sử, đi đến chủ nghĩa *trotskisme* (Nguyễn Hữu Đang),... chúng ngoặc với bọn *trotskistes* Trương Tửu, TrầnĐThảo, và với bọn gián điệp vẫn liên lạc với Sainteny, là Thụy An.

Nhìn rõ được chân tướng những ông bạn quý của tôi đó rồi, tất nhiên chân tướng của tôi nó cũng phải lộ ra, không còn có thể che đậy được nữa. Nói thì giản đơn, song quá

trình tình ngộ của tôi nó đã là một kết quả hết sức là phải căng não ra, phải có sự trấn áp của khách quan, phải có bàn tay kiên quyết của chân lý cách mạng. Mà tư tưởng thù địch của tôi nó còn chống đánh kỳ cùng, giữ từng căn nhà, từng góc phố, khác gì một cuộc chiến đấu trong thành phố.

Tôi là cái gì?

Trước Cách mạng, tôi là một thứ hỗn lộn phản động của những tư tưởng tư sản địa chủ: hưởng lạc đến đòi truy, háam danh to đến bệnh "vĩ đại cuồng", vô chính phủ đến phá phách mọi trật tự, thoát ly đến rơi vào sinh hoạt sa đọa, và đi vào các trường phái nghệ thuật vị nghệ thuật, tượng trưng, lập thể, siêu thực... và vào triết học ru ngủ tối phản động của Bergson.

Trong Kháng chiến, con người phản động đó bị trấn áp, hoàn cảnh chiến tranh và chân lý vô sản đè cổ nó xuống, nạo rửa mới chỉ được một phần nào.

Trở về Hoà bình, nhân cơ hội cách mạng gặp khó khăn khắp thế giới và trong nước, lại gặp hoàn cảnh một thành phố "Mỹ hoá" như Hà Nội, tức thì con người phản động cũ của tôi nó lộn lại. Nó không hiện nguyên hình như cũ, mà khoác áo mới, những "chống công thức", "đi tìm cái mới", thực chất đó chỉ là cái vỏ che đậy cho cái ruột thối của chủ nghĩa xét lại và tư tưởng *trotskiste*. Con người phản cách mạng như thế phát triển với tốc độ "từ vì đạo", nó phá phách khi hung hãn khi tinh vi mọi cản trở, tức là mọi nguyên tắc và lý luận cách mạng, nó húc đầu bướng bỉnh và tàn nhẫn vào quy luật phát triển khách quan của

lịch sử. Nó đấu tranh ở bộ đội, ra *Giai phẩm mùa Xuân*, làm thơ phá hoại, đứng cùng hàng ngũ bọn NVGP, bắn lại cách mạng, bắn lại Đảng, trong khi Đảng vẫn giang lớn hai cánh tay kêu gọi nó lộn về, ngực Đảng hở, vô tình, bị viên đạn nhắm tâm nó bắn đến bị thương.

Không thể đếm hết những viên đạn ròng rã 3 năm qua tôi đã bắn vào Đảng, khi thẳng mặt, khi bắn sau lưng, lợi dụng tình thương của Đảng mà phản bội. Cứ thế, đối Đảng, đối nhân dân, đối bạn bè, đối gia đình, đối văn học, tôi đã gây biết bao tình tội, mà suốt một cuộc đời còn lại, làm việc và ăn năn hết lòng, cũng khó mà xóa đi cho hết.

Tôi đã tự lừa dối là một người có óc suy nghĩ độc lập. Song sự thực chúng tỏ tôi chỉ là một con rối mà những đường dây tư tưởng thù địch nó đã giật cho múa may tùy thích. Tôi đã tự lừa dối tôi là một *martyr* của Đảng quan liêu, song sự thực chúng tỏ đối Đảng, đối nhân dân tôi là một kẻ tội đồ mà dân ta, Đảng ta hãy còn chưa trừng trị.

Tôi đã tự lừa dối tôi là tôi đi một con đường cao quý, con đường chịu tội cho loài người (*chemin de calvaire*). Song sự thực chúng tỏ con đường tôi chỉ là con đường phản bội, con đường phá hoại như bản và tàn nhẫn.

Tôi đã tự lừa dối là tôi tử vì đạo vì mục đích đi tìm cái mới cho xã hội, cho văn học, cho con người. Song sự thực chúng tỏ tôi đã là đứa tay sai muốn chết cho bọn tư sản phản động, cho chủ nghĩa xét lại, cho tư tưởng *trotskiste*, và cho bọn đế quốc chúng đứng trên cao hết, chẳng ra một bức mạng nhện những tư tưởng hiểm nghèo và độc địa.

15/4

Báo Nhân dân với một sinh viên

Ở cuộc nói chuyện của nhà văn Liên Xô ra, tôi đi với TPhác.

TPhác thấy phen này là cả một sự đảo lộn trong cuộc đời. Tôi khuyên TPh nên nhân lúc này mà sống mạnh dạn hơn. Qua nhiều câu chuyện, TPh kể lại chuyện báo *Nhân dân* chữa cái bài do một sinh viên viết về TDần ăn cắp Maia. TPhác bảo: tay sinh viên đó là học trò Hữu Loan, kỳ này bị truy tợn, mới viết một bài gửi báo *ND*, đại ý chỉ có nói đến những *réminiscences* thơ Maia còn ở trong thơ TDần. Báo *ND* mới chữa và đặt tít thành: *ăn cắp thơ Maia*. Dưới lại thêm rằng, cả HCâm, LĐạt, HLoan v.v... cũng là bọn dùng thủ đoạn đánh cắp đó cả... Anh sinh viên kia hốt quá, đến phân minh báo *ND*, yêu cầu cải chính, không được, bèn đến xin lỗi HLoan, kể tình đầu như vậy. HLoan lại kể với TPhác, và dặn chớ nói với PhQuán, LĐạt, sợ nó bô bô nói đi.

Tôi nghe câu chuyện, cười xoà, nói:

- Kể ra, bọn mình còn vu cho Đảng những vố cay hơn, nên cũng không nên coi những chi tiết đó làm trọng nữa.

TPhác cũng gật đầu. Giá trước lớp học thì câu chuyện không thể có một cái kết luận vui vẻ như vậy được.

16/4

[...]

Đi đâu? Làm gì?

Vấn đề đặt ra với tôi là cái tạo lao động, nhưng tôi còn có một gia đình, cũng vấn đề ấy, nó bao hàm thêm một ý nữa: cái tạo lao động thế nào mà có thể đỡ dần thêm chút ít cho vợ con nữa.

Vợ yếu quá, đã mổ ruột, việc nặng không kham nổi; lại còn con nhỏ, vài tháng đã thêm một đứa, là 2, con trước con sau, vợ cứ xoay vào với chúng nó là đã đủ kiệt sức rồi. Nuôi con là một thứ lao động mệt nhọc bậc nhất trong các thứ lao động, chỉ có cái là nó không thể gọi là "lao động sản xuất", trừ phi muốn chơi chữ thì gọi vậy mới được mà thôi... Vậy lấy gì nuôi vợ con? Một gia đình 4 người, chỉ có tôi tương đối còn sức lao động, phải đóng vai lao động chính! Mà viết thì phải ách lại rồi, còn hai bàn tay vô nghề, đi học việc thì lương sẽ khoảng 2 vạn 7! Vợ thì biết làm y tá, khâu khâu bít tất, dệt một chút, máy chữ một chút v.v..., cũng muốn làm, mong làm, song không có việc; và nếu được việc thì phải nuôi người làm trông con, lỗ hà ra lỗ hồng, lại chỉ còn trông đọc vào lương tôi mà thôi.

Thật là khó. Tôi chưa biết tính sao? Cho nên bàn với vợ giả nốt cái nhà phố Trần Phú⁵³, một tháng thu được 6 vạn, tôi cũng bàn suông vậy, muốn từ bỏ cái nhục ăn bám đó

---

⁵³ Ngôi nhà ở phố Trần Phú (nay là Đại sứ quán CHLB Đức) nguyên là tài sản của gia đình bà Bùi Thị Ngọc Khuê, vợ Trần Dân. Bà Khuê giao ngôi nhà này cho Ủy ban Quản trị Tài sản của những người vắng mặt trông coi và sau này hiến cho chính phủ. Vợ chồng Trần Dân lúc đầu sống trong một căn nhà nhỏ ở phố Sinh Từ (nay là phố Nguyễn Khuyến), sau dọn về phố Vũ Lợi.

đi nữa mà không có lối cụ thể! Và lại giả nhà, phải giả cả tiền thu lợi suốt mấy năm qua, trên 2 triệu, thì lấy đâu ra? Mà vấn đề cải tạo lao động là một vấn đề khẩn thiết bức bách lắm rồi. Không thể dừng được. Tôi có cảm giác phải vượt qua một ngọn Hy Mã Lạp Sơn! Cuộc sống có những lúc thử thách con người ta một cách hết sức nghiêm nghị. Cuộc sống có khi buộc người ta phải sống cho ra sống. Tôi không muốn làm một kẻ hèn nhát. Cái sàng lớn của xã hội chủ nghĩa sàng không thương sót, tôi không muốn làm một kẻ bị sàng đi. Ôi chao, phải nhận chân một sự thật: lòng quyết tâm cải tạo xã hội chủ nghĩa của tôi nó còn ít tự giác quá. Nó còn như bị bó buộc. Cái mới chưa tin hoàn toàn, cái cũ chưa gột cho hết. Một con người thảm hại tột độ.

LĐCao và tình hình

Ban tối Lý Đăng Cao đến chơi, với một người nữa không giới thiệu tên, chỉ bảo là: "bạn"!

Vợ tôi sửa soạn đi Nam Định, đi đòi nợ lũ em gái, lấy dăm vạn tiêu xài. LĐCao có vẻ nghi, nói xa nói xôi rằng: không nên đi lại "khác quy luật", rằng bây giờ công an người ta phải theo dõi, v.v...

Tôi cười xoà. Một kẻ như tôi thì nhất cử nhất động, người ta đều có quyền đặt vấn đề cả. Tất nhiên.

Người bạn LĐCao còn khuyên tôi nên giữ gìn. Vì địch nó còn đang tung tin hoang mang ghê lắm: bắt người này, người kia tự vẫn v.v... Và có thể nó thủ tiêu tôi đi, hoặc

khieu khích quần chúng đánh tôi, hòng để bôi xấu chế độ ta.

Tôi nghe làm phải. Đó cũng là cái ý đã có lúc đến trong đầu óc tôi.

Hiện nay, Nguyễn Hữu Đang, Thụy An, Minh Đức đã bị bắt, chẳng bao lâu sẽ ra tòa. Báo chí vẫn tiếp tục diệt đánh *Nhân văn*, một chiến dịch cần thiết, (mà trước kia tôi lại cho là một sự bom phồng chế tạo!) - Bộ 6 *Giai phẩm mùa Xuân*⁵⁴ đã bùng tha nhau ra. Bọn NVGP cũng ôrovoa nhau hết. Sĩ Ngọc (theo lời Văn Giáo) đóng kín cửa, miễn tiếp khách!

Bản thân tôi, do chỗ đã tự giác đình bản tư tưởng thù địch (phải nói là một thứ tự giác kết quả của áp lực khách quan!) nên về mọi mặt khác, tôi cũng đình bản cả giao du, đình bản cả việc viết lách! Có cái thú là: đình bản những *idées noires*, đình bản luồng cảm nghĩ bi thảm cũ! Tự dung, tôi cảm thấy có cái gì đã nói ra quanh tôi: đất đai cho tôi sống nó rộng thêm nhiều, rất nhiều! Vòng vây do tôi tự tạo nó ra, nay hầu như đã giải toả đi, còn lại ít nhiều cũng chỉ là trong phạm vi sự cảnh giác cách mạng cần thiết mà thôi.

Có nên đi gặp những đồng chí lãnh đạo, để hỏi những việc cần phải làm không? Đi thì lại sợ bị hiểu lầm. Nhưng nếu ngồi nhà, tiêu cực đọi, có khi còn bị hiểu lầm hơn gấp

---

⁵⁴ Bộ 6 này gồm: Hoàng Cầm, Văn Cao, Lê Đạt, Trần Dần, Sĩ Ngọc, Tử Phác.

bội: Người ta dễ hiểu những biểu hiện tích cực, hơn là những biểu hiện giấu ngấm, tiêu cực.

19/4

Tình hình

Lớp học đảng viên trước Tết, lớp 304 cán bộ văn nghệ văn hoá, nghiên cứu 2 văn kiện đã bế mạc rồi. Đó là 2 lớp đấu tranh tư tưởng.

Hiện nay cuộc đấu tranh đang chuyển sang một bước cao hơn: đấu tranh chính trị. Bọn Đàng - Minh Đức - Thụy An, thân thì bị cầm tù, tội ác thì đem bêu đầu trên báo chí. Vai trò của bọn chúng trong các vụ phá hoại 3 năm qua đang được vạch trần, mà mới chỉ vạch về mặt hành động, còn mặt bùa mê tư tưởng thì chưa vạch.

PhKhôi thì đóng cửa, nằm khàn, không đọc báo, tức là trốn cuộc đấu tranh, chỉ đọc các truyện và sách vớ vẩn giải trí. TTửu, TĐThảo làm gì?

Còn bọn loại B chúng tôi hiện ra sao? Làm gì?

TD, HC, LĐ đang tiếp tục kiểm thảo ở cơ quan (lớp học 10 ngày) cùng với những QDũng, TrLVăn, ThChâu, HPhương, YLan, NgThLong v.v... Chúng tôi đi sâu vào kiểm điểm sáng tác hơn nữa. Kiểm điểm sáng tác cho sâu mới thật là khó sao! Cứ như phải rút bỏ một mảng thịt của mình, cứ như ly dị một người yêu. LĐạt được mình nhắc cái *Cha tôi (Mon père)* thì cười, và rồi cũng đành hạ bút mà

hạ thủ nó cho rồi. Bản thân tôi mới tiếc cái *Việt Bắc*⁵⁵ làm sao chứ!

QDũng thì thú thực là: ở lớp học nói chữ phản động không sao, bây giờ đặt cho mình chữ ấy, nó cứ thế nào ấy! Anh ta kêu: trưa nay vợ cãi nhau với một anh hàng xóm về chuyện cống rãnh vó vắn, mà anh kia thì hoàn toàn là trái rồi, thế mà QDũng không giám nói gì. Hì! Vì cái thằng cha ấy nó chả xem báo nhiều, lỡ ra cãi nhau với nó, nó lại chửi móc phản động này nọ thì khổ! Lát sau QDũng lại kể chuyện ấy một lần nữa, và nói thêm: nếu nó làm quá mình sẽ đưa ra công an.

NgThLong thì cứ thắc mắc về những hiện tượng phát hiện sai, như cái bếp điện Thụy An cho, như chuyện LĐ, TDần đi lại tụ tập ở nhà anh ta! V.v... Làm gì có?

Không hiểu VCao, ĐĐHung, TPhác nay ra sao? Đôi lúc qua nhà VCao nghe thấy tiếng đàn, chắc anh bạn buồn lắm đấy. Vì anh mất cái vương quốc rộn rịp của anh rồi! Anh như người còn lại một mình trên một căn nhà cháy, ôm lấy một cái cột than, trong khi mọi người đã đi hết cả rồi! Khổ thân anh chẳng!

LĐạt nhìn xa

Chết vẫn chưa chừa cái lối lý luận suy diễn vó vắn, LĐ nói: "Trước kia giáo điều chả là một sự cản trở, người ta chống lại, quá đi thành ra xét lại! Bây giờ đánh xét lại là

---

⁵⁵ Gọi tắt trường ca *Đi! Đâu Việt Bắc!* của Trần Dần (tức *Bài thơ Việt Bắc*), trong đó có chương *Hãy đi mãi*.

đúng rồi, nhưng nhất định chủ nghĩa giáo điều sẽ nhân cơ hội này mà ngóc dậy. *Contrepoids* mà! Sẽ giáo điều một thời kỳ lâu. Cho đến khi chủ nghĩa xét lại đã thành một vấn đề lịch sử thì người ta lại sẽ thấy chủ nghĩa giáo điều là một cản trở cần phải chống nó! Đúng như thế đấy!"

Dạo này anh chàng "nhũn" tợn! Anh ta cứ bầu mình lên làm "ông anh tư tưởng" của anh ta! Có bao giờ anh ta chịu cái nước đàn em một cách thực sự như bây giờ đâu?

PhQuán kể

Hôm bế mạc lớp học, các tổ trưởng họp bàn xem nên cho ai phát biểu. Rất là gay.

Có người nêu: không nên cho *Nhân văn* nói! Xong bàn đi bàn lại, thấy rằng lớp học là lớp học chung cả, thì nên để cho họ phát biểu, mới là có kết quả chứ.

Nhưng rồi lại bàn: chọn ai? Bàn mãi, rồi quyết định là chọn: 1) TDần (vì đầu số loại B) 2) PhQuán (vì là một anh bị ảnh hưởng).

Nhưng rồi lại sợ nó nói bố láo câu gì, cuối lớp rồi, thì phiền. Xong bàn là: cho nó viết ra, thông qua trước xem có được không hãy.

Nhưng rồi lại sợ nó lên nó nói mồm thêm ra ngoài cái đã viết. Xong bàn là: gài người bên cạnh, gài người thật cứng, để lỡ ra nó có nói gì láo thì còn đập lại được!

Nhưng rồi TD, PhQ phát biểu, cũng đường được cả thôi. Kể ra thì khách quan cũng có cái quyền cảnh giác như thế, vì chủ quan tôi và bè lũ, mấy năm qua đã tỏ ra là một lũ người bất trắc, không thể nào có thể dễ tin ngay được!

22/4

Dọn nhà

Liên hiệp Hội dọn sang 51 Trần Hưng Đạo, ở kề với Hội Nhà văn: giải quyết vậy có lợi cho sự đoàn kết và sự chặt chẽ của lãnh đạo.

Chỉ phải cái là hơi chặt, dù rằng bộ phận xuất bản HNV dọn sang 10 Nguyễn Thượng Hiền.

Bầy đoàn thê từ lếch thếch đi. Bà Giáo thì đi đê, ai dọn hộ buồng? Còn Quang thì đã bị toà án bắt từ một tháng nay, vì cái tội làm loạn đạo đức cơ quan lên, ngót nửa năm nay. Lần này, PhKhôi không còn chây buống được nữa, phải bỏ cái buồng ở Hội Nhà văn, di sang Nguyễn Thượng Hiền, dịp này chắc lão ta lại tức cảnh nên vài câu thơ ai oán!

26/4

Tôi quan liêu

Tôi vẫn thường tự coi là một người đứng ở mũi nhọn chống quan liêu, song đối phe cánh tôi, tôi đã quan liêu hết chỗ nói, dù rằng quan liêu này có nghĩa khác.

Rất nhiều việc tôi không biết. Chân tướng từng người chẳng rõ, cũng như không rõ những việc họ đã làm.

Lê Đại Thanh

Một anh rề rà, háo danh và dâm dục đến bi ối.

Anh ta vốn bất tài, năm chục tuổi đầu chưa có chỗ ngồi trong văn nghệ, không biết oán ai, bèn oán lãnh đạo. Đi

với *Nhân văn* thì cũng bị khinh, nhưng cứ đi, làm một tên chạy cò. Còn kiểm chác được tí tình. Anh ta đem cái "oai" ấy về Hải Phòng, hòng kiểm, ăn nói, lên mặt. Đúng là một tên tướng Tàu chạy hiệu.

[...]

Xun xoe.

Kiểm chác.

Người tuyên truyền độc nhất cho LĐại Thanh là: chính LĐThanh! Mà lại tuyên truyền một cách rẻ tiền, cố đấm, giả dụ: "Mình ở Ban NCST", - "Ban NCST là Ban quan trọng nhất của HNV, mọi việc từ đó mà ra cả!"

Lâu lâu, anh ta sợ người ta quên mình đi, thì anh ta lại vẽ vờ ra một công tác nào đó, vụn vặt mà anh biết rằng không ai thèm làm, người ta sẵn sàng bố thí cho anh, để anh dựa vào đó mà kiểm chác chút đỉnh. Giả dụ anh đề ra: "Chúng ta còn ít chú ý cải lương quá! Anh em cải lương người ta thối mắc." Thế là người ta cho anh đi làm (...) cải lương! Một dịp để cho anh lặn vào cái giới đó, huyênh hoang. [...]

Buổi kỷ niệm Nguyễn Du, anh ta tranh lấy cái việc đọc bài *Văn tế thập loại chúng sinh*, cái giọng thầy cúng hạng bét của tướng Tàu LĐThanh là một sự thất bại thảm hại, song không sao, miễn là có chấm mút!

Bản "thú tội" của LĐThanh quanh co, chỉ nói có háo danh và hủ hoá (mà nói cũng qua loa bề ngoài), còn tư tưởng chính trị, quan điểm nghệ thuật thì giấu quách đi cả!

Thanh Châu

Một nhà văn già tuổi, không già tài và bất mãn. Anh ta luôn thèm thường ti tiện, thèm ăn, thèm uống, thèm danh vị. Một tuần lễ mà anh không được ai mời đi ăn, có tí thịt vào mồm, thì tuần ấy vợ con mất nhò!

Lúc nào anh ta cũng bám lấy việc "viết đã hơn 20 năm nay!". Lên xuống cái cầu thang gác, cũng là "lên xuống đã hơn 20 năm nay!". Một con người tự huyễn hoặc một cách kỳ dị. "Mình viết ngày xưa kém gì Nguyễn Tuân!". Lại so độ với NgTuân cơ chứ! Ếch so với bò! Anh đã đổ cho Đảng rằng Đảng đã bạc đãi sự bất tài của anh, không cho sự bất tài của anh được nảy nở! Anh ta đổ cho vợ, làm như rằng vợ anh là người đã làm cho anh trở nên một kẻ bất tài! Anh ta lại đổ cho cả "bọn trẻ" nữa, khổ chưa, làm như rằng cuộc đời tiến lên nó là nguyên nhân của sự trì trệ của anh. Một người như thế là người có thể "mua đi, bán lại" được, chẳng khó khăn gì.

Nên Thụy An nó đã mua được anh, chẳng tốn kém gì, bằng một cái giá hết sức rẻ mạt.

Người ta thấy anh chàng luôn luôn có mặt tại nhà Thụy An, châu chực đó, đợi những miếng quà tám bánh, mẹt bún sườn ban sáng, hoặc cốc cà phê, điều thuốc lá... Cái lối che tàn của văn nghệ sĩ xưa xưa. [...]

KLân gọi anh là "người kiếm chác la liếm", đúng! Anh ta chẳng biết chê cái gì hết, đến nước anh đã quên cả cái tư cách, sự biết xấu hổ của một con người tầm thường, dù rằng anh còn cố đập điệm cho nó bằng một lượt vải the tòi tàn và rách hờ.

TrLêVăn

Một người có mặt ở tất cả mọi tổ chức chống đối (*Nhân văn, Giai phẩm, Đất mới, Sách Tết, Chủ nhật Vui, Nhóm Thơ Đường...*) mà bộ diện vẫn có vẻ "ôn hoà"!

Một người mà bọn phá hoại mỗi ngày một tín nhiệm thêm lên; đồng thời địa vị anh trong tổ chức cách mạng HNV cũng mỗi ngày mỗi được tín nhiệm.

Chất anh là chất đồ Nho... Sự chống đối nó bền, nó dai, nó lại được đẩy điệm dưới một cái hình thức nhu mì, hoà nhã.

Trước kia, trong cái nhóm 5 người TrLêVăn, QDũng, Thanh Châu, Hữu Loan, Lê Đại Thanh, tôi với Lê Đạt vẫn thường khen TrLêVăn là "tiến bộ nhất", chính vì chất hiểm đó của anh.

NHĐang, PhKhôi, TĐThảo... đều *apprécier* anh... Tại sao TĐThảo hay lui tới TrLêVăn? - Chính vì hẳn người thấy ở anh cái chất ấy, hẳn tin anh, mà đồng thời đối cách mạng, anh chưa bị lộ mặt như bọn tôi!

Chất chống đối của anh, nó ngoan cố, với màu sắc phong kiến: cái tiết tháo phản động của một anh đồ Nho chống cách mạng! Ví dụ hồi "giải toả", tôi có nói với anh: "có thể ta nên tự phê bình công khai, chưa biết chừng!". Anh ta cười: "Anh khuyên gì? Khuyên người ta đầu hàng!"

Quê Tú Xương. Yêu Tự lực Văn đoàn. Kháng chiến vớ vẫn chạy quanh các cơ quan, coi Kháng chiến là một sự "nhiều nhượng", "loạn lạc"! LêĐThanh đi với bộ đội, xộc xệch, gặp TrLêVăn, Văn tặng ngay hai câu thơ:

Dưới chân anh thắt đôi giầy rút

Trên cổ anh đeo một chiếc quần!

TrLêVăn với nhóm 5 người của anh có cái lối "Nhân văn mồm". Tức là ngồi và kể, xuất bản bằng mồm, giả dụ kể chuyện: có một anh vì nghèo quá, đầu mới đội mũ nan vành to. Quần thì tiết kiệm, cắt ngắn và hẹp như ống túp. Thế là anh ta bị coi oan là một cao bồi!

Rồi thì khúc khích cười với nhau.

Về nhân, gần như Thanh Châu.

Quang Dũng

Trước là một người trong Việt Nam Quang phục Hội, năm 44 bị lộ, trốn sang Vân Nam, công tác ở các trạm biên giới. Nửa năm chơi với Nguyễn Tường Tam. Ngay cái tên Quang Dũng cũng tỏ rõ cái ảnh hưởng đó.

Anh sống với hiện tại cách mạng lạc lõng, bơ vơ, đầu quay về cái cũ, nhớ thương, nuối tiếc đến hẳn học với cách mạng.

Hay đi tìm những cảnh tịch mịch ngòi hoài cổ. Thương xót nước Việt Nam cũ "hiền lành", "êm ả", thương tiếc quê hương nặng "thuần phong mỹ tục" trước, mà anh cho rằng CCRĐ và cách mạng đã cướp mất của anh rồi! Anh chán cái thời thế nhiều "biến thiên", lộn đảo tất cả như nay! Thơ ca anh toàn là những cái gì xót xa, hẻo lánh, suy sụp, "quán nước bên đường", "cô hàng xén". Anh là tiếng than của sự tàn lụi, giọt lệ của quá khứ, tiếng khóc của những chế độ đã qua; anh là một tiếng thở dài, lúc nào cũng ngòi lù lù bên cuộc đời cách mạng.

Bản chất phản cách mạng như thế khác lối *trotskiste* hùng hổ. *Trotskiste* khoác áo cách mạng để phản cách mạng, còn lừa bịp được một số trí thức, văn nghệ sĩ, đó là lối phản cách mạng "hợp thời trang" nhất! Còn lối phản cách mạng của QDũng là một lối quá lỗi thời, tự nó có một cái chất thất vọng, tuyệt vọng, ai oán, mà QDũng lại tự dối mình là "tính tôi tiêu cực,... do dự..." Anh ta sống quá cách biệt với xã hội cách mạng, lúc nào cũng hoảng hốt, lo sợ. Anh ta sợ công an đến thành *panique*, cho con quét đường từ nhà, ở đầu phố Lý Thường Kiệt, quét đến tận toà án, cốt chi để lấy lòng công an!

Sự tấn công mạnh mẽ nhất của QDũng vào cách mạng là: than vãn, u hoài, và ba lon.

Xiếc khi là cả một sự thảm thương ngậm ngùi cho thân thể mình. Cái vai con khi kia, là kết thúc của cái kiếp con người! Nó còn bệ rạc hơn cái *Tây Tiến* người đi không mọc tóc, khí thế đoàn quân giống như một lũ chinh phu Quốc dân Đảng! Anh ta còn dự viết những "con chó có nghĩa của người ăn mày thời xưa", hay "cảnh đêm ở nhà ga, có một số những người bán lạc rang với tấm quất ế, gặp nhau"!

Chơi với TrLêVăn, đêm khuya, hai anh cứ đi xe mãi, tiễn Văn tận nhà, xong Văn lại tiễn Dũng lộn về nhà Dũng, rồi Dũng lại tiễn Văn lộn lại..., cứ vậy mãi không dứt ra được, một cái thú tình bạn và hai cuộc đòi chán mùa ra không có lối thoát!

Anh vác chai đi mua nước mắm, vác củi cho vợ, trông khô sò, "bêu rêu" chính phủ làm sao ấy.

Một buổi chiều, đứng ở góc HNV nhìn ra trời gió mà nói: Napoléon ở đảo St. Hélène. (Kháng Chiến trước anh có vẽ: Từ Hải chết đứng!) (Quốc dân Đảng = Quang Dũng đây – NHĐang -)

Tôi có cảm giác, chính Quang Dũng là hiện thân *Tiếng sáo tiền kiếp*⁵⁶, ai oán và bám riết mãi lấy cuộc đời cách mạng hiện nay!

29/4

Phùng Cung

- Nhục lắm. Mẹ nó. Mình xin về nhà có được không nhi? Mẹ nó. Có những thằng nó không bằng một thằng đồ gàn phong kiến nữa! PhKhôi chẳng hạn. Hấn cho vợ hấn gặp tôi, nhấn rằng: "Tôi đã nói gì với anh, anh cứ tố ra hết đi. Vì tôi thì già rồi, mà anh thì còn trẻ!" Mẹ nó, nhục quá. Anh bảo nên thế nào? Có nên xin ra biên chế không?

Tôi nhìn PhCung, ái ngại cho anh quá. Đâu như trong khi học tập, anh ta "hỗn" quá, bị đuổi khỏi lớp làm sao ấy... Tôi khuyên anh, rằng nên đầu hàng đi; rằng chỉ có một con đường, "họ" là chân lý, mình đầu hàng, là phải; rằng không nên xin ra biên chế, lúc này việc ấy có thể là một sự tiến công của tư tưởng thù địch; rằng không nên coi là nhục, oan ức gì nữa, mà cứ nghĩ lại xem tổng cộng cái bỏ chữ mình đã chửi vào lãnh đạo nó to như thế nào, còn oan và nhục gì nữa?

---

⁵⁶ Tác phẩm của Trần Duy

PhCung xem ý không thông gì lắm. Tôi thấy khở! Một con người có cái gan "tử vì đạo" là PhCung, than ôi, cái đạo anh định chết vì nó chính là cái đạo phân cách mạng, sao mà anh chưa tỉnh ngộ ra hử anh?

VCao

Ít ngày trước qua nhà VCao, dưới thấy vắng xe đạp, trên gác thì buông ra những nốt đàn, nó loi boi và lẩn lóc lỏng chỏng trong bầu không, tôi tự dung cứ nghĩ đến một cái miếu hoang, nghĩ đến nét mặt râu rĩ của người nghệ sĩ "tiên chi" đó. Và nghĩ đến cái đại dương cầm VCao đã tự hào tuyên bố rằng: nó sẽ là một vật quý viện bảo tàng, vì có bàn tay VCao đã đặt trên *clavier* đó!

Cách đây vài ngày, ở cơ quan về, buổi sáng, tôi thấy nhà VCao mở rộng cửa, có một cái thang bắc từ gác anh xuống dưới đất, bên hè có một cái xe bò to nằm chờ, nhìn lên trên, thấy mấy người ra vào cầm dây, xem hướng, chỉ chỉ, bàn tán nhau: họ đang tính cách giồng cái đại dương cầm xuống, chở đi!...

Chắc không phải là chở đi để đặt vào viện bảo tàng.

NHĐang kêu oan

Lê Đạt kể. Đạt gặp công an, về việc phát hiện thêm về Đàng và Thụy An. Đồng chí công an cho biết: ThAn hẳn đã nhận là *haute police* của địch.

Còn Đàng thì hẳn cũng nhận là hẳn có âm mưu lật đổ Trung ương, bằng phương pháp hoà bình. Về vấn đề tổ chức đảng phái chính trị, hẳn khai là chưa có.

Xong hấn lại kêu oan! Rằng: báo chí cứ bảo hấn là đầu sỏ, oan hấn quá; sự thực, đầu sỏ là bộ ba Đàng, Đạt, Cầm, chứ không riêng gì hấn! Về nội dung số 6⁵⁷, hấn khai có bàn với Đạt và Cầm. Hấn còn khai có bàn với Đạt và Cầm sẽ ra những số đặc biệt về CCRĐ, về công thương nữa.

Theo Đạt nói thì: HCầm cũng biết nội dung số 6 thật, chỉ có cái là bây giờ cu cậu chối! Còn những số đặc biệt về CCRĐ, công thương, thì Đàng hấn chưa hề bàn với ai sỏ!

2/5

Hoàng Tố Nguyên

Bố lái xe cho nhà Gannay, giám đốc nhà băng Đông Dương.

Gannay là người Do Thái, từ thư ký quèn mà leo đến chức giám đốc. Hấn già rồi mà không vợ không con, thường có tật kê gian. Hấn hay có lối "bố thí", người nghèo đợi hấn ở cửa nhà băng, nộp đơn xin, có người được hấn cho hàng 100 \$, 200 \$ về làm ma. Hoặc gặp người tàn tật đi ăn xin, hấn gọi vào hỏi han và cho công việc, tỷ như xén cây hay quét vườn trong nhà hấn, dĩ nhiên là tiền công rất rẻ, mà người kia không hề dám bao giờ mở mồm nài xin, vì cái lễ đã hàm ơn hấn!

HTNguyên liệt chân từ khi mới đẻ. Bố Nguyên đánh mẹ Nguyên, ngày 1, 2 trận, chẳng mấy ngày không. Gannay bảo bố Nguyên cho Nguyên cho hấn, làm con nuôi, song

---

⁵⁷ *Nhân văn* số 6 (số cuối cùng) đã in nhưng không được phát hành.

bố Nguyên không nghe. Sau bố Ng. bỏ mẹ Ng., người mẹ đó lên núi tu Phật. Ng. cũng theo mẹ, song người mẹ bị bọn sinh viên lưu manh nó gạ gẫm, không tu được, bỏ chùa, sau đi tái giá. Từ đó Gannay nuôi Nguyên, cho đi học vẽ.

Nguyên có tính lưu manh. Ăn nói và hành động hung hăng. Mở mồm là chửi "Bố nó", "Đánh bể sọ thằng LQKỳ đi!", anh ta lại dựa vào cái chân tàn tật của mình: "Thách đũa nào dám mó vào cái thằng Nguyên què này!" Rồi thì dọa hành hung: "Nếu thằng LQKỳ mà ngồi chủ tịch đoàn thì thằng Nguyên này sẽ đâm cho nó vài nhát, rồi muốn đi tù thì đi!"

Trong văn học, Nguyên có cái lối làm ăn quay quắt. Anh tự xưng rất lố là nhà thơ Nam bộ số 1. Hồi *Nhân văn*, anh đưa cho NV một bài thơ thật tốt, tính toán rằng, đăng ở NV bài thơ tốt ấy lãnh đạo cũng không thể nói gì anh hết, ngược lại lãnh đạo sẽ sợ mất anh, phải tranh thủ anh, thì anh sẽ dễ bề yêu sách lãnh đạo! THữu thì anh vẫn chửi, nhưng anh làm thơ thì ca tụng: "Lời anh THữu nói ban chiều!"

Đến việc lấy vợ cũng kỳ quặc! Nguyên với Thanh Bình cùng nhằm một đám ở Hải Phòng. Hai anh giao hẹn với nhau: bây giờ hai thằng cùng đến hỏi, cấm tuyệt không thằng nào được nói xấu thằng nào, và lần nào đến chơi với cô ấy thì cấm được cất lên đến một mình, phải hai thằng cùng đi!

Đối bạn bè, Nguyên cũng giao du theo kiểu du thực, thằng nọ chết vì thằng kia được! Nhưng, hề xảy ra sự gì Nguyên

không bằng lòng, thì anh giở mặt ngay, như giở tay. Hôm trước, anh cãi nhau với HgTấn về chuyện không cho mượn quần áo cưới, tức thì hôm sau, vào lớp học, anh "tồ" HgTấn về mọi thứ chuyện, đâu đó anh cũng móc ra! Nhà vợ anh, trước kia anh "hữu khuynh", lấy lòng hết sức, nhưng rồi nhùng nhằng chưa cho cưới, thế là anh quay lại, định là "đem ra toà án kiện!". *Nhân văn* trước đối anh, chơi bời thân thiện, đến trước lớp học, anh ùng ùng giở mặt, "nổi lập trường" lên một cách bất thành linh, chửi bới đến mức không còn ai hiểu ra sao nữa!

Lá mặt lá trái, quay quắt, cái chất lưu manh là một cái chất khó cải tạo bậc nhất. Vì nó không có lý luận, không có lý tưởng, không có tin ở cái chính nghĩa nào hết, nó chỉ có mỗi nó làm mục đích mà thôi.

7/5

Kiểm thảo sáng tác

Đảng đoàn HNV để cả một tuần này, để cho *Nhân văn* viết lại cái phần kiểm thảo sáng tác! Theo như đồng chí NXSanh nói, thì tuần trước, phần đó viết chưa sâu, vì thiếu thời giờ, thì tuần này viết lại cho kỹ. Mà phải viết sao cho có thể dùng in công khai được.

Sau khi mọi người đã nộp cái của quốc cấm, nghĩa là cả một đồng những *Nhân văn Giai phẩm* rồi, thì tập trung cả ở một phòng, viết kiểm thảo.

HTNguyễn thì cứ thắc mắc: Sáng tác mình, bảo là khuyết điểm tiểu tư sản, giả tạo gì đó thì có, chứ còn đánh đấm phản động gì thì thiệt là hồng có!

QDũng cũng không nhận thấy tư tưởng phản động đánh đấm gì trong tác phẩm. Anh chàng vẫn cái điệu pha trò kiểu Sạclô, tiếng cười đồng nghĩa với tiếng thờ dài. Chẳng hạn "Là người rõ ràng mà hoá ra là *élément!* *Élément Nhân vãn!* Phần tử *Nhân vãn* mà lị! Hi hi (khe khê)".

Cụ Đại thì muốn được nói chuyện một chút: "Hàng mấy tháng rồi chưa được nói chuyện với nhau, thèm hẳn đi chứ lị!"

Anh nào anh nấy lặn vào viết. Lắm hình dung từ, lắm tiếng tự phê dao búa! Ví dụ Lê Đạt, có mỗi câu mở đầu bài *Mấy người tự tử* là câu "Nhân đọc báo *Nhân dân* số 822"⁵⁸, mà Lê Đạt lại tự phê là: "đó là một âm mưu của tôi dùng Đảng để đánh Đảng!"... Nghe mà khó tin thay! Mỗi ngày anh chàng lại có vẻ xích lại gần giống "Thiền Quang"!

H.Câm tự phê cũng góm, đúng là bác phó vữa, rất nhiều chữ nghĩa trang kim lóng lánh. Nào: dán nhãn hiệu dân tộc, nào: thuốc độc tắm đường, nào: bôi đen bọc giấy bóng kính v.v...

Tôi cũng không kém. Bao nhiêu hình dung từ phản cách mạng, phản động, phản Đảng, phản bội, chống chế độ, xét lại, tò-rốt-kít. Không còn thiếu chữ gì. Giặc-bút, viên đạn xét lại, mũi tên độc địa của chủ nghĩa cá nhân đòi trụ, chủ nghĩa vô chính phủ và đầu óc làm phản v.v..., tôi sáng tác thêm nhiều chữ nữa để mà miêu tả chân tướng mình, cho nó hết lòng một thể.

---

⁵⁸ Bài thơ *Chuyện mấy người tự tử* của Lê Đạt

Chắc các đồng chí lãnh đạo đọc một loạt kiểm thảo bọn tôi lần này thì phải bật cười lắm đấy! "Trước kia thì nói nhẹ chúng cũng không nghe. Bây giờ thì chúng lại còn tự sỉ vả gặp triệu lần sự phê bình của lãnh đạo!"

Attention!

- TrLêVăn bệnh vực *auto-suggestion* là khoa học. Anh bảo: đó là phương pháp của Couet. Rất giản dị. Mỗi tối đi ngủ, thì mình tự nhắc mình 20 lần rằng "*je suis meilleur à tout point de vue*". *Attention!*

- LĐạt say sưa kể và bệnh vực E. Triolet về lời phát biểu mới đây của bà. E.T. nói: làm *avant-garde* thời nào cũng khó, phải trải qua bị chà đạp, đến *moderne*, đến trở thành *classique*! Nhưng thời nay làm *avant-garde* càng khó! Vì người ta sẽ bảo anh hoặc chống *réalisme socialiste*, hoặc *conformiste* vân vân! Rồi E.T. nói: *réalisme socialiste* chỉ là *l'angle de vue*, không phải là một phương pháp! LĐạt tán thành quan điểm này.

Tôi tranh luận với Đạt, chưa ngã ngũ. Lời đi tiếng lại, Đạt hỏi tôi: "Có chủ nghĩa Staline không?" Đạt nói: "Văn nghệ phục vụ chính trị có phải là *caractère spécifique* của văn nghệ đâu, vì ngành nào, kinh tế, giáo dục v.v... chả đều phục vụ chính trị cả!" Đạt nói nếu hiện thực là phương pháp thì bỏ lắm!

"Bây giờ khó lắm!"

Tôi cũng nghĩ: quá là khó!

Vì cứ lý luận của E.T. thì bản thân nó là một con dao hai lưỡi! Ai chả nhận mình là *avant-garde* được?

Ngoài ra, còn nhiều chỗ quyết đoán. Sao lại bảo làm *avant-garde* thời nay khó hơn xưa? Sao lại bảo chỉ là *l'angle de vue*?

Tôi chưa được đọc nguyên văn, mới nghe mồm LĐạt. *Attention!*

- HCầm kể, có một học sinh gặp Cầm, nói đại ý rằng: ừ thì các anh ấy thuốc phiện, đồi trụy, v.v... nhưng sáng tác hay; bây giờ chuyển thì thử sáng tác xem có hay hơn trước không?

Chắc anh học sinh đó là một thứ *adepte entête* của *Nhân văn*, của tư tưởng tiêu tư sản mà thôi. *Attention!*

12/5

PhQuán

Lâu lắm cu cậu lại mò đến mình! Sau lớp học, cu cậu về nhà, nghĩ quanh nghĩ quẩn ra sao, bây giờ thấy cu cậu phản ứng!

Quán kêu nhiều nhất về việc "báo chí nó đánh mạnh quá"! Không riêng báo, mà những báo cáo mồm mới ghê hơn gấp vạn. Nào báo PhQ đã hủ hoá với ThAn mấy lần! Nào nói sai cả hiện tượng đi, ví dụ TTừu nó nói trí thức là viên ngọc, thì lại nói rằng TTừu nó kích PhQuán là viên ngọc! Hoặc nói rằng TĐThảo nó bảo PhQuán trả lời báo *Nhân dân* về bài *Nói thật*, thì theo Quán nói, "thế là oan nó", vì ý định ấy là "do mình"!

Ngoài ra, Quán còn kêu là do không khí và áp lực lớp học, nên Quán bốc. Ví dụ, đi tu đạo Ấn Độ, thì mình nghĩ rằng,

"các anh, ai cũng có chỗ bi quan, đi xem bói", mà bản thân mình chả lẽ không có gì, mới bịa ra cái việc tu đạo ấy!

Lại như việc "cầm cờ đi biểu tình" Quán cũng bảo là "mình nói vậy cho nó oai"! Chứ chả lẽ không có gì?

Và bây giờ thì Quán nhận định là: "mình chỉ có cái kiêu ngạo vói lại vô kỷ luật! Có vậy thôi"! Lại sụt mức đến thế nữa cơ chứ! Quán có vẻ chán nản lắm: "Không bao giờ lấy lại được"! Quán kêu là Quán ở một xóm lao động (Vân Hồ) mà người ta không muốn nấu cơm cho tên phản động PhQuán ăn nữa cơ chứ! Tôi nghe lạ tai, không tin, bèn hỏi:

- Thế bây giờ cậu ở đâu?

- Ở... Quán đáp... vẫn ở Vân Hồ...

Tôi cười, không muốn lật tẩy cu cậu: thế nghĩa là, ở Vân Hồ vẫn ở được, tất nhiên vẫn phải có ăn chứ lị!

PhQuán lại kêu nhiều về việc đăng "Lời thú tội bước đầu" của PhQ ở tạp chí *Văn nghệ* số 12. Sao lại thú tội, tự kiểm thảo chứ! Sao lại bước đầu? Sao lại không hỏi ý kiến mình? Thế mà bảo rằng "không nói ra ngoài mọi việc của lớp học", mà bây giờ lại đăng cả lên vậy! Vân vân...

Tình hình

Cuộc đấu tranh cứ lộn đi lộn lại từ B sang A, lại A sang B, báo chí cứ xoay đi xoay lại mãi, cứ như một cái nồi không lồ của vô sản chuyên chính, ninh đi ninh lại cho nó dừ cái chủ nghĩa xét lại ra.

Tôi chịu cái hình phạt ấy, nhẫn nại và đau khổ. Hình phạt của một người bị bung dừ. Không còn cách nào. Đây không phải là một sự trừng trị cá nhân; mà đây là "chúng

ta" trưng trị một phong trào, một trào lưu tư tưởng của chủ nghĩa xét lại... Tôi vừa là một tội nhân. Vừa phải cố tách mình ra, làm một đao phủ thủ, hành hạ cái chủ nghĩa xét lại có thực trong tôi và đám *Nhân văn*.

H.Cầm đọc số 12 tạp chí *Văn nghệ*, có vẻ run, thấy bị "trích", bêu ra công khai. Anh chàng sống cảm tính quá, giác ngộ cũng chỉ là một thứ "cảm tính phức tạp"! Thấy bị bêu đầu, anh chàng đặt vấn đề: "Có phải là từ lớp học, vấn đề đã bị nêu ra quá to không? Mình vẫn ngỡ ra sao ấy"!

Thanh Châu thì bom cái chán đời của anh lên! Con người ấy, cả đến cái sự bị quan cũng lại còn "bịa" thêm ra nữa cơ chứ!

Tr.Lê.Văn thì ngo ngác. Một thứ ngo ngác có lợi.

L.Đạt kêu "bị lãnh đạo đánh giá quá cao". Anh kể là Ng.Sáng rất thích cái "cương lĩnh của liên đoàn cộng sản Nam Tư".

Bản thân tôi là một mớ nhiều thứ:

- tội chống đối tôi có thấy, song lại cũng thấy là "có cần phải bị bung quá dừ, quá dai dẳng trên báo chí thế này không?"

- xem xét một số tài liệu để ly khai hẳn với những cái gọi là "*stalinisme*", "*stalino-rakonisme*", "*jdánovisme*".

- lo nay mai, cải tạo lao động sẽ bị *surménage*! Còn có tương lai gì nữa được! *Surménage* thì tương lai tức là ở trong bệnh viện, nếu không phải là ở một nấm mồ nào đó...

Cái lo này là chỉ đạo, thời gian này, chờ "án"... Còn sự "thấy mình bị bung quá", nó lộn đi lộn lại, mờ nét, mờ lung, mãi sau mới rõ hình thù ra, tức thì nó bị tôi đôn đánh

ngay: nó chỉ là một biến tướng của tư tưởng làm *martyr* từ 3 năm nay mà thôi.

Ông bạn Nam Tư

Liên đoàn những người cộng sản Nam Tư vừa bước bình thông qua một bản cương lĩnh, tinh thần và lý luận đối địch với Hội nghị Mátxcova.

Về thế giới, Nam Tư không công nhận lý luận về "hai phe"; về ngoại giao, không công nhận Liên Xô lãnh đạo, ngược lại còn gán cho Liên Xô là "bá quyền chính trị", với lại "bóc lột" các nước xã hội chủ nghĩa tiến chậm! Về nội trị, Nam Tư chống việc đề cao nhà nước vô sản chuyên chính, mà lại đòi phải đi ngay vào đường "tiêu diệt nhà nước", đồng thời giao quyền cho quần chúng và cho những quy luật tự phát của xã hội!...

Tức là quan điểm Nam Tư về các vấn đề căn bản đều nghịch với quan điểm của phe XHCN đã xác định ở Hội nghị Moscou.

Rất lạ, làm sao Nam Tư lại sẵn sàng gán cho LXô là bóc lột với thống trị, đồng thời lại hân hoan cảm ơn sự viện trợ Mỹ (đã tới 800 tỷ đô-la)!

Đây không phải một *coup de tête*! Mà là một hành động có cân nhắc của Nam Tư, nhất là sau Hội nghị Mátxcova, việc này chứng tỏ cái đầu óc của Tito nó cứng và bước, bằng đá!

Như vậy, khả năng tranh thủ Tito, xem chừng mảnh lắm. Tito đã quyết đương đầu cái gọi là "chủ nghĩa Staline", và

đã quyết đi con đường "kế tục Mác" của mình kiểu ấy, thì tương lai sẽ ra sao?

Không có gì tỏ Tito lui. Cũng không có gì tỏ rằng LXô và phe XHCN nhân nhượng!... Vậy kết cuộc sẽ ra sao?

Có lẽ lần này Tito sẽ bị một đòn nặng, một cái gì na ná năm 49 mất!

[...]

13/5

Không khí

QPhòng nói với QDũng về việc đấu tranh tư tưởng kỳ này:

- Mình thấy là làm quá!

QDũng xỏ lá, nháy mắt hỏi lại: "Sao?"

QPhòng giật mình, nói chữa:

- Mình nói là làm kỹ quá! Tốt! Tốt lắm!

17/5

Miền Nam

Miền Nam cản lại trả thù cái đòn "công hàm" 7/3⁵⁹ của ta, bằng nhiều cách:

- ra tuyên cáo chĩa lại mũi nhọn vào LXô và Đảng,

- phản tuyên truyền về việc đấu tranh *Nhân văn Giai phẩm*.

Trần Chánh Thành Bộ trưởng Bộ Thông tin & Thanh niên của Diệm, đầu sỏ báo *Dân chúng*, - hẳn làm một chiến dịch

---

⁵⁹ Công hàm 7/3/1958 của chính phủ VNDCCH gửi Ngô Đình Diệm đề nghị trao đổi buôn bán, bình thường hóa quan hệ, tạo điều kiện thuận lợi đi đến thống nhất đất nước.

xuyên tạc việc đấu tranh văn nghệ, tung tin 17 văn nghệ sĩ "dũng cảm" bị "Việt cộng" bắt, in lại *Nhân văn Giai phẩm*, khuyên người ta nên đọc đó mà xem, "khỏi còn có ảo tưởng gì về sự tự do của Việt cộng"!

Tóm lại, luận điệu chúng rất là Mỹ, nghĩa là vu cáo đến *cynique*, bịa đặt đến ngu si, gian ngoan đến lộ liễu.

Tôi bị cái nhục chúng nhắc đến trong số văn nghệ sĩ "dũng cảm" kia; tất cả số văn nghệ sĩ đó đều đã thấy rõ tội lỗi của mình trong cuộc đấu tranh tư tưởng vừa qua. Tất nhiên mọi cuộc đấu tranh tư tưởng đều có cái gay go cần thiết của nó, nhưng đây là cái gay go của sự cứu vớt, cái gay go của tình yêu của Đảng, phải kiên quyết cứu số văn nghệ sĩ đáng giận kia ra khỏi cái cũi của chủ nghĩa xét lại. Đâu là chuyện bắt bớ, cầm tù? Có chuyện ấy, nhưng lại ở Sài Gòn, hàng chục văn nghệ sĩ bị đưa ra toà, chỉ vì tội tự do ngôn luận chính đáng, họ đã nói tới vấn đề thống nhất, có vậy thôi! Ở Hà Nội này, người ta lại khuyến khích việc đòi thống nhất, tha hồ thả sức mà nói! Ở đâu, có tự do yêu nước, tự do bàn đến số mệnh của Tổ quốc, Sài Gòn hay Hà Nội? Ở đâu, những văn nghệ sĩ chỉ vì thi hành cái quyền công dân của mình mà lại bị tù hàng loạt?

Sự thực, ở Hà Nội, ta có bắt 3 tên NHĐang, MĐức, ThAn. Nhưng sao lại gọi họ là văn nghệ sĩ? NHĐang là một nhạc sĩ chẳng? Hay một họa sĩ, một thi sĩ? Tuyệt nhiên không phải, cả đến gọi là phê bình hay nghiên cứu văn học cũng không phải. NHĐang chỉ là một thủ lĩnh chủ nghĩa xét lại, nhờ những sơ hở trong văn nghệ nhảy vào mà phá, MĐức là một tên phá hoại làm nghề xuất bản, hẳn vừa có cái cảm

thù chế độ miền Bắc, vừa có cái đầu óc buôn tên người, coi văn nghệ sĩ là những món hàng, nhìn văn chương thành ra những tệp giấy bạc lò lãi, đánh giá sự hay dở của tác phẩm duy nhất trên tiêu chuẩn bán chạy hay không, quan điểm "*best seller*" trong văn nghệ! Còn Thụy An, đó quả là một mục có viết lách tí tinh, song mục bị bắt không phải vì tội "cầm bút", mà vì tội làm gián điệp!

Vậy thì, ai là văn nghệ sĩ bị bắt ở Hà Nội?

Đâu là chuyện "khủng bố"? Nếu nói khủng bố thì ở miền Bắc này người ta không quen nói chuyện với văn nghệ sĩ bằng quả đấm hay lưỡi gươm luật pháp! Có cần nhắc lại không? Năm ngoái Tổng thống đã nhờ đến du côn đem đá đến nói chuyện với báo *Tiến thủ* thế nào? Năm nay mấy chục nhà báo ra trước vành móng ngựa của toà "bất công lý" Sài Gòn?

Ngược lại, ở Hà Nội, nên dùng chữ cứu vớt thì đúng hơn. Bàn tay khoan dung của Đảng đã kéo những kẻ lạc đường ra khỏi cái tư tưởng độc địa của chủ nghĩa xét lại! Sao lại vu cho là khủng bố?

Un grand mensonge cousu de fil blanc!

21/5

Một cuộc hội đàm bí ối

(TPhác kể)

TPhác kể về VCao và HCâm. Lắm chuyện lạ.

HCâm từ lớp về, đăm buồn, và hồi là đã tổ bạn. Anh ta lại đi *pum*, nhà người anh họ, nhưng theo anh ta nói vì "đến

bất ngờ, họ kéo vào"! (Chú ý: bất ngờ mà lại bất ngờ những hai lần!)

Trong lớp, anh ta "tốt" tợn, chắc tính rằng từ nay về là "dựa hẳn" lãnh đạo. Còn bạn bè cũ phen này là đi toi cả rồi. Song, trở về thì thấy khác! Sờ vào lãnh đạo cũng chưa thấy cái mấu nào mà vúi cả! Mặt khác, VCao lại vẫn thấy "đình huỳnh"! Khả dĩ vẫn có thể là một cái tay vịn. Khổ thân cái kiếp anh chàng, suốt đời cứ quần quanh tìm cái cọc cho cái thân thể dây leo của mình. HCầm bèn tìm cách "trở về" với tiên chỉ. Cũng phải nói thêm, rằng ít lâu nay, thái độ của PhCung (thằng Đàng nó bảo: đéo mẹ thằng HCầm, nó khai bố láo cả) hay của Hữu Loan (khi kiểm thảo trước cơ quan HLoan 2 lần chửi xò: thằng HC hèn nhất!), những cái đó làm cho HCầm "nghĩ ngợi", nhụt cả kết quả lớp học. Và cuộc đời, nó có cái bình thường "hỗn tạp" của nó, không giống không khí cách mạng của lớp học, cuộc đời Hà Nội đã ít nhiều làm "hả" HCầm đi. Anh chàng một hôm viết thư cho VCao, đại ý nói muốn thanh minh về chuyện lớp học, song nhà VCao thì nguy hiểm, thì mời VCao đến nhà mình!

VCao nhận được thư ấy, không biết nghĩ sao, bèn đi gặp NĐThị, đem việc ấy ra báo cáo, và xin chỉ thị "xem có nên đi gặp HCầm hay không"?

Dĩ nhiên NĐThị không thềm ngăn cản một cái việc chẳng có gì là nguy hiểm mà phải xin chỉ thị ấy!

VCao đến gặp HCầm, phố Lý Quốc Sư.

Một cuộc "hội đàm" bi ối bắt đầu. HCầm khúm núm, nhận là mình dốt, bị đánh quá, mụ đi như "một con đồng", họ

hỏi đâu thì cứ phun ra tuồn tuột, không còn nghĩ ngợi gì cả nữa! Thế cho nên, khi về HCầm "không dám đi gặp anh em" nữa, sợ bị trách, ngượng mặt! Tóm lại, tức là sau khi đã thành khẩn thú tội trước Đảng trong lớp học, thì bây giờ thì HCầm lại thành khẩn thú tội trước "tiên chỉ VCao"! VCao lên mặt hách. Anh hạch tội HCầm, chẳng hạn: - pum thì có phải là chống đối đâu, sao lại khai? Anh lại bảo là HCầm tố điều, để che giấu cái việc có "Đảng phái chính trị", đánh lạc lãnh đạo đi về hướng anh! HCầm thì nói hiện tượng, TDần thì nâng lên "nguyên tắc", đều là cái "âm mưu che đậy cái tổ chức chính trị ấy". Anh lại nói là việc ấy, anh đã báo cáo lãnh đạo.

Hơn nữa, anh lại còn *cynique* đến nước nói là: "Tao chỉ có tội chống THữu, chứ tao có chống Đảng đâu? Toàn là chúng mày làm đổ vấy cho tao! Sao không tố những điều tốt, tao đã khuyên răn chúng mày?" (Ôi chao, lại có điều tốt VCao khuyên anh em nữa cơ chứ!)

Cuối cùng, VCao bảo thẳng mặt HCầm rằng tính mày hay mách lẻo thì nhớ cho kỹ nội dung cuộc gặp hôm nay đấy, có mách thì mách cho đầy đủ!

Cuộc hội đàm bừa thiu ấy xong rồi, không biết VCao có về báo cáo lãnh đạo hay không?... Nhưng HCầm thì có: anh ta gặp NĐThi, báo cáo ra sao không rõ, nhưng cũng có thể đoán là anh ta chắc không báo cáo đúng về riêng cái phần của anh!

TPhác kết luận: Cả hai thằng đều như hai con đĩ rạc đĩ rời cả. Bừa hết chỗ nói!

Hôm sau, tôi gặp HCầm, có cả LĐạt, ở Hội Nhà văn. Tôi xạc HCầm, sao lại làm thế, VCao nó khinh. Cụ thể, là khi về, VCao nó có rêu rao là vì mày thấy Đảng vẫn bảo vệ nó, nên mày lại định xun xoe dựa nó! Việc gặp VCao thì không sao, nhưng nội dung không thể như thế được!

Xạc HCầm xong, tôi lại xạc VCao (chắc rằng những lời đó sao cũng tới tai anh). Tôi nói: VCao không có cái quyền gì đi "hạch tội" anh em như thế! Đứng trên tình bạn hay trên lập trường Đảng, đều không có quyền ấy. Mà lại còn "vu" tổ chức chính trị cho anh em, thật là một sự vu khống rẻ tiền mà bữn thiu!... Nếu như VCao trách anh em là đã vì dất, vì hèn mà "tố" anh, lời trách ấy cũng chỉ là trách trên quan điểm vẫn đứng ở chống đối mà trách, dù sao nó còn có lý một chút! Chứ bảo là "tố điều", là "đổ vấy" thì hoàn toàn sai!

Sau đó, tôi cũng khuyên HCầm, thôi cái sự *pum* đi. Thôi cái sự lằng quằng đi tìm chỗ dựa kiểu ấy! Mà bây giờ chỉ có một con đường dựa hẳn vào lãnh đạo, còn bạn bè thì chỉ là chỗ giao du tình cảm, đứng đắn mới được! Không nên tiếp tục cái lối "thành khẩn" đó với "tiên chi"!

Nhân câu chuyện, HCầm có hỏi, tôi mới nói rõ cái việc tôi đã "tố" VCao, ĐĐHung là nghĩa làm sao?

Thực ra, trước khi HCầm báo cáo, tôi dự định là giữ VCao và ĐĐHung lại, như là "giữ lại một nửa thành phố, chỉ đầu hàng một nửa", để sau đây về thì sẽ còn chỗ làm ăn, sẽ cải tạo hoà bình thôi, như vậy khỏi bị bĩ thế quá. Nên báo cáo tố, bị hỏi, bị đồn, bị truy nã, tôi vẫn giấu quanh, không chịu thú thủ cái một nửa thành phố đó!

Đến lúc HCầm báo cáo, tức là HCầm "*rendre*" hai ông bạn quý đó rồi. PhVũ lên tố thêm VCao. LĐạt thì chỉ xác nhận, tố thêm tí tình, còn bao che ĐĐHung nhiều. Hơn nữa, qua báo cáo HCầm và LĐạt thì tôi "được" đưa lên mũi nhọn, "được" hội trường chờ đợi rất ghê!

Bão lúc ấy châu chực trên đầu lâu tôi!

Tôi phải tính kế, vừa thoát thân, vừa thoát cho 4 thằng đang bị dồn đánh ghê gớm (TD, HC, LĐ, TPh), vừa để sao cho VCao, ĐĐHung hiểu mình, qua cái ý ngầm của bản báo cáo!

Cụ thể, tức là tôi nghĩ rằng: "Bây giờ chỉ còn con đường duy nhất, là đầu hàng Đảng. Không có con đường khác. Mà đã hàng thì hàng thực sự, về sau mới thực sự trời êm bể lặng được. Thế nào là hàng thực sự? Hàng thực sự là: mỗi người phải ra mà gánh lấy cái phần bão, do chính trách nhiệm mình gây ra! 4 thằng đang chịu cái trận bão đó rồi, còn hai ông anh VCao, ĐĐHung thì xin nhờ đến vai hai ông, mang vác lấy cái phần của các ông! Chẳng lẽ mà ai nhận vơ lấy cái phần đó được! Gọi là cái nghĩa đồng sinh đồng tử! Nếu các ông nhận được ra điều đó, thì trở về với Đảng cả, lại còn bạn còn bè. Làm ăn tử tế, thì về sau, tội được nhờ đi, cả 6 thằng lại khá giả cả. Còn như ông anh nào không hiểu, vẫn khăng khăng ở đường cũ, mà trách oán nhau thì, đó, thôi, *aurevoir*, mỗi người tự chọn lấy số phận của mình!"

Đến giờ tôi vẫn cho chủ trương đó của tôi là đúng, nó có cái lương thiện và thông minh của nó. Đúng trước Đảng, trước bạn bè, tôi không có gì phải nghĩ lại cả.

Thực tế đã chứng minh cho giá trị chủ trương đó. Quả nhiên: ngay trong lớp học, bão cũng đã ngàn đi dần dần trên đầu 4 thẳng, và sau khi chuyển mạnh sang đầu 2 thẳng kia ít bữa, rồi nó cũng ngàn đi.

Đến sau lớp học nữa, thẳng nào cũng đều được sống trong một không khí được giải vây tương đối dễ thở. Với thời gian, chắc nó sẽ càng dễ thở hơn.

Chỉ có cái là trong bộ 6 thì có một sự phân hoá của trách móc, hằn thù... HCầm có vẻ khổ! LĐạt tự cho mình là oai nhất, "đúng nhất, vừa mức nhất, không vấy cho ai!", LĐạt cho tôi là "quá mức!", ĐĐHung thì kẻ cả: "Tất nhiên có chuyện đó, nhưng đã thuộc lịch sử rồi!" TPhác khó hiểu, vừa ghét HCầm, vừa ghét VCao mà vẫn nổi lại một phần, còn đối tôi thì lại bảo là: "anh ghê nhất, anh giỏi nhất!"

Tóm lại, có một sự lục đục phức tạp và vô nghĩa lý chưa thể kết luận ra sao.

Riêng tôi nghĩ: một sự lục đục tất yếu, ở đó sẽ nảy ra một sự phân hoá rất tốt, đồng thời cũng sẽ nở ra một sự đoàn kết lành mạnh. Bộ phận nào thực sự đi với Đảng sẽ đoàn kết nhau làm liên minh. Cá nhân hay bộ phận nào đó đi với Đảng hai mặt, hai lòng thì sẽ phân hoá, mà nên có sự phân hoá đáng mừng ấy.

25/5

Bây giờ, trong văn nghệ chỉ còn một *centre de gravité*, một trung tâm lực: Đảng!

Đó là một thu hoạch lớn của cuộc đấu tranh tư tưởng vừa qua. Nó chấm hết cái tình trạng "Xuân Thu Chiến quốc"

trước, nát bét, dẫm bẻ bảy mảng. Bây giờ, mọi người đã lục đục quay về tập hợp quanh Đảng.

Chính vì vậy, lãnh đạo có một trọng trách, khó và nặng nề, nếu không hơn trước thì cũng khác trước. Tình hình hiện nay là một thứ hỗn tạp mới:

- chủ nghĩa xét lại, khuynh hướng bôi đen đang bị đánh tan tác; bên sự đầu hàng thực sự đó đây còn có kẻ trá hàng.
- chủ nghĩa giáo điều, khuynh hướng bôi hồng đang nhắm nhe góc dậy. Đó đây có lò mặt chủ nghĩa cơ hội, thính mũi mà vô tài.

Văn học đang có cái nguy cơ hạ giá trị, nguy cơ ca ngợi một chiều, chạy theo sự cần thiết trước mắt, nguy cơ bôi bác, và nhất là nguy cơ tràn ngập tác phẩm xoàng, phỉnh nịnh Đảng.

Còn cái nguy cơ xét lại đã bị đẩy lùi, tới cái mức: không thể nào hồng phản công lại dù dưới hình thức tinh vi nào. Có chăng chỉ là lẩn lút, nổ bằng mồm dẫm ba quả mìn muối còn vương sót lại trên chiến trường, không tài nào thu dọn hết! Có vậy thôi.

Những điều đó chắc lãnh đạo cũng có nhận định; tôi e rằng lãnh đạo có chiều lỏng tay với chủ nghĩa giáo điều và cơ hội chăng?

Đây là lúc rất tốt để phát huy đoàn kết, chứ không phải phát huy hằn thù.

Phát huy cảnh giác, không phải phát huy sự nghi kỵ bỉ ổi. Phát huy sự sáng tạo chân thực, trung thành sự thực, không phải phát huy chủ nghĩa phỉnh nịnh rẻ tiền, không

phải phát huy chủ nghĩa xoàng xĩnh, miễn là bôi hồng, còn tha hồ cầu thả.

Riêng những người NVGP, tôi thiết nghĩ nên phát huy sự hối lỗi và cải tạo chân thực, không phải phát huy chủ nghĩa cơ hội, tinh thần lập công giả dối; cũng không phải phát huy chủ nghĩa buông tay thả mặc. Đối họ, nên lịch sự hơn, mà tao chi tó nhiều quá rồi, vì: nên phát huy tự giác, chứ không phải phát huy sự phần trí của người bị sỉ nhục... Lãnh đạo có phải cùn lý đâu mà phải giở những ngón tục tằn? Chủ nghĩa nhân đạo không cho phép đè nén, lăng nhục ai, dù một người có tội nặng! Bên ta, một con người xấu nhất, vẫn xứng đáng gọi là ông, là anh, nếu không gọi là đồng chí. Dùng sự sỉ nhục để cả tạo người ta, không thể là một phương pháp cách mạng: vì nó hết sức phản khoa học, phản trí thức.

Đừng bao giờ nữa trở lại cái thời gọt đầu bôi vôi!

VCao

Trong lớp học, lúc bị đánh dữ, NgSáng có bảo tôi là: VCao nó buồn lắm, không khéo nó tự sát mất, hôm qua nó đã nói ra mồm như thế rồi!

Vậy NgSáng thành thật lo lắng. Tôi hiểu chất VCao, nên đáng lý phải lo, thì tôi lại chỉ cười thầm.

Sau lớp, anh chàng vẫn còn cố giữ cái thế "tiên chi" trong sự thất thế. Anh nhận định, chê trách người này, ban khen kẻ khác. Chẳng hạn, TPhác thì được ban chữ "*propre*", LĐạt chữ "*digne*". HCầm bị ghét, có lần khinh. Tôi bị tiên

chỉ ghét, oán và căm nữa. Hơn thế, VCao còn hách dịch, đi hạch tội cả HCầm.

Thời gian này, cửa hiệu VCao vắng khách. Không ai dám đến đèn nhanh cúng vái, vị thủ từ nghĩ sao? Buồn làm sao? Và trách oán những ai? Có khi nào tự trách mình không?

Một mặt khác, đối lãnh đạo, VCao lại có cái *sen* khác. Anh tỏ ra mình tiến bộ, và anh mè nheo, dựa trên cái thế *Tiến quân ca*. LĐạt đưa lên hình ảnh: "đối Đảng, anh chàng như một con đĩ, vì Đảng chót lỗ khi xưa có quan hệ với anh, có con có cái rồi, nay anh chàng cứ dắt con đến mà kêu rên, ăn vạ Đảng!"

Anh cứ tuyên bố rất đĩnh đạc là: "Đảng bảo vệ tao"! Rằng: "lớp học đang được trên đánh giá lại, vì phương pháp phát hiện CCRĐ thì không đảm bảo kết quả là hoàn toàn đúng" v.v...

Anh cũng biết rõ, đối lãnh đạo, cái điểm có thể mè nheo được, chúng có là khi kiểm thảo, anh nói: "Đảng khai trừ tôi, thì đối với cái *Tiến quân ca* của tôi thế nào?" Quả, thật đúng là một sự rày rà, nhưng như mọi sự rày rà, nó cũng vẫn có mức độ của nó thôi, nếu VCao vượt chân qua mức ấy, thì sự rày rà đó sẽ không còn được xét đến nữa.

TPhác nói: "rất lạ, là nó cứ nói với mình, rất *cynique* rằng, nó xưa nay vẫn là người tiến bộ, theo Đảng! Kỳ thế cơ chứ, bao nhiêu lần pum, ăn uống, nó nói những gì, bây giờ nó làm như không có cả! Mà nó lại rất thành thực cơ chứ!" VCao quên thực hay sao? ĐĐHung bĩ môi, sì một cái: "Quên!... Nó thiếu *probité* thì có!"

Đang lúc kiểm thảo ở cơ quan, thì tiên chỉ đi pum. Tất nhiên là lãnh đạo phải biết! Một tối anh mò đến THữu. THữu hỏi:

- Có còn chống đối không?

- Thôi rồi, VCao nói.

- Nhưng pum thì vẫn còn chứ? THữu hỏi độp một cái. Khác gì một cái tát.

VCao choáng người, cười xoa, thú nhận và xuê xoa:

- Có một lần... Hì...

- Đã mắc chưa?

- Chưa... Hì... Buồn quá thì lại đi... hì... chứ chưa mắc! Hì...

VCao về, kể lại chuyện ấy, có vẻ khoe cái sự thân mật của mình với Đảng, đến được cái độ ấy. "Rồi trước khi nhận là có chống đối Đảng, - VCao kể -, thì mình lại đến nhà mục Đức. Vừa thấy mình, mục Đức đã kêu lên: Ối giời ơi! Cái mặt ông cứ lì xì ra thế kia kìa! Giời hỏi giời!... Thôi thế thì ông nói ra một câu đi, ông cứ giữ lại làm của làm gì, ông nói ra một lời đi, bây giờ cả nước mong chờ một lời ông nói đấy!... Mục Đức nói thế, nên về mình mới chịu nhận là chống đối Đảng đấy chứ!"

Tức là VCao đã lại đi bói, xem có nên nhận tội hay không! Mà bói với toán gì, sao lại kỳ lạ thế! Hoặc giả VCao có bói thật, hoặc giả bịa ra, hoặc bói thế khác, về lại kể ra thế vậy!... Nhưng biết làm sao? Anh chỉ còn có "sự tương tượng" để an ủi mình, chúng ta cũng nên giấu lòng bác ái để cho anh còn cái quyền tự huyễn hoặc ấy... Tôi có cái cảm giác đứng trước một tay đại phú đang ngồi trên đồng

tro cả cái cơ nghiệp bị thui sạch, ngồi đó ôm một cái lọ cổ mà thở than cái huy hoàng cũ.

31/5

HCầm ra toà

Tháng 4 năm ngoái, HCầm phát đơn toà án, kể xấu vợ cả (cô Xuyên), và đòi ly dị. Đâu như là theo gương ĐĐHung, và có cả ý kiến của mưu sĩ đó nữa thì phải. HCầm và HYến lại đi gặp cả nữ luật sư VTHiến nữa. Không hiểu hỏi luật ra sao, chỉ biết là từ đó hai người có vẻ chắc chắn. Song toà cứ ngâm đơn đó mãi, chưa xử.

Tối nay, toà mới xử. Đang lúc đánh *Nhân vãn* dữ dội, ôi chao, công lý lúc này mới nghiêm sát làm sao. Sự thể thế nào?

Chị Xuyên có đơn kiện HYến, là quyền rũ chồng chị, tức HCầm. Chị ấy lại không kiện chồng, cao kiến đó là tự chị hay do sự mưu tính của ai, nếu có thì phải chăng là do anh chị?

Nhận đơn này, nhân dịp đánh *Nhân vãn*, toà đem án ra xử, một buổi chiều nóng nực tháng 5. HCầm, HYến đều ra hầu kiện. Các báo đều có phóng viên, như Thiều Quang chẳng hạn.

Phiên toà căng lắm. Đây là một bài học về đạo đức yêu nhau. BSNguyên lên kể tội HCầm: Nào "*cô hàng xén rắng đen*", nào "*cười như mùa thu toả nắng*", HCầm ngò đâu thơ anh lại "*vận*" vào anh khớp thế!

Chánh án cho HCầm nói rất ít, gần như chỉ cho trả lời bằng chữ "có" hay "không". Ví dụ: "hỏi anh rằng, khi về

Hà Nội, anh có gian díu với một người đàn bà đã có chồng không? Anh không cần nói dài, chỉ cần trả lời là có hay không thôi!" HCầm tất nhiên đáp: "Có!" Vì việc ấy có thật. Lại hỏi: "Anh có nhận thấy việc anh làm là bất chính hay không?" HCầm: "Có", v.v... Tức là rất gọn, và rất rõ. Chân tướng phơi trần ra.

Cuối cùng tòa tuyên bố: 1) bác đơn xin ly dị của HCầm, 2) không công nhận việc kết hôn giữa HCầm và HYến, coi đó là một việc không hợp pháp. (Không hợp pháp nghĩa là phạm pháp.) Hộ khẩu sẽ sửa lại cái việc ghi hộ tịch sai lầm ấy.

HCầm ra về như một cái tã.

Anh chàng đọc *Kiều*. Ngâm mấy câu thơ *Hãy đi mãi như "khi thế kỷ rung chuông lừa bịp"* (Ồi! Anh có cảm giác bị lừa, ai lừa anh thế? Mà khi tôi làm câu thơ kia, tôi không hề nghĩ rằng làm để bênh vực cho anh!)

Sớm sau, HCầm đến cơ quan, diện mạo suy đồi hẳn. Anh có những nụ cười sượng sùng mà hẳn học, những tia mắt căm tức, những cử động không tự chủ, nhưng bao trùm tất cả là cái dáng dấp một người thất vọng lớn, bộ điệu rưng rùi: anh rũ ra, hơn một cái tã!

Lúc anh thốt ra: "Công lí gì? Chẳng còn công lí gì nữa!" Lúc đột nhiên anh hỏi tôi: "Thành thật có lợi gì không hử mày?" Lúc anh phân trần "nhiều điều nói láo. Vu khống." [...] Anh xoè cái tay, xia ão ợt một cái: "Vẫn biết là bất chính, nhưng về sau mình đã xây dựng đứng đắn thế nào!" Anh ức lãnh đạo: "họ không thành thực. Đùng một cái, như thế!" Có lúc anh lại oán ĐĐHưng: "Vì mình nghe

nó, đưa đơn ra toà nên mới đến nỗi này!" Cũng có lúc anh trách anh: "Đang lớp học, toà đã định xử. Lúc ấy chưa đánh to như bây giờ. Giá lúc ấy mình đừng đề nghị hoãn lại sau lớp học, cứ để xử ngay, thì không bị thế này... Chi vì mình không có mưu mẹo, tính toán gì hết. Tại mình thành thực quá!" Sự phân tích thiên tài ấy, HCầm nhắc đi nhắc lại vô số lần. Chẳng hạn, tôi hỏi anh về việc viết thư cho vợ cả, có câu "Anh yêu em vì hoàn cảnh kháng chiến và vì nhục dục", việc ấy có hay không? HCầm hơi chau mày, thú thực: "Chỉ tại mình thành thực quá!... Chứ một thằng có mưu mẹo, đòi nào nó lại viết như thế? Thành thực chẳng có ích gì!" Cả đến lúc đi giải, anh cũng quay ngheo đầu sang phía tôi, vừa đái vừa triết lý về cái thuyết "thành thực" ấy: "Mình đối lãnh đạo thì thành khẩn hết sức, mà các ông ấy lại cứ nói dối với mình!..." Và anh chép miệng: "Lần này mình trưởng thành thêm lên!"

LĐạt thì cứ hô hố: "Cái lối làm như thế si và, mình không tán thành!..." Anh nhăn mặt một cái, rúm cả mũi lại, như một con khi thấy cái món mắm tôm nó kinh tởm, song, sự kinh tởm chưa kịp kinh tởm hết, thì LĐạt đã khoái chá tuyên bố: "Mình... thương nó lắm!" (không biết sao lại thương một cách khoái trá như thế?)... "Cái việc lãnh đạo mình cái cầu HYến đi, không cho anh chàng trở về đó, thì mình cho là đúng. Nó sa lầy ở đó... Mình cũng mong cho nó thoát ra... Không biết ông anh nghĩ thế nào, còn đàn em nông nỗi thì... em nghĩ như vậy." (LĐạt có cái lối xưng "đàn em", cứ như bố người ta vậy!) LĐạt đang phân tích vậy với tôi, thì HCầm chọt vào, LĐạt chọt như một đứa

trẻ bị bắt quả tang ăn vụng. Anh chàng len lét, trở về bàn, ngồi đọc *Guerre & Paix*.

HCCâm mom men đến, ngả ngốn trên bàn, tâm sự với LĐạt. Tôi nghe xa chỉ thấy lồm bồm, những tiếng cười hô hố của LĐạt, ròn rã điếm cho những lý lẽ của anh: "mìn cái cầu ấy đi"..., "không cho anh trở lại cái hố ấy"..., "thế là phải"..., "còn về sau thế nào không biết"..., "theo tao, mìn cái cầu ấy đi là có lợi cho mày" (LĐạt khoái trá nhắc có đến 10 lần cái chữ "mìn cái cầu")..., "rồi về sau, đi thực tế về, suy nghĩ kỹ rồi, bình tĩnh rồi, thì lúc đó, tùy theo, cũng có thể đặt vấn đề lại, chứ không phải là không!" v.v... Đặc biệt là LĐạt cười tướng lên và nói một câu rằng: "Tính cậu hay báo cáo, nói ra rồi cậu lại báo cáo sai tinh thần đi! Hi... Hi...", HCCâm ngưng, lắc đầu: "Không! Mình trưởng thành rồi!"

HCCâm nghe xong, ra chỗ tôi, đành lòng mà nói: "LĐạt nó phân tích, mình cũng đồng ý"... Xong anh lại than phiền: "Các ông ấy cho mình là đưa bạc tình phụ tình dễ như chơi. Có phải đâu! Mình yêu không tính toán... Mà bây giờ mình đã xây dựng gia đình hẳn hoi trên tư tưởng lâu dài, ăn đời ở kiếp!" Tôi gật đầu: "Con người ta mỗi tuổi mỗi khác." LĐạt hề hề: "Nói vậy, chưa hết đâu, ông anh thì có đến sáu, bảy mươi cũng chưa hết." HCCâm cãi lại: "Mình yêu HYến thật. Định bạc đầu trọn tình thật..." Tôi lại nhắc lại: "Mỗi tuổi mỗi khác, chứ không nhất thiết cứ phụ tình thường xuyên mãi..." Xong tôi lại bảo: "Cậu đa tình thì đúng hơn!" HCCâm có vẻ thích, anh lại phàn nàn tiếp: "Các ông ấy đánh giá mình thế mới bỏ mẹ người ta chứ... Chắc

cho rằng ừ thì cắt đứt, nó cũng đau, song cái thằng tình phụ quen rồi thì cũng chỉ dầm bữa nửa tháng là xong!... Đánh giá thế thì chết mình!"

Rồi không hiểu làm sao, anh lại nảy ra một ý nghĩ thật là kỳ diệu nữa, rằng: "Có lẽ các ông ấy cho mình là thằng ngoan ngoãn, đễ cái tao, nên mới làm thế!" Tôi bật phì cười, ý nghĩ mới ngộ làm sao! LĐạt chạy đến, vừa tự ngắm nghĩa trong cái gương tú đứng (!) vừa hỏi: "Cái gì?" HCầm lại xĩa tay ỡng ẹo nhắc lại: "Mình vừa nói ra một cái ý mới nữa, là, có lẽ các ông ấy cho mình là dễ cái tạo nên mới giải quyết thế!" LĐạt phá lên cười, thiên tài như anh cũng không thể nghĩ ra được một cái ý như HCầm thế..

Rồi HCầm chán nản, nói "chỉ còn tự tử là xong", anh nói cứ tron tuột đi, nên tôi buộc lòng không tin. Rồi anh lại kêu vô sản chuyên chính găng quá, và *le socialisme est fait l'homme et non l'homme par le socialisme* v.v... Nghĩa là, một số những luận điểm cũ lại lộn về với anh... Lúc nãy anh nói đồng ý với cái chuyện "mìn cái cầu" do LĐạt nghĩ ra, nhưng qua câu chuyện chẳng thấy sự đồng ý ấy ở chỗ nào cả.

Mà anh chàng lại có một cái chủ quan kỳ dị, là anh cứ mè nheo sao lãnh đạo "giải quyết" cho anh, trước khi đi thực tế, để anh được "yên tâm!" Thật là một em bé gio tay kêu mặt trắng! Giải quyết cho anh yên tâm thì chỉ có cách xoá cái bản án mới tuyên bố có cách đây mấy hôm, chưa ráo mực!

Gặp đồng chí Cương

Chiều thứ bảy, đồng chí Cương gọi "anh em" đến, đồng chí Cương lịch sự gọi là mời. Anh em đến gần đủ số. PhVũ ngồi, đầu cúi cúi xuống, tôi thấy một cái gáy trắng trắng trên cái cổ áo sơ mi hôm đó sòn cổ (mọi khi thì sơ mi PhVũ không bao giờ là sơ mi sòn cổ cả). HTLinh yên lặng, mặt như sáp nhẵn lì, con mắt cận gằm xuống, cổ ra vẻ hiền từ. TPác nửa chừng mới đến, gầy hết chỗ gầy, mặt như một cái xương khô khảnh, cậu lững thững đi vào, chọn chỗ cửa sổ ngồi, thông thả cuốn thuốc lá. LĐạt ngồi ghế bành, lợi dụng thời cơ, đá lẻ của anh NgVTý mặt bẹt một điều thuốc Thăng Long I. ĐĐHung mãi sau tôi mới trông thấy, ngồi một góc, mặt *cynique* nhìn "lãnh đạo".

Trước buổi gặp này, có lảm tiếng "sì sầm", chủ yếu do Thanh Châu thả ra. Theo anh thì Vĩnh Mai đi họp Đảng về báo rằng, kỳ này đi thực tế, lãnh đạo sẽ cho mỗi người 4 vết! "Bằng lương một anh lái máy cày rồi còn gì! Phần tử mà được vậy đã là may!" Thanh Châu đặt vấn đề: "4 vết thì mày có đi được không?" Anh nói: "Xin về nhà kiếm ăn vậy!" Thái độ anh lo lắng thành thực, nhưng đó là một thứ thành thực ít nhiều "bịa" thêm ra!

Tin ấy gây hoang mang, lo nghĩ ít nhiều. Tôi cho là nó vô lý, vậy mà vẫn lo. Nhiều anh em khác cũng vậy.

Lãnh đạo gặp anh em là đúng lúc. Đồng chí Cương ăn nói lịch sự, người cán bộ chính trị đó trưởng thành hơn xưa khá nhiều. Cách ăn nói vừa thực, vừa giản dị, làm người ta tin được. Đồng chí nói đại ý: "Sợ không gặp, anh em không được biết nghị quyết Đảng, nghe vớ vẩn mà đâm

ra nghĩ ngợi! Trung ương có chỉ thị cho chúng tôi: Đã nói cải tạo, thì cải tạo thực bụng đến cùng. Chúng tôi tích cực chấp hành chỉ thị đó. Vì vậy không giải quyết theo như một số đề nghị là giải quyết nghiêm khắc! Chúng tôi mời anh em đi thực tế 6 tháng, cơ quan vẫn đài thọ. Trước khi đi, thì mời anh em học một lớp 1 tháng. Chúng tôi đang cân nhắc, nên chia anh em vào các tổ, hay tập trung làm một tổ riêng... Kỷ luật thì do các Hội bàn, nếu nặng quá, chúng tôi sẽ có ý kiến, rằng: tình hình này, không nên làm gắt gao quá! Còn nếu kỷ luật vừa, hay nhẹ quá, thì chúng tôi thôi, không có ý kiến." v.v...

Buổi gặp thoải mái.

Những "phần tử" chả đang chờ đợi ở lãnh đạo một sự gì "nặng nề" hơn, nay thấy "biện pháp" dễ chịu quá, thích hợp với tình trạng "đã xa rời hoặc đã không lao động" của số đông!

Đi 6 tháng nó như một cái cầu bắc để thí sức, để tới những cuộc đi lâu dài hơn. LĐạt gọi đó là một cái *baptême de sueur*!

HLoan thì lại vẫn cứ muốn xin ra biên chế, về quê: anh chả đã quen làng, muốn tự lập làm ăn, khỏi bị sự phiền nhiễu với lãnh đạo.

9/6

Lớp học "*Thời kỳ quá độ*" đã được 1 tuần.

Ngoài một số như VCao, FQuán, NgSáng, Sỹ Ngọc, QDũng... đem gài vào các tổ khác, còn tất cả tập trung vào một tổ 13 người.

MPhúTư tổ trưởng. TrLêVăn trước ở tổ khác, hôm sau lại điều về tổ này.

Việc đánh đống lại trong một tổ như thế, hồi đầu, gây trong các "phần tử" một số suy nghĩ không được tốt lắm. Bản thân tôi thấy như thế sẽ đào sâu thêm cái hố chia rẽ, đã khá sâu sắc, giữa đám *Nhân văn* và mọi người. Tức là, nhấn mạnh thêm cái *scission*, đáng lý cần xoá dần! Chu Ngọc, đến cuối tuần, còn kêu về cái việc chia tổ đó, nhưng kêu một cách khéo, là: phát biểu để bị cười, với lý một đống như thế này, để "trở lại" cái tình trạng ăn nói bố láo tai hại trước!

Song qua ít ngày, đa số lại nhận thấy cái mặt tốt khác của việc tập trung phần tử như thế: sự học tập nó tự do tự tại hơn là đem gài lè vào các tổ.

Kể ra, chia tổ như vậy là thể hiện ra sự "phân biệt đối xử" thật! Song đó là một sự phân biệt đối xử cần thiết, và có lợi trong tình hình còn ngang ngổn này.

LĐạt từ thứ Năm trước, làm việc liên miên với đồng chí công an, đầu tên là Miên (hay Châu?). Đây là một sự khai thác thêm tài liệu về bọn Đang & Thụy An, - đồng thời cũng là một sự giúp đỡ thêm cho LĐạt, nhìn kỹ lại những góc ngách sự quan hệ và ảnh hưởng cũ. Nghe đâu rồi cả HCâm, cả tôi sẽ đều có những buổi làm việc tương tự.

HCâm đề nghị gặp đồng chí THữu làm gì? Hôm nay, một đồng chí nào đó (*inconnu!*), gặp tôi ở cầu thang lớp học, bèn "À", vồ lấy, nhấn tôi nói với HCâm là: "Đồng chí THữu bạn không gặp được! H.C có gì thì gặp đồng chí Cương!" Do đó tôi mới biết chuyện HCâm đòi gặp đồng

chí TH ấy! Cái anh chàng thật là không biết điều! Chắc lại mè nheo vợ con gia đình chi đây. Một tí việc cũng đòi lên tận đồng chí THữu! Sự mè nheo nào cũng có cái ngu của nó.

Từ một tuần nay, trong các phần tử, có xuất hiện một nét bất ngờ là: ham học! Ít nhiều ai nấy đều thành thực có cái tình cảm đã nguội lạnh từ lâu ấy!

Bản thân tôi thấy có một cái gì nó đang khôi phục lại trong người. Học lý luận bây giờ nó lại có cái thú vị, như hồi xưa, khi tôi bắt đầu vào cách mạng! 3 năm nay đã tưởng không bao giờ còn muốn trở về với "sách", với "nguyên lý" *kính điển* nữa rồi!

Bản "Nguyện vọng" tôi viết là: - hướng lâu dài tôi muốn công nhân hoá, dùng đó mà cải tạo, và viết, - hướng 6 tháng sắp đi thực tế này, tôi muốn là 6 tháng học nghề, tập sự nghề mới, cụ thể là học "máy nổ" ở nhà máy dệt Nam Định hay Hòn Gai!

Liệu lãnh đạo có chuẩn cho không?

Tôi muốn chọn một nghề thợ nào đó, nó đòi hỏi kỹ thuật hơn là sức người, nó đòi hỏi thạo sử dụng máy móc hơn là bắp thịt: - có vậy sức tôi mới đương nổi lâu dài

Nguyện vọng ấy có phải là một sự bốc đồng tiểu tư sản hay không?

Cũng có thể, một phần nào. Song không phải là chính. Tôi đã suy kỹ:

Đối tôi, đường ấy có lợi, để tìm cho tư tưởng và ngòi bút tôi một cái gì thực sự là cuộc đời, là cái mới!

Và, đó là đường duy nhất, thích hợp với điều kiện tôi. Tổ chức xã hội XHCN bản sắc của ta sẽ đưa đến tổ chức văn nghệ khác. Lãnh đạo đã nói rồi: Sau đây, văn nghệ sĩ chỉ có: 1) trong biên chế văn nghệ, rất ít (tôi chắc hẳn là không có tôi trong số rất ít đó), 2) không ở biên chế, viết mà sống (tôi cũng chưa thể đi đường này, vì lẽ viết còn khó mà dùng được), 3) ở biên chế một cơ quan, một xí nghiệp, một nông trường v.v... nào đó, sống bằng lương ấy. Tôi chọn con đường này, tương đối hợp tôi nhất, gần như là duy nhất hợp tôi.

PhQuán

Quán ở Nghi Tàm, cùng dân đi đánh cá (theo Quán khoe). Khi kiểm thảo ở Phòng Văn nghệ, Quán về phản ứng kịch liệt, viết thư lên trên, khiếu nại về việc bị si và quá đáng. Nghe đâu có một anh nào đó kêu là: trước ở cùng buồng PhQ, anh cứ bị mất cấp luôn! - PhQ chửi lại: "Chính tôi là người bị mất cấp nhiều nhất trong cái Phòng Văn nghệ này! Các anh ăn cấp của tôi!" Kiểm thảo đến nước thế, thật là một chuyện chỉ có Quán với những anh nào đó ở Phòng Văn nghệ bộ đội, mới có thể xảy ra được!

Đi học lớp *Thời kỳ quá độ*, PhQ từ chối, không nhận phụ cấp lãnh đạo cho. Không hiểu sao, Quán lần này lại tự ái vậy? Lãnh đạo xếp anh vào tổ bộ đội, song, ra vào trạm gác khó, nên anh lại được xếp vào tổ khác.

Hiện nay, Quán nói với tôi là muốn vào Quảng Bình, làm một việc gì đó mà sống. Cắm rễ ở đó vĩnh viễn. "Đảng cứ nên coi mình là một người dân thường. Mình không muốn

được sự giúp đỡ nào đặc biệt. Đảng giúp đỡ toàn dân, mình cũng như một người dân, Đảng giúp đỡ đến mức ấy thôi. Chứ đi 6 tháng mình không thích!"

17/6

PhVũ phản ứng

Đang giữa lớp học, ở tổ nhân bàn một vấn đề khá xa với vấn đề chuyên chính vô sản, PhVũ tự dưng phát biểu về chuyên chính vô sản, về *Nhân văn*, về anh.

Giọng nói cáu uất, lông mày nhíu lại. Mắt long lên, đôi lúc đóng đinh vào một điểm trống trước mắt, còn thường thì cúi gầm xuống: người ta có cảm giác anh biết những điều anh nói là bất lực, nhưng vì ức quá, không kìm được, nó cứ phải buột ra.

Đại ý anh nói:

- Tôi... tôi... tôi rất sợ vấn đề chuyên chính nó nó... cứ đi lạc đi (tay khoát chéo một cái)... Cái lối quan liêu... rồi thì... thì bè phái... độc quyền... Chẳng hạn đôi khi Trung ương... anh tập trung tất cả lại trong tay anh... Anh làm láo!... Bè phái độc quyền... người ta không chịu được... anh lại bảo chống Đảng... Tôi, tôi, tôi cứ liên hệ bản thân tôi thì biết. Không phải là trước kia tôi nghĩ... là là mình chống Đảng... Lớp học cứ bốc người ta lên... Cái tâm trạng ấy... ở lớp học, anh bảo người ta tự kiểm thảo, rồi anh lại đăng báo! Đăng báo, nó cứ gộp lại... khủng khiếp vô tả... Con người ta trong tay anh... bất lực. Tôi cứ liên hệ tôi thì rõ. Tôi, tôi thấy bất lực... Nói thế không phải tôi không thấy *Nhân văn* sai... Nghĩa là có sai..., đấu tranh thì phải rồi... Tôi trước

kia, có sai..., không có lúc nào tôi nghĩ chống Đảng... con người ta không phải khổ nạn đến thế... Bây giờ, anh coi... tất cả là địch... Chịu sao nổi?... Tôi nói vậy, vì tôi thấy học ở đây xuôi chiều quá... tôi phải nói ra... Bên Liên Xô, cứ chuyên chính bừa đi, về sau phục hồi bao nhiêu người, vừa đây lại phục hồi... Nghĩa là chuyên chính thì phải rồi, nhưng anh nắm tất cả... ai anh cũng cho là địch... Nguy hiểm vô cùng!... Sự dốt nát... với giáo điều, bè phái... ai chịu được... Bọn kiểm chác lại cứ lồng lên, nhân cơ hội, phê phán báo thù...

Tóm lại, một thứ hỗn lộn vô lý lẽ, tiếng nói rồ dại của sự uất ức mù loà...

Tổ xô vào đấu tranh với PhVũ. Người ta vừa muốn vạch cho PhVũ thấy lẽ phải, vừa muốn tự vệ!

Vì sao PhVũ phản ứng?

Chu Ngọc đã vạch ra khá rõ: "Từ lớp học cho đến về cơ quan, PhVũ đều không thấy lỗi mình, cứ đổ cho mọi người, tưởng rằng thế tức là đã tự kiểm thảo, đã là chuộc tội, đã là xong xuôi cả rồi!... Không ngờ, vẫn bị đánh, đăng báo... Do đó anh ta phản ứng!"

Tức là sự phản ứng của một sự tính lầm! Nói cách khác, cái sự tính lầm, hy vọng lầm ấy, bây giờ trở thành một sự thất vọng, nó nổ bùng ra!

Nhưng liệu sự nổ bùng đó, nó thực hay là giả? Hay là cả hai, vừa thực vừa giả?

21/6

Mùa Hè năm nay có những ngày kỳ lạ. Gió đông bắc thỉnh thoảng lại tạt về miền Bắc. Bầu trời đậm nặng một màu xanh xám li lợm, hình thức hết mùa Thu. Cũng có lá rụng, cũng có tiếng heo may, cũng có màu tro rắc khắp chân trời... [...]

Oi chủ nghĩa cộng sản! Tôi yêu *par anticipation*, cái bầu trời mừng tượng trước ra ấy, một bầu trời mát mẻ, ngoan ngoãn do con người điều khiển! Gió bão mưa nắng trong tương lai kia sẽ hiền như lũ loài vật nuôi trong nhà, một lũ gia súc nhốt chuồng hay thả rông ra, tùy ý chủ!

26/6

ĐĐHung và piano

Hội Nhạc có cái *piano* mới. ĐĐHung thèm nó lắm. Muốn đánh song cửa khoá. Những giờ mở cửa thì lại vào lúc ĐĐHung học. Ngoài giờ học thì lại khoá.

Hung nhòm cái lỗ khoá, ước bằng mắt. Anh về tìm được một cái chìa, ước chừng có thể vừa, đến thử, quả nhiên mở được!

Thế là ĐĐHung có thể chẳng hạn đến sớm hơn giờ học, mở cửa, đàng hoàng vào sử dụng chiếc *piano* lúc đó dĩ nhiên đang rỗi. Anh đang ở cái thời kỳ ham học kỹ thuật, anh tiếc từng giờ một, một sự đam mê đến cảm động. Cái đó cũng dễ hiểu, kỹ thuật nhạc cần lắm, nhạc sĩ kháng chiến ta lại nắm được nó chỉ ở một mức độ khá thấp. Và, người ta biết rằng ĐĐHung có nhiều tham vọng lớn về nhạc *grand ambitieux*, cũng tốt thôi về một mặt nào; và anh

lại coi là cái "*guerre de technique*" là cái bao trùm thời đại này. Anh coi "*technique*" là cái chìa khoá, để mở cửa cái kho tàng tâm hồn anh, anh đánh giá là khá giàu có.

Một hôm, anh đang đánh cái *piano* ấy thi Đỗ Nhuận vào, bắt gặp. Dĩ nhiên ĐNhuận phải ngạc nhiên: cái cửa khóa thế mà anh chàng lại mở được! *Flagrant délit!*

ĐĐHung ấp úng một cách bình tĩnh, nói ngon lịm đi: - Anh cho tôi được đánh một chút những lúc rỗi. ĐĐHung gọi ĐNh là "anh". Cũng không phải vì thế mà ĐNhuận gật đầu, hoàn toàn không trách gì anh về chuyện mở trộm cửa đó. Chắc ĐNhuận cũng cảm động về cái sự ham học ở một người bạn hiện đang ở cái thế kém cỏi hơn anh rất nhiều ấy.

27/6

PhQuán có một cuộc thí nghiệm

PhQuán bỏ lớp học *Thời kỳ quá độ*. Anh chỉ học, đâu có vài buổi. Rồi anh về Nghi Tàm, ở lì đó, làm bạn với dân chài, thi thoảng lại phóng xe đạp về Hà Nội (thi thoảng gần như có nghĩa là hàng ngày).

Tối qua gặp, tôi mới hiểu thêm một chút về ý nghĩa việc bỏ học này.

Theo lời anh, thì anh muốn thí nghiệm một đường lối riêng. Đảng có một cách cải tạo văn nghệ sĩ, chỉ đạo học và đi thật chặt chẽ. Anh muốn làm theo lối của anh, tức là anh không muốn cái sự chỉ đạo thắt chặt ấy. Vì, anh nói: "Lúc nào mình cũng muốn chống một cái gì!" Tôi hỏi: "Sao

không chống xét lại? Chống tự do chủ nghĩa? Chống phiêu lưu?"

PhQ cười:

- Chống cái gì, chứ lại chống xét lại, mình không muốn... Tính mình vốn phiêu lưu cơ mà! Hi... (Anh chàng độ này, lại mọc thêm ra cái trò *cynique!*)... Hi!... Chống phiêu lưu hoá ra chống mình à...

PhQ im một lát, nói tiếp:... Nghe LĐạt bảo độ này anh quan tâm cái tạo lắ... Anh sợ à?...

Tôi cũng giờ lối *cynique* lại:

- Mình sợ thật.

- Đánh tha hồ mà không sợ mới được chứ!

- Mình thích sợ. Sợ thực thà để mà cái tạo thực thà... Hi... Cậu tưởng chỉ riêng cậu mới thí nghiệm à? Mình cũng thí nghiệm, nhưng khác cậu. Mình: sợ để mà cái tạo, những cái gì không thông cũng cứ nghe ông Đảng hăng. Vì ông Đảng trước có lý nhiều lần. Vài năm xem sao... Đến khi viết nếu mà 1) Đảng thích, 2) mình thích, 3) in được ra, có tiền sống, thế là thành công...

Nói với PhQ, không thể nào không giờ cái lối bông phèng, chỉ có cái là cố sao bông phèng ấy chứa đựng chút điều bổ ích. Tôi hỏi:

- Sao cậu không lập quan hệ tốt với lãnh đạo? Cứ cái trò ấy, thì viết ai in?

- Mình không cần... Tôi hỏi anh: vì sao bây giờ, dù viết tốt, lãnh đạo cũng không in cho là làm sao?

- Việc ấy nếu có, cũng rất dễ hiểu. Đảng cần có những văn nghệ sĩ trung thành Đảng, cần nhất điều đó. Không trung

thành thì nay anh viết tốt, mai anh lại chửi rồi, in cho anh khác gì nuôi ong tay áo? Để rồi lúc anh chửi thêm khó đánh cho à? Trung thành trước hết hăng!... Con người với tác phẩm phải thống nhất.

PhQ cãi:

- Balzac thì sao?

- Thời Balzac khác, con người thiếu điều kiện để mà thống nhất với thực tế khách quan. Do đó, mâu thuẫn trong tư tưởng: 2 con người trong 1 người, có khi chính kiến sai, mà tác phẩm tốt. Thời đại đó chịu trách nhiệm mâu thuẫn ấy... Bây giờ khác, vì ta có điều kiện để thống nhất, do thời đại cung cấp, nếu ta không thống nhất, đó là trách nhiệm ở ta...

PhQuán im một lát, nói:

- Tôi cũng chỉ lo nhỡ vài năm sau, tỉnh ra, thấy chuyện thí nghiệm mình sai!... Nhưng tôi cứ thí nghiệm hăng. Nếu có thất bại, thì cũng cung cấp được một kinh nghiệm, trở thành một nhân vật cho các anh viết tiểu thuyết vậy!... (Anh hơi buồn) Thực ra, tôi có cái ý phục thù... Làm cho biết tay.

- Phục thù!... Trước kia mình cũng có ý ấy. "Tôi không cần sự giúp đỡ của Đảng, tôi lại làm hay hơn những thằng được Đảng giúp đỡ, cho biết nhau"... Hi... Bây giờ mình lại chán cả cái ý báo thù ấy rồi, ... Vì báo thù là một sự tôi chán lắm. Chán ngấy...

Cuối cùng tôi khuyên PhQ, ít nhất ở xã, "độc lập" một mình như vậy, thì nên có quan hệ tốt với Ủy ban và chính

quyền xã. PhQ khoe: - Ấy! Anh không biết! Tôi quan hệ tốt lắm!..

PhQ ra về.

Tôi lo loanh quanh quá. Có cái gì nó nằm ở đằng sau câu chuyện, sau thái độ anh, mà tôi nghĩ thấy nó đang đe dọa anh. Không khéo cái anh chàng trẻ người non dạ ấy đang dự định một cái

coup de tête gì đây! Anh chàng ý sức quá chẳng? Sức gì mà ý? Anh ý vào tuổi trẻ chẳng? Cuộc đời vốn hay tha thứ cho tuổi trẻ thực, song, như mọi sự, sự tha thứ này nó cũng chỉ có hạn thôi... Tại sao PhQ hay có cái thú làm cho người ta phải kinh ngạc về anh? PhQ không hiểu, rằng cuộc đời nó không thể chịu nổi mãi mãi những cái *surprises désagréables* ấy à? Quả đô thị là một cái gì có cái "tôi" hay phát triển, cái tính khinh nhờn, nhất là ở những người còn non trẻ quá, như PhQuán.

1/7

Ba giờ rưỡi chiều ngày 30/6, mẹ Cún đẻ đứa con thứ hai. Là một thằng Cu. Chưa có tên. Nặng 2,5 cân. [...]

Tối Chủ nhật 29/6, bố đi nghe ông Trường Chinh nói về *cách mạng văn hoá tư tưởng*, lúc về đã muộn, thấy nhà còn ánh đèn, tưởng mẹ nó thức. Đến gần, thấy cửa khóa khoá chữ, bố đã sinh nghi: từ hôm qua, mẹ Cún đã kêu đau; trước lúc bố đi nghe nói chuyện, mẹ nó cũng lại kêu đau, bảo đi thăm thai. Bụng sút hẳn xuống. Thế này, chắc mẹ nó đi đẻ đây [...]

Bố về còn kịp. Lớp học lại đã xong. Thật là để đúng thời cơ vô cùng. [...]

Đêm nhà hộ sinh tĩnh mịch, ánh sáng ngọn đèn đầu hành lang, nằm chìm lịm trong bóng tối. Trời có ánh trăng thanh thanh. Cái sân mát quá, gió thừa thãi. Bóng lá um tùm, một sự tĩnh mịch có trọng lượng của đợi chờ, của hồi hộp... Đêm nay, ở địa điểm này, một sự tinh anh xuất hiện, với danh từ: người.

Suốt đêm, bố trần trọc: sự hồi hộp đánh nhau với cái đức ngủ của bố. Nó sẽ thua, nếu không có khách quan, nghĩa là muối, kèm đó là nhiệm vụ xua muối cho con Kha. Mẹ nó thì không chịu ngủ, cứ ngồi trong nhà để nhẩn nhó. [...] Đến khoảng một giờ chiều, bố ngồi trong buồng đẻ, cố viết cho xong bản thu hoạch lớp học. Xong, bố sách cặp lồng, định về nhà thổi com đem đến, mẹ nó nhăn, ôm bụng, gằn: bố đừng về nữa. Em đẻ đến nơi mất rồi! [...]

Bà Chính ghi giấy nhận thực. Mục tên đứa bé còn để trống: bố mẹ nó còn chưa bàn được ngã ngũ về tên đứa con này!... Trông nó quắt queo quá. Sự sống cựa quậy trong tã lót, thật cảm động, nhưng đây là một sự sống rúm rỏ, đỏ hồng. Có lẽ đứa trẻ nào mới ra đời cũng vậy chăng? Đa số đều giống na ná, như những ông lão, những bà già kè miệng lỗ. Khởi điểm và kết cục cuộc sống có những chỗ giống nhau.

Thế là gia đình tôi, miền Bắc, và nước ta thêm một nhân số. Nói rộng ra là loài người, nhưng e rằng rộng quá.

6/7

Hôm nay cho con về nhà. [...]

Cuộc từ biệt nhà hộ sinh tiến hành lộn xộn. Ai cũng bận cả, gặp ai thì chào nấy. Đẳng về thì cũng vui vì được về, người ở nhà hộ sinh thì cũng vui vì đỡ được một bà đẻ là đỡ việc. Tuy vậy, đằng sau cái tình cảm ích kỷ đó, vẫn có sự cảm động của sự chia tay giữa những người đã sống cạnh nhau ít bữa. Không thể thì đời sống xã hội không thể có được.

Me sừ xe tay bóp chẹt nhau quá! Thường thường quăng xe Nguyễn Thái Học - Vũ Lợi này là 150, 200đ. Bây giờ, me sừ ấy bảo: 1200đ! Và hấn ta nói: "Bà đẻ mà lại! Đến Ngõ Trạm người ta cũng vừa đi 7, 8 trăm đây nè!" Tôi không mặc cả nữa, nói thế thì không còn nói chuyện mặc cả được. Lão xe tay người cao, vạm vỡ, chạc 45 tuổi, da mặt hồng hào, môi đầy và nhòn, mắt cặp quặm. Quần lão xắn cao. Ăn nói trơn tru, có vẻ anh chị. Một anh xích lô khác định đi cho tôi với giá 400, bị lão đến chèn. Lão gọi anh kia ra. Anh chàng trẻ tuổi, còm, bé; sau khi nghe lão kia nói gì một hồi, anh đành bỏ đi, dáng điệu miễn cưỡng, lầu bầu: "Bà đẻ thì bà đẻ chứ!"... Mẹ Cún cứ sồn sồn lên: "Thôi đi bộ! Ra kia đi xe điện! Vợ con các ông không đẻ hay sao! Bây giờ lại còn mê tín nữa à?"

Một xích lô khác đạp qua. Tôi làm hiệu gọi. Có lẽ gắng quá không tiện, lão xe đầu tiên kia đến bảo tôi: "Thôi, tôi đi 500 vậy. Ông khỏi phải mặc cả xe khác nữa!" Tôi gật đầu, cho xong chuyện. Lão xe này chịu chờ bà đẻ tức là lão không

mê tín. Lão chỉ đòi trả bằng giá cắt cổ, tức là lão buôn trên sự mê tín ấy.

7/7

Kỷ luật!

Cuộc họp ở HNV, 51 TrHĐạo, anh NĐThi nhân danh tổng thư ký mới HNvăn, lên công bố nghị quyết cuộc họp Ban Chấp hành gần đây. Giữa các mục, có mục thi hành kỷ luật những người đã tham gia NVGP:

Anh nói khá rành rọt, ít hoa mỹ. Sự thành thực có trong lời anh. Việc thi hành kỷ luật này nhất thiết phải có. Trung ương dặn anh là khoan hồng, rất khoan hồng nữa. Thi hành kỷ luật không có nghĩa trả thù. Không có nghĩa phải công bằng theo luật Talion: "mắt trả mắt - răng trả răng"! Nó chỉ nhằm 1) đảm bảo ngăn chặn sự phá hoại của tư tưởng xấu, 2) thúc đẩy sự hối lỗi của những người phạm sai lầm. Còn mục đích: nêu gương trong xã hội, không thấy anh Thi nói. Tôi nghĩ đó cũng là một lẽ quan trọng, nếu không thì sự ăn ở trong xã hội sẽ trở nên *impossible!*

TU cũng có chỉ thị cụ thể: phân biệt kẻ thù địch chính trị với sai về học thuật, phân biệt người hối cải với kẻ ngoan cố, phân biệt người mắc lỗi lần đầu với kẻ chống đối có lịch sử. Liên hiệp Hội, Tiểu Ban Văn nghệ có thêm: chiếu cố đến cống hiến cách mạng.

1: Chiếu theo những điều đó thì bọn Đàng, Từu, PhKhôi, ThAn, v.v... không được hưởng sự khoan hồng. Một số sẽ bị toà án trừng trị. Còn thì bị khai trừ hết khỏi các hội nghệ thuật. Tiền vay các quỹ các hội, đến kỳ hạn phải trả, toà

án sẽ đòi. Tác phẩm họ, không in, trừ phi, một ngày nào đó họ có biến chuyển căn bản... Nghĩa là xã hội cô lập họ, trừng phạt họ. Chuyên chính vô sản làm nhiệm vụ cách mạng của mình. Tuy vậy, cách mạng một lần cuối, cũng mở cho họ một con đường: "Anh có cải tạo lao động không? Hãy thay đổi con người anh thành một người lao động thực sự! Hãy tỏ sự thiết tha tự cải tạo bằng cách ấy!" - Tính chất cách mạng của chuyên chính vô sản như thế: sự trừng trị bao giờ cũng cố gắng tối đa kèm theo một sự mở đường sống cho kẻ phạm tội.

2: Còn những người khác thì kỷ luật, một thứ kỷ luật già mau lẹ: Tôi và Lê Đạt bị khai trừ 3 năm, vẫn là hội viên, quyền xuất bản cũng đình chỉ trong kỳ hạn đó. Do vậy, tiền nợ chưa đòi. (Đâu như ĐĐHung, TPhác cũng bị khai trừ có thời hạn ở Hội Nhạc - Thế là trong "bộ 6", chỉ có 2 người được phân biệt đối đãi: Văn Cao, có lẽ vì thế lực của cống hiến *Tiến quân ca*, và Hoàng Cầm, vì giác ngộ sớm sửa trong lớp học.)

3: Thứ nữa, đến cái mức cảnh cáo, đình chỉ quyền xuất bản 1 năm. Như: HCầm, TrLêVấn, PhQuán, PhVũ, HTLinh, TLâm, Thanh Châu, HLoan, Chu Ngọc...

HCầm từ mức trên được rút xuống mức dưới này, chắc HCầm lại nức nở khen sự sáng suốt của lãnh đạo, sau khi anh đã bực bội phản ứng đến tuần lễ, vì việc vợ con phải đưa ra tòa án.

Những kỷ luật này thi hành từ ngày nào? - Tôi quên không hỏi.

Việc đình quyền xuất bản, theo anh Thi, là nhằm đảm bảo ngăn chặn sự phá hoại của tư tưởng xấu. Anh cũng nói là, thời gian cũng có thể rút bớt, tùy theo tác phẩm đột xuất. Tốt, thì cũng có thể in, với sự đồng ý của Thường vụ.

Thế là tôi mất 7 năm, kể từ Hoà bình bắt đầu sinh sự, cho đến ngày xóa án.

3 năm trước là cái *courbe* của sự sa sút. Tôi mong 4 năm sau là cái *courbe* của sự phục hưng. Tư tưởng người ta, nó cũng có cái luật *mouvement accéléré*. Đó là là một sự an ủi không phải mơ hồ. Tôi thì chỉ khoa học mới có thể an ủi tôi thực sự. Chủ nghĩa Mác đối tôi sẽ là thuốc, là an ủi, là đòn bẫy.

7 năm trong văn học có nghĩa lý gì? Một cái chớp mắt. Nhưng 7 năm trong đời một con người thì có nghĩa lý lắm! Chớp mắt mãi không xong.

Nhưng sự tất yếu tới phục hưng thắng lợi là: sự thực tâm của tôi, cộng với sự thực tâm của lãnh đạo... Điều tất yếu đó sẽ tác động quyết định, xuyên qua tất cả sự rậm rịt của bao nhiêu ngẫu nhiên: thành kiến, ghét cá nhân, nghi kỵ, đố kỵ nữa...

Nhớ neo

Hãy hạ biển những con tàu mốc

Hãy quạt lò! Tích trữ than đen!

Tôi có tội đã nằm thiu hải cảng

Tàu tôi! Nào! Hãy nhớ neo lên!

Đi! - Cầm bút là nghề du mục!
Thơ ca là Khoa học Bách khoa: -
Tôi là tuyệt Bắc Kinh, là thợ lò Cầm Phả
là chân sào Đa-nuýp, là Thơ!

Còi đã hú! Con tàu buồn quay mũi
Một đồng mùi xoa nhọt nhọt bến tàu
Đây là lúc chiến tranh tình cảm
Chào con ơi! Chào mọi thói quen! Chào!

Tôi! - Được phú nhiều khả năng vượt biển!
Nằm đây ư? - Ngựa lở thân tàu!
Chủ nghĩa cá nhân! - Mày đã giam tao
trên một xứ mưa rồ tuyệt đại!

Cám ơn Đảng! - Đã nhổ neo xã hội!
Nhổ neo này hơn mọi nhổ neo xưa
Đi! - Tải đá! - Những nơi cần kiến trúc
Những triền sông, hải cảng đợi chờ!

7/1958

Kỷ niệm đầu năm 1958, bão lớn tư tưởng. Tôi nhổ neo
khỏi hải-cảng-xét-lại.

10/7

Đi!

Sáng thứ Năm tuyên bố sắp xếp các phái đoàn đi thực
tế.

V Cao, Tuân, Tường đi Điện Biên. Đa số những anh bị 1 năm kỷ luật, thì được chiếu cố nguyện vọng. Anh đi Thái Bình, anh vùng mỏ, anh Hải Dương... Đi ghép với các người khác.

Riêng 4 người 3 năm (TD, LĐ, TPh, ĐĐHung) thì đi riêng, từng người một. Không theo nguyện vọng. Mà lãnh đạo xếp cho đi bộ đội sản xuất, nông trường. Theo anh Cương đã thông từ tối hôm trước, thì đi bộ đội, lợi cho sự cải tạo hơn. Bộ đội hiện nay tập thể và lãnh đạo chắc hơn cả công nhân... Anh Cương cũng có bảo là, như tôi muốn học máy nổ, thì vào đó mà học. Học máy cày cũng có! Anh nói thành thực: "Ờ ờ... chuyện này bí mật nội bộ, nhưng cũng nói... Ờ... Tuy kỷ luật nói 3 năm, song vẫn có thể rút ngắn... Ờ... tùy theo thái độ của các đồng chí..." Anh Cương nói thì người ta có thể tin. Anh trình bày rành rọt và thực thà chủ trương của Đảng thực tâm muốn cải tạo anh em. Lương thì để sắp xếp lại, tương đương cũ. "Để cho anh em yên tâm mà cải tạo tư tưởng." Lao động về thì anh em sẽ học lớp tập trung 6 tháng nữa... "Trình độ anh em học được lớp ấy. Qua bản thu hoạch, tôi có nghiên cứu... Chứ một số khác, như Hồ Zénh, Mộng Sơn... thì tuy không có sai lầm gì, song trình độ kém quá, sẽ không học được lớp ấy!" Anh Cương nói:

- Chúng tôi có nhiệm vụ thi hành chỉ thị TƯ đối anh em. Chúng tôi phải làm cho tròn trách nhiệm... Ờ... không thể làm phiêu lưu... Ờ ờ... có anh muốn ra biên chế, đi lao động, làm nghề khác... ờ... cũng tốt thôi, song chưa đảm bảo... Chủ nghĩa Mác anh em chưa được học có hệ thống...

ờ... mà phải đảm bảo anh em không rơi rớt về mặt văn học... chứ thả ra thì tư tưởng anh em có thể cố, song mặt tiếp tục văn học, thì không đảm bảo.

Tối hôm ấy, TPhác lại tỏ vẻ buồn, bi đát, *défaitiste*: - "Tôi học một cái nghề khác. Chứ hơn 40 tuổi đầu, nhạc lại kém, mòn đời cũng chẳng đạt tới một trình độ nào trong âm nhạc đâu!... Tốt hơn hết là chọn lấy một nghề khác, để mà có một vị trí, một năng suất trong xã hội chủ nghĩa!"

Từ Phác cũng bịa thêm khá nhiều. Tuy vậy, anh Cương vẫn vỗ về:

- Đồng chí có khả năng nghiên cứu chứ! Không nên bi quan. Đời mình còn dài!...

Sau đó, anh Cương lại nói: lo cho PhQuán hấn nông mà phiêu lưu quá. Hấn cứ tưởng vậy, sẽ lại thất bại mất thôi. Tôi muốn tìm gặp nó mà không gặp được...

Lúc ấy, tôi cũng lo cho PhQuán thật thà. Cái anh chàng ấy nó *fier* một cách không suy nghĩ. Đúng hơn thì suy nghĩ của Quán đồng nghĩa với kiêu ngạo, bông lông và non.

Buổi tối ấy làm mọi người vui vui. Người lãnh đạo chả dễ chịu, mát mẻ, do đó truyền đạt được sự nhân hậu của Đảng. LĐạt khoái, một thủy triều lạc quan bốc anh đi: "TD ơi! Sửa sai đi."

Hai thằng lên phố Hàng Giầy. Bát phở dừ ba tối ấy, ngon và yêu đời. Nếu không gặp cái anh chàng Đoàn Phú Tứ hai mắt gần nhau kia cùng ăn một bàn, thì bờ biển tình cảm tôi tối ấy không bị gợn sóng, và những *épaves* đen xìn. LĐạt có bảo tôi: - Thằng PhQuán, bảo nó thì nó lại đi thôi mà! Đến như mình, hung hăng thế mà còn chịu nữa là.

Tôi lắc đầu:

- Nói phét! Đố mày bảo được!
- Tao bảo được thì mày mất gì nào?
- Mày bảo nó đi 6 tháng này được, tao chịu mày tài..

LĐạt đổi giọng:

- Thôi! Chả dại! Ai biết đâu mà dám chắc với nó.

11/7

Tôi nghe tin là PhQ sẽ đi Hải Dương. Do TPhác nói.

Lạ chưa?

Những ý nghĩ nó đến và đi khỏi đầu PhQ thật dễ như bỡn. Một cái quán trọ các thứ khách thập phương, bông lông, óc nhẹ bằng bấc.

TPhác đi Thái Bình. LĐạt đi Thanh Hoá. ĐĐHung Thái Nguyên. TDần Phú Thọ. Toàn đi nông binh hết.

12/7

PhQuán lại đi

Đang giặt thấy Q dắt xe vào ngõ. Tôi hỏi:

- Lại đi phỏng? Không theo chủ trương riêng của cậu nữa à?

Anh chàng cười:

- Hết tiền rồi. Thôi không theo chủ trương riêng nữa.

Nói chuyện một lát, Q khoe đang viết một cái "thú lắm". Quán kêu hết tiền. Quán khoe lãnh đạo cho Quán đi Hải Dương. Quán lại triềng một cái giấy đi khám bệnh, "may ra lại có bệnh gì, thì Quán lại nán lại vài tháng!"

Lát sau Quán dắt xe ra, bảo là đi bệnh viện.

Tôi trông theo Quán. Mới hôm nào Quán khẳng khăng không chịu "đi". Hôm nay Quán lại "đi"! Tôi biết Quán đã khá lâu. Hiểu thấu một con người thật khó biết mấy!

20/7

Đốt mũi!

Ngày 10: đốt cái mũi phải. Đang nửa chừng con dao điện hỏng. Nói là con dao, song tôi thấy nó như cái dùi, bằng gang tay! Nó hỏng đang lúc cái mũi phải tôi đầy hơi khét của thịt cháy! Thế là ngừng.

Ngày 14: đốt cái mũi trái. Thông đồng bén giọt. Song cái dao bập sâu, nó sắc quá. Y sĩ Hạnh về sau nói là: đáng lý mũi dao phải tròn mới tốt. Nhưng chưa có *arrivage*. Con dao này sắc quá. Bập sâu. Tôi nghe loáng thoáng chữ "*abscès*"! *Abscès* mũi thì sao? Về hơi lo.

Máu ra nhiều. [...] Từ 14 đến 19, tôi cứ ngày một, hoặc cách ngày lại đến Bạch Mai.[...] Tôi hỏi, "Liệu tôi mất bao lâu?" Y sĩ Hạnh: "Có lẽ 10, 15 ngày".

Đến giờ, y sĩ tuyên bố: "Thôi! Đợt đầu như vậy cứ tạm coi là thắng lợi! Lận đận anh khổ quá! Mùa Thu anh lại đến nữa!"

Vậy tức là mũi tôi đã thắng lợi bước đầu!

21/7

Đi!

Các đoàn đã lục đục đi. Có đoàn sắp. Song họ cũng chỉ là chuẩn bị chưa xong, không có vấn đề gì!

Duy bọn tôi có vấn đề. Bộ đội không nhận! Một cái tin bay vọt ra, mỗi người hoạt động tương tượng một cách. Tôi thì chỉ nghĩ: có lẽ cơ sở lắm vấn đề, cho mình về bất lợi, nên cơ sở không nhận! Mặt khác tôi hơi lo: thành kiến thế này, đi, có khi bị đánh!

Sớm nay họp với đồng chí Cương. Anh nói rõ: - Cơ sở một số đã trả lời... ờ ờ... một số cơ sở trả lời thôi... chưa phải tất cả... ờ ờ... Họ cũng bảo, ý kiến chúng tôi thì thế, còn tùy trên, nếu cứ hạ lệnh thì chúng tôi cũng phải theo... ờ ờ... Chúng tôi đã họp lại với Tổng cục Chính trị. Bây giờ chưa thay đổi chủ trương. Vẫn cố khắc phục khó khăn, để thực hiện được chủ trương đưa các đồng chí đi nông binh... ờ ờ... TCCT đã phái người xuống thảo luận lại với các cơ sở... ờ ờ... cũng không nên ép họ. Nếu họ vui vẻ thông thì càng tốt... ờ... Không thì chúng tôi sẽ nghiên cứu lại... Vì vậy, hôm nay, mời các đồng chí đến,... báo tin các đồng chí biết... ờ ờ... để các đồng chí khỏi phải suy nghĩ... Các đồng chí sốt sắng đi thì cũng tốt thôi, ờ ờ... thế này, nó hơi làm mất đà của các đồng chí... Song chúng tôi sẽ cố gắng... Về phần các đồng chí cũng vậy...

Sau đó, anh em đề nghị lung tung. Nào nên cho đi chỗ nào họ nhận vui vẻ thì hơn, nào nên tổ chức anh em đi thành tổ, hơn đi lẻ, nào phái cán bộ vào phụ trách anh em. Đồng chí Cương gật đầu: - "Để chúng tôi nghiên cứu!"

Khi đó, ĐĐHung cất tiếng:

- Chúng tôi mong đi ngay, đợi mãi, không có việc gì làm. Nó thế nào ấy. Các đoàn khác người ta đi tấp nập cả rồi...

Đề nghị anh xem có thể giải quyết nội trong tuần này hay không?

Đồng chí Cương đáp:

- Chỉ độ tuần này thôi. Chúng tôi sẽ cố sao cho nội tuần này xong, để các đồng chí khỏi chờ đợi lâu quá.

ĐDHung cười, *équivoque*.

(Sau đó, TPhác nhận xét với tôi rằng: - Nó đến tao, nó nói, chỉ muốn lưu lại dù một vài ngày cũng tốt. Nó hỏi thế, để *tâter* xem còn được bao lâu đấy mà!

Thế mà tôi chẳng nhận ra! Lại tưởng nó hăng đi thực, đã mừng!)

PhQuán lại về

LĐạt nói: "Tao vừa thức dậy ban sáng, đã thấy nó ngồi chồm chồm ngoài cửa rồi!" Nó tức là PhQuán.

Anh chàng đi hôm 17. Đoàn gồm: Hoàng Trung Thông, TrLêVăn, Chu Ngọc, PhQuán.

Hôm nay 21, anh chàng đã lại về!

Quán lấy cớ: xã ở bên này sông, bên kia sông là trại hủi! Quán sợ bị hủi, uống mạng, nên Quán bỏ về! Chẳng hỏi ý kiến đoàn, hay địa phương gì hết!

Anh Cương kêu: "Nó cứ làm như lãnh đạo chỉ có một việc của nó! Tôi đã trả lời là làm thế vô tổ chức. Bây giờ cứ lộn về đi. Chúng tôi sẽ phái người xuống xem, nếu ở đó nguy hiểm, sẽ đề nghị tinh điều các đồng chí đi nơi khác. Nếu muốn cải tạo thì đi. Còn không thì tùy ý!"

Tôi gặp PhQuán ở trên gác (Liên hiệp Hội) đi xuống. Mặt phụng phịu như một đứa trẻ con vòi cái gì không được! Cái anh chàng! *Cerveau girouette!*

26/7

TPhác đến chơi. Phác mặc áo: hai chân bằng hai cái tằm. Mặt xương. Phác vừa ở VCao ra:

- Tao đến đòi nó quyền Bartók, TPhác nói. Nó để hàng năm không biết có đụng đến được chữ nào không?... Các vị *maitres* bên mình thì chán thật. TPhác nói sang chuyện một vị khác. Như me sù... Là gì? Chỉ là một *instrumentiste* thôi. Dĩ vãng người ta chỉ biết là cụ chơi ở Đà Nẵng. *Connaissances* âm nhạc có cái gì chứ! Chẳng qua ông Đảng đề cao. Một số *jeunes* đâm ra phục. Thế là lên mặt thầy... Nói cái gì cứ ập ù, ra về *maitre*. Cứ làm như *profète* ấy cơ chứ!... Đấy, làm được một cái *opérette*... nào đạo thử... nào văn công vờ lấy mà chơi... văn công thành một cái công cụ của lão ta... Mà đó chỉ là một cái thí nghiệm thôi. Đã xong đâu?... Minh thì bao giờ được thế?... Đảng lại trân trọng đón tác phẩm của sù ấy... Có 45 phút thôi!...

Một lát TPhác lại nói:

- Minh thì đừng hòng bao giờ!... Độ tao làm cái FM Đức, sù Cương bảo đem văn công tập thử cái màn I. Chỉ thấy nói vậy, chứ có tập tành gì đâu! TPhác có vẻ chán chường. Tôi khuyên anh một chút:

- Ngoan với Đảng thì lại đâu có đó! Mà còn lạ gì ông Đảng nữa.

- Tao cũng nói vậy với mày đấy. Còn lạ gì nữa! Cứ là bị trừ suốt đời. Đừng hòng mà ngóc lên được! Nhiều cá nhân nó ghét mình quá. Tao cứ tự hỏi: "Mình làm gì mà nó ghét tợn thế?" Bao nhiêu đứa, nó bố láo bằng vạn mình, không sao! Có lẽ vì mình *orgueilleux* quá!

Tôi thấy cũng phải. *Orgueil* là một thứ *insulte*. *Orgueil* thường xuyên, là một *insulte* thường xuyên. TPhác sống ở đâu, có mặt ở đâu, cứ như là chửi người ta ở đấy! Một tiếng chửi ngầm bất tận, tức là: sự không thèm chú ý...

TPhác quay sang chuyện VCao: - "Thứ 2 nó đi. Nó tiếc là tổ trưởng không đi... NĐThi nó đi nằm bệnh viện mà! Tao bảo nó là: NHTường làm tổ trưởng thì thích bỏ sừ rồi còn gì! Nó lác đầu, bảo là trên không tin NHTường. Giá thằng Thi đi, cứ quan hệ tốt với nó, là suốt về sau dễ chịu!..."

Tôi cười... Rất là Văn Cao!... Không cần thuyết minh thêm nữa...

Trước khi về, TPhác còn chửi HCầm thêm vài câu: "Nó đến tao, cứ hò rượu! Tao *refuser*. Có đấy, nhưng không nên uống, tiếng bay đi!... Hừ! Ông HCầm thì sợ lắm!... Bây giờ tao mang tiếng là tao *débaucher* ông HCầm với ông VCao cơ chứ!... Hôm nọ TLâm với HCầm cùng có mặt ở nhà thằng anh họ nó! Nó bảo *pum*. TLâm nhất định không! Thế mà HCầm nó lại lặn vào hút!... Nó thế cơ chứ!"

Một cái công văn

5 giờ. 1 tiếng gõ cửa.

Tôi mở hé ra: một bộ mặt quen quen, đầu ở Liên hiệp Hội, thường đưa công văn! Chưa kịp hỏi, anh ấy đã đưa ra một

cái phong bì vàng nhò, thứ giấy in *ronéo*, lộn ngược lại. 1 cái công văn. Người đưa giấy đi ngay.

Có lẽ giờ đi đã điếm!

Vợ hồi hộp chờ. Tay ẵm cu Còm, tay quạt con Kha nằm lăn đật đá hoa.

Công văn nói vắn tắt: "Việc đi công tác của anh, Tổng cục Chính trị đã cho cán bộ xuống các cơ sở đả thông, nhưng chưa về. Cho nên việc đi phải như thế nào, Tiểu ban chưa quyết định. Xin báo anh biết để chờ. Và khi Tiểu ban hội ý với TCCT xong (sau khi cán bộ đi cơ sở về) sẽ báo đến anh!"

Giấy này, hôm qua LĐạt đã nhận được rồi.

Vợ yên trí. Thường những lúc cẩu, vợ cứ bảo: "Chỉ mong anh đi cho nó chóng lên!" Nhưng, đó đúng chỉ là lời nói lúc cẩu thôi! Lúc mất trí khôn!

27/7

Suốt đêm trước không ngủ được.

Về một *scène de famille*.

Có gì đâu?

Cuối tháng túng, vèn vèn còn 5000 đồng. Mà trước mắt còn đến một tuần những thức ăn, quà cáp với tiêu pha.

[...]

... Ban chiều đến chơi LĐạt, thằng cha ốm, nằm khèo. Tôi bảo "vợ nó đuối". Cô Thúy cười bảo: "Đuối yêu chứ gì!" - "Đuối thật!"

Trời nắng. Đi cắt tóc. Vợ được quyền "*Ici le Saint!*" Xem tràn.

3 giờ gõ cửa. Vợ mở. Vào. Tôi cứ ngồi xem *le Saint*. Vợ mè nheo một ít nữa. Rồi cười. Tôi hôn cho một chập. Vợ càng giỗi, giỗi đi giỗi lại, đến tối thì xong! Mẹ ở nhà một mình chả làm việc, mới trách bố: "Đi! Đi nữa đi!"

29/7

Đi!

Loại cảnh cáo đã được giải quyết đi cho sớm. HCầm đi Thái Bình (nghe đâu PhQuán cũng lại đi!) HTLinh Hải Dương. PhVũ, LĐThanh Cẩm Phả.

30/7

Ông lang Đôn Thư cho đơn mẹ nó. Đơn để có sữa. [...] Một cái đơn thuốc bổ nữa, song, cạn tiền, nên mẹ nó còn để đấy. [...]

Những ngày chuẩn bị "đi" bận túi bụi. Mà lại là những việc không phải chuẩn bị cả. Những việc liên quan gián tiếp tôi. Nào cắt mũi, thuốc men cho con, cho vợ, với lại các việc vặt gia đình. "Đi đồng một việc dài, ở nhà chín mươi hai việc tròn!" Có những ngày, bố thì khụt khịt, mũi chảy máu, chảy nước mũi khó chịu. Gia đình thì diễn ra cái cảnh: chồng ốm hầu vợ đẻ, vợ đẻ hầu chồng ốm!

1/8

Ở nhà khó, nhu cầu nó tích lại, đợi lúc có tiền, xống ra nhâu nhâu đòi hỏi. Có hàng núi của, nó cũng xâu bằng hết. *Vérité plus qu'ancienne!*

Gió vào nhà trống chi lay đổ nhà. Tiền vào nhà khó chi làm nhà thêm khó. Suy thêm.

Ví dụ tôi có 10 vạn!

Thì sao?

Áo vợ rách rồi, có 2 cái rách bươm cả 2. Quần cũng vá chằng đụp rồi. Con Cún cũng phải ít là 2 bộ. Thằng bố chi còn độc 1 sơ mi, giặt khô lại mặc.

Thằng Còm bị thiên ti, phải đi ông lang. Mẹ nó cạn sữa, có tiền ắt phải có chân giò, kèm với vài thang thuốc.

Thế là bao nhiêu rồi?

Chưa hết. Còn nhiều cái cần dùng: 1 cái phích, 1 bánh xà phòng thơm, thuốc đánh răng, bàn chải cũ cùn rồi, toè toẹt cả! Chưa xong, [...]

Thế là chớp mắt, một đồng tiền đội nón đi, không hỏi chào ai hết! Nhìn xa một chút: cuối năm sẽ đến, với thuế, các món tiêu pha giỗ chạp! Cuối năm sẽ đến đột ngột như một cơn giông.

"Lo cũng chẳng lại với gì", triết lý LĐạt! Đó là triết lý của những người quá lo, hay ngược lại, không có lo gì hết. LĐạt thuộc số này.

Pessimiste?

Cái gì cũng phát triển, kể cả nỗi bi quan Từ Phác!

Lần này, anh tỏ vẻ chán hơn. "*Instinct* nó báo cho tao biết như là 4 thằng sẽ bị hy sinh!" Anh lo bọn Bắc Kinh nó về. Càng học Nhạc, anh càng chán, thấy mình "ngoại đạo" quá. Từ trình độ anh đến lâu đài Nhạc, có cả một sa mạc cháy khô. Toàn những lửa với bão cát! Anh thấy không

đủ sức vượt sa mạc. Vì sao? Anh thiếu lạc đà dự trữ nước, với lòng can đảm... Anh lại nhắc đến chuyện vùi! Ôi chao! TPhác lại đi *assommer* người ta bằng cái bi quan *dissolvant* của anh.

TPhác nói về VCao: "Kế của nó là tranh thủ lại kỳ được tín nhiệm chính trị đã bị mất! NgTuân cũng thế!" Tôi hỏi: "Bằng cách nào?" TPhác nói gọn: "*Coute que coute!* Tiến bộ!... Bạn bè trừ một số nó ghét, còn ngay như tao, nó cũng bảo: hãy tạm xa nhau vài năm! Hừ!... Nó nói *bléssent* thế! Bạn mà lại xa được nhau vài năm! Bạn gì? Chơi với nhau không lợi nữa thì nó thôi thôi, chứ có gì? Gọi là bạn thì thiếu nhau ít ngày cũng không được ấy chứ!"

TPhác nói về cái *besoin d'épanchement* của anh. Anh cho là anh có mâu thuẫn. Vừa thích *solitude*, vừa thích *société*. Không như thằng Vũ Cao hay thằng LNgTrác chẳng hạn. Chúng ích kỷ tận tụy. Chẳng cần chơi với ai hết! Mà đối ai cũng nói nói cười cười!... Hòn hột đi!

Trong cả câu chuyện, tôi chỉ thấy loé lên mỗi tia hy vọng: Anh bảo lần này đi, tao sẽ *prendre note*, có gì viết. Sang cái đất văn học có lẽ hơn! Âu cũng là một cái thiện ý, may ra cũng có cơ cứu vãn "cậu" chẳng?

5/8

PhQuán lại đi

PhQuán lại đi Thái Bình. Với HCâm. Anh nói: không có bị trừ chết!

Liệu lần này, cu cậu có giờ què nữa hay không?

Quán đưa tôi xem một bản tin miền Nam. Đâu như do một anh bạn nào bên Văn hoá cho mượn (có phải Thành?). Bản tin nói xấu tình hình văn học miền Bắc. Luận điệu mồm ròi, vẫn chỉ vu là: miền Bắc thiếu tự do! Tôi bị *cité*, cùng với HCầm, PhKhôi, Thụy An (!) Ngồi với cái cổ ấy mới hôi chứ!

Đặc biệt có một bài riêng về PhQ. Miền Nam nó đưa cái bài chống quan liêu của PhQ, bóp méo xệch đi, thành những miền Bắc đối với lị quan liêu hại dân! Nó làm như quần chúng nó ở miền Nam. Làm như quan liêu ở miền Nam không có! Ôi chao! Ở đó quan liêu là cả một chế độ, không ai còn nói đến nữa! Vì, *c'est 1 mal incurable!* Ở chế độ ấy, quan liêu là một sự tự nhiên! Không cần phải bàn!

6/8

Anh Quý

Tôi đến 46 phố Thuốc Bắc. Mậu dịch thuốc... Chả lần trước có một anh xem đơn sinh sữa của vợ tôi thấy lạ, có hện tôi, nếu công hiệu hay không cũng đến cho anh biết. Công hiệu thì anh học. Không thì anh mách cho một phương khác.

Tôi đến là trường hợp này, gặp anh. [...] Anh biên cho tôi một cái đơn.

[...] Vào cân thuốc, anh làm hoá đơn lắc đầu: "Sinh địa không bán! Phải có giấy giới thiệu cơ!"

Tôi đứng ỳ ra.

"Bán thì bị kiểm thảo chết! Vị này hiếm!"

Tôi vẫn đứng ì. Song, có anh làm hoá đơn khác ngồi bên, nói: "Đơn ông Quý cho đây mà. Thôi! Đưa tôi bán cho!" [...] 3 thang mất 4700 đồng!

TPhác

TPhác phê phán một hồi quyển *L'idiot* của Đốt. Và phê phán chung cả thiên tài ấy. Những "lãng nhằng", "nhân vật mờ", "viết ầu", "chia đoạn 1, 2, 3 chả ra gì..." TPhác nói: "tún mún mà lãng nhằng quá. *Connaissance* về cuộc sống ít quá, toàn chuyện vặt. Viết dài dòng thế, ở cái *siècle utilitaire* bây giờ không được!"

Anh quay ra chê VCao là bịp. Thơ khó hiểu là bịp. Tôi nói: "VCao nó có khướu, nhưng ít *science* thôi!" TPhác cứ bảo là bịp... Anh chuyển sang ĐĐHưng: - "Thằng Hưng cũng thế. Bịp! Anh chàng làm cái *clavier* cầm đem đi học. Bào tao, tao bảo: Minh *épicurien*. Đánh cái *clavier* cầm không có *plaisir*, mình chịu!... Tao nói thế khỏi *bless* nó thôi chứ! Nó làm cái *clavier* cầm đó là để bịp. Đầu tiên là bịp HThịLiên... *Drame* tợn! *Musique* là cái *art de l'espace et de le temps*. Phải hình thành trong không trung một *sonorité*, nó truyền đi... Chứ *clavier* cầm thì làm gì? Bào luyện tay thì được bao nhiêu? Ăn thua gì?" TPhác lèo lộn lại VCao: "Ông VCao nữa. Ông ấy bảo làm *harmonie* bằng mắt! Hơn cả *maitre* thế nữa!..."

Đi!

Theo TPhác thì 4 thằng sẽ đi chung. Đi Hải Dương. Hoàng Châu Ký làm tổ trưởng. Độ tuần sau đi. Đỗ Nhuận bảo

TPhác vậy. ĐNhuận bảo đã quyết nghị rồi, nay mai cậu sẽ nhận được giấy báo!

Đi chung, có tổ trưởng thế này, LĐạt thì không thích bằng đi riêng. "Phiền nhất là cái anh tổ trưởng, chứ mày tưởng!"

TPhác, ĐĐHung thì thích. Có tổ trưởng nó cảm thông hơn. Như có cái *tampon* giữa mình với đơn vị.

Tôi thì ba phải. Đẳng nào cũng được. Con ngựa tái ông, biết thế nào nói trước được?

Còm

Thuốc ông Đôn Thư cho cu Còm kiến hiệu trông thấy.[...]

10/8

PhQuán

Quái! Thằng cha dắt xe đạp đến chơi tôi. Đã đi từ thứ Hai cơ mà. Hôm nay Chủ nhật!

Anh chàng đội mũ *casque* bộ đội tùm hum. Vành cụp xuống một bộ mặt bắt đầu cháy nắng, màu rượu vang.

Quán kêu: "Tổ nó không nhận! Bảo về đi tổ khác."

À ra thế!

Nhưng mồm Quán nói, biết đâu mà tin được? Một kỷ lục về ăn nói và hành động lung tung phèng. Quán bảo: - Mình đi tìm THoài. Đánh cho một trận. Anh có quyền gì mà bảo tôi là "đần độn và hung hăng"! Nó viết báo *Văn học*. Ở đấy mình xem lộn tiết, định về đánh. Bạt tai cho thật đau. Cho mà nhớ đời. HCầm nó bảo tôi là, có đánh thì chớ đánh ở cơ quan, nó bắt! Cứ đến nhà riêng mà đánh!...

Úi chào! Mruu HCầm với lại dự định PhQuán! Tôi với can "ông em":

- Thôi! Cái việc phải thế. Chả nhẽ viết báo mà lại khen *Nhân văn* à? Cái việc chửi thì phải chửi chứ!

PhQuán nghĩ sao, nói:

- Nếu vậy, nó viết để cứu nó, thì thôi!

May đời cho Quán! Chứ nếu Quán đến đánh THoài thực, THoài hẳn sẽ bảo: "Đó! Chẳng đần độn và hung hăng là gì?"

13/8

Mấy ngày, mẹ nó bị bại hông, một bệnh mới. Bác sĩ Chính bảo: 1 số cán bộ đã bị, phải nằm nhà thương rồi!...

Nhà thiếu một lao động. Bố bận quá. Tay cứ như một cái máy, đi đến đâu, cứ như phải phá đôi. Thế là gắt... Gắt thì còn cái lý gì nữa?

Nguy cơ của các gia đình chỉ có 2: túng và bận! Đó là bọn đao phủ, hành hạ tình yêu.

Nếu chữa bại hông, phải tiêm thuốc, có chất *soude*, sẽ tắt sữa. Mà sữa thì lại đang gây. Hiện tại hãy còn đợi xem số mệnh nó chuyển tới đâu hăng.

Tôi vẫn chưa có lệnh đi. Trên bàn chưa xong. Lệnh nó lại hay đến thành linh. Biết đâu mai hay mốt? Đi lúc này, mẹ con nó gay lắm. Nhưng chờ đi mãi, sốt ruột, như tất cả mọi sự chờ đợi. Khó chịu.

Không có công tác (đi là công tác số 1 hiện nay), ngồi không, hình như mình đã làm một điều gì bất công đối xã hội! Muốn đi,... lại lo cho mẹ con nó. Mâu thuẫn! Cuộc đời

phức tạp muốn vậy. Lúc nào tôi cũng ôm dằm bảy thứ, xô xát nhau trong bụng.

15/8

Tức 1/7 Mậu Tuất. Thế là vào Thu. Thời tiết có một sự thay đổi. Nhưng có phải vì cơn bão tạt, nó là tác giả chính của thay đổi đó không? Dù sao, đầu đó trong bầu không, có những *frissons* mới.

Buổi chiều rõ hơn hết. Nắng nhạt đầu phố. Mưa rơi lác rác, có pha lẫn một chút màu vàng. Ánh hoàng hôn không đỏ chói như những ngày hạ, bị cắt cõ! Buổi chiều xuống bây giờ, hơi vàng, hơi xanh, với một chút khí mát, đôi khi hơi lạnh. Nhìn ra ngoài đường, ánh sáng đều hiu, hà hơi sương trên các mái nhà nâu xỉn, các thân tường vôi loang, cả các lùm cây, tuy vẫn xanh đậm. Mấy ngọn đèn sớm cháy mù vàng trong lòng phố. Các gian nhà co ro trong những sợi miến mưa lay nhay. Có nhà ăn cơm dưới đèn, ánh lửa không gắt như những ngày nực cũ. Buổi chiều tắt như một tiếng thở dài, man mác.

Ban tối lại có vẻ vào Thu hơn cả ban chiều.

Nhạc nổi góc phố, ở loa phóng thanh, những âm thanh loi boi trong những sợi tơ mưa chen với ánh đèn vàng.

Mùa Thu, âm nhạc nhiều khả năng buồn bã hoá người ta...

Tôi bị bắt cóc đến những xứ nhiều tuyết, đen nhem... Đến quá đêm khuya, anh lục tào xá⁶⁰ ế đã qua phố, anh lộ mái

---

⁶⁰ Chè đậu xanh

phần⁶¹ bán đất, cũng ế đã qua phố,... thì, trong mưa, có tiếng rao ướat át bác tằm quấat, cũng ế, trời mưa, không ai muốn tằm!

21/8

Ngày mai, 5 giờ 30 sớm tôi lên đường!

Đi Hải Dương, nông trường Chí Linh. Hoàng Châu Ký tổ trưởng. Tổ viên: 4 thằng với HLoan. Thế là ngã ngũ.

Nghe nói, các tổ khác đều phấn khởi cả. VCao mỡ dạ dày ở Thuận Châu, đánh thuốc mê 8 lần mới mê! Theo NgTuân thì đó là vì "thằng cha tằm nhiều thuốc phiện, rượu v.v... quá"! BXPhái học nghề mộc, hứng thú: Anh thấy lợi cho việc đóng khung họa! Các tổ nhà máy bị gay hơn các tổ hợp tác xã. Thứ lao động xí nghiệp nó lệ thuộc vào máy: không nghỉ được với nó, không đấng trí được! Người phải khớp, phải thi với máy!

NgThLong đi S. Sơn về, kêu: vợ phải lại! Theo lời THoài thì anh chàng sợ đi lao động, lấy đít vợ làm lá chắn. Những tin tức vụn như vậy. Còn bộ đội thì đâu hôm qua liên hoan xuất phát.

Ngày cuối cùng tôi ở nhà, càng bận hơn tất cả mọi ngày khác. Việc nó dồn lại, vì cái thuyết bất diệt "Thôi, để mai!" - Hơn nữa, vợ lại tổ chức một tí liên hoan còm.

May!

Vợ đã đỡ cái hông.

Thôi! Đóng sổ.

---

⁶¹ Xôi lạp xường

22/8

Khởi hành. Tôi dậy sớm nhất, từ 1 năm nay, và có lẽ hơn nữa. Đáng lẽ không đánh thức con Kha dậy, sợ nó mếu, đòi đi. Song mẹ nó khẩn khoản: - "Anh đánh thức nó, bảo nó là anh đi công tác. Không nó thức dậy, thấy mất bố nó mãi, nó không hiểu ra sao!" Tôi lôi nó, vỗ nó. Nó không dậy, ầm ú, đập bố. Lại khóc hứ hự nữa. Lát lâu, Cún mở mắt, ứ mấy tiếng khó chịu, rồi lại quay đi, ngủ.

Cu Còm ăn sữa, bỏ dở đến 60. Mẹ nó hỏi: "Kha! Con có ăn sữa không?" Con Kha đang nhắm mắt tưởng ngủ, vội "Cóoo!" một tiếng dài nũng nịu, ngòm choàng dậy. Mẹ nó đổ sữa ra bát, cho Cún ăn. Khổ thân Cún, nó thèm quá, làm một hơi ráo bát... Thế là con bé tỉnh.

Tôi vác ba lô ra ngõ. Mẹ con bế nhau theo. Tôi thương con Cún quá. Thương mẹ nó: hai đứa con, lại còn chợ búa, cơm nước, lau nhà... Mẹ nó sẽ bận Còm nhiều hơn. Con Cún ai hầu? Quấy, mẹ nó sẽ đánh chơ!

Trên tay mẹ, Cún nhìn bố. Nó không hiểu. Thấy lạ: ba lô to xù bên nách bố!

Tàu điện leng keng. Tôi chạy xốc đi, chào hai mẹ con. Con Cún mi bố. Tôi chạy trốn. Người sắp thành sắp rồi.

Xe điện bỏ loang loáng phố xá đằng sau, hai mẹ con bồng nhau đầu ngã tư Vũ Lợi, sớm tinh mơ quạnh quẽ.

Tân Hưng, Đại Lợi, Hưng Thịnh... các biển hàng đỏ, xanh, vàng, tím... Lần đầu tôi để ý chúng. Thôi, chào!

Bến ô tô. Ngơ ngác. Nghe tiếng gọi, tôi ngoảnh lại: HChKý và TPhác trong một cái quán vỉa hè. Quán bánh cuốn, có

che một cái phen liếp. Năng sớm đã hắt vàng cái quán nhỏ. Tôi vào. Thấy bà Nghĩa với hai con TPhác, 1 u em đi kèm.

Lát sau thấy LĐạt, một mình đang ngó các ô tô.

ĐĐHung chậm ru thế? Ông anh bận những *caviar*, sữa chắt? Năng chóng cả mặt rồi. Bẩn ô tô vàng, bốc hơi trong nắng sớm.

Đội mãi. Đàng xa, một người vận áo cụt tay, kiểu áo sọt *sport*, quần soóc tím, bệ vệ xe đạp, ở *portebagage* có một đũa bé! Ông anh à? Đàng sau là một xe xích lô, một đồng trẻ con che lấp Thái Thị Liên.

LĐạt kêu tướng: - "Thôi đúng ông anh rồi!" Bâu đoàn thê tử tong tả bến xe, ngổn ngang va li, túi dết, ba lô, cặp, làn...

LĐạt cười to: "Tao ghét nhất tiền đưa. *On devient idiot!*" Anh chàng vừa dứt lời: Thúy đã hiện ra, áo xanh viền lụa trắng, cúc trắng, quần đen bóng! LĐạt *devient idiot!* Thì ra, ban sớm cu cậu đèo vợ đến, rồi xua vợ về, khỏi phải bị cái lúng túng vì tiền! Thúy nó lại rình ở đầu phố, xem các bạn khác có ai đưa tiền gì không! Bâu đoàn thê tử những bà Nghĩa, bà Thái Thị Liên khuyến khích cô ta chạy ra!

Thế là bến xe bốc lên một thứ tình cảm của chia biệt, không được phép ủy mị, song vẫn là chia biệt, nó vội, hấp tấp, không khớp lắm với cái bề bộn xe pháo của cái bến lem luốc, lổn nhổn.

Hành trình: Hà Nội, đến Lai Khê thì xuống xe. Đội ô tô ở đó, để đi Đông Triều. Tập đoàn Chí Linh quá hay chưa đến Đông Triều? Cả bọn không biết đường. Hỏi thăm thì

thất vọng lắm: ô tô có thể không cho lên, vì sợ nguyên tắc lấy người giữa đường! Rồi thì những bao nhiêu bao nhiêu cây số đi bộ! v.v...

Sau một đồng những chuyện phức tạp, nào anh đạp nhờ xe gỗ, anh đi xe đạp v.v... thì 5 thằng đã ngồi đồng trên lưng chính một chiếc xe của tập đoàn sản xuất miền nam Chí Linh: xe cãm nhôm, xếp đầy luồng cao tận mũi. Luồng lại dài, lê thê sau xe, có lúc quét đất. 5 thằng ngồi cao tít trên cái đồng luồng, không chằng buộc gì cả ấy, nó lờng bồng, chỉ chực tuột xe, đưa cả người xuống... Long đong trên đường xóc, chiếc cãm nhôm nhảy một thứ *foxtrot* lắc cắc! 5 thằng bật lắc trong cái điệu nhảy bị động, cấn cà cấn cầu ấy! Mặt trời độ lượng buông xuống cho anh em hàng tấn lửa nóng ran.

Chiếc cãm nhôm Star (Ba Lan) đầu bẹt, thân dài, luồng lê thê sau như một cái đuôi. Nó say sưa đưa chúng tôi từ Lai Khê, qua 2 con đò, bập lên đất Hồng Quảng, qua thị trấn Đông Triều, vòng vào đất Hải Dương: huyện Chí Linh bụi mù, mênh mang đồng núi. Thảo nguyên chăng? Bốn bề bát ngát, không có cây to, lũy tre xanh. Toàn bụi với những bãi đất bao la, trên đó vạch con đường mới, đất đỏ cháy. Tự dưng chúng tôi đứng ở giữa bãi mênh mông đó, đôi đất thoải thoải xen núi đá, bao bọc chung quanh một vòng vây rất rộng, tít tắp chân trời: Đây! Tập đoàn sản xuất Chí Linh!

Mặt TPhác chảy ra: Ở đây xa Hải Dương 50 cây, 2 con đò. Hy vọng đạp xe ra thị xã, hò hẹn vợ con, tắt!

Đi rửa mặt: nước giếng đục, nước phèn khó chịu, bết tóc. Đất đỏ tiếp theo đất đỏ, từng mảng vỡ hoang trên màu lục xa tít.

Ở đây có một ít lúa. Còn toàn thấy mía từng cụm, xen với ruộng khoai. Cây cành khô xác. *Aridité!* Rải rác, mấy căn nhà, mấy tập đoàn ở xa nhau, lúa thừa các ngọn đồi phát bằng đi, trống vắng như mấy cù lao giữa bể. Có nhà quét vôi trắng, cái màu lôm lổp ấy lạc lõng... Chưa thành phố thành hàng gì hết.

Chân trời rộng quá. Không có gì ngáng mắt. Nhõm quang tha hồ phóng xa, hàng chục cây số, để gặp những đồi núi thấp xa tít, một cái thành bọc trời lại. Cảnh thiên nhiên này lớn quá, vẻ đẹp hùng vĩ của nó đè bẹp hơi người. Giá ở đây một mình, sẽ không thể chịu đựng nổi cái đẹp bao la, quá *brut* này.

Tôi có cái gì say trong huyết quản. Một cái Hà Nội ồn ào kêu gọi, tiếng vợ con, hoà trộn với sự mệt mỏi bấp thịch, gió máy đường xa, bụi đất đỏ, sự bí mật những ngày sắp đến. Buổi chiều xuống xanh nhợt đồi núi, lơ thơ vài bóng nhà. Một ngôi chùa nát, một ít đồn bốt giặc. Một người trại, áo khách xanh lục, tay cầm roi tre quất con trâu kéo xe củi ở rừng ra. Bữa cơm đầu tiên chúng tôi ăn có cá kho, và canh cá nấu khoai sọ!

Mỏi dừ, vẫn không ngủ sớm. 4 thằng ngồi bẹp gí dưới vòm trời đêm quá rộng, nặng trĩu sao, đè xuống ánh sáng bạc. Ở cái cảnh bao la này, chúng tôi sẽ sống mấy trăm ngày đằng đẵng.

23/8

Chiều đi tắm suối, về hăm hăm. Làm 2 viên *paludrine*. Ban tối, rửa chân ở giếng, bị rùng mình. Suốt đêm lên cơn sốt. Lúc rét lúc nóng. Lung, xương sống ê ẩm: cái xe luồng tắm quất một buổi, mà 2 ngày đêm chưa hết mỏi. Con sốt *baptême* vùng vờ hoang!

24/8

Chủ nhật. Đi chợ Ngãi. Mua sắm bát, thuốc lá, diêm... ĐĐHung làm con gà thối. Tôi lại bị sốt, ăn bã cả mồm. Tối, phân phát đi các tập đoàn. LĐạt tập đoàn Nam Ngãi. TPhác: Hành Thiện. ĐĐHung: Ba Tơ. Tôi: Thống Nhất. ĐĐHung bảo: - Mình thành phần sức khoẻ rồi! Nên tổ trưởng mới cho xuống tập đoàn ấy. LĐạt: - TDần đầu sỏ, cho đi Thống Nhất là phải. Tập đoàn tiến bộ nhất mà. TPhác thêm: - Tao chờ xem thằng nào được cử đi Thống Nhất mãi! Mà trúng số độc đắc đấy!

Chỗ này là Thày Lày, giáp giới Bắc Nồi, cách một con suối. Nghe đâu như Bắc Nồi nước độc thì phải. Mấy hôm chờ đợi, khí hậu, cái bao la trời đất ngấm vào từng thớ thịt. Tôi lại ốm nữa. Người buồn, thịt bã. Miệng đắng. Đồng chí ở liên đoàn nói: "Đi chỗ cực mới đi, chứ chỗ sướng thì các đồng chí đã chả đi!" Một chằm ngôn sống giản dị, đẹp, cao, khó với tới.

Dưới ánh đèn bão uể oải, thiếu dầu, chúng tôi tiếp xúc với các trưởng tập đoàn. Những bộ mặt đen xạm gió nắng.

Mấy chiếc răng vàng. Quần áo đủ kiểu, đen, xanh công nhân, bạc thếp, trắng cũng có.

Chúng tôi được giới thiệu về tiểu sử khu vực này: Từ tháng Chạp 57 mới có mấy đồng chí đi thực địa đến miền bỏ hoang đây. Mùa đông rét, cây cảnh chết khô. Người ta đào một cái hố, che một cái dù ở đó, vỡ hoang với 2 tập đoàn Quyết Thắng và... (?) Cho đến nay mới 7, 8 tháng, đã mọc lên những 30 *hectares* mía, 2000 gốc dứa, 500 trâu bò, 20 *hectares* lúa, cộng thêm các thứ lật vạt đến 100 *hectares*. Mọi người được lương ăn 6 tháng 15 vạn, tiền thiết kế cơ bản 20 vạn. Ngoài ra liên đoàn vay được của ngân hàng vốn kinh doanh, đâu như 20 triệu... Tên công trình này là: Liên đoàn Sản xuất miền Nam. Nó gồm 19 tập đoàn, trên hết có một hội đồng quản trị, cơ quan nhà nước... Đã có tiếng máy kéo sinh sịch. Một công trình thủy lợi đang đắp ở chân núi, bên kia là Hoàng Hoa Thám. Nơi đây sẽ có *moteur*, rồi thủy điện. Ánh sáng điện đèn sẽ rọi miền cỏ hoang này. Thành phần: đa số Liên khu 5, một ít Nam, Bắc. Đó là những thương binh, những nhân viên biên chế, những cán bộ công an, thôn xã bị lộ mặt, đi tập kết, một ít rất ít vợ con... Vỡ hoang, kiến thiết miền Bắc, tiếp tục sự nghiệp cách mạng, ngày nay họ nhận nhiệm vụ ấy. "Thắc mắc nhiều, mà làm cũng nhiều", theo lời một trưởng tập đoàn. Nhớ vợ con quê hương... [...]

Buổi tiếp xúc đầu tiên với các trưởng tập đoàn dễ chịu, cởi mở, nhất là về cuối. Anh em người ta ngại: các anh là trí

thức, liệu có hoà được với nông dân! Liệu hai tư tưởng có gặp nhau?

25/8

Ban sớm, chúng tôi liên hoan một ấm trà. Tính toán các món tiêu. Rồi chia nhau đi các cơ sở.

Tôi đến Thống Nhất.

Một căn nhà quét vôi trắng, dưới viền ít màu vàng. Có tí sân trước cửa với một cái vườn hoa còm: cỏ xanh, 2 bụi trúc thấp lơ thơ vàng nhạt, những hoa dừa khô trắng, và một cái mâm trồng những cúc núi màu phẩm hoen hồng, những cây giền tây đỏ, bọc một túm nhân thọ xanh chưa nảy hoa. Trông ngoài, thấy đóm.

Vào nhà. Anh Cầm, trưởng tập đoàn, người to, đen, chỉ tôi chỗ đặt ba lô, rồi đi làm ngay. Mấy người thổi *harmonica* trong nhà, không ra bài gì hết. Tường đầy những tranh Hoà bình 5 màu da, tranh Liên Xô, tranh Ngưu Lang Chức Nữ, tranh trẻ em hồng hào Trung Quốc. Lại có cả ảnh ban phụ trách, 3 người, 2 người 2 bên cười, người ở giữa (ông Cầm) nghiêm nghị, cả 3 đều côm lê, ca vát, ông bên trái tô màu, môi cười đỏ.

Nhà 2 buồng lớn, hành lang ở giữa cũng kê giường. Khoảng 25, 26 cái sát nhau 10 đến 20 phân chặt! Màn vát. Quần áo treo vách. Ba lô hòm xeng ở các đầu giường, và trên giường. Mấy chiếc xe đạp, có chiếc tháo cả vành bánh. Khẩu hiệu Đảng Lao động Việt Nam muôn năm. Rất nhiều bằng khen: CCRĐ đợt 5, sửa sai, và Huân chương

Chiến thắng nữa. Ảnh lãnh tụ, ở đây còn treo Bulganine⁶². To nhất là ảnh Lênin. Lênin ở đây, nơi vỡ hoang này, thật thích hợp: Lênin là người đã vỡ hoang cả một giai đoạn lịch sử.

Cấp dưỡng làm dưới bếp. Nhà vắng. Tôi ngồi bắt chuyện hai chú học sinh, đến đây học máy kéo. [...] Chú Bé cao lớn, đen, môi đầy, quần xanh vá, áo *maillot*: tôi không chịu được một quả đấm của chú. Chú Guốc nhỏ nhỏ, nói cứ dạ dạ theo kiểu lịch sự của miền trong. [...] Lát sau Bé hỏi tôi: "Chắc sau đây về, anh cũng sẽ đặt mười bài thơ chắc?" Quốc thêm: "Chắc hẳn chứ! Một tập sách ấy!" Tôi cười, giấu khổ tâm trong cái cười ấy: "Ừ! Có thể!..."

Lát lát, lại thấy một người từ bếp lên, chắc đi làm tạt về, lên hỏi tôi: "Anh TDần đó à?" Tôi vâng. Cụt có vậy thôi. Nhìn nhau một tí, cười. Rồi anh đó lại đi. Hai ba lần, liên tiếp vậy. Tôi đâm ngờ: "Có phải là tôi được xem mặt hay không?"

[...] Lát sau, có một anh hút thuốc, quần áo đen, gầy, đến cạnh tôi hỏi thăm. "Bắt đầu anh làm việc nặng ngay không được. Làm việc nhẹ hăng!" Tôi hỏi: "Việc thế nào nặng? Thế nào nhẹ?" Anh đáp: "Nặng như bón phân mía. Cây nó mọc sít. Phải chui, lách. Lá nó cửa toạc thịt. Nặng hầm hầm không chịu nổi... Nhẹ như lừa bò..." Tôi nói: "Từ nhẹ,

---

⁶² Nikolai Bulganin: 1955 lên thay Malenkov làm Thủ tướng Liên Xô, song sau vụ tranh giành quyền lực với Khrushchev không thành bị loại trừ khỏi Bộ Chính trị và BCH TƯ ĐCSLX đầu năm 1958. Có lẽ nông trường Chí Linh chưa kịp cập nhật tin này nên tiếp tục treo ảnh Bulganin.

đến nặng, tôi muốn biết làm mọi việc!" Anh nói: "Rồi sau anh học cả cày nữa nhé! Thôi! Anh ngồi nhé. Tôi đi làm." Tôi sực nhớ, ban sớm, có lẽ không phải người ta đến xem mặt tôi. Một sự hoài nghi con tiêu! Chỉ vì hai bên không biết khơi chuyện. Hãy tin: người lao động có nhiều chất thiện!

Buổi tối, tôi được giới thiệu với toàn tập đoàn. "Nhu chúng ta đã biết- lời anh Cừu, phó đoàn- đồng chí Dần có sai lầm kiểm điểm trong khi công tác ở trên kia... Nay đồng chí đã tự nguyện tự giác tới đây, làm công tác sản xuất với chúng ta. Đồng chí sinh hoạt với đoàn, văn hoá đồng chí có thể giúp thêm. Sinh hoạt Đảng không dự. Sinh hoạt phí một tháng vạn tám, như chúng ta. Giường chiếu, chúng ta phụ trách. Còn các thứ khác, thì đồng chí... ừ... đồng chí chuẩn bị lấy... À, còn sản xuất thì đồng chí tùy sức, vào tổ sản xuất hoặc tổ chăn nuôi thì tùy nguyện vọng. Chủ nhật ta nghỉ thì đồng chí cũng nghỉ... Ngoài ra ta để cho đồng chí một tuần một buổi hay một ngày, để đồng chí ghi chép tài liệu, giúp cho cấp trên (!). Chúng tôi giới thiệu thêm nội quy ở đây: 20 người toàn đảng viên, một nữ, chia làm tổ sản xuất và tổ chăn nuôi. Ban quản trị có tôi, anh Phang, anh Thuần. Còn chi ủy thì có... à thôi, chi ủy thì không phải giới thiệu.... Anh em thêm ý kiến. Và đồng chí TDần có ý kiến gì cũng nên nói."

Dứt lời đã thấy tiếng đoàn trưởng Thuần cất lên, nói to như sét, mặt đanh thép:

- Đồng chí TDần xưa kia là một đảng viên. Đồng chí trong một giai đoạn nhất định đã có những sai lầm nhất định

đối với Đảng, đối với chế độ. Tôi vừa mới đi xa về, được đồng chí Cừ cho biết. Nay đồng chí xuống đây, do Đảng cho đồng chí tới, để cải tạo cái bản thân mình. Đồng chí phải cố gắng. Phải thành thực. Phải thi đua sản xuất. Phải thi đua tăng năng suất, tôn trọng nội quy, y như một đoàn viên ở đây. Để tư tưởng đồng chí có thể cải tạo tới một mức nhất định! Cái gì làm được thì phải làm hết sức. Sức khoẻ có bao nhiêu thì phải nói thực ra. Ốm thì cũng cho nghỉ như mọi anh em, chứ không bảo là chúng tôi có một ý kiến gì khác với đồng chí... Nghĩa là văn hoá của đồng chí thì chúng tôi cũng học. Nhưng đồng chí phải học sự sản xuất của chúng tôi. Ở đây chúng tôi phải thảo luận nhau nẩy lửa. Có khi cùng một ý kiến thì không phải thảo luận, còn khi ý kiến khác nhau thì phải thảo luận, to tiếng sôi nổi, để mà thống nhất được... Đồng chí phải thành thực... Đồng chí có ý kiến gì?

Tôi chưa nói. Định đợi anh em nói xong cả hẵng. Đợi mãi không thấy ai. Không khí nặng. Nghe tiếng quạt phành phạch đồng chí Thuần, một tay quạt như biển, một tay bành cổ áo *maillot* cho gió lọt vào ngực. Đồng chí Thuần mới đi bán 500 con vịt ở Thái Bình, và thu cái tổ nuôi vịt 4 người ở đó về với tập đoàn. Mãi sau có một đồng chí hỏi: - Chúng tôi lao động, hay nói đùa nhau, người ngoài có thể lấy làm kỳ... Thì đồng chí đừng lấy làm lạ.

Xong không ai nói nữa. Không khí đè xuống. Đồng chí Cừ hỏi: đồng chí TDần có nói gì không? Tôi có. Mọi người nhìn.

- Tôi đã đến đây thì là tùy tập đoàn. Việc gì tôi làm được thì làm. Không thì tôi nói thực. Các đồng chí cũng nên nói thực.

Có vậy thôi. Cuộc họp sang mục phân công ngày mai. Anh em thảo luận to, cướp lời nhau. Nhiều khi át cả chủ tịch. Cuộc họp vui lên, ồn ào.

26/8

Hai tay lấm, tôi bóp lá cây thanh hao. Thơm quá. Một thứ bạc hà nhẹ nhõm mình mấy đang mới dừ. Tôi được phân công nhổ lạc với ông Kinh hơn 40 tuổi, người Quảng Ngãi. [...] Chúng tôi làm việc, cùng với bình minh (nó cũng có việc của nó). Sương mù đọng các thân lạc đốm nâu, các lá rỉ, các lá còn cố xanh gượng gạo. Đất ẩm dính nhẹp. Tinh thần đến với công việc: ông Kinh chỉ việc tôi cặn kẽ. Chẳng có gì, chỉ là nhổ!

Thoạt đầu, tôi còn nhổ một tay, được cây nào lại sang tay. Kha khá rồi đập đất. Rồi xếp đống một bên. Những động tác giản đơn, có lẽ từ thời Bàn Cổ vẫn thế! Sau tôi làm nhanh hơn, không kém ông Kinh mấy chút [...] Chừng 10 giờ, hai chúng tôi đã nhổ xong non một mẫu.

Công việc cắt khúc nhiều quãng nghỉ. Thuốc Lào, thuốc lá. Vài câu chuyện vặt... [...]

- Anh quê ở đâu?

- Anh được mấy cháu?

Tôi phải trả lời nhiều người, chỉ 2 câu đó. Và tôi cũng hỏi lại:

- Anh quê ở đâu?

- Anh được mấy cháu?

Rất giản dị. Suốt ngày.

Ban trưa, mỗi quâ. Lưng và xương sống được hỏi tội đầu tiên. [...]

Chiều lại nắng gắt... Tôi, ông Kinh, thêm ông Dầu nữa, ngồi giữa đồng cỏ, dưới bầu trời đỏ lửa, bóc lạc. [...] Ông Kinh, ông Dầu hỏi tôi về cái tích *Nhân văn Giai phẩm*. [...] Tôi tóm tắt cái đại cũ của tôi. Và nói vắn tắt: bây giờ tôi muốn cải tạo lao động, tuy rất ngại, rất nhớ nhà... Ông Kinh an ủi: "Ai cũng có cái sai. Chúng tôi cũng có nhiều thắc mắc, với cái trình độ của chúng tôi. Người biết cao hơn thì mới có thể thắc mắc những đường lối chính sách này nọ. Như chúng tôi cũng thế, mình cứ nghĩ là mình đúng thì mới làm. Rồi khách quan nó mới trật ra, tức là sai... Anh không nên nghĩ lắm, hao mòn con người đi... Chứ các anh, thì theo chính sách Đảng cho đi lao động để biết được cái cực rồi về, lại xếp vào công việc của các anh. Đâu có phải suốt đời khó nhọc như chúng tôi!" Ông Kinh an ủi tôi rất giản dị vậy. Mà thắm.

Nắng cắn chúng tôi có đến nghìn miếng cắn. Vai, lưng, cổ, tay, chân. Bất kỳ chỗ nào hở ra là mặt trời nó cắn ngay. [...] Ông Thuần chạy nhắng khắp. Cà mỗi anh một tí. Chẳng hạn:

- Thế nào anh TDần?

- Khá mới! Tôi nói cụt lùn.

- Chưa mới đâu!

- ...

- Chưa mới đâu mà!

- ...

- Mới là động tác 1. Rồi anh sẽ lần lần qua 36 động tác.

Tôi cười nhạt.

Ban đêm, nó tê tê đi ở lưng, ở các đầu gân. Mà vẫn khó ngủ.

Các ông ban

HChKý về Hà Nội. Anh em gửi nhò thư. Nên lại gặp nhau. Đêm sáng trăng.

ĐĐHung: - Tao ra mãi Cổ Vịt. Đi từ 4 rưỡi, 8 giờ đến nơi. Làm một lúc mới dừ, ông bạn bảo: "Anh bê hộ tôi cái thúng này ra kia!" Mới, vẫn bê, cứ làm như không thôi. Chả nhẽ sao?

- Ông anh có sức - LĐạt nói - Đi xa thì đã làm ít.

- Chết! Chết! Giờ đi có tính vào giờ làm đâu ông anh?...

Ngày mai mình lại đi tải vôi... Sau nữa, cầm đục, cưa gỗ, bào... Được cái, con đường mình đi làm có hàng chuối. Tạt vào, làm một trấmm...

- Nơi tao, có cả na! LĐạt khoe.

- Na ở đâu? TPhác vồ lấy hỏi.

- Bọn học sinh... LĐạt nói... nó mua ở đâu... ăn cả ngày...

Chắc mua ở làng.

LĐạt hôm đầu đi nhổ khoai. Và triềng khoai.

TPhác đi lừa bò. *Pâtre*. "Bò lang" (không phải "Ngưu lang!") Gan bàn chân cu cậu mới, vì phải chạy thi với bò.

"Tao tưởng nhẹ. Có thể đọc sách được! Nào ngờ.... Lại còn cắt lá nữa chứ! Nhưng được cái không phải gánh... Tao nhớ chúng mày quá!"

Ngày *baptême de sueur* đã qua. 4 thằng đều có vẻ khá dễ chịu.

27/8

Đi trồng thom (dứa). Tất cả 8 người, có tôi trong số. [...] Hai bộ phận chủ yếu: bộ phận đào lỗ 2 người, bộ phận lấp lỗ 4 người. Còn tôi, làm nhiệm vụ bỏ ngọn dứa vào cái lỗ đã đào, để người khác đến lấp lỗ, chèn ngọn mía. Việc giản đơn. Động tác thô sơ: cúi lạt, cầm ngọn dứa, đến lỗ, cúi xuống, bỏ vào, chèn tí đất cho nó đứng tạm tạm ngay. Việc này hỏi chuyện cái lưng. Cái xương sống sẽ được mềm đi! Đó chỉ là tiếp tục sự rèn luyện hôm qua. Còn những chuyện gai dứa đâm tay, hoặc gốc nhọn, cò sắc cửa chân với thịt da, không kể. Việc nào chả có tai nạn của nó. [...]

Buổi chiều, đổ mưa. Tôi muốn mang *paraverse* đi. Song còn ngại, có lẽ nó lạc lõng.

- Anh Kinh ơi! Có mang... mang... à... áo toi đi không? Tôi hỏi. Và sáng kiến ra chữ áo toi bình dân!

- Anh có áo toi à?... Đem đi...

Chỉ có đổi tên nó đi thôi, mà tự dung tôi đeo cái *paraverse* xanh bộ đội không thấy ngượng nữa!

Thế là phát minh được một quy luật. [...]

28/8

Thời gian ở vùng đồng cỏ này đi chậm! Mãi không hết ngày.

Đêm qua khó ngủ quá. Mắt cứng như gỗ. Toàn thân mệt, nhưng nó không chịu ngủ, vì cái trống cái lương bên cạnh. Tiếng nhị ò e với bài hát oán vọng cổ. Tập đoàn Quyết Tiến chuẩn bị 2/9.

[...] Hôm nay đôi động tác. Tôi vào tốp lớp lõ. Đây là một hệ thống động tác chóng gây sự với rất nhiều bắp thịt của tôi. Cái tay thì cuốc, lấy thêm đất lấp lõ. Da tay phen này có cơ sung phồng. Tay sẽ thành cái tay lý tưởng: "Bàn tay chai rần!" Nghe câu thơ thì êm, chứ thực tế thì đau... Còn cái chân phải hất đất ở trên đôi gồ ghề, lấm gốc nhọn, rồi dận, như cái vồ, cho đứng cái gốc dừa xanh. Song cái anh được tôi luyện nhiều nhất vẫn là cái anh lưng! Tôi nhận thấy, từ hôm đầu, chả việc nào là không động đến anh ta cả! Vậy, rèn luyện cái lưng, cần thật! [...]

Anh Trần Viên

Chúng tôi được triệu lên gặp anh, buổi tối. [...] Đó là người đến cắm cái dù trên bãi đồng cỏ bỏ hoang này. [...]

Anh Viên hỏi thăm, chúng tôi "có ai ốm không? Ăn uống khẩu vị các anh có hợp không? Thực mà... các anh có thể ăn riêng... Cứ nói thực mà..." Rồi những "anh em họ đối với các anh thế nào?" Người anh đen, mặt dài, mắt sáng, môi hơi hờ, trông thật và dễ tính... Sau, anh nói:

- Gặp các anh... để nói một sự ước mong của chúng tôi... ước mong từ lâu... Là có một quyển gì viết về công trình của anh em ở đây... Những người ra Bắc thì mỗi người một công tác, đâu đó cũng cần viết... Còn ở đây, những anh em đi sản xuất... Thả vào một nơi hoang vu... Kiến

thiết xã hội chủ nghĩa miền Bắc... Các anh ở đây, lao động gì đó thì cứ làm. Chỉ yêu cầu các anh ghi chép cho, sau này viết thành tác phẩm...[...] Kỷ niệm hợp tác XHCN... Kỷ niệm áp dụng máy móc vào nghề nông lạc hậu,... phải nói đại lạc hậu. Như cái *tracteur* kia, các ông ấy đòi bỏ! Thôi, cày trâu rẻ hơn ét săng!... Hì... Các ông ấy không nghĩ đến đất mới dõ, còn lằm gốc! Trâu nào chịu nổi?... Rồi thì những sự thất bại của chúng tôi. Giống cây không kịp thời vụ, không hợp thổ nghi... [...] Và lại còn thế nào là con người xã hội chủ nghĩa nữa?

Đề nghị của anh Viện đánh thức trong 4 tháng một mớ suy nghĩ. Đánh trúng bụng nhau quá! Nhưng yêu cầu ấy không hợp với chủ trương trên đối chúng tôi.

- Ý kiến anh, ĐĐHung nói, rất hợp với anh em... Song không có thì giờ.

LĐạt cũng kêu: Mệt quá! Không có sức mà ghi nữa! Tôi biết là nó nói dối: thằng ấy nó có ghi bao giờ? Nó làm việc kiểu tài tử.

- Việc anh đề ra, TPhác nói, không thuộc thẩm quyền chúng tôi. Trên có cho 1 buổi để ghi. Nhưng văn nghệ có phải thế đâu? Có phải như con bò, ăn no một lượt, rồi về chuồng, nhai lại? Văn nghệ phải ghi những lúc hứng! Hứng là ghi ngay! Bỏ qua, nó sẽ quên mất... Việc này, chúng tôi không có thẩm quyền trả lời anh... Xin đợi anh HCKý.

- Tôi ghi buổi trưa. Mệt lắm. Ngày nào cũng phải ghi mới được... Tôi nói. Một tuần ghi một buổi thì nó rụng hết. Thức trưa ghi, rúc óc lằm.

29/8

Hôm nay, tôi lại biến thành phụ nữ: tôi làm cái việc đàn bà, bóc lột. Trời! Bao giờ tôi mới thành đàn ông?

[...]

Bức thư

Sớm tôi vào chuồng hôi, thấy một bức thư chùi dít. Cút dính trên giấy trắng nhoè nhoẹt các hàng chữ mực xanh nội hoá (tư bản làm mực ấy). "Mang danh là một cán bộ mà đi tỵ túc, rồi về Nam nói với đồng bào ra sao?... Tư tưởng em như vậy, em cũng nói để anh tính giúp hộ em..." Bức thư đó vì nằm đây, tất nhiên là một bức thư không gửi đi!

Chiều mưa to và dai. [...] Mưa trắng trời trắng đất. [...] Mưa đã ăn bớt một ít núi, một ít chân trời của vùng này. [...] May! Hôm nay nghỉ. Lý do là mưa quá. [...]

30/8

Tôi tiếp tục bóc lột. Song cũng đã làm được một động tác đàn ông, là gánh lạc từ ruộng về nhà. Chuyển đầu tôi gánh vừa phải. Chuyển sau, tăng năng suất, tôi chất đầy gánh, làm như một người khoẻ, sức lực... Đi ặc ẹ. Tê cả vai. Tôi phải nghỉ 2 bận, không một mạch như chuyển đầu được... Qua cái cầu bắc thân cây bập bênh, tôi chực ngã.

Anh em góp ý: - Anh gánh một nửa này thôi... Gánh nhẹ mới học trở vai được! Không có chỉ được một vai... Còn

cái lưng thì nên khòm khòm nó lại, gánh mới được khoẻ!
Cái lưng thẳng đuồn vậy, yếu sức không đi xa được.
Phải! Thẳng lưng thì yếu không đi xa được... Một bài học
rất hay. Tôi tự nhận xét, thấy đúng là tôi có cái tâm lý của
một người yếu: cứ làm ra như mình khoẻ, không kém gì
ai!
[...]

31/8

Hôm nay, cùng toàn miền Bắc, khu vực này làm, để nghỉ
liền 1/9 và 2/9.

Trời cả nắng. Tôi chịu tội hoả thiêu trên ruộng lạc. Gió
cũng đứng. Nó đi đâu? Nắng này, gió cũng sợ. Không
dám thò mặt ra.

[...] Nhổ được vài luống, tôi thấy buốt tay dữ. Rồi cũng
không để ý! Đến lúc nghỉ nhìn ra: 3 nốt phồng tương. Còn
chân bị phồng thì nhiều lắm. Chả lẽ nghỉ. Tôi tiếp tục cố
một luống nữa. Đau quá. Nó buốt tận đáy thần kinh.

[...] Tay tôi thế này, rồi sau 2-9, tôi sẽ làm được cái gì? Có
lẽ, chuyển sang cái động tác chần bò.

Thời gian ở vùng này đi chậm. Buổi sáng lê đi rề rề, buổi
trưa dằng dặc, buổi chiều ặc ặc. Hoàng hôn nặng chình
chịch, màu son của nó đè trên núi đồi, không muốn tắt.
Bao lâu rồi? Hàng mấy thế kỷ tôi đã sống ở cảnh hoang
này? Không! Mới chỉ 10 ngày!... Ở Hà Nội, ngoảnh đi
ngoảnh lại đã thấy những Noel với Tết lù lù sau lưng!
Sau thời gian 6 tháng ở đây về, học mấy tháng? Và sau đó,
thì sao? Cuộc sống sẽ đẩy xô tôi tới những chân trời nào?

Đi lao động? Đến công tác ở một cơ sở XHCN? Công tác gì? Cơ sở nào? Tổ chức cái tương lai mình ra sao? Làm thế nào yên cửa vui nhà?... Giai đoạn quá độ này, cái nghề tôi, nghề khi cầm bút, nó bấp bênh, chưa có cách ổn định. Người ta khó mà sống mãi trong cái thế ấy, mất thăng bằng. Cái ngày mai nhiều gió máy quá.

1&2/9

Cái Tết 2/9 qua đi, để lại một ít bã bời trong các bắp thịt, và trong tâm hồn. Một số những cổng chào, lá xanh hôm qua, hôm nay đã xám đỏ, khô khốc.

Từ mồng 1, đã mọc lên khắp vùng hàng mấy chục cái cò đỏ thắm. Toàn cò mới cả, màu sắc đậm đà. Các tập đoàn rục rịch những giết bê, lợn, ít ra cũng gà vịt... Noi tôi, một ban tổ chức được lập nên, có nhiệm vụ tiêu cho hết vài vạn tiền thừa. Người ta giết một con lợn, sớm tinh mơ mồng 2, nó eng éc ở cái sân đầu nhà. Người ta mua thêm ít thịt bò. *Menu* tương đối: thịt bò lụi (nướng), nem rán, thịt lợn bó thành một thứ giò giảm bông, trứng đúc thịt, giá xào, rau sống, và bánh đa!... Ăn rất lạ: món gì cũng đem cuộn vào với bánh đa sống đúng nước. Nem rán cũng cuộn!

[...] Những ngày tết nhất thế này, cái vui ồn ào càng gọi sự nhớ nhà... Nhiều anh lì ra... Nhiều anh vui nhộn, để đánh lừa mình: võ trống như điên, hát bội, hoa tay múa chân, miệng hét tướng. Đêm chưa khuya lắm, có những đôi đưa nhau về các mạn bóng tối. Ngay sau nhà máy, phía suối cũng có. Ngày Tết!

3/9

Sớm 2/9 hôm qua, tôi đi chăn bò. Để cho đỡ người. Được đi nghe radiô. Tưởng hôm nay lại được chăn bò thì thú hơn, song anh Thuần phân công tôi đi nhổ lạc. Ra ruộng, anh Hoàng lại phân công lại: tôi gánh lạc về nhà [...]

Một đoàn 3 chị gánh củi rùng về nghỉ vệ đường... Tôi gánh thừ. Úi cha! Không nhắc lên được... Đổi vai trái, tôi cố, vai gánh lên, hực, như một quả núi đè tôi, gánh rơi phịch xuống. Tôi bị một *coup de reins*. Các chị cười... Ôi chao! Tôi lại còn chưa được bằng đàn bà. Mấy hôm trước, tôi cứ ước thành đàn ông... Thôi, hạ thấp khẩu hiệu xuống: Bao giờ tôi thành được đàn bà?

Các ông ban

ĐDHung bị *cafarđ* tợn. Nhất là từ lúc có cái chuyện bế mạc lớp Nhạc 2 năm Triều Tiên dạy!... Hưng lo cho tiền đồ mình. Liệu có bị rút lại, trong khi người khác, họ có điều kiện học kỹ thuật, tiến àm àm!

TPhác thì chực chạy trốn sang văn học. Cu cậu viết *roman*. Ghi nốt thơ... Thì cứ làm. Đòi một nghệ sĩ, đổi các võ khí là thường, trước khi dùng ở một võ khí sở trường... LĐạt nghe chuyện, tỏ thái độ *catégorique*: "Thôi! Bào ông anh thôi cái chuyện ấy đi!" Đạt ta không tin ở người chuyên nghề ư? Hay không tin ở người nghệ sĩ ấy, đã tự báo hiệu bằng "*Quay to*"⁶³? Tôi thấy nó tồi tệ. Cả Hưng, cả TPhác

---

⁶³ *Tiếng hát quay to*: tác phẩm của Từ Phác

bị rơi vào một *drame* kỹ thuật, khó thoát. Từ ABC trong nhạc, đi đến chỗ đạt được cái tham vọng lớn, "đại nhạc sĩ", mà nói hay không nói ra, hai ông anh đều sẵn có! Đó là con đường lên cung trăng! Mộng cao tay thấp, biết làm sao?

TPhác làm vẻ cứng, an ủi ĐĐHung. Chê là "kiêu mà dao động!" Nhưng chính TPhác đã tính kế chuồn: nhảy sang văn học, hoặc chui vào tiền đồ của đám con, dạy nó thành tài âm nhạc, nhờ cậy chỗ tựa ao ước ấy!... ĐĐHung chê TPhác là chủ quan! "Đánh đến thành, sắp mất cơ đồ còn nói không việc gì... Lại bảo xem tiểu sử các thiên tài nhạc sĩ! Hừ... xem tiểu sử, một lúc thì xong. Chứ làm gì?... *Inspiration* thì có trội hơn mọi người đâu, VChung, NĐPhúc, sần sần cả... Khiếu văn chương trong âm nhạc cũng chẳng phải là quyết định!..."

Tôi mù nhạc. Nhưng cứ xét đoán thì cũng thấy, tiền đồ cái "nghệ âm thanh" của 2 ông anh đáng lo lắng... Nếu không có một cái gan *autodidacte*, gan bằng quả tạ, thì rút sau mắt!... Đi đôi, phải có sự trau đúc tâm hồn, tạo dần ra cái thế giới cảm thức, thế giới âm thanh của mình! *Le moi est à découvrir! Vérité pour tout artiste, à n'importe quel période de sa vie, m à son apogée!*...

Tại sao các anh không cần cù, như con kiến, tha mãi từng sợi cỏ âm thanh về tổ? Tha từng cái rác một... Tôi có cảm giác, họ vẫn tài tử... Làm việc có hứng mới làm... Nhưng, người ta có thể làm hứng cả cái hứng lên cơ mà! Sao không ghi cần cù, một cái sổ tay những mẫu nhạc? Tập trung gạch đá lại, sợ rằng giàu nguyên liệu quá ư? *Créer son*

monde! Tạo ra thế giới của mình phải là một cái việc hàng ngày. Nó thành hình từng mẩu, chứ đừng hòng qua một đêm sẽ nở sinh ra ngay nó!... *Faites des assemblages de sons, créez votre monde, journellement!*

Tôi mù nhạc... Nói không có trọng lượng, người ta không tin... 2 ông anh sẽ bị dằn vặt thế nào nữa, đến khi nào?... Cái đó tùy các ngài.

[...]

Suốt ngày gánh. Vai đau, sờ thấy nó u! Hình như có cái gì mông lên. Buổi chiều tôi gánh gấp đôi sáng. Đang đi, quang đứt phụt. Anh Cầm cười: "Hi! Gánh khoẻ dữ... Hi... đứt cả quang! Hi!" Không phải. Cái quang lão quá, đến ngày chết trong khi công tác đó thôi. Ông Hoàng xem vai tôi, lắc đầu: "Chưa đỏ lắm!" Chết nổi! Giơ cánh lên không được, mà vẫn còn ở trình độ "chưa đỏ lắm!"

Ban tối, anh em ngồi ngoài sân. Đếm các thứ sao: sao Vuọt, sao Hôm, sao Cây, sao Mắt Vịt, sao Rua, sao Vệ Nữ, Thất Tinh, sao Chổi v.v... Nhưng cũng chỉ là đếm trên đầu ngón tay. Chứ trông lên cái "thực địa trời sao bạc" trên kia thì mù tịt gần hết. Câu chuyện chuyển lung tung. Tại sao biết trái đất tròn? Sao biết nó quay? Sao lại có cỏ cây, loài người? Sao có người đẻ 4 tháng xong lại đẻ nữa, báo *Nhân dân* đã đăng đó? Sao đàn ông cũng chửa?... Rồi lại: sao có quả đất, trăng sao, loài người? Những con người ở khu vực khai hoang này căn vặn vũ trụ huyền bí. Họ không phải là những người không bao giờ biết đặt những vấn đề lớn đâu!... Tôi không có gì ngạc nhiên. Khi xưa, nhiều đêm hành quân, những người lính giản dị cũng đã đặt với tôi

những câu hỏi tương tự!... Trên kia có người không anh nhi? Ai sinh ra quả đất với muôn loài?... Hôm nay, ở đây, tôi cũng được hỏi những câu hỏi đại-bác-học ấy!...

[...]

4/9

Ban sớm, mưa lụt khu vực. Trời đất bạc xoá. Chi bộ họp. Đồng chí Thuần bảo tôi: "Anh đi lừa bò hộ!... Anh em họp... Chiều sẽ có người thay cho anh!" Dĩ nhiên tôi "ừ".

[...]

5/9

Trời tiếp tục mưa. Những anh nhỏ gốc ướn như chuột lột. Đến như tôi ngồi bóc lạc ở đầu hè, cũng còn ướn át khó chịu nữa là... [...]

Nhất bì nhì cốt! Chiều nay tập đoàn ăn da nai. Một đồng bưng nhùng, nâu sạm, bỏ vào xanh, bung dừ. Đem ra thái mỏng. Ruồi bầu lẩn trông chết khiếp! Rồi đem trộn với lạc giã nhỏ, và bầu thái miếng, với nước chấm. Mỗi mâm một bát tướng cái thứ nộm béo gây, dễ đau bụng ấy.

Ban tối, tôi giảng phân số cho lớp 4 lớp 5 họp nhất. Bụng nó chuyển. Ngoài kia, trời đổi gió. Heo may trèo qua những dãy núi trước mặt, kéo nhau về hàng đàn, lông trên đồng cỏ. Trời đầy mây, đen, xám nhò nhò, đó đây chỉ hờ vài ngôi sao mờ côi... Gian buồng chật chội mọi đêm oi bức, hôm nay bỗng trở nên ấm cúng! Gió vào đây nhà, thổi tốc các màn, ủa cái lạnh khắp mọi xó xỉnh. [...]

6/9

Thứ Bảy!

Tuần này nhanh hơn tuần trước. Giá tuần nào cũng cứ phi nước đại như thế nhỉ!... Tháng Chạp, và Tết sẽ kề bên nách: Tôi về nơi phố nhỏ, về cái ổ gia đình trong căn buồng bề bộn thân yêu kia!

Mùa Thu nơi đây rõ nét, rất rõ... Những buổi chiều xanh tái tắt thờ trên các núi đồi lợt lạt. Cỏ cây xao động... [...]

Lá thư thứ 2, tôi chưa gửi về vợ... Vừa hay, mai anh Cừu, phó ban quản trị, đi Hà Nội, tôi viết thêm bức thư thứ 3, gộp 2 làm 1, gửi tay anh Cừu... Có người ở chỗ chồng đem thư đến tận nhà, chắc người vợ phải vui hơn nhận thư ở người phác to, vẫn đứng réo tướng ngoài lề đường!... Tôi đếm từng bức thư gửi vợ. 1, 2, 3... Đến thứ 7, 8 tôi sẽ về một bận: gọi là về lấy quần áo rét, chăn... Đến thư số 22, 23, đó là những bức thư cuối chợ... Mãn hạn!... Một cuộc sum họp chờ nhau ở ngã tư tháng Chạp ta, tháng Giêng tây! Về sau ra sao nữa, chưa cần nhìn xa lắm. Tương lai lắc lư, chẳng lý nào mà không dành dùm cho tao, những sung sướng, những thành công xứng đáng!

Anh Ba Vòi

Đó là biệt hiệu TPhác do VCao đặt cho, rất đúng. Thuở bé, học toán, đầu bài hay ra, chẳng hạn, 2 cái vòi chảy vào một cái bể, 1 cái vòi tháo ra, v.v... Đằng này TPhác lại tháo sinh lực mình ra, bằng 3 cái vòi: vòi 1 là cái róm lòi, vòi 2 là cô Nghĩa (vợ TPhác), vòi 3 là các cô nhân tình nhân bánh của anh chàng đa tình trước 1 *foule!*

Ăn gì, thuốc gì cho lại?

Cu cậu uống thuốc cả ngày. Lát lại *Stovarsol*. Lát lại đếm những hạt cứt dê thập toàn đại bổ... Thuốc, đối anh, có 3 tác dụng: - một, bồi dưỡng cái thân còm nhom, - hai, dân vận, công tác tình cảm tập đoàn anh ở, - ba, cung cấp khoái lạc!

Hòm thuốc cu cậu nổi tiếng. Có anh đại đội trưởng ở Klung, phụ trách việc theo dõi thương binh ở đây, bị loét miệng, bèn đến TPhác, xin tí bột và *pommade*, *pénicilin*, TPhác biến thành một ông đốc tò, cũng có ích (cho mọi người và anh!), ở cái miền hẻo lánh này.

Nhưng sao thuốc lại có thể cung cấp khoái lạc?

- Hừ... TPhác kể. Mình đúng là cái thằng *épicurien*... Tao tắm xong, bôi sa-li-si-lát khắp người... Hừ... Xong tao vào đắp chăn... Hừ... người nó tê tê đi... Hừ... Mình chỉ còn cái *plaisir* ấy... Hừ... Mình đúng là cái thằng chuyên môn đi *chercher* những *plaisirs*... Hừ... Cu cậu cười hừ hừ, khe khẽ, *cynique*. Phác nhớ Hà Nội tợn. Ôi Hà Nội với những khoái lạc của nó! Gia đình, vợ, con cũng là một khoái lạc. TPhác loay hoay, nhiều đêm mất ngủ, nghe gió hú trên đồng cỏ. *Rendez-vous* vợ ở Phả Lại? Hay Đông Triều? Hay là xin phép về? TPhác đề cao, rất cao cái việc có cái *chèque* truy lĩnh! Nhân đó, về mua cái violông, lên đây cò cua... Cũng chẳng phải để tập, tuy cũng có, nhưng cái chính là để "đỡ buồn"... Những buổi chiều vô tận, những đêm bị cái nhớ hành tội.

"Mình có nhiều *besoins*, mà nó (HCKý) không cảm thông cho được!" Bây giờ thì TPhác tuyên bố:

- HCKý lên, một ngày là tao xin phép về ngay!...
- ĐĐHung nghe nói, chom chớp con mắt, mơ màng:
- Giá 1 tháng cho về 1 lần là phải!
- Chết! Chết ông anh! LĐạt kêu tướng... Có phải chuyện tính thời gian đâu?... Người ta muốn anh thay đổi cả cái môi trường của anh.
- Ai bảo mà? ĐĐHung vắn.
- Hôm bàn ở tổ đấy thôi...
- Ở tổ, thì chỉ là một ý kiến cá nhân... Hung nói. Không phải là một nguyên tắc... Mình lao động tích cực, 1 tháng chỉ xin có 2 ngày, thì có hại gì!
- Chết! Chết! Ông anh! LĐạt lắc quày quây... Đấy rồi mà xem. Không nói ra nhưng đấy là một nguyên tắc. Người ta không muốn anh về Hà Nội luôn.
- Việc đếch gì! TPhác can thiệp... Nguyên tắc là anh chấp hành chính sách đi lao động 6 tháng. Tư tưởng thì bỏ cái *position* cũ... Còn đó là những vấn đề sinh hoạt... Ai chả có những *besoins*, cùng lắm thì chỉ bảo là: cái thằng nó không thắng được những *faiblesses* của nó. Thế thôi chứ gì?...
- Đấy rồi chúng mà xem. LĐạt không chịu... Người ta muốn anh *changer milieu*, chứ có phải lao động đơn thuần đâu?... Ít nhất là phải 2 tháng trở lên mới được!
- Tao thì, tôi nói, độ tháng 10 tao về một lần. Gọi là lấy quần áo rét. Hi. Tháng 11, 12 gì đó, con lớn mà khỏe thì bảo vợ lên chơi... Tập đoàn tao nó cũng bảo cho vợ con đến ít ngày, 1 tuần. Anh em tử tế ra phết... Thế là 2 lần. Sang Giêng 59, thì hết hạn là vừa! 2 lần vậy thôi.

- Vợ con lên đây, TPhác nói, mắt gườm gườm, rét lắm mà ọ, ồm mắt...

- Mặc ấm thì việc gì mà ồm, tôi đáp.

- Hi! Hi! Hi!... LĐạt cười khoái, như nắc nẻ... Ông anh có kinh nghiệm hồi Cải cách! Hi! Hi! Cái nhà ở ngay ngã tư đường đi! (ý nói Nhà Hạnh phúc) Hi hi! Độ ấy cũng rét! Hi! Hi!

- Không! Tôi nói... Anh em ở đây có một cái buồng, để coi hơn!

Bốn thằng bị cái nhớ nó hành! LĐạt được thư vợ hôm qua, người đầu tiên có thư nhà! Con thì khỏe, nhưng Thúy đau đầu, đi Viện 303 rồi.

- Không phải tao! TPhác tiếc rẻ... Vợ tao mà đi bệnh viện, chết sống tao về ngay!

- Về cũng chẳng làm gì! LĐạt nói, chỉ có lý một phần...

Quả vậy, nếu vợ ồm, lãnh đạo hẹp gì chẳng cho về? Vợ con trong hoà bình có phải chuyện coi nhẹ mà được! Người ta không cần thăm nom nhau, dù chỉ một chút thôi ư? Trong lúc bệnh tật, nhu cầu tình cảm ray rứt. Có người vợ suốt đời oán chồng: "ồm đau anh bỏ mặc!" Nói quá đi, thì biết đâu, lần ồm nào đấy chẳng phải là lần vĩnh viễn không còn được thấy nhau? Lỡ ra chuyện ấy, có phải cả mình, cả lãnh đạo sẽ có một sự hối tiếc, và cả hối hận suốt đời nữa ấy chứ!

ĐĐHung dạo này, học tợn. *Piocher!* Theo lời LĐạt thì Hưng "tự bỏ tù mình" trong những nguyên tắc anh tự đặt ra, chẳng hạn: - tranh thủ từng phút,- ít tiếp anh em, v.v...!

Anh làm một bài hát gì đó, gửi TTLiên, có những "con chim én", ý giả khêu nhắc sự nhớ nhung, mùa Thu.

TPhác tìm lối thoát: *roman!* Mặt khác: *salisilat* tên người!

LĐạt sống trôi đi tuần tuột. Anh chàng bắt đầu cố ghi số tay, cu cậu đã cảm thấy, thơ ca là một nghề, một thứ "kỹ nghệ". Nó sống vui, thích ứng dễ dãi với tập đoàn... Xung phong đi lao động, lúc rỗi chạy nhón những Bến Tắm, đồng cỏ, đồi thông xa tít dăm bảy cây số. LĐạt nó có cái "áo sơ mi của người sung sướng"! Ba nhăng ba cuội, la cà, bông lon... Nó chỉ thèm "đốp"! Ăn ngủ ra trò, người béo quay. Vậy mà gặp ai nó cũng kêu: "Tao không ngủ được!" Trời, ai tin! LĐạt mà không ngủ được, thì trên trái đất này, tất cả mọi con *taupe* phải đã quên cái giấc 6 tháng của mình!

- Anh em ở đây, anh Cầm đã thông tôi, anh em hay đùa. (Chả ban sớm, anh em phọt ra đặng mồm, những nhu cầu sinh lý béo ngậy.) Nhưng tồn cả lại, thì trong bụng chả có gì. Nói ra mồm hết tron... Tập đoàn này chọn lọc kỹ lắm. Có tiêu chuẩn cả đấy chứ.

- Tiêu chuẩn thế nào! Tôi hỏi.

- Tiêu chuẩn chặt chẽ nhất là vấn đề vợ con. Anh em đề ra với nhau là chỉ kết nạp người nào đã có vợ con ở trong Nam. Như vậy nó dễ. Anh nào lảng nhăng ở xã, anh nọ chị kia còn vấn đề, thì không kết nạp... Bắt đầu, đề ra là đoàn không kết nạp phụ nữ. Vì, nó sẽ đưa đến lung củng nội bộ. Sau, anh Cừu làm cấp dưỡng 1 tháng, không chịu nổi... Thay sang anh Thi 1 tháng, không chịu nổi... Anh em

không ai muốn làm, mà không đảm bảo vấn đề ăn uống... Anh em mới họp, đề ra vấn đề tìm một chị cấp dưỡng. Thì cương quyết là tìm một người già, có chồng con rồi, có sức khoẻ đảm bảo nữa... Tiêu chuẩn vậy, khó lắm chứ không phải dễ... Ấy vậy, chị Giốc mới lên đây đó chứ! [...]

7/9

Một ngày Chủ nhật không đi chơi. Tôi vùi đầu vào viết: thế giới của tôi, nó cũng vui, an ủi, nhiều ước mơ.

TPhác đánh xe đạp, rủ ĐĐHung ra Phả Lại. Chơi và thăm thú đường đất! *Guidon* xe Phác có cái túi dây gai mắt cáo, trong có một cái chai, một ít bọc lật vạt. Ở póc бага, có cái *paraverse* bộ đội xanh, một đôi dép cao su đem đi chữa... Mưa đã gây đàn tanh tách trên mái, một thứ nhạc mọi! Mưa thế này, liệu hai ông anh có du hí được không? Có lẽ lại lộn về mất.

Nhà vắng. Anh em tò đi những nơi đông vui, [...]

Tôi đến đám tập đoàn của LĐạt, ĐĐHung... Nhìn xa, thấy cái lưng bộ *pyjama* xanh của ĐĐHung, lúi húi viết gì ở cái chõng dưới cái mái lợp xộp sau nhà. Quái? Hưng không đi Phả Lại à?

Thì ra LĐạt mượn xe Hưng. Vó được xe, cu cậu nhảy phắt lên ngay từ sân, khoái trá... Tôi nhìn thấy một đồng sách nhạc, giấy má, trên ghi những biểu thức âm thanh gì đó, giống đại số... Hưng thu xếp các thứ lại.

Lát sau, anh đọc cho tôi nghe một bài anh mới làm. Đầu tiên, anh giảng cho tôi những *canon* này nọ.

- Mình đi chặn bò trước cảnh vật, cảm thấy như mình nhận một *message* gì... Mình làm mấy thứ lòi, vì cần phải có len vào những lời khuyên.

Anh hát... "*Những con chim én*"... Nhạc tôi nghe như một thứ dân ca, nhiều vấn vương, âm thanh quyến luyến có cái gì nhớ, buồn, vang xa mà vắng. Nghĩa là khá, theo mũi phàm của tôi.

Hưng lại đọc cho nghe thêm một *cannevas* về một anh chặn bò, với một con bê lêu lổng, lạc đàn... Đôi chỗ hát kèm... Nghe nhạc này, nhiều đoạn kém. Phảng phất *réminiscences* "Bé nghe ối" hoặc gì đó tương tự. Cái này *bâché!*

Chiều tà, bọn LĐạt, TPhác về. TPhác mặt chảy nễ. Thì ra, cu cậu ra Phả Lại, không tìm được cái nhà trọ nào bằng lòng cho TPhác sẽ gặp vợ!

- Ông có cho trọ không?

- Có! Có!

- Vợ tôi đến, có chỗ không?

- Có! Có! Kia, gian buồng dưới kia dành riêng cho các bà...

Ông nằm trên này... Nếu có cháu nhỏ, cũng có giường riêng kia!

TPhác muốn chung cơ. Púp! Thất vọng.

- Sao nó bộ anh buồn vậy? Anh Cầm hỏi.

- Nhớ nhà! Tôi nói.

- Anh còn nhớ vậy, chúng tôi nhớ thế nào? Hồi mới ra, 54, lại gặp hồi đói, chúng tôi ở Thanh Hoá. Úi trời! Nhà cứ ở một nửa, dỡ ra một nửa, bán từng cái cột cái kèo. Dân đói

quá chừng! Có con bê cũng bán đi. Có con lợn con gà cũng bán đi suốt. Cả làng không còn một tiếng gà gáy cơ mà...
[...]

8/9

Chăn bò.

Trời rõ là Thu. Mây xám, gió về từ phía Bắc, bên kia rặng núi cao. Mưa lác rác suốt. Không có nắng nữa. Mặt trời hiền lành, lọc qua mây, tuôn những ánh trắng nhò nhò. Non một tuần nay, tôi được hưởng thụ cảnh sơ thu ấy.

Trong cái trung đội trâu bò này, chỉ có một con bê là vô kỷ luật đột xuất. Rời khỏi chuồng là nó chạy nhăng, vào cả ruộng khoai, bãi mía... Nó làm gương xấu, lôi cuốn mấy con bò, trâu a dua! Trước kia, lũ này có thể đâu? Khi về tới chuồng, nó lại không chui vào. Nó chạy quanh, nhẩy phốc qua hàng rào, vào phá vườn dứa. Vào đuổi nó, nó đã lại phốc ra. Nhanh như ngựa! Trông nó, tôi đâm ghét cái tính tự do!

Còn một con bò què đáng chú ý. Trông nó tội quá, đã què lại thêm bụng mang dạ chửa. Nó cứ khà khiễng theo sau đàn. Ngoan lắm. Chịu ăn, bạ đâu ăn đó, nuôi cái thai trong bụng. Con mắt nó đờ đẫn, nhìn trộm tôi, thật tội nghiệp.

[...]

9/9

Động tác số 1: đào gốc! Tôi đi làm, với toàn những lực sĩ...[...]

Động tác số 2, cuối cùng và quyết định là: cầm cái xà beng trên 20 kí, xà vào rễ cái của nó! Xà mãi! Đến khi cái gốc "ngoan cố" ngã rục xuống!

Tôi đánh nhau với một cái gốc to quá. Cũng mới chỉ là bước cô lập! Mà đã: binh! binh! Cái cuốc bị văng đi. Tay ê! Cái đám rễ phụ rần càng không chịu đứt. Rễ phụ mà to tướng, chúng tử vì đạo, cố bảo vệ cái gốc!

Lúc đầu, tôi có cái dự định đại dột, là: cứ thử một mình nhổ cái gốc khổng lồ kia xem!... Sau, kinh nghiệm nó bảo tôi, là tôi ngốc, không biết lượng sức... Tôi cố mãi... Tay rần rạt. Lưng mỏi. Mỗi nhát bị chồn, nó lay suốt cả đến bả vai, như muốn nhổ văng cái cánh tay của mình đi... Cuối cùng, tôi chỉ làm được một giai đoạn đầu. Còn bước sau, thôi, nhờ anh Trương, người thanh niên xà beng, răng vàng, mặt bù bụ, trông thực thà mà hóm ngằm.

Mặt trời lên đã cao, trắng lôm lốp, chói chang. Không thấy mùa Thu nữa! Nắng quá, đây là một cuộc phản công trả thù của mùa Hạ chắc! Mặt trời khủng bố cỏ cây, đất cát, với bọn tôi. Thịt da người cũng bốc hơi khen khét, hoà với mùi cỏ say, mùi đất thum thum.

Tôi tìm một cái gốc hạng tép. Cuốc, xà beng, cả 2 giai đoạn! Tôi hạ được nó ngã. Cuốc bập những rễ phụ đứt phụt ngon tay lắm! Cái đường cuốc đi, đất nhả thín, màu nâu bóng, có lẫn những màu rễ trắng, trông ngon mắt. Phấn khởi, tôi hạ liền một cái gốc tép riu nữa, nhỏ hơn.

Anh em phân công tôi đi lấp các hố đã nhổ gốc. Chỉ có cuốc, vậ thôi. Các thợ thịt mồi, muốn đứt. Sống lưng đau,

cứng đờ ra. Tay muốn mừng phồng, mỗi lần nghi, ra cầm lại cuốc, sao mà đau, và ngại.

[...]

Chiều, nắng càng tấn công gay gắt. Hàng tấn bom Napalm ánh sáng thiêu đốt đất cát nóng bỏng. 2, 3 giờ, gió máy xem chừng yếu thế, đến chiều thì tắt gió hoàn toàn! Suốt cả cái tháng 7 này, mùa Hạ mùa Thu giằng co nhau. Sống trong cái thế cầm cự ấy, vạn vật mệt nhoài... Sao mà tôi ghét cái ách thống trị gắt gao của mùa hè như vậy?

- Nắng này, anh ra đào gốc, không chịu nổi đâu! Nó hắt vào mặt, rát rạt! Anh Thuần bảo tôi... Thôi, anh ở nhà (!)... Anh xuống chuồng bò, cào phân! Mát mà! Có được không?

- Tùy... Tôi nói. Có lẽ mát thật, tôi nghĩ bụng, song cái mùi phân, tôi sợ lắm, phổi tôi vốn yếu!

Thế là tôi chuẩn bị đi cào phân.

Lát sau, anh Thuần đổi ý:

- Tôi định phân công anh cào phân... Song anh em biểu, nặng lắm. Anh chịu không nổi... Anh đi chăn bò vậy...

[...]

Tôi đi lừa bò với anh Anh: đó là một người ốm! Anh Anh bị đau dạ dày. Com nếp suốt...[...] Sức anh vậy... Người lại chậm...[...] Quả nhiên tôi phải chạy tợn.

Có lẽ đây là ngày nhọc nhất. Cái nhọc lừa bò cộng cái nhọc đào gốc.

Đêm, tôi thiếp đi trong mộng ác. Tay mừng, đau nhất là ở những chỗ đã thành chai mà lại mừng tái lại. Mọi bắp thịt suốt đêm lọc *acide*, và chôn cất những tế bào chết vì lao lực

quá sức... Lục đục suốt đêm vậy trong toàn bộ xác thịt tôi...
Sớm sau, anh em bảo tôi "đêm qua anh nói sảng dữ!"

10/9

[...] Gió khiếp quá. Hàng sư đoàn gió bắc trèo qua núi lúc nào, đổ xuống đồng cỏ. Suốt buổi sáng, mùa hè bị đánh tan nát. Nắng bị gió may thổi mát đi, nguội lửa.

Gió tốc mái, rút mấy lá gồi chuồng bò. Cây cành bị túm tóc, vật vĩa kêu gào, gió vẫn không tha. Các tàu chuối bị tước xơ ra. Có tàu rách mướp, trông hệt một con rết xanh khổng lồ, hàng nghìn chân xanh ngo ngoạy điên cuồng, cào trong không khí, cái đuôi nó bị giữ rịt ở thân, nó lồng lộn ngang ngựa, không thoát. [...]

Các nón lá bị gió nó hất chụp mặt. Nó kéo ra sau, quai nón xiết cổ như thùng thắt cổ! Bụi phả vào mắt chúng tôi, chưa dụi xong, gió đã ném thêm. Bọn tôi đào gốc, đã nhọc, còn bị lũ gió may kia trêu chọc. Nó đùa dai chứ!... Có lúc tôi cuốc đất, mắt nhắm tịt, một anh mù làm việc!... Sáng cũng còn chả ăn ai, nữa là bị mất! Cái nón tôi che đàng nào cũng bị gió tốc, hay úp chụp xuống! Khó chịu! Có lúc tôi bỏ nón để xuống đất, tức thì gió nó tung hê đi; đuổi nhặt nón, gốc nhọn thừa ruộng mới phát dở dang xiên thọc chân!... [...]

Mọi con gió, nó không đi cùng một kiểu. Kia! Búi xoáy lốc, một thứ *valse* tốc độ điên loạn! Có thằng nó chạy thẳng một mạch, bắt cóc bụi, đi một hơi hàng cây số! Có thằng nó lộn ngược lại vài bước, để rồi tông tốc lồi thốc lá cây

đi! Có thằng nhảy dù từ cao xuống! Có thằng là là đồng cỏ, cứ tăng gô nhẹ nhàng mà ôm cát bụi, lai đi...

Hai ngày liền, làm việc với những anh "công nhất", tôi mệt quá. Toàn thân tê rức... không còn muốn sờ đến cái gì nữa.

Cầm bút ghi cũng ngại. Uể oải. Cái sợ không muốn nghĩ...

Tôi phải bắt tội tôi, giở sổ tay ra. Ghi trở nên một hình phạt, "chế độ cưỡng bách ghi sổ tay!"

Gió thổi cái nhớ vào đây ắp con người tôi xương thịt đang lên một thứ "sốt mòi". Chỉ có cái nhớ là không biết mòi mà thôi.

11/9

Mệt quá, tôi nghỉ.

Chấm bài luận. Đầu đề ra là: "Tả cảnh khu vực Chí Linh, khi anh mới đến". Đây là một số câu của anh em, loại khá nhất:

[...] - Nơi đồng cỏ hoang vu này, trước kia có Hoàng Hoa Thám, và trong kháng chiến có du kích, có cán bộ của ta (anh Thuần) -... phía Đông có con suối, nước cuồn cuộn, từ núi đổ ra, nước trong xanh có một đàn cá đang vươn mình đua nhau như reo mừng chào đón người khách lạ phương xa (anh Thuần) - [...]

Ông Hoàng thì làm thơ! Anh Trương cũng vậy. Sính thơ khiếp! *Peuple poète!* Nhân dân ta thi sĩ lắm!

12/9

Mưa lút thút suốt ngày... Trên chín tầng mây xám xìn kia, bà Trời hôm nay có nỗi buồn gì, khóc mãi?

Sớm, tôi đi lừa bò. Áo *paraverse* ướt hết. Nước ngấm dần, buốt vai, rét vào phổi. Tay reo lại, trắng nhợt đi... Cái chân nữa mới lạ chứ! Mọi ngày, tôi thấy nó đen sạm, bèn kết luận lầm là nó đã r ám nắng! Ngờ đâu, chỉ là đất nó ngấm các lỗ chân lông, các kẽ! Bây giờ, *acide* của nước mưa rửa sạch đi. Cái chân tôi mới hiện nguyên hình: trắng bệch, như con chuột lột. Nhợt nhạt kinh!

Mấy tiếng đồng hồ dầm mưa, tôi rét run. Không dám đề nghị về! Anh Tân khoác áo toi lá, ngồi co ra sau một đồng củi, tránh gió. Không thấy người đâu? Mỗi cái áo toi màu ngà ngà, gió nó tốc từng mảng!... Đàn trâu bò là tà, dưới bãi, trên đồi cao...

- Anh lừa đám bò trên kia xuống, ta về thôi! Anh Tân nói. Một câu nói đẹp như thơ vậy!

[...]

13/9

Tối qua chớp bóng. Đây là tối *ciné* đầu tiên ở khu vực này. Đoàn chiếu bóng của Hội Hữu nghị Việt-Xô và Việt-Trung phục vụ; dĩ nhiên có những bài diễn văn hiều hi dài dòng. [...]

Tôi bằm lá. Để ủ phân xanh. Lá này cắt ở rừng, các ngọn đồi. Trâu kéo về hàng xe, đổ góc sân. Phải bằm nó ra, đem rải chuồng bò, chuồng trâu. Lũ súc vật rắc phân lên lá ấy. Người ta sẽ cào, trộn cho quyện nhau. Rồi chất vào cái bể trữ phân.

Động tác giản đơn: một tay vơ lá, một tay cầm dao rựa bằm trên một miếng gỗ! Thân người thì ngồi, chỉ có hai

tay là lao động chính. Sóng dao xiết vào đốt thứ 3 ngón tay trở. Đốt ấy sẽ phồng lên. Mỗi một việc lại gây sự với một bộ phận của người ta.

[...]

- Tôi gặp anh HCKý... Anh Trần Viện đi qua, nói chuyện với tôi... [...] Tôi đến chơi chỗ anh em sân khấu. Anh em hỏi thăm anh thế nào, có khoẻ không? Tôi trả lời: "Khỏe thì không biết, chỉ biết là cố gắng lắm! [...]"

- Hừ!... Tôi nói... Cố gắng tức là sẽ khoẻ đấy... Hừ!... Trừ phi là cố gắng quá!...

[...] Thực ra, tôi đang lo *surménagement*! Thờ khó quá. Ngực bị ép, đau đau. Nhiều buổi chiều người nó hăm hăm. Có phải là một triệu chứng bệnh lao không?... Một sự lao lực, so anh em thì xoàng, so tôi là quá sức, cộng thêm những lo nghĩ, những nỗi buồn, liệu nó có đánh quỵ tôi không? Trong một ngày, tôi không có phút nghỉ. Hai buổi lao động. Ban trưa thì ghi chép và soạn bài. Tôi dạy toán hoặc văn... Chưa kể những lúc tôi hướng dẫn riêng cho một vài anh! [...] Mệt hơn nữa, lúc nào trong đầu nó cũng sinh sịch: một bài thơ làm dở, với lại những câu thơ vặt vãnh hàng ngày tôi phải sản xuất đều.

Một *double travail*! Tôi chi đi mỗi ngày nhiều *calories*, nhiều sinh lực! Còn thu: chỉ trần 3 bữa, thường thường là *maigres*! Tiền thì nhẵn túi, không có khả năng bồi dưỡng. Hiện nay thêm đường quá (non một tháng nay, chả đường chả mật gì hết), mà túi chỉ còn 6 chục!

Một cái tin bất ngờ: HCKý đã đến! Anh chàng đến trước sự chờ đợi của tôi, 1 ngày.

Một cái ba lô con cóc to tướng: "Của các ông cả, HCKý cười, tôi chả có gì!" Khô! Anh chàng còm nhom thế kia mà thò một cái quả núi con con nọ trên lưng! Ba chữ "vì anh em" nó nặng thực!

"Mắm tôm này", HcKý nói, "bà Nghĩa gửi ông... Bà ấy đã mở cho tôi ăn thử... Ruốc ông ĐĐHung này... Còn cái này của ông hử?" HKý đưa tôi mấy chiếc quần áo là tả...

- Hừ... Tôi khó chịu, vì sao vợ không gói lại?... Hừ... Không phải của tôi! Tôi nói.

LĐạt ôm ngay lấy: "Của tao! Của tao!" 1 cái áo *veston* xanh, có một con dài đuôi chạy quanh, với một con đế còm đậu trên đó! Quái, đế ở đâu vậy?... HCKý rút thêm ra một đồng những màu nâu, xanh thợ bạc, những áo quần gì đó, LĐạt ôm chầm lấy, hí hửng "Của tao! Của tao!" Nó làm như ai tranh mất của nó.

"Cái bọc này", HcKý nói, "mới là của ông này!"...

- Giày với quần hử?

- Phải! Phải! Có đôi giày...

- Có thư không anh? Tôi hỏi.

- Có! HCKý quay về phía lưng, lục trong cặp... Của ông đây... Bà ấy dặn mồm tôi: Ông cụ về ở với bà Phương rồi! Đâu phải nuôi cả ông cụ, cả bà Phương hay sao ấy! Có phải bà Phương không? (Tôi gật). Ông cụ không ở với vợ ông, mà ở với bà Phương, bà nhà ông dặn vậy...

HCKý phân phát thư cho LĐạt, TPhác. ĐĐHung vắng mặt, chiều thứ Bảy mà cu cậu lại đi chăn bò, để anh em ở nhà họp chi bộ!

- Thôi chết rồi!... TPhác tái mặt, kêu khẽ... Vợ tao nó chưa rồi, nó định cho thai ra!

- Sao?

- Sao?

Mọi người hỏi, chia buồn với TPhác.

- Cậu mới ba con, HCKý nói. Con cũng lớn rồi, bận gì.

- Còn bé lắm, TPhác cãi. Cái thằng bé ấy còn bé lắm...

Xong cu cậu tiếp tục đọc.

- Ba con cho ra thế nào được? HCKý đặt vấn đề nguyên tắc.

- Năm con mới đủ tiêu chuẩn! Tôi nói một nguyên tắc đã nghe lỏm một hôm nào đó, ở một buổi chuyện hã nào đó.

- Năm con à? HCKý mở to con mắt, tuy mở to mà vẫn bé tẻo, he hé một cái kẽ; mắt anh nhỏ, dài, sâu mà lại lồi trong hố mắt và cái mặt mỏng tang, gầy, da vàng tái.

- Phải, năm con. Tôi đáp gọn

- Năm con thực à? HCKý hỏi gặng. Ông có nhớ đúng tiêu chuẩn không?

- Đúng!... Thế ông mấy con? Tôi hỏi.

- Sáu con... Anh chàng nhìn ra nắng nhạt ngoài cửa sổ... Trước khi đi, vợ mình cũng đang tình nghi có thai! Thai 2, 3 tháng... Mà con nhỏ mình mới 5, 6 tháng.

- Ha! Haa! LĐạt khoái chá... Ông quá tiêu chuẩn rồi còn gì! Ha! Ha!

HCKý mủm mím. Như cái anh có điều khoái, một mình. Anh khoe anh em một cái lọ tương: 3 cái rau⁶⁴, ướp! Tôi nghĩ: sao mà tanh!

- Con em mình ở bệnh viện... HCKý kể. Bảo nó làm thành *siróp* cho, nó đã ừ rồi, không hiểu sao lại làm thế này?

TPhác đã xem xong thư, cu cậu ủ rũ, có vẻ cố khai thác cái thâm kịch trường hợp anh.

- À, này... HCKý quay đầu về TPhác... Bà vợ cậu dặn mồm mình, độ 25 đến 30 bà ấy rồi... Bà ấy sẽ lên đây!

- Lên làm gì chứ!... TPhác không muốn được hưởng một cái khẩu hiệu thấp thế. Đáng lý, cái *cas* anh có thể nài khẩu hiệu cao hơn, "về Hà Nội giải quyết vấn đề vợ con!"... Nhà tôi dặn ông bao giờ? Chắc là từ lâu rồi... Bây giờ, tình thế khác!

- Không! Không! HCKý chặn lại, thực thà. Mới hôm kia... Bà ấy đi họp gì, tạt qua tôi, dặn thế mà!

- Ha! Haa!... Thế là tin cuối cùng rồi!... LĐạt nhận xét, cu cậu nói vậy, tưởng làm an tâm được TPhác. Chả lâu nay, TPhác vẫn muốn đón vợ lên Phả Lại chơi.

TPhác xiu mặt... Hy vọng vù Hà Nội tan, khó lòng cứu vãn.

[...]

---

⁶⁴ Rau/nhau bà đẻ

14/9

Buổi tối họp với HCKý. Mọi người báo cáo tình hình. Kiểm lại, anh nào cũng cố cả. LĐạt làm khoẻ, có thể là khoẻ nhất? Cu cậu bị nôn nắng, giữa một buổi làm.

ĐĐHung, TPhác thắc mắc chuyên môn tợn: không tập được nhạc gì hết.

Tôi thì đã thấy được cái lợi của lao động: nó phát triển đạo đức, trí khôn mình. Song rất lo sức khoẻ. Đà này sẽ đưa đến *surménage*... HCKý sáng kiến: xin cho anh em được nghỉ 1 ngày nữa (ngoài chiều thứ Bảy và Chủ nhật).

Tôi cương quyết bỏ thuốc lá, vì ngực đau quá, cổ đờm, mũi khó thở. Suốt tối, không hút một điếu nào hết.

15/9

Cả ngày nhịn thuốc lá. Tôi tự động viên: thử xem xem mình có ý chí mạnh hay không?

Nhịn thuốc là cả một nỗi khổ! Người nó nhớ nhớ khói đắng. Sau bữa cơm càng khổ. Những lúc rỗi, những lúc nghỉ giữa buổi lao động, buổi chiều... Mồm nó tanh tanh.

[...] Tôi chống cự với tôi được đến buổi tối. Cả nhà đi họp đảng viên Klung! Thế là tôi sa ngã! Hút 2 điếu! Say đờ ra...

Ôi chao! Đối với những sự chất sự đắng, cái tình nghĩa người ta nó mới sâu sắc, khó rút làm sao!

Ngày hôm nay cuốc vườn rau. Những chai tay cũ, nó lại tím bầm lên, không sung, nhưng máu tụ.

Người muốn gãy xương sống. Đặt mình xuống, mê man. Ngủ như là ngất đi, bất tỉnh nhân sự.

16/9

Lại hút mất 2 điếu. Thèm quá, tanh mồm không chịu nổi. Ngày thứ 2 nhịn thuốc, khó hơn ngày đầu... Theo kinh nghiệm, người ta nói: bỏ được 3 ngày liền, là thoát.

Ban sớm, mưa lẹt trắng trời đất. [...] Chiều, theo anh Thuần; dẫn hàng chục người ra đào ao cá. [...] Tôi vác cuốc ra bãi đất phá hoang. [...]

17/9

Tôi đi rào giậu. Chẳng có gì cũng mệt. Hình như, cái mệt đã tích lại trong tôi từ non tháng nay, bây giờ nó tràn ra! Lượng biến thành chất, cộng mệt nhỏ, sẽ thành *surménage* lớn: nếu quả vậy thật là nguy! Mà không có cách nào cứu vãn.

Công việc thì tôi cứ lặn từ động tác này sang động tác khác. Tôi là hòn đá lặn. Còn đọng lại chút rêu nào? Cái gì cũng chỉ sơ sơ chủ nghĩa. Như vậy nó có ích gì, cụ thể?

Lao động phát triển những đức tốt: cần cù, óc thực tế, tinh thần chịu khổ, và mở mang thêm tri thức xã hội của tôi...

Lý luận như vậy đúng!

Nhưng lao động thế nào? Lướt đi như vậy ư?... Thà học lấy một nghề gì, chắc bổ ích hơn.

Ôi! Ao ước thuở 20!... Bây giờ, ao ước tôi chỉ là: lao động ở một cái nghề thợ nào vừa sức, và có gia đình bên cạnh.

Sau đây, khi văn nghệ đi dài, đi đời, liệu giấc mơ tâm thường của tôi, có đạt được không? Ví dụ: Trung Quy mô hoặc máy gạo, hoặc xí nghiệp nào đó, một xí ngoại ô Hà Nội? Không được thì Cầu Đống vậy... Cùng lắm thì về

Nam Định, ôi, quê hương đã thấy tôi sinh ra, lớn lên, và sinh sống vùi bao nhiêu nỗi cực?

Chẳng đại nào như đại nào! Ban sáng, tôi bốc lên một chút, nhờ anh Cầm mua cho bao Thăng Long! Đó là một *coup de tête!*... Đang bỏ thuốc, mà lại tải cái của quỵến rữ ấy về... Mới ngày thứ 3!

Thôi, hãy coi nó là một bữa tiệc khói, bữa tiệc chia tay với *nicôtin!*... Cũng như năm Dậu, có nhà ăn một bữa lớn, để rồi, chết cả nhà, không còn bao giờ yến tiệc gì nữa!...

[...]

18/9

Tôi cứ đổi từ động tác này sang động tác khác, luôn xoành xoạch, như một người Do Thái đổi xứ sở.

Sớm nay, đi bóc lá mía.

Con suốt đỏ như nước phù sa, dềnh lên, vì lũ. Phải cỏi quần lội. Bãi mía bát ngát đợi bên kia.

Động tác: chân lê kiểu chân vịt, tay bóc lá vàng, cho tro thân mía ra! Đó là triết chỗ trú ẩn của loài sâu...

[...] Tôi phải lê đi trong sự bề bộn những con dao lá sắc ngọt, con ngang con dọc. Tay bị đứt lúc nào không biết.

[...] Mặt trời đã trắng xoá trên kia. Ánh sáng như vôi nóng, rắc trên "sở mía". Tôi vừa làm vừa đơn giản những động tác thừa đi. Xoạch: hai tay tuột lá từ trên xuống đến gốc. Xoạch: hai tay cùng nhỏ, bút mạnh ra!... Thế là xong 1 gốc, chỉ có 2 cái xoạch... Thú vị chưa? Cái thân mía tồ hô ra, sạch sẽ, thịt da màu ngà, sâm sấp ít sương đọng!... Tưởng như một thiếu nữ trần truồng, vừa dội gáo nước cuối cùng

một cuộc tắm gội!... Tôi chuyển sang chị khác! Xoạch! Xoạch!... Tôi đã lột xong bộ áo vàng thó, và hoen đỏ của chị rồi... Cô gái nữ đồng trinh đứng mon mồn cái thân ngà ngọc! Cứ thế mãi, trăm nghìn cô thiếu nữ mía, thoát xiêm y! Một rừng lung, đùi màu ngà, thẳng tắp! Sự mơ tưởng vật dục đó, làm đậm đà công việc! Gây cho mình một thứ khoái lạc, rất động viên!

Song không phải chị nào cũng chỉ có 2 cái xoạch! Có chị khó hơn, lá dai không chịu đứt... Và khó nhất là khóm nào, có 2, 3 cô quần tụ. Lột cô chị lại vương cô em... Tay bị cửa xốt! Hoi nóng từ trời xuống, từ đất và các hốc mía bốc ngụt! Như một cái hầm... Tôi lại tức ngực... Khí thở trong cái hầm này bị đun sôi, mà hiểm, vì phải tranh nhau với hàng vạn cây mía kia!

[...]

TPhác

Tao về phải mua lấy đôi găng tay. Để đi làm... Đòi mình chỉ ăn ở đôi tay. Làm nó hồng đi, hết cách kiếm ăn... Tao đi cắt lá, chặn bò, hay gánh... vẫn mặc thế này (áo sơ mi trắng, quần garbadine...) Tội gì?

Trần Viện về Hà Nội rồi... Có việc gì ấy... Nhân thế, đến xin chỉ thị anh Cương, về vấn đề cho bọn mình nghỉ thêm 1 ngày...

[...]

19/9

Sớm đi rừng huyệt. Vì con suối, lũ nó ngăn bọn tôi, phải quay lại.

- *Đêm ư qua, em mừng nắng hạ...*

Một anh ngồi xe trâu, mặt phớt đánh trâu về phía con suối lũ, miệng hát.

- Không đi được đâu! Bọn tôi ngăn lại.

- *Đêm ư qua... Kệ! Đi miết!... Đêm ư qua, em mừng nắng hạ...*

[...] Anh bạn không quen kia ơi!... Chắc anh cũng không ngờ, sẽ là một nhân vật trong tiểu thuyết tôi đang thụ thai.

[...]

Tôi bị tai nạn, trong cuộc bắt gà!

Khỉ thế! Tôi phóng vào con gà; bên kia, anh Châu cũng nhảy bổ vào nó.

BỐp!... Hai người văng ra... Con gà đi đâu mất! Anh Châu nằm lăn kên, ôm đầu gối... Tôi bệt đất, tay ôm trán. Đầu tôi văng lên, óc lọng...

[...]

20/9

Đầu tôi rức. Nước chảy vàng, một thứ mù loãng... Sáng thứ Bảy ấy, tôi nghỉ... Ít nhất tôi cũng còn cái quyền bảo vệ vết thương! Nếu nhiễm trùng thì sao?... Thiệt mình là một lẽ rồi, còn gây khó thêm cho xung quanh, ai rồi hơi hầu mình? Một trạm y xá tí teo, nơi đây, cũng chưa có.

Buổi họp tối, HCKý báo cho anh em cái tin là: anh Viện đến lần trước đưa báo cáo của Ký cho Tiểu ban; Tiểu ban

hẹn ngày giờ; anh Viện đến đúng hẹn ấy, thì Tiểu ban đi vắng, đâu đi học! Không chờ được, anh Viện lộn về đây! Vậy tức là đề nghị xin nghỉ thêm 1 ngày chưa được giải quyết. Một vấn đề còn treo, trong chúng tôi, quanh nó tụ lại nhiều đợi chờ, hy vọng, và hồi hộp...

21/9

Chủ nhật

Thế là được 1 tháng! Tức là non 1/5, già 1/6 kỳ hạn lao động đầu tiên này...

Cái nhớ vẫn để đục trong người, không tha... Tôi đã gửi vợ 5 lá thư. Và nhận được 2 (cùng 1 lượt, 1 phong bì)... Hàng ngày, và đêm, tôi vẫn bị động, cái nhớ nó rút thịt... Khuê, em thế nào? Các con ơi, các con ra sao? Có ốm đau gì không? Tiền thiếu thốn thế, sức lực cái gia đình nhỏ bé của tôi, có sa sút nhiều không?... Lúc thì cái nhớ, đứng hẳn ra, làm bão làm mưa, hành hạ tôi... Lúc khác, nó thổi ù ù một thứ bè đệm cho mọi việc, mọi giờ phút. Nó *siffle en sourdine!*...

Công tác lao động, tôi vẫn làm, cố làm... Tôi hiểu giá trị, sự ích lợi của nó... Song tôi lo *surménage*. Tôi không thấy nó thành nghề, và đúng sở thích, nên bụng đâm chán. Đối quần chúng, tôi yêu họ, nhưng yêu theo cái kiểu yêu những nhân vật, hoặc những câu thơ của mình!... Tôi tìm hiểu họ nhiều hơn về mặt cá tính, ngôn ngữ, cách sống v.v... hơn là tìm những động lực đẹp để nào thúc đẩy họ hàng ngày. Và, vẫn có một sự xa cách giữa hai bên, do cái thế của tôi, càng khó khắc phục. Ví dụ, làm thế nào hiểu

được cuộc đời cùng tư tưởng của anh em? Tôi khoanh tay
ư?... Chỉ nhận xét, và đoán mò.[...]

22/9

Tinh mơ, tôi đau bụng, như đau đẻ. Bụng rấn hòn, cuộn
ruột. [...] Chắc cái món nộm bí với đồ lạc hôm qua! Anh
Trường cũng bị, 1 đêm, 1 sớm, tháo dạ 7 lần...
[...]

Có đúng không?

- Mình làm thơ, LĐạt nói, tự nhiên như người ta ca hát!...
Có đúng vậy không?... LĐạt có phải là con hoạ mi sinh ra
để hát hay không?

- Mình thấy nghệ thuật, ĐĐHung nói, nó đầu tiên là một
besoin của mình... Mình phải *satisfaire* nó....

- Không phải... Tôi nói... Nó là một *besoin social*... Nghệ
thuật sinh ra ở trong xã hội, và vì xã hội...

- Trước đó, nó là một *plaisir*, một *besoin* của mình hã...
Còn tác dụng xã hội của nó, mình không phủ nhận, song
đó là đứng về khách quan mà thấy thế!

Theo tôi, đó là điều cũ. Và sai. Thử hỏi: nếu ĐĐHung từ
bé sống trên một hòn đảo, cô độc, thì liệu anh ta có cái
besoin và *plaisir* nghệ thuật ấy không?

Besoin nghệ thuật không phải do mình, vì mình, dù khi
anh tưởng làm như thế!... Thực chất nó là một yêu cầu xã
hội. Giác ngộ bản chất ấy, anh mới đi được xa. Thoát khỏi
những lằm lẩn, những hoả mù, nó tìm anh chậm lại...

Nói về nghệ thuật, tôi thấy buồn... Tôi phải khắc phục một cái khó lớn quá. Tôi cũng thú thực với anh em. Cái *esthétique* của tôi, nó là *esthétique de la douleur*, nếu có thể gọi thế!... Thế kỷ trước, chế độ đau khổ trước thì phải... Bây giờ, tôi phải trèo qua cái *esthétique* ấy, một cuộc vượt Himalaya!... Đây là thời đại của niềm vui sinh thành. Một thời đại vất vả, phức tạp, nhưng mà thời đại lạc quan!... Tôi thừa cái chất vất vả phức tạp, mà thiếu cái chất lạc quan. *Esthétique* tôi nghiêng về thế kỷ 19!... Song, tôi cũng nhận xét rằng, có khá nhiều anh mácxít *vulgaires*, chỉ đòi người ta lạc quan, mà đánh chìm những cực khổ còn tồn tại của thời đại ta đi, vậy cũng lệch! Họ làm thế, là xúc phạm chủ nghĩa Mác, xúc phạm lịch sử và nghệ thuật!... Tôi đấu tranh với những anh ấy, đồng thời đấu tranh với tôi... Vì chính tôi cũng đã từng xúc phạm chủ nghĩa Mác, lịch sử và nghệ thuật thời đại ta!

[...]

23/9

Cái kế hoạch của Klung này

- Tôi cãi miết!... Ông Thi nằm đắp chăn rồi, còn ngòm lên, nói bô bô... Tôi đi Cải cách cũng cãi miết... Làm thành đội viên thôi, anh không bằng lòng thì cho tôi sang đội khác! Thấy sai, tôi lại cãi miết!... Các ông ấy cứ theo diện tích rồi tính quy ra hoa màu! Thế là như quy phú nông hỏi Cải cách! [...] Tính toán con số này khác, có biết cái chất đất ở đây nó ra sao mà những tấn này tạ khác, tính la liệt!... Hì... Tính, tính... cọt cái con chim trời...

- Tôi đợi đến năm 60, cho nó hết tình nghĩa... Hẽ mà chưa Thống nhất là tôi báo với ban chỉ huy, chỉ báo thôi, rồi tôi đi miết xuống xã, tôi làm một cô.[...] Muốn kiếm gì thì kiếm... Tôi đợi đến năm 60, cho nó hết tình hết nghĩa đã...

24/9

Trưa nay tôi lại làm thêm một lớp toán lớp 6 nữa. Anh em đòi hỏi quá. Không được. Một tuần lễ, sẽ học 3 buổi trưa... Như vậy, tương lai chắc đôi bên sẽ cùng mệt... Tôi cũng muốn đào tạo một số, để sau này diu dặt đa số. Anh Cừ tích cực lắm: - Chỉ sợ anh mệt! Còn chúng tôi thì tha hồ... Anh có thể nghỉ thêm 1 buổi, 2 buổi lao động nào khác, để mà ghi chép, nghỉ ngơi...

Tôi từ chối đề nghị đó. Vì không đúng với sự quy định của trên, đối tôi.

25/9

HCKý về Hà Nội. Hôm kia, một liên lạc đem công văn, quần áo, với tiền lương xuống cho anh, bị rơi mất hết. Anh liên lạc kỳ! Một thứ *mauvais poète*! Ai lại buộc ở poócbaga, mà rơi lúc nào không biết! Chỉ có đạp từ Phả Lại tới đây mà mất.

- Chắc Tiểu ban có trả lời về đề nghị của tổ mình... HCKý nói... Nhưng mà rơi mất, không hiểu thế nào...

26/9

- Anh đi bỏ phân mía hử? Ông Cuộc hỏi tôi.

- Phải.

- Cuộc lỗ hay vun gốc?

- Cuộc lỗ.

- Vạy chứ!... Phải ném trái hết, vậy mới là anh hùng quân tử chứ! Hi! Hi...

- Hi...

Vào bãi mía, như vào một chiến trường đặc biệt, có muôn lữữ gươm cài tứ tung. Tôi với ông Kinh cuộc lỗ. Tức là cuộc hai bên gốc mía. Gốc nó trơ ra thành một cái lỗ. Động rễ, mềm cây, rễ nó đứt đi một ít, vậy sẽ kích thích mía mau lớn. Tốp bỏ phân sẽ rắc phân vào lỗ đó. [...]

27/9

Một chị áo vét cán bộ, tóc phidê, chân đi lếch thếch trên đường bụi. Trời đã nhá nhem. Một đứa bé áo sơ mi quần soóc đi cạnh, tay xách dép.

- Dành đó hử? LĐạt hiện ra, đưa tôi hai bọc đồ... Mà đưa bà ấy lên ông TPhác! Tao về ăn cơm.

- Chị lên chơi bao lâu? Tôi hỏi.

- Mai tôi lại về ngay anh ạ, Chị Nghĩa nói... Hôm nay được nghỉ... Đến 9 giờ, tôi mới biết là nghỉ... Thế là tôi đi ngay... Hôm nay đi gặp đủ điều may, anh ạ...

Tôi dẫn hai mẹ con đến TPhác. Đường đi, mọi người nhìn. Trông chả lạ mắt... Tôi khuyên bà nên ở thêm một ngày. Tôi cũng nói về TPhác cho bà yên trí.

- Ông Nguyễn Xuân Khoát đi Liên Xô về... chị Nghĩa không hiểu sao lại nói chuyện ấy... Ông ấy bảo phải học Liên Xô... Bên ấy người ta đi *allégro*, mà mình lại đi *andantio*.

Tôi bảo chị chờ bên ngoài. [...] Một người đàn bà đến cái
xứ hầu như toàn đàn ông này, thật khó xử...

28/9

Chủ nhật

[...] Đọc Bartok.

29/9

Đi giồng dưa...

Điện đã chạy sinh sinh. Ban đêm, đã có mấy mảng sáng
bàn bạch, ánh trăng càng tăng vẻ mộng...

30/9

Đàn bò mới về. 22 con. [...]

1/10

Đi giết rệp mía.

Rệp trắng, nằm dưới lá, từng chùm.[...] Anh sẽ cầm một
cái giẻ, lau lá có rệp. Lau đi lau lại. Các đốm trắng sẽ vỡ
bọp, chảy ra một thứ mù tanh. [...] Quần áo bị nhiều vết
mù rệp. Bàn tay đã sát hôi quá, rửa xà phòng vẫn còn tanh.
Bữa sớm, không dám cầm chày ăn. Khi và, mùi tanh ở tay
bốc tận mũi, lợm giọng.[...]

Đang làm, tôi nghe rõ tiếng "Anh ơi!". Tiếng người vợ...
Quay ra, không thấy gì! Quái!... Sao thế nhỉ? Tại tôi nghe
rõ mồn một... Tôi không tin những phép lạ. Song giải thích
hiện tượng ấy bằng khoa học nào?... Lúc ấy, làm việc mệt
nhọc, không phải là lúc nhớ. Chỉ có cái là ít ngày nay, tôi

nhói tim dữ... Trước Kháng chiến có bệnh ấy, song trong Kháng chiến, tôi đã tự nhiên bỏ được bệnh quý phái ấy đi rồi... Bây giờ tự dung nó lộn lại... Cái tiếng "Anh ơi!" tôi nghe kia, có phải tiếng gió với cây cành, đập va nhau, rồi bị cái tai ù của tôi thu nhận lầm đi không?

2/10

Lại mía. Bắt rệp xong, đi lột lá.

Cái giẻ giết rệp, mù dầy cộp, tanh ngheo ngheo... Tôi có cảm giác, đây là một bác sĩ, nặn mụn cho hàng nghìn người bị lở loét, mà chỉ có mỗi một cái giẻ!... Cứ hết mụn người này sang người khác. Kinh tởm.

[...]

3&4/10

Làm phó mộc. Đục lỗ, dựng chuồng bò.

Cầm xà beng vỡ một tí đôi.

Bóc lá mía.

Lá mía. Công tác này kinh quá. Cứ một ngày bóc lá mía, là vài ngày xót và nhức tay... Cái quần còn tốt, mà chỉ mấy ngày bị nó cứa, rách đầu gối.

Một cái tin buồn. TPhác nhận được thư vợ, chị báo tin: hôm thứ Hai, chị gặp HCKý. HCKý bảo là anh Cương không cho ai về, cả tổ sẽ ở một lều, tận Tết. (Ngoài ra, vợ TPhác bị sẩy, theo lời TPhác, vì đi Chí Linh thăm anh về, mệt quá!)

Cái tin không được về đột ngột: Một thứ sét! Sự đối xử đó của trên, lại nhắc tôi, nhớ lại vị trí của mình! Bây giờ tôi chưa có quyền vui.

5/10

[...]

ĐĐHung đặt vấn đề đạo sống, *idéal*... Tôi nói: *communisme est 1 art nouveau!* Có vậy thôi... Yêu chủ nghĩa cộng sản, dù sự thực hành nó có khi va vấp, lỗi lầm, thậm chí thất bại bộ phận, tạm bợ... Chủ nghĩa cộng sản có nhiều, một *multitude*, một trăm thứ hoa nghệ thuật tương xứng, nói theo hình ảnh Trung Quốc. Ta nên cố trồng lấy một loài hoa.

6&7/10

Gió may lại đổ bộ xứ này. Đêm ngày, bụi đi trên đường, hàng đoàn hàng đoàn những linh hồn, trắng mờ. Gió gọi trong người ta thứ nhớ chu kỳ dai dẳng, là nhớ quê hương... Một lũ lũ cảm nghĩ, đau khổ, và thắc mắc quẩn quại theo những bộ điệu xấu xí, thảm thương, quái gở. [...]

Trong những ngày như thế này, người ta đối với cấp trên, đối với cả công tác mình làm, nó không được ổn.

[...]

9/10

Sáng sớm, tự nhiên thấy khác thường lạ. Ba bốn anh đi tháo màn các giường và quét dọn! Có phải tổng vệ sinh? Hôm nay thứ Năm, sao lại tổng vệ sinh? Và mới tổng vệ

sinh hôm nọ!... Hơn nữa, trong không khí, có một cái gì khang khác: nét mặt quan trọng, chờ đợi... Tôi đoán già: - Chắc là đón ai đây! [...]

Buổi chiều thì đích thân đồng chí Phạm Văn Đồng đến khu vực này, và qua thăm tập đoàn Thống nhất... Tôi đang vận quần đùi, vội lánh mặt: mình không có vị trí ở đây! Và, anh Sắc, người thợ điện (và cựu phóng viên báo *Thống nhất*) cũng đi theo Thủ tướng tới tập đoàn tôi, anh ngồi dưới bếp, cạnh tôi, và hỏi: "đây có một thằng *Nhân văn* phỏng? Đỗ Đình Hưng phỏng?" Không ai đáp. Tôi lủi đi: một con cuộc buồn tủi.

Sau buổi *meeting*, tự dưng chúng tôi được triệu đến gặp Thủ tướng. Một vinh dự bất ngờ. Cái thân phận mình, sao lại được vinh dự đó?

- Chào các đồng chí! Đồng chí Phạm Văn Đồng thân mật bắt tay chúng tôi. (Chữ *đồng chí* nghe lạ tai và ấm áp thế? Tôi đã quen nghe người ta gọi tôi là tên, là y, là hấn, hoặc gọi TDần trống không)

Anh Viên báo cáo đồng chí vài câu.

- Từ hôm anh em xuống đây, anh em đều cố gắng! Phấn khởi...

- Tốt!... Đồng chí PhVĐồng nói... Cần nhất là *sincérité!*... Các đồng chí có phấn khởi thật không?

- Thật ạ! Chữ *ạ* khẽ, chữ *thật* to, ĐĐHưng đáp.

Gian phòng khách ùn người. Anh em xông vào xem, đông quá, đứng lối nhỏ khắp.

- Tôi gặp các đồng chí một chút thôi... Đồng chí PhVDồng nói... Rồi phải đi ngay. Các đồng chí có cần nhắn gì về Hà Nội không?

- Không!

- Không!

Chúng tôi lấy làm lạ.

- Thật mà! Đồng chí nói... Có cần quần áo, sách vở gì không? Cứ nhắn. Tôi có thể làm được cái gì giúp các đồng chí, thì tôi làm... Thế nào? Thật mà...

Không khí hơi bí cho bọn tôi. Mọi người chờ đợi. Tôi nhìn Hưng, Chấn⁶⁵, Đạt. Chúng im tịt, không nói gì. Tôi cố gắng quá. Thôi phải đánh liều, nói một cái gì, cho nó gỡ cái không khí này. Chưa chuẩn bị gì hết, người không bình tĩnh, mặc, tôi cất giọng cảm động nói:

- Thật, anh em không có gì nhắn... Đồng chí tổ trưởng đây (tôi chỉ HCKý) đã sẵn sóc anh em đây đủ... Chỉ có công việc của chúng tôi làm, nhân gặp anh, xin cũng nói... Cái việc đi lao động... thật ra không phải chỉ có nghĩa làm cái này, xách gồng cái khác... Mà đi lao động, tôi nghĩ là mình phải thử thách mình xem có đi được với xã hội chủ nghĩa hay không?... (Đồng chí gật gật,... tôi càng cố gắng, tuy thú vị)... Qua một thời gian, chúng tôi thấy có nhiều vất vả, phải cố nhiều... Song thấy trong bụng có cái thích. Thích thật! Chúng tôi tin có thể đi theo xã hội chủ nghĩa, thực hiện tốt chủ trương của Đảng... Tôi mỗi lúc mỗi cố gắng, kết

---

⁶⁵ Tên thật của Tử Phác là Nguyễn Anh Chấn.

luận thế nào?... để... để... lại có thể như trước... về với Đảng... như trước...

Tôi thở phào một cái. Xong. Đoạn cuối hỏng quá, toàn chữ không, mà hơi vội.

- Tùy các đồng chí thôi! Đồng chí nói... Bây giờ không ai quyết định nổi, ngoài các đồng chí tự quyết định lấy!... Còn chúng tôi thì... mong, mong lắm!... Thế là tốt!... Nó phải có chậ vật, chứ êm đi thì chưa chắc tốt đâu... Chậ vật tha hồ, song cốt nhất cuối cùng là tốt... Cuối cùng tốt là được.

Buổi gặp tan. Đồng chí để lại trong tôi một cái gì như là niềm tin, như là một niềm vui, như là một chút tình thương của Đảng.

12/10

HCKý giải quyết việc về Hà Nội. Tôi được về, chữa cái mũi.

Cu Chấn *cafard*. Anh em phân tích. Đáng lý cu cậu *manger* ở cái lỗ đít lòi rom thì sẽ được về. Đảng này cu cậu lại đi *manger* ở cái hĩm của vợ! (Ám chỉ việc vợ chữa, cho trụ thai.) Cái việc *illégal*, lãnh đạo không cho là phải.

[...]

15/10

Thư ĐĐHung gửi Đỗ Nhuận

(trích)

Tôi đã hai lần viết thư về, nhưng cuối cùng không gửi. Vì có những chỗ viết ra sợ hơi sớm, nói rồi không làm được.

Hôm nay, sau vài tháng lao động tự thấy có một vài thu hoạch, tôi viết thơ về anh kể vài mẩu chuyện "tâm sự"...

... Tôi đã kinh qua tập sự một số việc lao động thường xuyên của tập đoàn: ngoài đồng, trên núi. Thường thì cày bừa, lấy gỗ, bón phân, chăn bò. Việc gì cũng cố tham gia một chút để tìm hiểu, nhưng gần đây thì nặng về chăn bò. [...]

... Nhưng còn nhiều lần phải đấu tranh đau khổ lắm. Đau lắm. Tôi đứng giữa nhiều ý nghĩ chia nhau xô đẩy tôi, lắm lúc người tôi rơi thành từng mảng lẫn ra, không chấp lại được... Có những lúc trời đất như xoè tay đón lấy tôi. [...] Nhưng cũng có nhiều lúc, bi quan, hoài nghi sà ập lấy tôi thì tôi nghĩ: cấp trên đưa tôi về đây để trừng phạt, lấy không gian xa cách và thời gian không hoạt động [...] để trị tội một con người lầm lỗi... Nhất là những ngày đầu thức dậy trước mặt trời, đem về tê dại thiếp đi. Có những ngày đi vác gỗ, đầu gục xuống, chân bước thập thễnh trên gốc cây phát chéo như dao cắm ngược, dây chằng vào cổ. Có những lúc tuốt lá mía, hai tay sừng lên, tôi nằm bò xuống... Rồi đi cuốc, hai tay, mười ngón xù xì, nghĩ về cái chuyện đàn, nhạc không bao giờ có nữa... Mấy quyển sách mang đi đầy bụi lờ ở trên tường đất, hai bên nhìn nhau... Những lúc này, tôi như người ăn năn, đánh gai sắt vào thể xác để chuộc tội cho tâm hồn... Tôi coi cấp trên như Thượng đế cầm cân nảy mực, xử tội tôi... [...]

(Dưới, anh coi đó là chủ nghĩa cá nhân... Anh nói về Đảng: ngghiêm khắ là phải. Chứ muốn trừng trị thì khó gì? Đi

đây là Đảng muốn anh thành người tốt. Đau khổ vô ích, là hạ thấp giá trị mình.

Dưới nữa là câu chào và: "Nhờ anh chuyển lời chào thăm anh Văn Ký và những người quen. Tôi ít viết được thơ vì thời gian eo hẹp. Thơ này là mất 1/2 ngày Chủ nhật rồi. Chiều phải dành để giặt quần áo và tắm.")

16/10 đến 31/10

Lên đường về Hà Nội! Tất cả đều như mọc cánh: chiếc xe ngựa, lùm cây, quả đồi...

Bước vào nhà. Mẹ con Kha kêu "bố! bố!"... Con Kha nhảy từ giường xuống, cũng kêu "bố! bố!" the thé. [...] Gian buồng cửa đóng tối om. Con bé đứng lặng mãi, như đã nhận được bố, lại như chưa nhận được, bần thần... [...] Cả nhà ba mẹ con đều ốm. Con mẹ sốt rét và đau bụng. Con Kha sốt, thờ khờ khờ. Thằng cu Còm, vì chùng đậu, bị sốt. [...] Sáng 20, đang rửa mặt, ông Đường béo ị, dựng xe đạp trong ngõ, trời mưa nhoà nhoà.

- A! Anh Đường!

- A! Chú! May quá... Đang định... đang định... đánh điện... gọi chú về! Ông mất... mất rồi... chú ạ...

Cái loại tin ấy khi nào cũng đến đột ngột... Bố tôi yếu quá rồi. *Tombé en enfance* từ hơn năm nay... Mùa Đông năm ngoái, tôi đã nghi rằng bố tôi về già...

- Ông mất... 2 giờ đêm qua... chú ạ!

Tôi không nghe tiếng... Người trắng bệch, trạng thái vô tri... Vụt cái, tôi nhờ hồi Việt Bắc, trước khi đi chiến dịch Lê Hồng Phong đợt 1, tôi được cái tin người mẹ thân yêu

và tội nghiệp của tôi mất... Lần ấy, tôi cũng không khóc...
Mãi 3 ngày hôm sau, đang đêm, tỉnh một giấc mơ, mới
ngồi dậy khóc rung rung trong bóng tối.

Đám ma làm giản đơn, không kèn không trống... Ông cụ
tôi nằm ở nghĩa trang Hợp Thiện, ở Láng, chỗ Voi Phục.

[...]

Mấy ngày sau, cụ Còm với con Kha lại bị *rechute*. [...]

- Anh ơi!... Vợ tôi bế con Kha trong lòng, mắt rung rung...

Hay là, ông nhớ cháu... mà bắt cháu đi theo đấy!

- Em chỉ tin nhầm.

[...] Ở vợ tôi, khoa học xen lẫn với dị đoan, theo cái thể còi
răng lược.[...]

Thứ Tư (29/10) định đi, phải hoãn lại. Còn bệnh tôi thì mũi
tắc, nếu cắt, phải mất hai tháng, hết cả thời giờ. Tôi đành
hoãn lại, chờ hết hạn, Tết về hẵng hay. Hiện nay chỉ dùng
thuốc xông với *eplétrine*, cho bệnh đỡ phát triển.

Sớm 31/10, lên đường lộn lại Chí Linh... Con mẹ nó lại sốt
đêm qua... Khô! cái gia đình neo người của tôi! Hễ con ốm,
mẹ thức đêm săn sóc, là lại ốm!... Hễ mẹ ốm, là hai con
cũng lại ốm! Một cái vòng luân quần.

Chí Linh. Mùa Đông đến đây sớm hơn Hà Nội!... Khí lạnh
tầm vào mệnh môn!... Đêm đen hắc ín, các vì sao như bị
đóng băng xa tít trên cao!... Ban sớm tôi còn ở góc phố nhỏ,
ở căn buồng nhỏ Hà Nội. Đêm nay đã nằm bẹp, dưới sức
đè của mệnh môn, của cái lạnh, của các ánh sao Chí Linh
này.

... Lần này, tôi thêm nhớ thêm thương... Một người bố mất... Vợ yếu gầy đi... Và thằng cu Còm, nhớ nó đáo đẽ, nó đã có "cá tính", miệng cứ cười toét ra, tươi và kháu tề...

2/11

Chủ nhật

và 3/11

Hội nghị phát động thi đua kế hoạch vụ Đông Xuân thắng lợi vượt bậc.

[...]

C'est 1 miracle!

Ngày 2, người ta còn bỡ ngỡ, hoài nghi, kêu ca đặt mức cao. "Cái lối kích thành phần, kích sản lượng đây!"

Sớm 3, cuộc họp tập đoàn nhận mức thi đua, cũng toái phờ, chậm chạp, [...], một cách chịu đựng, chả lẽ không nhận! Chẳng có tính toán gì cụ thể.

Lúc lên hội trường, có cái bảng đen ghi mức thi đua. Ủa!

Có tập đoàn nhận những 13 tấn/1ha lúa! Vượt mức 5 tấn.

Họ làm ăn thế nào mà nhận hăng vậy? Anh em Thống nhất nhìn nhau cười nhạt, lo lắng. Ông Cừ tái mặt đi.

Vào họp, chủ tịch Chí Linh lại lên:

- Hôm qua, các đồng chí làm tôi suy nghĩ, vì cái 8 tấn của các đồng chí. Hôm nay, tôi sẽ lại làm các đồng chí suy nghĩ. Vì họp tác xã Đồng Tróc họ nhận 16 tấn! Đây nhé...

Hôm qua tôi đến họp với họ. Ngang đường, tôi ngắt vài bông lúa, đếm hạt, tính trung bình 1 bông 118 hạt. 1 bụi 7 bông, tức là 962 hạt; 2 centi 1 hạt, tức là 1852 centi, vị chi là 0,185 kg. Trong 1 mét vuông cấy lối 5x15, được 140 bụi,

tức là 25 kg. Vậy 1 ha, bỏ rẻ đi cũng được 25 tấn. Do đó hợp tác xã họ nhận 16 tấn. Tức là còn thấp đấy! [...] Thế thì các đồng chí suy nghĩ lại đi!... Chứ 8 tấn thì e rồi tôi không biết giải thích với đồng bào ra sao? Nông trường mà lại có 8 tấn! [...] Cái 8 tấn, 12, 13 tấn của các đồng chí lạc hậu rồi!...

Hội nghị nghỉ, để suy nghĩ.

Thế là nhảy vọt ngay trong hội nghị. Tập đoàn tôi nhảy từ 8 tấn lên 17 tấn. Mọi nơi cũng na ná vậy. Lúa, mía, sắn, v.v..., nhảy vọt toàn diện. Mà không phải băng quơ! Người ta tính toán cụ thể, từng bông, từng hạt, từng hạt... *C'est 1 miracle.*

Không khí như đun sôi. Người ta lo, người ta còn nhiều thắc mắc, nghi ngại. Song người ta tin.

- Có làm được hãy nhận! Chủ tịch Chí Linh động viên. Phiêu lưu cũng hỏng. Bảo thủ cũng hỏng... Nếu nhận thì phải cố gắng phi thường... Đồng bào bảo thưởng cổ chưa ai làm được. Tôi bảo thưởng cổ là bỏ đi. Bây giờ làm hơn tất cả từ thưởng cổ trở lại!... Nhưng phải cố gắng ngày đêm phi thường!

Tuần lễ 3/11 đến 9/11

Không khí chiến dịch. [...] Người ta nói những chữ: chuyển, chuyển mạnh, nhảy vọt, nhảy dài, dám nghĩ, dám nói, dám làm... Người ta nghĩ đến ngày mai, say sưa: "Chu cha! Để đâu cho hết của!"... "Nay mai về Nam, làm theo phương pháp này thì vứt đi không hết lúa!" [...]

Đạo này rươi... Mọi người ốm, đa số mũi khụt khịt. [...] Vậy mà làm hung. Sớm 6 giờ đã ra đồng "đón mặt trời". Đứng bóng chưa chịu về. "Chưa làm được gì, đã trưa rồi!" Chiều 2 giờ đã đi, tối mịt mới mò về. Đúng là đón mặt trời mọc, tiễn mặt trời lặn... Ban trưa, ban tối, người ta bàn bạc, họp hành. Đang có một sự bùng bột thảo luận. Bùng bột làm việc. Ngày lao động kéo dài ra 9 tiếng, 10 tiếng. Mỗi người tăng sức. Anh Đồng một mình dọn hai chuồng phân (trước phải hai người). Chăn đàn trâu bò (16 + 46) 62 con, nay chỉ hai người (trước 3).

Tôi mệt nhoài. Ban trưa ngán tẻ. Dạy văn hóa xong, uống bát nước là đi làm... Sớm dậy đúng giờ giấc, hơ hải rồi đi... Tôi có cảm giác ngồi trên một chiếc xe tăng tốc độ đột ngột... Những lúc thời gian phóng nhanh vậy, những thắc mắc không có chỗ, bị vút ra ngoài xe, lăn lóc dọc đường. Đây là những ngày 7 dặm chắc! Lãnh đạo đã trang bị cho cuộc đời một đôi hia tốc hành... Chúng ta sắp biến thành những Thần hành Thái bảo cả!

10/11 đến 15/11

Tuần lễ gặt.

[...] Công việc có 4 thứ chính: gặt, bó, gánh, đập. Gặt đau lưng. Bó rát tay. Gánh bết vai. Đập: vừa rát vừa bết tay, mỏi nhất ở cánh tay, bả vai.

Tôi cố làm cho được như mọi người... Chỉ ý định ấy đã chứng tỏ tôi chưa làm được như mọi người. Gặt mệt đặng gặt. Bó mệt đặng bó. Gánh mệt đặng gánh. Đập mệt đặng đập... Nhưng kỳ này, tôi phải thấy tôi dai sức thật. Anh

em bảo: anh Dần mà ở một năm, rồi việc gì cũng làm được hết. Anh Cầm nói: anh ấy làm khoẻ thật. Người có sức bền. Chỉ phải cái làm "chưa quen sương" thôi.

Trên đề ra thăm dò: chủ trương sáp nhập một số tập đoàn với nhau. Thống nhất nhập với An Chính.

- Ông ấy muốn tiện cho lãnh đạo, anh Cầm nói. Đem tập đoàn kém nhập với tập đoàn khá. Để rồi nhiều người nhiều miệng. Xem ba cái thằng nào ngang bừa đem ra đấu tranh phân tích...

- Nếu nhập, tôi đánh cho lỗ đầu ra, anh Thi nói. Lâu ngày chưa được đánh nhau, ngứa ngứa tay chân. [...] Đuổi khỏi tập đoàn thì về nông thôn, đéo một cái cày sướng!

- Tôi nói này: hễ nhập các tập đoàn vào nhau là tôi xin về nông thôn. Làm lấy một mình, cưới cô vợ. Vậy thôi... ông Hoàng nói... Hi!

Không hiểu sao anh em lại phản ứng chủ trương đó mạnh thế?

17/11

Một cuộc họp...

Theo trên, tức là các tập đoàn thương binh ở Đông Triều, anh Trương nói, họ lên sau, gặp nhiều khó khăn. [...] Vì vậy liên đoàn lãnh đạo chúng ta họp các chi ủy, có đề ra việc chúng ta lên Đông

Triều để giúp anh em. [...] Ta đi một ngày thôi, là ngày 19.

[...] Ô tô đưa đi, có cò treo, khẩu hiệu giăng, rầm rộ...

[...]

23/11

Trở về trước, khu vực này làm một việc đặc biệt: khai hoang. Nó thành một chân trời riêng, tách khỏi phong trào toàn bộ. Cũng gần như xã hội chủ nghĩa, nhưng chẳng thấy nói những chuyện như: lúa vệ tinh, chống bão thú, chống tư hữu, v.v... Chỉ nói những: vỡ gốc, phá hoang, lúa râu tôm...

Nhưng đến dạo này, khác hẳn. Khu vực Chí Linh tham dự chiến dịch Đông Xuân với toàn miền Bắc. Tư tưởng bảo thủ chòi ra, rõ, mạnh là đàng khác. "Khí hậu ta khác khí hậu Trung Quốc", "Cày sâu sẽ nổi đất vàng, sỏi, đất sét", "Noi khác đượ, chứ Chí Linh thì không đượ". "Thôi cứ nín hơi mà làm", anh Cầm nói như phát cò: "Tôi chỉ cho là đồng niên 8 tấn. Hơ nữa, cứ chặt đầu tôi đi!" [...] Có anh nói, nghe có lý, chẳng hạn:

- Cứ biểu lấy phân mà dẫn đi tôi không tin!
- Phân cải tạo đất chó còn gì? Kỹ thuật mới mà anh không tin à?
- Phải do đất làm chính. Căn bản là đất, phân là phụ... Nếu anh biểu chỉ cần phân, tôi cho anh cái núi kia kia... núi đá đó, tôi tải phân, gánh nước lên cho anh! Anh trông lúa tôi xem!
- Anh lại bằng kỹ sư... Mới lớp 3, lớp 4, đòi cái Bộ Nông Lâm!...

Hôm nọ, đi lao động XHCN ở Đông Triều, trước sự thắc mắc của anh em, Ban quản trị chùn lại, không dám phân công ai. Kết cục: bốn ông quản trị lỗ mỗ đi vậy.

Hôm nay, cũng ở Đông Triều, mà lại là ngày Chủ nhật "thiên lương", thế mà xe đạp túa đi từ tỉnh mơ: đi lao động ngày Chủ nhật. Trời! Vì sao? - Vì có 2000 đ một ngày công, trời ạ! Thật là chẳng cần ai đả thông ai! Người ta túa đi, theo thể lực gì đó? Có người đùa: tư bản chủ nghĩa, đi nhanh thế? - Anh em chả túng quá, xã hội cũng nên tha thứ cho họ... Ta mới đang ở thời kỳ quá độ.

Cái cá nhân tư hữu lộ mặt nhe răng nhiều nhất trong việc sáp nhập các tập đoàn. Theo kế hoạch dự định, Thống Nhất sẽ nhập với An Chính và Quyết Tiến.[...] Người ta đang suy bì An Chính hụt vốn nhiều, của nả chẳng có gì, trâu bò lèo tèo mấy con, mía lúa đều xấu... Vậy là cái gì?

25/11

TPhác đi khám ruột, lại lòi ra bệnh không ngờ là: lao phổi. Trông anh chàng rộc đi. Cái Hà Nội với những sự vô điều độ của nó, đã *miner* cu cậu. Nhưng cái lo âu của cái bệnh đến thình lình thế, càng *miner* cu cậu hơn gấp bội.

Bây giờ TPhác lại lộn về Hà Nội. Để bác sĩ quyết định dứt khoát xem: nội trú hay ngoại trú?

Nội trú thì không có gì bàn nữa.

Còn nếu ngoại trú thì TPhác xin xuống đây. Điều dưỡng tại Chí Linh! Như thế vừa lợi cho sức khỏe, vừa lợi tư tưởng, sẽ tiến bộ được cả về hai mặt ấy.

- Sáp nhập rồi thì sao? Ông Hoàng nói... Rồi thì thẳng vắc cây vắc cốc đi làm, thẳng vắc giầy vắc guốc đi chơi à? Hì!... Vậy đó. [...]

- Biểu làm to lên, ông Kinh nói. Sao nông trường Quỳnh Côi đang 300 lại giảm chính đi còn 50? Nông trường tiến bộ hơn tập đoàn sao lại giảm? [...]

- Tôi chẳng nghĩ gì con trâu con bò béo với gầy, anh Cầm nói. Tôi chỉ thắc mắc từ đầu, sao biểu đi sản xuất, anh em đi, còn những anh chây lười ở lại thì lại xếp công tác cả? Bây giờ lãnh đạo nói gì tôi cũng không tin nữa.

26/11

Việc sáp nhập sôi sục. Lúc nào cũng thảo luận. Số người tán thành mỗi ngày một đông hơn.

Anh Cầm nói nhẹ:

- Ấy vậy mà rồi việc gì cũng xong...

Anh cũng đã chuyển.

- Ông Dần này, ông Cuộc nói nhỏ... tôi tâm sự với ông chuyện này... tôi... tôi muốn hỏi ông xem, ... ở Hà Nội, ông có gia đình... căn bản ở đó... ông có biết cái món công trường thừa, chính phủ thải... có một bà nào giới thiệu cho mình làm vợ!... Có thì mình bán cái xe đạp, cho bà ấy làm vốn... buôn bán... Hi...

Ông Vui

Chủ tịch kiêm bí thư một xã ven biển Quảng Ngãi. Tính khủ khi khù khì. Đặc nông dân. Lo việc đêm ngày ngơ ngác cả. [...] Lo việc đến nỗi đâm ngậy! Mặt mất hồn. Tính không ra nữa, đang chuyện này nhảy sang chuyện khác. Chi bộ bàn cho ông nghỉ, đi bệnh viện. Thay một đồng chí khác.

Ông Vui cứ vác ba lô đến văn phòng xã. Rủ rỉ hỏi: - Tôi bị kiểm điểm gì? Các đồng chí cho tôi biết với.

Cánh ông đi, ông không chịu: Tôi nằm để các đồng chí cáng, ngó nó kỳ lắm!... Thế là đi bộ.

Bây giờ ông vẫn chưa khỏi ngậy. Làm bí thư tập đoàn Quyết Thắng. [...]

Anh Tân

Người *simpliste*. Cái gì trên đưa xuống là "đúng! đúng!".

Người ta vắn đúng thế nào, anh nói áp úng. [...] Nói rất to.

Mất một mí ráo hoành. Tay hoa chân múa. Đả thông không được, là phát bần, nói như cãi nhau.

Cái anh tích cực mà *simpliste*, ít tác dụng đối xung quanh.

Cái tích cực của anh đó dễ bị cô lập.

27/11

Xã hội chủ nghĩa mới bắn súng hiệu từ đầu năm. Có mấy hột thời gian? - Không khí miền Bắc đã quang quẻ nhiều. Mỗi ngày đến với những bình minh và những chiều tà khác hẳn. Lao碌, lem luốc, và tự hào. Kỳ về Hà Nội, mới xa nó có hơn hai tháng, tôi đã thấy lạ. Buổi chiều xuống, thủ đô lên đèn, bụi vẫn, những đoàn nam nữ sinh vác cuốc đáp trường. Áo ngắn, nét mặt mệt mà vui. Các vị công chức ăn mặc cũng "bình dân" đi nhiều, đạp xe, mặt trầm ngâm. Tôi nhận thấy có những bộ mặt lớn tuổi ngơ ngác, lớn vồn lo âu, cả như sợ sệt cái không khí đang chứa đựng nhiều gió máy, biến thiên. Họ thuộc về thế hệ trước... Mùa Thu pha vàng những buổi chiều đó. Cả Hà Nội xa hoa

trước, biến thành một *faubourg* lớn, lem luốc. Tôi vốn yêu cái lam lũ của ngoại ô. Hà Nội đến hôm nay đã tiến thêm vào đường "lao động hoá" bao nhiêu? Số thanh niên, một số tôi gặp, chuyển tợn. Tôi thèm cái *fanatisme* XHCN của họ. Xưa kia, trong Kháng chiến, tôi cũng đã từng *fanatique!* Không nên sợ *fanatisme!* Đó là lừa! Tôi đang lo: sự nguội lạnh và ngập chìm. Thời đại, cứ xem cái đà này, sắp đi những bước 7 dặm đây!... Sẽ có những người chóng mặt, lạ cái thành phố, cái thôn quê sinh trưởng của mình. Có ai là Essénine không?

Muốn hiện đại hoá thơ ca, trước hết phải hiện đại hoá mình. Trước hết mà song song. Song song mà trước hết - Pasternak có tài biết mấy? Cũng đáng thương đáng trách bao nhiêu? Thiên hạ có nhiều Pasternak, bằng cỡ hoặc cỡ nhỏ... Văn Cao với bộ mặt vàng khè, nép bên cửa, nhìn Hà Nội đang đi rầm rộ, mắt anh chàng có tia sợ, tia ló xen lẫn với những tia chán chường không? Nếu anh còn biết sợ, thế thì chưa chết. Không khéo anh chàng lại tự hào với cái ổ kén của mình, chưa chùng.

28/11

Sau khi đã đồng ý, đành lòng đồng ý ép chủ trương sáp nhập, ông Hoàng quay ra nêu to những khó khăn về tài chính so le, về trình độ quản lý.

Ông Kinh kém hẳn vui. [...]

- Tuần sau tôi nghỉ. Đi Hà Nội chơi. Ông Kinh nói, chán chường.

[...] Trong những thời kỳ xô lắc mạch, sự tích cực và tiêu cực càng bày ra, rõ nét, "2 phe" hẳn hoi. Được cái, tích cực tính ở đây vẫn thống trị.

Người ta mỡ lợn, nói là "mùng sự sáp nhập sáp đến". Có anh muốn triệt hạ cả đàn gà, và ngỗng. Người ta tính vét quỹ ăn, xem còn bao nhiêu? Còn đến 3, 4 vạn! - Thế thì liên hoan một bữa thật say sưa, "mỗi người một con gà", theo đề nghị của một số, được tán thành.

[...]

Anh Trường

Khoảng 25 tuổi. Thanh niên xà beng. Đội trưởng Cải cách cũ. Láu. Nhớ nhiều. Ông Sêpilốp giữ chức gì, ông Malencốp hiện giám đốc nhà máy nào, anh nhớ cả. Đạo vừa rồi, anh có điều không vừa ý (danh từ chính trị gọi thế là bất mãn). [...]

- Trên lãnh đạo chúng ta tức là thượng tầng, thì chăm lo kiến trúc. Hừ, thế là thượng tầng kiến trúc! Còn dưới chúng ta ấy, thì ta làm cơ sở cho trên. Tức là hạ tầng cơ sở... Bao giờ các đồng chí nghiên cứu đến đó sẽ thấy.

[...] Tài học lỏm. Những kinh tế hạch toán! Những nhà máy dệt kim, vô tuyến truyền hình v.v... Cả ông Magellan, ông C. Colomb, nói cứ vung tí mẹt lên.

[...] Đạo này, anh được bầu chi ủy, và hội đồng quản trị, thái độ khác hẳn. Không còn cái uể oải và lối bẻ bai hành tôi cũ. Để xem, lại mọc ra những khía gì khác, với cái tính kiêu đó?

Anh Anh

- Đạo tôi ở trong Nam, việc gì tôi cũng xung phong. Sao ra đây, tôi đâm chán ngán vậy? Phần thì yếu sức đi, người bị trúng "cái bệnh tình"! (Anh chả bị "đau bao tử"). Phần thì nhớ vợ con. Có tài gì mà giữ vợ hử ông? Vợ tôi là người trinh tiết trung thành nhất đó. 2, 3 năm biểu còn giữ được. Chứ 10, 12 năm, tôi cũng tin tưởng là nó đi lấy chồng thôi... Bây giờ nó 30 rồi... Nó cũng thèm đéo chứ ông!... Tôi tin tưởng là nó đi lấy chồng mất.

- Tôi bần nông mà đóng góp hung. Đám phu quốc phòng 80\$. Quốc trái 50\$. Quỹ gì... à... quỹ nuôi quân 50\$. Còn quỹ gì nữa?... Quỹ dân quân, cũng 50\$. Tôi toàn đóng bằng mức trung nông khá. Sao mà hỏi Kháng chiến, xung phong vui vẻ thế?

1/12

Bầu ban quản trị và chi ủy tập đoàn mới. Bước đầu sáp nhập về mặt chính trị và lãnh đạo.

[...] Đa số đều đổ xô vào, đòi phải kiểm kê tài sản trước hết đã. [...] Nhưng rồi cuối cùng người ta cũng đều đi bầu cả. [...] Một tập đoàn mới, to hơn, mang tên là Thống Nhất (mới) ra đời. [...]

2/12 đến 14/12 (Chủ nhật)

Giao thừa

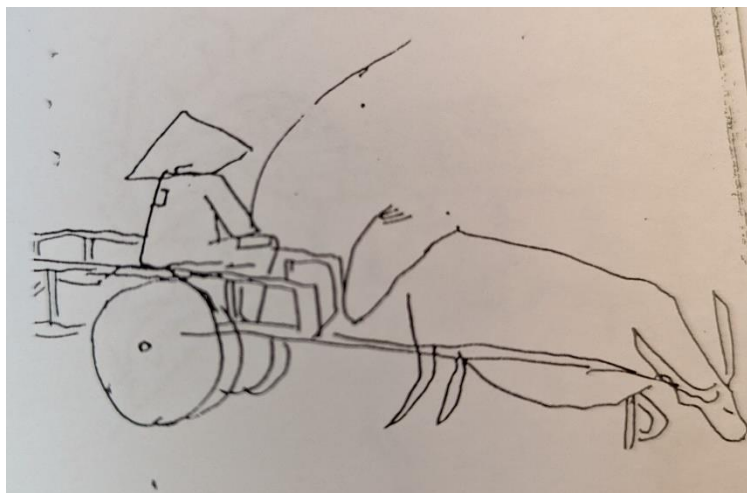
Chữ *giao thừa* mọc lên. Đầu tiên nó là chữ *giao thời*.

Giữa thời kỳ tập đoàn nhỏ, đến thời kỳ tập đoàn lớn, có ít ngày nhập nhằng, gọi tên: *giao thừa*.

Đó là quãng ngày của chán nản, chờ đợi, tranh tối tranh sáng. Đó là quãng ngày của chủ nghĩa cơ hội, của những thứ bói cá. Đó là quãng ngày của nghỉ phép, tiêu cực, bệnh não thực và vờ.

Nhưng đó cũng là quãng ngày của sự tích cực, cái tốt càng hiện lên, rõ rệt, không nhân nhượng, tự hào, ngang nhiên đạp trên sự rác rưởi của những giờ phút chậm chạp, buồn bã này.

[...]

Ký họa của Trần Dân, 1958

1959

"Chao ơi! Con đường để đi đến chỗ 'Đúng' mới nhiều máu làm sao? Tương lai có để dành cho tôi nhất dao nào nữa không?"

11/6⁶⁶

... Quãng ngày mà mình cảm thấy mình "vô ích". Tôi chờ đợi "đi lâu dài". Những người nằm ở "tạm trú xá" chờ công tác, chắc có tâm trạng na ná tôi.

Ở Chí Linh về, chúng tôi dự hội nghị tổng kết, và học kế hoạch 3 năm. Xong rồi, tôi ăn một cái Tết tuy túng thiếu song vui và thoải mái hơn tất cả 3, 4 cái Tết đã ăn từ ngày Hoà bình.

Rồi, giữa cảnh Xuân mới, tôi đi Nam Định, để sáng tác. Lúc đó, có vụ Phú Lợi⁶⁷, cả nước sôi lên một sự phẫn nộ chưa từng có. Tôi viết được một bài về cuộc tuần hành phản đối Mỹ Diệm... Liên đó tôi làm bài "Con tàu xã hội".

---

⁶⁶ Các ghi chép 1959 và 1960 của Trần Dần nằm chung trong cuốn sổ *Ghi vắn 1958*. Năm 1959 mở đầu bằng ghi chép đề ngày 11/6, bên trên có kèm theo một ghi chú nữa: "Tháng 12/1958 đến 6/1959". Vậy ghi chép đề ngày 11/6 này có tính tổng kết 6 tháng mà Trần dần không ghi hàng ngày hoặc thường xuyên.

⁶⁷ Vụ đầu độc, thảm sát hơn 1000 tù chính trị ở nhà lao Phú Lợi (Thú Dầu Một, nay thuộc tỉnh Bình Dương) tháng 12/1958

Nó là một cái móc trong đời tư tưởng của tôi. Nhiều ý kiến lắm, song tôi vẫn thích bài ấy, vì nó là "Trần Dần 59".

Thế là hết việc. Ròng rã ngót nửa năm rồi. Tôi chỉ thấy tôi "có ích" trong mấy việc đó thôi. Ngoài ra làm gì? Chỉ có: chờ đợi. Và chờ đợi...

Bắt đầu, khi lãnh đạo đồng ý cho tôi và cả gia đình về Nam Định thì người tôi nó lạ lắm. Lo âu, xen lẫn thú vị, và tất cả nhuộm một chút buồn tui... Vợ tôi cũng được về: tham quan nhà máy dệt. Chiếc xe đạp vui buồn của tôi bán được 36 vạn, đem chi dùng cho sự túng thiếu hàng tháng, và cho cuộc đi chơi Nam Định này... Vợ tôi trở về thú vị, hết cả lo âu khi đầu, mà chuyển sang cái lo khác: liệu có được nhận vào nhà máy dệt không? Vợ tôi chỉ mong chóng đi. Giục tôi "đề nghị các ông trên" luôn mồm.

Cảnh sống mới "công nhân hoá" dần dần hiện ra với tôi đầy hấp dẫn. Sáng tác, nghệ thuật, tiền đồ, tư tưởng, v.v... tất cả ở đó! Vợ tôi coi đó là một lối thoát, được sống ra ngoài đồng tã lót cứt đái gia đình. Tôi cũng muốn vợ tôi được đi làm, được học hành. Con cái sẽ sung sướng hơn. Cảnh nhà sẽ đỡ bẩn hơn, vui hơn, lành mạnh hơn. Tôi-gia đình-xã hội sẽ không còn hàng rào. Có thể nói "một cuộc kết hôn tay ba" mà êm thắm.

Viễn vọng ấy ngày một "nên thơ" mãi lên. Nó thu hút, thu hút... Không được nó, sẽ như thất tình! Chưa được nó, chậm được nó, cứ như là đang yêu mà chưa chắc được yêu! Như là đã gửi thư đi, mà người gái kia chưa có trả lời! Như là mối tình đầu, đam mê hơn rượu mạnh, chưa tới màn kết, đang diễn biến hồi hộp và đau khổ!

Tôi đang nằm trong nanh vuốt của tình thế này. Mỗi ngày trôi, nặng hơn ngày trước. Việc vật gia đình ray rứt, gặm nhấm. "Hàm răng chuột nhắt của gia đình", cộng vào đó "hàm răng khổng lồ của chò đợi". Có những lúc chán nản, thấy cái vô bổ của thời giờ, của thân phận. Có những lúc cái giận thành linh. Trời tháng Sáu (tây) nóng dữ. Đường nhựa, nhà ngói,... lửa hè nó cứ ngùn trong đồng đường nhựa nhà ngói. Nó ngùn trong người. Châm lên những nỗi tức giận kỳ lạ... Trời cứ 33 độ, 39 độ... Nhiệt độ tâm lý của tôi có lúc phải tới 1000 độ. Còn thường thường cũng phải vài trăm độ. Tôi có cảm giác một con tàu *mise en quarantaine*.

15/6

Hàn thử biểu đặt ở một góc nhà, chỗ râm mát nhất, ngay đầu giường, cạnh cái tủ đứng: quanh năm ánh sáng không tới thăm xó tối này! Hôm hàn thử biểu chỉ 33 độ, hôm 33,5 độ, cứ thế giằng dai. [...] Hà Nội đã thành một cái lò nung người. Lửa bốc từ đường nhựa, gặp cái vung những mái ngói, lại hâm xuống. Nắng từ bình minh đến hoàng hôn. Tất nắng rồi, thở ra còn hơi lửa. Hàng chục vạn sinh linh bị nấu chín trong cái oi nồng kinh khủng này. "Giống đực giống cái" (Nguyễn Tuân) bò lê bò càng. [...] Gian phòng tôi ngọn đồ đạc, đâu cũng nệm bông, thật là quê hương của sự nóng!

24/6

Gặp ông Cương. Sự nóng ruột xui tôi đến. Đi đâu? Bao giờ đi? Bao giờ học để đi? Thời gian đi như một thằng ăn cướp phi ngựa. Thoáng cái đã đầy năm, kể từ ngày bị kỷ luật. Tôi chưa làm được cái gì có thể quyết định một chút. Cho nhẹ bớt cái gánh kỷ luật. Nằm chờ làm cho hình phạt nhẹ nặng hơn trên tâm hồn. Đè mãi; đeo không nổi tội.

Ông Cương bảo, độ tuần sau phổ biến chính sách cho anh em, độ vài ngày thôi, để anh em đi. Còn riêng trường hợp bọn tôi, thì hôm nọ có bàn, có nên để ở gần Hà Nội, một cái xưởng nào đó, thì gần gũi lãnh đạo hơn, học hành hoặc cần gì, tiện hơn!

Thế nào cũng được. Tôi chỉ đang mong được làm một cái gì, không phải nằm chờ trường kỳ mãi như thế này.

25/6

Được non tuần nay, trời đầu dịu. [...] May! Ông Sukarno⁶⁸ tới thăm ta, vào dịp những ngày mát. Hà Nội như mở hội. Cờ treo 5 ngày. Đèn chằng các công sở, vườn hoa. Rộn rịp các đám múa sư tử, múa lân, diễu các phố. Những ngã tư lớn đều có trò chơi mua rối hoặc kịch. Rồi thì *meeting*. [...]

26/6

Mãi đến hôm nay, mẹ nó mới hoàn toàn tự nguyện đồng ý về cái mục: ăn cơm hiệu. Từ lâu tôi đã đưa ra cái kiến

---

⁶⁸ Tổng thống Indonesia 1949-1965. Tháng 3/1959, Hồ Chủ tịch sang thăm Indonesia. Tháng 6/1959, Sukarno sang thăm miền Bắc Việt Nam.

ngộ ấy. Để có thì giờ làm việc khác. Và đỡ tốn hơn.[...]
Hãy tính sơ ra mà xem: 1 tạ củi 80 đồng, gạo : 160 đ, nước
mắm 5 đ...

[...] Tôi bèn đến quán miền Nam phố Hai Bà Trưng, xế cửa
hiệu sách Nhân Dân. [...] Đặt luôn 2 suất ăn chung 180 đ.
Vị chi 1 tháng mất có 360 đ. Ngon không ngon chưa biết.
Biết là rẻ hăng. [...]

Gặp NgĐThi. Anh nói rõ về mục hướng đi của bọn tôi. Đi
quanh Hà Nội thôi. Vì đi xa vất nhiều vấn đề thực tế. Nhà
ở. Di chuyển, v.v... Địa phương thì bận sản xuất. "Quản lý
văn nghệ sĩ" mà không có vấn đề gì họ cũng còn ngại! Nhỡ
anh em đi, tốt không sao, e có sự hiểu lầm gì đâm khó.
Hơn nữa, đi xa tận đâu đâu, khó giúp đỡ theo dõi. Còn
gia đình thì cũng sẽ giải quyết công ăn việc làm. Anh nói:
cố làm trong tháng 7 là xong.

- Chắc LĐạt thì thú vị, NĐThi cười. Anh ta đang lo đi xa.
Tôi trở về. Có cái vui. Cũng có cái lo.. Không hiểu sao, xa
Hà Nội tự dưng vẫn gây ra nào nhớ, nào buồn, nào tủi
nữa. Có cái gì như thể "di cư"! Vậy ở Hà Nội rồi! Nghe
như đòi mình bớt đi được một sự đổ vỡ. Khỏi có gì lật đảo
trong cuộc sống riêng.

Song Hà Nội có một cái đáng ghê lắm: nó có cái tài rất ma
quỷ là tài đánh loăng anh ra. Một cái biến người mà anh
chỉ là một chiếc bách nổi nênh. Anh rất dễ bị động với
những cái thú vui lật vật, những phố xá, điện đèn, những
cám dỗ của sự ra đường chìm giữa đám đông... Ở Hà Nội
này, anh khó gặp người cần gặp. Khó dò sâu những tâm
sự cần dò sâu. Anh phải có con mắt thấu thị lắm, có khả

năng tập trung ý tình lắm, mới có thể *dompter* được Hà Nội. Nó cứ như một cô nhân tình quái ác, tinh ma. Đó, từ cái *matière rebelle, fluide*, phức tạp như thế, anh phải nhằn cho ra được nghệ thuật! Nó có nghệ thuật chứ, như đồng ruộng, như bất cứ nơi đâu. Chỉ khác cái là khó nhằn.

28/6

Chủ nhật

Ăn cơm hiệu khó ăn quá. 4 bữa rồi. Cơm thổi khô, gạo chiêm, thứ chiêm xấu, đen. Thức ăn: 1 bát canh rau ngọt nấu sùng, với một chút (đúng là một chút) rau muống xào và độ 4, 5 miếng thịt trâu kho mặn, nằm co ro một góc cà mèn. [...]

Song, cũng đành. Vì chỉ có cách ăn như thế, là rẻ nhất. Nó có ngữ. Gọi nôm là: ăn khổ. Nó còn khổ hơn ăn cơm đầu ghế ngoài chợ. Cơm đầu ghế thực ra ngon hơn nhiều. Có tí dưa. Có các món hợp khẩu vị, chẳng hạn canh cá, canh cua, canh dưa, đậu phụ rán, v.v... Đàng này, nó là một thứ tiểu tư sản chẳng ra đầu ra cuối gì. Cũng nhạt nhẽo như tất cả mọi cái gì tiểu tư sản.

Cái tin "đi thực tế quanh Hà Nội" đến với mỗi người bạn tôi một khác. LĐạt, TPhác khoái thành thật. PhQuán thì kêu là: không sáng tác được! Còn ĐĐHung.

- Ghê đấy! Hung nói.

- Sao?

- Ghê đấy. *Surveiller de près*.

- Thế lại hơn. Tôi nói. Không có cứ nghi nghi ngờ ngờ. Lắm thứ lắm.

Lát sau Hưng mới nói:

- Kể ra cũng có cái thú khác.

Đối anh tin này cũng có mặt thú ấy: gần gia đình, gần đàn. Anh không thích, về cái mặt anh cho rằng lãnh đạo còn nhiều nghi kỵ. Ý kiến LĐạt khác hẳn:

- Thế là rộng hơn chứ. Tích cực cải tạo mà.

30/6

Năm ngoái, đúng ngày này, cu Còm khai sinh. [...] Một năm đã qua đi. [...]

Tháng 11

Mấy tháng đã qua đi. Đã chết một mùa Hè. Đã khai mạc: mùa Đông. Nhưng cùng với mùa rét của thiên địa đó, thì riêng trong chúng tôi - phần tử *Nhân văn* các loại - lại như là có gì na ná mùa Xuân.

Tôi gọi là tuyết tan. Tức là, có lẽ lãnh đạo có chủ-trương-tan-tuyết. Có lẽ?... Bằng chứng là: trong chính sách đối đãi có thêm một điểm: sử dụng! Trước thì chỉ vền vẹn có: cải tạo lao động và cải tạo chính huấn! Thế là có khác chứ?

Một vài ví dụ: ĐĐHưng: dịch ở Hội Nhạc. TPhác: thủ thư viện ở Liên hiệp Hội, anh chàng xếp sách, đánh chuột và gián, và thú vị với công tác, đâu đã được biểu dương! Tôi với LĐạt: dịch ở Hội Nhà văn. Phòng làm việc chúng tôi ở ga-ra, yên tĩnh lắm, nhòm ra sân có một cây khế, cây ổi tàu, một giàn nho. Nguyễn Khắc Dực: dịch... v.v... Đa số là dịch! Một thứ "dịch" dịch.

Tôi mới làm thêm bài thơ "Sắc lệnh 59". Bài này có điểm khoái: về điệu, về tứ, và lời có cái mới. Tôi tự gọi là một thứ *limpidité piquante*! Hoặc *limpidité assommante*! Một thứ trong sáng của người ném trái!... Một điểm đáng ghi: đại ý có câu "tôi gọi Diệm như gọi: *Lulu!* như gọi: *Mục!*" thì - theo LĐạt khoái trá *rapporter* lại! - ĐĐHung bèn "cắn" cho tôi một miếng ngậm răng! Hưng nói: "Diệm nó dùng anh như dùng con chó ấy! Chứ bàn thờ nào?"

Evènements trong mấy tháng qua:

- Đồng chí Kò-rút-sốp đi thăm Mỹ, một cuộc đi *éclatant*.
- Trạm khảo sát tự động khoảng không các hành tinh chụp ảnh phía sau mặt trăng. Người ta nói: đã vào thế kỷ 21!
[...] Đài thiên văn báo lầm gió bắc, lầm 3, 4 lượt, mà cái gió "phải gió" ấy cứ lần lữa mãi không đem rét đến! Có cái gì như bệnh quan liêu trong chuyển vận nóng lạnh rồi. Mùa Đông đúng là một mùa Hè mượn danh.

28/11

Hôm nay thì rét thực thà rồi. Thằng Còm, con Kha ốm la liệt: sốt trở trời và răng. Tôi vẫn đi về, hai buổi Hội Nhà văn. Ga-ra làm việc bây giờ phải đóng cửa chống rét và bật điện chống tối. Thêm một sinh linh nữa: Phùng Cung. Anh chàng in rô-nê-ô. Làm việc, anh có hứng thú, song cái bộ diện tâm hồn anh chàng còn lăm vẩn đê. Tôi muốn gọi đó là thứ "vô chính phủ của một kẻ đao thuốc", "vô chính phủ đường phố".

Tôi "thi công" bài thơ *Ngoại ô tôi!* Chữ ấy, do PhQuán đặt ra, học ở Việt Trì... Bài thơ này, tôi mừng tượng là một

ưu-phẩm của tôi. Tôi muốn tổng kết một thời kỳ lịch sử quan trọng, thời kỳ bản lề như thường nói, độ vài chục năm biên thùý hai chế độ. Tôi tảo mộ tuổi thơ ấu, tuổi thành niên của tôi. Tảo mộ một thế hệ thanh niên đã qua. Tảo mộ những đau thương và chứng tật cũ! Một cuộc học ôn lại... Người với người. Thuở ấy thế nào? Bạn, tình yêu? Những guồng máy tình cảm phụ thuộc nhà nước thế nào? Xã hội bổ dụng người ra sao? Tình yêu còn nằm ở đâu? Ai duy trì: nhân tính, đạo đức, chân lý? Ai phá đề lao? Ai cầm đầu cho dân tộc phá đề lao? Người cộng sản sinh sống, sinh hoạt và hoạt động thế nào? Thế nào là sống? Thế nào là lớn? Thế nào là nhân đạo? Con đường đi tới chân lý có chảy máu không, nhiều ít ra sao? Người với số mệnh? Xã hội và người? Trách nhiệm của đôi bên?

10/12

Sớm mai toà án xử Thụy An gián điệp và Nguyễn Hữu Đang phá hoại, cả hai: hiện hành. - Tôi không có giấy gọi cho dự, có lẽ vì không có vị trí gì ở đó... Không phải là nhân chứng, cũng không phải là đại biểu của nhân dân... Người có một cái gì vắng vắng. Tôi đã có đứng với nhóm Đang cầm đầu. Tôi đã ly khai với "lý tưởng" đó. Cả khi đứng ở đó, cả khi ly khai, cả bây giờ, tôi vẫn cứ róm máu. Chao ơi! Con đường để đi đến chỗ "Đúng" mới nhiều máu làm sao? Tương lai có để dành cho tôi nhát dao nào nữa không?

Đang đã thấy cái sai lớn của Đang chưa? Hay là những cái đúng nhỏ, đúng lụn vụn nó vẫn đánh lừa Đang, không

cho nhìn thấy cái sai-Thái-Son cũ? Vận mệnh Đàng ở đâu, nếu không phải ở đó? Tôi muốn biết thái độ Đàng ra sao. Nếu Đàng vẫn là kẻ khăng-khăng-sai, thì kẻ ấy đối một người khăng-khái-sửa-sai còn có mấy bụi nào chung nữa? Ngoài trời mưa bụi. Rét xoàng. Không có gió. Đôi lúc vài tiếng chuông xe đạp. Năm nay rét muộn. Đàng ra toà cuối năm. Tôi cũng không thể nào nhờ nhờ với sự kiện nay. Chao ơi! Con đường để đi tới chỗ "Đúng" mới nhiều máu làm sao!

Bìa cuốn *Công tỉnh*, bắt đầu viết năm 1959, hoàn thành năm 1960, xuất bản lần đầu tại Hà Nội năm 1994

1960

"Tôi ơi! Hãy cứ vái tứ phương! Vì mày là một con... bệnh! Hãy van đất, hãy lạy trời! Hãy thổ đầu thương ra độ vài chậu! Hay có lẽ ra quỳ ở các ngã tư! Vì tội mày to lắm: Mày là một con... bệnh!"

19/1

Thứ Ba, xử Đàng và Thụy An 15 năm tù.

27/1

Đêm giao thừa

18/3

Đi Thái Nguyên.

Sớm mai đi!...

Nhiều cái sớm mai rồi. Chỉ có một cuộc đi bé xíu, mà hoãn đi hoãn lại mãi, nát nhèo cả.

Những cái bận lớn, bận con... Nhưng đã là bận, thì nào bận nó có biết lớn nhỏ đâu? Ví dụ: một đoạn thơ làm dở, nó cũng choán anh, chẳng hơn một cái nhà quét dở dang... Thế là hoãn. Con Kha chữa răng... Mẹ nó cần thi chuyển cấp (văn hoá), cần xin việc làm... Còm, cần một lọ vitamine D2 + một lọ cốm calcium... Một cái "nhiệt độ" chưa mua... Thùng tổ nô đựng nước, chưa hàn được... Thế là hoãn...

LĐạt mới hoãn tợn chứ. Thứ Ba... thứ Năm... Sáng thứ Năm tôi đến, cu cậu đi vắng; thế ra nó hẹn một thứ thứ Năm *en l'air!* Nó khất: thứ Bảy!... Hôm sau, nó lại "có tư tưởng" khất: thứ Hai sau. Nó kêu: trời mưa dầm quá! Mùa mưa dầm mà định đợi cho hết mưa, có là đến sang năm... Có lẽ nó ngại mưa dầm thật, song chắc đó không phải cái ngại chính...

Thôi đi đi!... Nhổ mình ra ở một chỗ này, để đóng khớp mình vào một chỗ khác... Vẫn là thế giới ấy, mình đây, - nhưng là một mình-bị-xáo-đảo đi! Dù tự nhủ đến đâu cũng là nhà, song đến đâu... có thực đúng nhà mình? Cái đồng hồ tích tắc ở một chỗ quen tai, quyển sách để ở ngăn tủ, đúng chỗ ấy,... đứa con quấy ở góc nhà... vợ làm com dưới bếp... Đến đâu, có thể không? Hàng phở quen đầu phố, bà thuốc lá mua chịu... Một cái hồ Hale⁶⁹ để hóng gió... Tôi với các sự vật nơi này đã quan hệ đóng khớp nhau thâm tình. Đi là nhổ một cái răng hàm! Người ta đã có cách đẻ-không-đau, mách giùm tôi với!... Cái giao thừa đi ở... cũng là một giao thừa, đó đây trong các ngõ tâm hồn, có mưa bụi, rồi lát nữa, có rom róm những xác pháo đỏ...

19/3

Xe Thái phải ghi tên, gọi tên, xếp hàng mua vé... Gọi qua tên là nhờ xe! Quả có nhờ một chuyến.

---

⁶⁹ Hồ Thiên Quang gần nhà Trần Dần, đọc theo tên Pháp Halais (Rue Halais), tức phố Nguyễn Du ngày nay, chạy sát hồ.

Sớm thứ Bảy mưa phùn... Con Kha thằng Còm không biết biệt ly. May cho các con! Muôn năm tuổi thơ ngây! Tôi đi với LĐạt... Xe lắc. Đường xấu. Mưa lép nhép. Chiếc xe cà là tàng, cửa kính dán, gỗ nứt, như một thương binh chạy bước được bước chẳng, trệu trạo trên con đường đỏ... Đây mới là vùng đất đỏ. Một cái cổng chào to, lấp ló vài cô thiếu nữ gang thép... Lưu Xá rồi!

20/3

Chủ nhật

Cảm xúc đầu tiên còn ngổn ngang...

Đồi trọc, như cái đồi trọc ông Húc ông ấy húc đất vỡ vàng nhè nhẹ... Đồi vàng, đồi đỏ, đen ghi, nhẵn thìn thịn. *Vastes vues!* Ở đây có 3 kỷ hà (*géométries*). Kỷ-hà-thiên-nhiên: mây núi lờm xờm!... Kỷ-hà-nông-thôn: mái tranh, cành tre đường cong, tia khói nhạt. Kỷ hà mềm mại xinh xắn!... Và thứ kỷ-hà-đại-kỹ-nghệ: đường thẳng 3 ống khói đen 60 mét, đường cong dài xa các ngọn đồi trọc, rồi cột đèn, dây điện, ống, gỗ, v.v... toàn những *lignes* lớn! Lớn lắm!... Một *combinat* những vòng tròn đường thẳng... Cán bộ công nghiệp! Các ông là họa sĩ! Các ông vẽ vào sổ sách trời đất những cái gì có thể gọi là tranh mô-đéc-nờ!... Tôi là cái thằng yêu tranh *moderne!*... Tôi có thể yêu các ông... Để tôi đóng khớp tôi, nơi này, một thời gian, chưa biết bao lâu.

21/3

Chờ. Ở công đoàn Khu Đông (tổng đội I)... Tôi hưởng cái không khí chung: xe đi, người làm việc, tiếng đục làm nhà,

bóng ping pông bùng bên... Và, như lệ thường: những cái đầu nhìn ngó... vài nụ cười châm chọc... vài câu nói ác!... Tôi yên tâm chịu kỷ luật quần chúng đó.

22/3

Đến đội lao động 1. Chị Lê Minh giới thiệu căn kê: kỷ luật lao động ngày 8 tiếng, chia đôi ra 4 tiếng lao động chân tay, còn thì công tác gì đó do "chúng ta" giao cho "anh ấy", đảm bảo ngày 8 tiếng...

Anh Đăng bí thư chi bộ, vẻ mặt nghiêm nghị, nói về nội quy, và nhắc nhiều lần: "Ở đây, bản chất bộ đội anh em vẫn giữ... Đấu tranh phê bình giúp đỡ anh, anh em có thể làm..." Tôi ngòì như một người tiếp thu, không biết nói gì hơn là: gật. "Đấu tranh phê bình... giúp đỡ..." Tôi xin cái khoản "giúp đỡ"... Nghĩ bụng vậy... Tôi sẽ chẳng làm gì để bị "đấu tranh" nữa...

Tôi vào tổ anh Cân.

Giao thừa đi ở... Đến... Tìm hiểu... Bỡ ngỡ là một cảm giác ta nên thu nó lại... Tôi thềm: thân mật, đầm ấm... Chưa có! Ôi! Cô đơn thay một người bị kỷ luật!... Thờ ỉ đại vệ tinh rồi: Tôi đã có khả năng lớn hơn cô đơn, chiến thắng cô đơn!...

[...]

23/3

Vác cái đầm đi đầm đất. Bã rã chân tay. Anh Loan gánh: 6 sọt. Tế lao động tiên tiến bị vượt 2 sọt... Liệu Loan có giữ được đều?

24/3

Sáng gặp đồng chí Thiện.

- Tôi hỏi các anh quan niệm lên đây để làm gì? Các anh!... Tôi phải gọi các anh là "các anh" là làm sao?... Tôi là đại biểu công nhân ở đây... Các anh có hiểu đưa các anh lên đây, công nhân người ta xì xào thế nào không?...

- Ai là Đạt?... Ai là Dân?

Chúng tôi tự giới thiệu. Và đáp câu hỏi "Lên đây làm gì?"
Đồng chí Thiện nghe xong gật gù:

- Nghe các anh nói, thấy các anh có hiểu một phần... Tôi nói một phần... Vì ngay tôi tuổi cũng dài hơn các anh mà có khi - có khi thôi - còn có điểm: thiếu tin quần chúng!... Nhìn quần chúng siêu hình thì không hiểu được đâu. Các anh phải học nhận thức quần chúng cho đúng... Những người anh hùng, khi bình thường, khi hữu sự, họ đều anh hùng... Các anh phải cải tạo... Làm việc đảm bảo ngày 8 tiếng. Ốm thì nghỉ... Đừng mong sáng tác! Không ai đọc các anh!... Đừng mong sang năm, sang năm nữa, xuất bản sách các anh, ai đọc? Ngay ghi chép cũng đừng vội, tư tưởng thế, ghi chép ích gì? Cứ cải tạo là chính...

Tôi nghe, tự bảo: sao anh Thiện nói giống Lê Minh thế? Mà lại khác Hoàng Trung Thông? Thế là thế nào?

Tôi thì tôi cứ cải tạo, cứ công tác những công tác được giao cho... Và cứ ghi chép... Và cứ viết những cái thấy mình có thể viết. Tại vì tôi không thể sống: cô đơn! Kỷ luật là một cảnh ngộ đau khổ, đẩy người ta vào cô đơn! Không ai thêm yêu! Không ai thêm giao việc!... Tôi phải vượt qua

cảnh ngộ đó, để mình có thể nói ít nhất với mình. Anh đã cố để làm một với thời đại!... Lao động, công tác, sáng tác, suy nghĩ, đi chơi... Tôi phải được sống bình thường, và bất bình thường: cái tạo! Mọi cái là để cái tạo hết! Sao lại xén bớt đi một mặt nào mà sống nổi?

25/3

Mặt trời lên trên lũy tre làng xa, đã quá 2 con sào, mà nó vẫn đỏ hồng, như một cái trứng lập là. Sương lam của núi ngậm cho nó màu ấy... Lát sau nó biến sang: một quả cam vàng! Rồi gần tới đỉnh thì không thấy mặt trời nữa: nó loé sáng thành nắng tất cả.

Chúng tôi lại cuốc, xúc, gánh, đằm... Sau một cái nền nhà tương lai, đây là chiêu đãi sở Khu Đông... Các thứ chuyện [...]. Góc khác: lính về phép vợ đỏ đít! Những người ở đây đã gánh đất thế này hơn một năm nay... Một thứ hùng ca đi với nhịp bình thường, trầm trầm và chắc.

Chiều: mặt trời lại bắt chước buổi sớm, cũng lơ lửng tròn đỏ, tròn vàng, tròn hồng, nhưng không nên thơ bằng buổi sớm.

26/3

Thứ Bảy lao động thông tâm. Tôi làm kíp sáng. Tinh mơ đã dậy: 4 giờ! Xuống bếp làm tí cơm. Rồi ra hiện trường... Đài phát thanh lên, tôi làm đến 10 giờ.

Hôm nay khoái trá... Đồng chí Tế (tiên tiến) giúp tôi làm một cái bàn. Đồng chí Nhiên già giúp tôi chuyển giường... Thế là tươm: có một chỗ làm việc và ăn nằm dễ chịu!... Có

một góc của mình, mình làm chủ nó: điều kiện của làm việc!... Cứ như tôi tự lực một mình thì chả sao mà có được cái góc ấy... Nào gỗ ván, tre, búa, đinh, mai đào v.v... Nhất là phải: biết làm!... Xã hội ơi! Người là bạn của người khoan khoái thật! Lao động chân tay của người khác đem lại cho tôi hạnh phúc hôm nay! Tôi ơi! Mày chờ gì? Bài *Đêm đầu ô* còn trên 10 chương nữa!

27/3

Chủ nhật công trường... Trên là trời, dưới là thợ. Gió đông bắc xe xe máy lam, áo trắng, xanh, tím, đủ màu... Màu Chủ nhật tươi hơn: pôpolin vải phin nỡn, kaki Tiệp, Trung Quốc... Trai gái lên bộ, một chút thơm mùi biêngtin và thơm quần áo gấp nếp... Đi!... Mỗi người một chương trình: Chợ Mới, Cam Giá, Thái Nguyên, chạy nhằng hoặc về nhà nếu gần... Buồng vắng, một bàn cờ, quân sừng chát chao trong im lặng... Một đồng chí ngồi góc nhà với quyển sách toán. Ở nhà này, có đồng chí Thịnh là người chăm học. Đồng chí tự học toán lớp 8! [...] Lao động nghỉ 10 phút, đồng chí bỏ gánh xuống đã thấy tay cầm quyển toán... Một người có lý tưởng mạnh lúc nào trông cũng đẹp, cả lúc ăn cơm, hay bông phèng... Tôi trông đồng chí Thịnh quả có cái đẹp ấy.

3/4

Mấy ngày đẩy xe và làm bò... Đau sụn lưng: đi cứ phải nghiêng nghiêng, tìm những bắp lưng chưa đau mà sử dụng.

Xe bò chở cát, sỏi, đá... Lên dốc, xuống dốc, cái bánh oặt oẹo, muốn gây tai nạn lao động. Chúng tôi vừa tự vệ, vừa bảo vệ cho xe. Giữ sức cho nó! Từ chỗ đây, bớt xuống voi... Xe bò quý lắm! Một cái cuốc mẹ cũng quý! Dụng cụ nó sống lâu được một ngày, nó làm ích cho xã hội một ngày! Bảo vệ nó, rất có lý, một người bạn làm rạng rỡ cho mình mà... Người không có dụng cụ, làm sao nên danh phận là người?

Con đường 800 m. Từ xưởng cửa tới xưởng xe... Qua lắp điện, một nhà đèn bé nhỏ và đen sì bồ hóng... Vài cái quán dọc đường... Tôi làm bò hai chuyến xe về... Cầm càng bành nách ra, oai đáo đê! Chị Kim Dung đi qua... Người ta bịt mũi chế "Đây là vợ chồng khu gang thép!" Chị [...] tập sự then riu chân "Không phải đâu!". Chối chả được! Không phải sao lại động lòng? Đến 60 cân mỡ, động lòng, nhún nhảy, trông mà tội... Vinh nhục của từng nghề! Bọn này khẩu xà tâm Phật thôi, chị chó nghĩ nhiều, bỏ mất một ngày vui!

4/4

Vót tre nửa dưới sông.

Có phải sông Cầu? Hay sông Máng? [...] Cái rét làm thâm đùi các đồng chí dưới sông... Chúng tôi sửa bến, tìm dây song, làm đà! Nửa tre chờ tới bến, các đồng chí lóp ngóp quá, trông thâm tím và lóng cóng chứ.

"Đồng chí Sinh! Chờ gì?... Cởi quần áo làm chứ!" Đồng chí tổ trưởng nói.

- Ai cũng xuống sông thì ai vác trên bờ? Sinh cãi... Tuy vậy anh vẫn phải cời quần... Đồng chí Sinh: mặt nhăn nhui, lông mày sửa gọn, răng viền vàng ba bốn cái...
Homme coche mouche.

Tháng 4 đến 11/5

Một thời kỳ gay go!... Đồng chí Tài thư ký liên chi gọi chúng tôi đến. Tên gì? Lên đây làm gì? V.v... Giọng cộc, hách. Và cuối cùng, đồng chí ra chỉ thị:

- 1) Đi đâu phải xin phép. Từ đội này sang đội khác, cũng phải xin phép. "Kéo người ta mất cái gì sẽ lôi thôi các anh."
- 2) Bất cứ viết gì, cả ghi chép cũng phải thông qua đây. Quốc tế có đến đây lấy tin hay chụp hình cũng phải thế.
- 3) Từ giờ giờ đi, các anh lao động 8 tiếng!

Từ đó, chúng tôi gọi: tinh thần đồng chí Tài! Nghĩa là gay go, làm dữ.

Thật là một sự vất vả tư tưởng! Kèm thêm vào cái sự vất vả thể xác... Luôn luôn lại xuất hiện một đồng chí Tài khác!... Một khuynh hướng bao giờ nó cũng có đại biểu xứng đáng hay không! Nó có quá trình, tới tận khi nào tận số. Chờ vạ, má sung... Tôi chịu đựng.

LĐạt s-péc-ma-tô-dô-ê! Cu cậu nhờ cái món ấy mà đi nghỉ! Thực ra, cu cậu nhớ nhà, lo vấn đề vợ con, và có phần nào chạy làng...

Tôi chưa khi nào vất vả thế này. Khó xử quá! Đồng chí Đảng (bí thư lao động 1) vó được tinh thần đồng chí Tài, khác gì được vàng lạng! - Thôi thì hạch: Đây, đóng rác, đồng chí hãy khuân đi, tới khi nào hết lại có việc khác!

Đây: làm kíp! [...] Đây: thiếu gạo! Đồng chí hãy đi đẩy xe bò gạo: giờ trưa mới xong! Và vân vân.

Tôi cũng thử cái sức chịu đựng xem thế nào? [...]

A bout de force! Tôi kiệt lực. [...] Hãy cho tôi nghỉ! Tôi kêu! Để cho tôi củng cố bản thân: sức khoẻ, bắp thịt và tâm hồn! - Và đồng thời, chị Lê Minh hãy ổn định tình hình cho chúng tôi! Đến đây, tạm coi là một đợt. Có thể gọi là đợt "4 tiếng- 8 tiếng"! Hai tinh thần, hai chính sách khác nhau! Tôi muốn đi nơi khác, Nam Định, hay Chí Linh: có 8 tiếng ở đó, còn kham nổi! Chứ 8 tiếng gang thép, thì nào tôi phải là lực sĩ đâu?

13/6

Lại đi.

Đằng trước: vẫn là Thái Nguyên, khu gang thép to lớn, không xa lạ nữa, như lần đi trước. Nhưng mà vẫn ngại! Ghê ghê thế nào: không hiểu lần này có dễ thở hơn? Hay vẫn nhiều mè nheo, cắn nhắt?...

Chiếc Scô-va đưa tôi về đằng trước, bỏ lại đằng sau: Hà Nội, phố Vũ Lợi, một gia đình với những bận bịu và thương yêu của nó... Không được gọi đó là nhỏ mọn. Tình cảm nào vẫn có thể: lớn hay nhỏ! Tùy mức độ nó có thể đưa ta đến chỗ quên mình hay không.

Lại đi.

Bến ô tô đêm. Bến ô tô có cái gì bệu rạch, ngo ngác, - bến ô tô như con bò xù có thể rống lên, khổ đau mà khô hài, lem luốc! Bến ô tô: áo nâu, bó chiếu, tay nải vá, trẻ khóc, ỉa, đái. Bến ô tô: thân áo đồng lam, bó cửa người thợ xẻ,

va li, áo trắng, bụi... Bẩn ô tô bao giờ vẫn bệu rạch. Hát xẩm, bán thuốc rong, phong bánh khảo giấy xanh đỏ.

Đi thôi.

Bao giờ định cư? Dù sao cứ đi, để về sau, mình có thể nói: "Mình cũng đã chịu cái đau của đi rồi!" 34 tuổi. Như đưa trẻ trán nhăn mới vào đời: u ơ lắm!... Không phải đưa trẻ, vì có câu: những mơ ước ngày xưa?... 34 tuổi. Đứng ra, như nôi cơm thối mở vung thấy sống sít, phải chữa chạy, nào đốt nào vằn... Liệu có khô, có nát hay không? Buồn... Đòn găm quá cuống tim rồi. Nan nát lòng tâm.

14/6

Chờ.

Đâu như Lê Minh đang bàn: tìm việc trong xưởng cho chúng tôi! Có thể đổi đơn vị. Vấn đề tránh nắng hè!... Tình hình đối xử, có vẻ dịu hơn lần trước. *Accalmie*, hay đình chiến hẳn?

Đội lao động I đi sang khu Tây, để lại cho đội Hà Nam: 5 căn nhà (cả bếp), với lại nhiệm vụ: lao động linh tinh! Anh em xếp: nặng nhất là làm đất, nặng nhì là lao động linh tinh, rồi mới đến bê tông và các nghề khác...

Tôi đến ngõ chỗ tôi nằm trước. Bể dâu rồi! Giường khác kê đến, người ta nhổ cái bàn đi! Cái bàn xinh xinh bầu bạn ấy, bây giờ đâu?... Cả đội: không có ai quen, trừ một người: Đỗ Liêm (đội trưởng)! Anh kể lại: tôi về rồi còn bị anh Đàng đánh đuổi theo lưng, một đòn khá nặng! Anh Đàng (bí thư) chạy xộc lên tổng đội báo cáo: TDần đảo ngũ! Ôi chao! Mang một cái giấy phép 14 ngày đi, mà chi

vì anh Đàng đi chơi Thái Nguyên vắng, không chào anh được, thế là thành tội: đào ngũ!

May có anh Liêm! Trời đất không bao giờ hết người tốt. Anh Liêm lên tổng đội báo cáo: "Trước khi giải quyết phép cho anh TD, tôi đã gặp anh Thái, chị Lminh - Hoàn cảnh anh ấy thế, không giải quyết cho người ta, vì lẽ gì?... Tôi là đội trưởng, tôi có thẩm quyền giải quyết. Còn cuối cùng quyết định là tổng đội! Tổng đội đã cấp giấy phép cho anh TD rồi. Anh Đàng biết cả, sao lại bảo anh ấy đào ngũ? Thế là vu phàn cho người ta à? TD có đi khỏi được trái đất này không? Diệm có thả máy bay, tôi tin anh ấy cũng không đi đâu mà! Nếu TD có đào ngũ, tôi sẽ chịu trách nhiệm trước Đảng!"

Anh Đàng đuối lý. Phải, cái gì là vu khống, sớm muộn đều đuối lý! - Anh Đàng rút lui, còn đánh vót vát:

- Thế sao anh ấy không bàn với tôi?

Anh Liêm đáp:

- Vì anh đi chơi Thái Nguyên! Và tôi đủ thẩm quyền!...

Thảm hại.

Từ đám đông xa lạ, dần dần, nổi lên những bộ mặt quen thuộc: Phụng máy tời; Thẩm cò tướng, tổ trưởng; Đôn, nằm cạnh, học sinh lớp 6... Mỗi ngày, quen thêm một chút, biết một vài nét về người này, người khác. Thế gọi là: bắt rễ dần vào chỗ lạ!... Và cả bộ mặt mình, cử chỉ mình, đám đông cũng quen với nó! Có thể thân, có thể mến! Tôi, với đám đông, tôi hoà!... Quần chúng... Tình giai cấp... Ở những người lao động vô danh, có: tình giai cấp! Không có, hoặc có rất ít: cái lối dúi cho ngã thêm!... Người đập

người, xấu lắm! - Vài câu chuyện... Ván cờ... Điều thuốc...
Giải hộ một bài toán vv..., thế là: tình giai cấp! Người với
người có khả năng là bạn, nhất là ở: quần chúng!

20/7

Thời gian trôi nhanh: Đã hơn 1 tháng! Lâu nhất là tuần
đầu: vì trong hệ thống của bở ngõ, của nhớ, mỗi tíc tắc là
một tháng, không ít!

Tôi sáng sáng đi làm: 5 tiếng. Buổi chiều ngồi chữa thơ.
Đêm đầu ô đã thành: *Công tinh!* Bản thảo lần 2, đúng sừng
sững, cao hơn bản thảo 1, được vài mét!

Vẫn lao động linh tinh, trên bề cao! Khi tháo cốp pha, khi
nhổ đỉnh, khi gõ đỉnh, khi vác gỗ, hoặc dọn dẹp!... Không
thành nghề ngỗng gì hết! Nhưng chủ nghĩa xã hội vẫn cần
có những động tác linh tinh, phụ việc đó! Ý nghĩ ấy có an
ủi nổi ai không? - Toàn thể: Không an tâm công tác... Mơ
ước là: có nghề! Chuyển ngành sốt ruột nhất. Tái tuyển
thứ nhì. Còn tạm tuyển tự biết thân phận hơn chỉ buồn
ngầm [...] Mỗi ngày hàng chục anh đảm đơn lên đội: xin
về. Một sự vỡ mộng! Và, đâu như số đông lên đây, cốt để
đi "lánh nạn nghĩa vụ quân sự". Thanh niên Hải Phòng!
Nhận nhạo. Ăn ở, đi đứng, đánh nhau, lấy cấp tiền và đồ
vật: thôi thì đủ cả cái bát nháo của bến cảng đến đây!... Họ
có gì đáng yêu? Quả không có gì "mê" được, ngoài cái tính
thanh niên! *Sans éducation!* *Education* cũ không có, mới thì
chưa thấm tháp!...

LĐạt ốm hơn tuần. Cu cậu kêu: không ăn không ngủ
được! Cái bệnh mới kỳ! - Không sốt, không lên cơn, mà

buông sùm sụp. "Tao đánh điện về, xin Hội giải quyết!"... Giải quyết tức là cho về Hà Nội!... Bệnh nhớ rồi!... Bệnh cu cậu, nó *sans suite*, thoát đến thoát đi, khá lạ... Hồi đầu kêu spéc-ma-tô-dô-ê,... tụt dưng: khỏi! Rồi kêu: không ngủ được, bệnh xá cho vài viên Bamatan (?) gì đó, tụt dưng: khỏi!... Bây giờ thì kêu: không ăn được! "Chỉ uống nước đường suốt ngày!"... Khổ cái anh chàng "Lê Đạt Phùng Quán" ấy!... Không tìm được gì vui hơn là liệt bệt sống vậy ư?

Tôi nhớ nhà nhiều. Nói kiểu Trung Quốc, tôi đang gặp kỳ "tứ khổ": 1) khổ lao động nặng, 2) khổ đối xử, 3) khổ nhớ, 4) khổ nắng mưa bất nhất, đùng đến đùng đi! "Tứ khổ" có thể thành "tứ khoái" không?... Tôi vẫn có: 1) khoái làm thơ, 2) khoái thu tài liệu, 3) khoái dự định viết, 4) khoái nhìn, nghe, ngẫm ngợi và hy vọng!...

Mưa to 3 ngày! Lướt sông Cầu, lướt bãi, vài xóm thấp và một số ruộng... Khu Nam hai người chết: một nữ một nam. Hôm qua đi đưa nước cho đội, quay về, ngã suối, búa nhau mà chết... Chị ấy mới lên đây, 2 tháng rưỡi, quê Hưng Yên, 24 tuổi, bỏ chồng kỳ CCRĐ. Còn anh nam, quê Hà Tĩnh, không có gia đình dự đám tang... Công trường biết tin rất nhanh... Một ít bàn tán phẩm bình! Một ít thương xót, cười cợt ba lơn... Hai tế bào của cơ thể chúng ta đã mệnh chung!... Cơ thể chôn cất họ trong bận rộn và cười nói hàng ngày.

Lại một đồng chí khác chết. Đồng chí miền Nam, chết ở cầu chiến thắng: Đêm đi học văn hóa về! Quê miền Nam,

xa, xa lắm! Một trận mưa 7 ngày cướp giạt của công trường 3 mạng người.

7/8

Khí hậu Khu Gang Thép cũng như muốn luyện người cho thành thép. Đùng nắng đùng mưa. Tối bức như lò hun, để 3 giờ đêm, rét về đột ngột, ướp lạnh những anh ngủ quên không chăn.

Mùa bão mà! Sấm sét roi lòng chóng khắp khu, đánh sạt hồi nhà, xém ống khói lô cô!... Mỗi trận mưa đều có ông ù bà đoàng, chẳng sai trận nào.

LĐạt về Hà Nội rồi. Còn tôi, ở cái chiến dịch vất vả này. Bùn, đất, mưa, và lửa! [...] Khi xưa tôi khoẻ. Bây giờ thì lão rồi! Một "ông già", theo lời anh em, lẫn lóc giữa những tiếng mìn nổ đất, tiếng máy ầm ì, và sự vất vả của công việc.

Ở nhà, 3 mẹ con thay nhau ốm. Việc chưa có cho Khuê! Con Kha đau gan! Còm cúm phát ban! Nhưng không về được... Biết xin ai? Ai cho? Tinh thần trên này: quản thúc cái thân khom này! LMinh phổ biến đi một thứ chính sách quái lạ: "Bề ngoài ta coi là bạn! Trong bụng là thù!" Chính sách của LMinh đặt ra? Hay thế nào? Sao lại có lối "giả vờ", và "hai mặt" thế?

Công việc dạo này nặng khiếp. Có thể nói, đây là một quãng ngày 2, 3 tấn trở lên! Ví dụ gánh, 1 giờ 12 gánh x 30 cân, vị chi 3 tạ 6/ 1giờ. Một buổi sáng 5 giờ: 16 tạ!... Quần chúng, Phù Đổng chưa? Tôi mệt. Lung, hen, buốt óc. Các thứ bệnh nhè vào cái lúc mệt. 3 giờ đêm, rét, ngồi ôm

ngực, thở suyễn! Nhưng rồi ngày 2 tấn tiếp ngày 1 tấn, gánh đá, đẩy xe bò đá, vác cốt sắt... liên tục 3 tuần ngót rồi. Tổ này tổ khác ốm la liệt. Phù Đổng đổ mồ hôi! Giá tôi nghỉ thì cũng phải. Không hiểu làm sao, không muốn nghỉ! Chả lẽ, đã 5 tiếng, còn nghỉ! Và, sớm dậy không lê được, định nghỉ, thấy tổ nghỉ đã nhiều, 3, 4 người có lần, thế là tôi lại đi, đương đầu với một ngày mới, không biết là 1 tấn 6 hay 2 tấn 4?

Cứ tự thử xem, sức chịu đựng của cái dây thép này, lúc nào thì đứt... sứt?

17/8

Thế là ốm.

Sút lưng: *coup de reins*, hay đau thận? Có lẽ cả hai. Một tuần chưa ngót.

Buốt óc. Bệnh cũ lộn lại, thăm hỏi nhau. 49: một con! 55: một con! Bây giờ 60: lại một con! Liệu mày to hay bé? Chóng hay lâu?... Mấy năm nay, nó phục kích trong sọ, thì thoảng ló ra một vài giờ, một vài ngày... Bây giờ nó tấn công đây, quân ra xem chừng kịch liệt... Ôm đầu,... ú ó đê,... xe húc chạy trong sọ!... Có phải vì cái *Công tình*, một sự mệt óc kéo dài ngót năm nay không?

Một cái đơn về Hội.

Một cái đơn lên công trường.

Cho điều trị ở Gia Sàng hay Kép Le, hay về Hội? Tùy! Đảng nào cũng được.

Khổ cái bệnh tôi phát, sau cái bệnh "nhược" của LĐạt! Cái thằng "nhanh nhẩu" làm sao... Lãnh đạo liệu nhìn nhận

vấn đề ra sao? Ôi lãnh đạo! Rất dễ nhìn đây là: quy luật tư tưởng! Khó lòng nhìn khách quan hơn: quy luật thể lực! Hãy để tôi hoàn thành *Công tinh*! Ốc nhé, chịu khó chịu đựng, gắng gỏi lên, một ít ngày giờ! Sau đó, dây thép thần kinh có đứt, thì cứ đứt, tha hồ!

18/8

Xin nghỉ! Khó như... xin nghỉ!

Đầu tiên, tôi xin đi Gia Sàng. Cũng mong ở đó có: yên tĩnh và một sự điều trị tương đối! Chứ ở đây: mắt nhìn đôi be bét, tai óc sục lên tiếng máy!... Và ông Cu (đâu như cứu thương) thì rất lạ. Chẳng hạn: - Hôm qua tôi buốt óc quá! - Ông ấy đáp: - Tôi cũng vậy! Người như con trâu lăn mà "Tôi cũng vậy!" Chữa bệnh thế mới gọn chứ! Còn ông Sáu (y tá trưởng, thay y sĩ Ngợi ở phòng y tế Khu Đông) thì cũng là một thứ lạ. Lạ lắm! - "Việc gì cần điều trị... Ối người một ngày nổi 3, 4 con điên lên, mà cũng cứ để ở đơn vị thôi. Mà là chuyên ngành hẳn hoi đấy!"...

Vậy tôi là cái gì?

Dù sao, đau quá, tôi cứ xin đội cho điều trị. Một tuần qua!

Đội trả lời: Làm đơn!

Thì làm, đệ lên ban chấp hành công trường (qua đội và tổng đội)... Đội! Đội!...

Rồi đồng chí đội bảo: "Anh phải xin chuyên môn giấy chứng nhận!"

Tôi gặp ông Sáu. - Ở Gia Sàng, Kíp Le không điều trị! Giọng như ông tướng ngoài mặt trận.

- Vậy cho tôi về Hà Nội điều trị. Anh có thể cho tôi giấy chứng nhận?

- Được!... Được! Mai anh lên lấy!... TỰ DUNG Ông Sáu lại mềm dẻo, vồn vã!

"Mai" tôi "lên".

- Không! Ông Sáu lại nói như ông tướng. Không!... Để tôi phải hỏi liên chi đã!

Úi chao!

Liên chi bảo tôi hỏi ý chuyên môn! Chuyên môn bảo hỏi ý liên chi!...

Tinh thần ấy cũng dễ hiểu thôi: MÓ VÀO TÔI, anh nào cũng ghê ghê!

TÔI OI! HÃY CỨ VÁI TƯ PHƯƠNG! Vì mày là một con... bệnh!
HÃY VAN ĐẤT, HÃY LẠY TRỜI! HÃY THỔ ĐAU THƯƠNG RA ĐỘ VÀI CHẬU! Hay có lẽ ra quỳ ở các ngã tư! Vì tội mày to lắm:
Mày là một con... bệnh!

Tôi nổi máu điên
Tôi chồm về ngã Bảy
Tôi đứng lằm lằm như một cái chòi đêm

18!

Tôi cắn chết nhiều ngày mưa
Tôi đứng sù sụ bên tàu bùn
Thì hãy lấy mùi soa đêm chùi đôi mắt khô
Hơn là mới răng nhai ràu rạu vĩa hè

19!

Khổ to rồi! Không có công ăn việc làm trên trái đất
Tôi nhảy chồm mỗi lúc gió lên
Mau mau! Lấy tình yêu xích tên rồ kia lại!
Kéo nó nhảy từ gác mười tầng
Vồ một phố đèn lên
Dĩ vãng! Ối ôi! Sống!
Cái nghề này ai ai cũng thạo
Chỉ mỗi mình tôi không thạo mà thôi!
Tôi đã bỏ vợ
Bỏ vợ phải đâu là tội nhỏ
Ai?
Ai kẻ vá may khi sút chỉ đường tà?
Những ngày trở trời - ai cháo lã cho tôi?
Thế là xách va li tìm đi thui thui địa cầu

Các bạn ạ!

Tôi đã không thể thoát bỏ vợ nếu không

nhờ các bạn...

Nếu không Thi-mệnh bọc đùm...

Ôi! Phố mẹ! Để tôi về phố mẹ
Tôi về tảo mộ xó quê tôi...
Tôi tảo mộ từ một đứt ruột đã qua
Từ một đại khờ chưa hết đại...
Phải!

Tôi kiếm thảo bản thân cùng một thời đại
buồn rầu

Đêm xuống ướt mũi rồi
Sông khuya thì tũm vổ
Đi thôi! Kỷ niệm!
Có lẽ xa kia là phố tôi sinh
Có sương sớm đọng trên đèn muện
Tù và thơ ơi!
Dạ khúc khởi đầu

phần một: đêm

chương 1
một ngày như lệ thường

Điện cháy đầu ô đêm... phố dốc
Chòi sương cánh vạc giạt mình
Trống đánh đoàn thợ lên tầm
Gió thổi kèn ma mưa thui lòng ngõ hẹp

Ờ... ờ đêm đi như một cỗ quan tài
Ngày về: đây mới thực là đau
Thành quách heo heo mây cò bợ
Bụi nổi chân thành lem luốc đám đông đi
He hé búp lai-on
Cửa sổ phố nhà quan vàng nghệ
Leo dốc - đoàn tàu vào ga - rú vài tiếng
... rồi đi!

Kèn thổi bùm bum một đoàn xiếc ế
Ngã tư... nhà Lợi Tường mõ Tây tịch ký
Tượng chúa Giê-xu búa gõ tầm tầm
Gió đánh hàng bàng, lá chết chạy vòng quanh
Phố chéo chênh chênh. Ăn mỳ gập ăn mỳ
Lườm nhau - mắt vải điều cay cay chớp nắng
Rầm rầm lũ trẻ đuổi bà gù quăng đá làm bia
Thùng bấc! Quan công phò nhị tẩu!
Cả ba nhân vật lịch sử
Mặt vôi lơ láo phố tuồng chua...
Chiều buông như một tiếng thờ dài
Trại lính chòi canh nâu
Mỗi ngày hai lần tò te chào cò tam thể
Lính đi manơ ắc-ê rời trại
Gặp lính về íc-ắc chào nhau!
Nhưng cổng trại đèn lên
Thôi đã hết một ngày!

...

Ai mưa sao đêm đây các ngõ?
Để hằm hập bồ hôi con sốt phố về đêm.

Tôi chỉ cần một chút tình thương
Một chút mà thôi
Hay na ná chút tình thương cũng được

chương 7

bơ vơ

...

Ở đâu? Ở đâu có ngậm đèn xanh
Rèm che nhoè cửa sổ?
Ở đâu còn một phố thề son sắt lá đưa thư?

...

Thì đi thôi! Có phố nào xanh
Hoa lay hàng giậu tím?
Có phố nào chờ tha thiết nữa từ ngày xưa?
Để tôi khỏi bơ vơ

Bơ vơ?

Tôi?

Một người có triệu người thân dọc quanh nghìn bờ biển

Tôi có họ hàng nghìn bộ lạc châu Phi

Tôi có đủ tình yêu

Nghìn lẻ một đêm yêu chưa thỏa sức

Tôi có thừa cay đắng

Nào đã kịp đắng cay đâu?

Sao đã cho tôi những phố xào xạc?

Sao đã ghi tôi vào mép sổ buồn rầu?

...

Tôi cô đơn trời xanh cô đơn trời tía

Cô đơn nắng đào cô đơn mưa tái nhợt đầu ô
Cô đơn lang thang trong các đám đông
Trên quảng trường nham nhở gió
Cô đơn lòng ngõ rộng trắng chênh
Cô đơn sân ga tàu chạy tốc hành
Không để lại các cuộc đời xé lẻ
Cô đơn trống đổ trường chiều
Ừ ra khỏi xà lim lớp học
Cô đơn pháo đánh trống lấp. Để mùa xuân
đổi tích hát ê a đào

kép cũ

...

Thôi thôi! Không cuộc tôm-bô-la vui nào mở đúng tên tôi
Đi đi thôi! Hãy đến bến tàu đen
Dìm đầu lui con trán sốt
Tôi ơi! Tôi ơi!
Rồi hãy đứng phỗng ngã tư buồn
Man mát ruột đớp đèn sương

...

chương 13

hy vọng

Dù bị vút bên lề đường
Dù bị tàn tật
Ta vẫn khăng khăng yêu tổ quốc thật lòng

Dù manh tài đùm thân

Bị gậy bơ vơ trời không che đất không chở
Dù đêm nghe gió quét gầm cầu
Chỉ vài ánh sao lu làm củi lửa
Ta vẫn khăng khăng yêu tổ quốc thật lòng

...

Hãy đợi ở cầu Xanh hãy chờ nơi phố Hẹn
Vạt áo tú thân con mắt ố đùng chùi
Nín đi thôi. Nín đi thôi các đại lộ nhiều cây
Đừng sa sút lá
Để ta còn khuyên gió... gió đừng rung cây

phần hai: càn đêm

chương 21

mười bảy tuổi

Tôi càng lớn tôi càng sai đẹn
Đầu ô càng tía ánh đèn khuya
Tôi càng đứng bơ vơ đầu Cổng Tinh
Tôi lang thang trong các tối xô bồ
Lồng lộn dưới vòm sao nhón nhác
Đêm... tôi bò về từ vực thẳm đường ga
Tôi đóng cọc trên hè ngã Bảy
Bóng đổ... một cái đầu to lăn lóc quảng trường
Sù sụ giữa mệnh mông nhiều gió thổi
Bóng hời! Đầu oi!
Tôi một tên nô lệ vàng
Tôi lớn ở một đầu ô tím...

Tôi vẫn rong chơi bên mấy cột đèn mù
Vỡ! Vỡ châu Á! Vỡ châu Âu!
Vỡ tuổi thơ! Vỡ tất cả!

...

Làm gì? Thành linh mở tập Bôđole
Chữ nhảy như trong nhà điên - vút sách!
Mọi thượng đế thơ đều vô vị lúc này

...

Tôi lại rơi trên ghế ngoạ đầu...
Tích tắc... Đồng hồ đếm tôi những đếm tích tắc lòì tim

...

Hãy chỉ cho tôi chỗ nào
Tôi đổ bớt được tôi đi
Hai tiếng boong boong đồng hồ sốt ruột
Nện hai vồ đúng chỏm đầu tôi
Tôi gục giữa đêm đen gà chưa gáy...

chương 29

đường cùng

Tôi vẫn thế! Vết nhả bỏ dọc trán
Chìm một đêm dâm ướt mượt môi đèn
Khô nỏ một chiều vàng cong lá đỏ con tim
Tôi lên con! Mây bỏ phố Hàng Song
Nơi đây tôi để một vết chân buồn chưa đóng vẩy

...

Ai bảo tôi cách nào tôi thoát khỏi chốn song tôi?
Tôi bị tiếng cơ-leng-keng phố sớm

Tiếng co-lao-xao xào xạc đường chiều

...

Tôi bị giọt mưa đêm lách chách thềm tim
Đồng hồ cổ kê cà cửa tích tịc

...

Tôi bị điếu thuốc cháy xèo môi
Huyệt đêm chôn một người... hở con mắt
Một ngọn đèn mờ cháy mù phố về khuya

Tôi bị đám nữ tu áo xanh
Trưa hè vườn hoa vạch quần bắt rận
Đèn tắt... một nhà tu kín trong đêm
Bỗng tản mẩn tẩn mẩn
Bỏ dở trang kinh ngồi cạy vẩy
Một nỗi buồn xưa chưa mím miệng bên lòng

...

Tôi bị - tôi không cắt nghĩa nỗi
Chưa yêu tôi đã thất vọng
Tôi ra bến tàu tôi quấy quả dòng sông

Ai? Ai có thể thu xếp cho tôi
Một thế giới hoà thuận?
Ai có thể bắc cầu dò vào cõi sao bay?
Hãy cho tôi một ngày - một ngày thơ ấu hẳn!
Hãy cho tôi một góc phố nào sương xuống thật
thơ ngây...

Tôi không thể... không thể nữa!

...

Đừng bắt tôi ăn ở với châu Âu

...

Đừng bắt tôi ăn ở với châu Á

...

Có phải châu Phi không nhỉ?

Thôi thôi! Tôi đã rối trí

Chia gì be bét những năm châu?

Tôi không đếm xuể

Tôi thì tôi là một thứ mọi lờ ngờ

Tôi chỉ đếm mọi cái gì không quá một

Tôi chỉ... thôi thôi! Tôi không chơi với các anh nữa

Tôi đi đây! Vĩnh biệt tất cả!

...

Để tôi yên! Để tôi yên!

Tôi không có đủ đau thương cho mãn hạn sống

Tôi không có đủ tình yêu

Yêu trái đất lục đục thế này

...

Tha cho tôi. Tôi chưa đánh võ gì cả

Tôi chỉ đánh võ của mọi người một mảnh sống: đòi tôi

Vĩnh biệt! Vĩnh biệt!

Tôi không công nợ gì hết

Nhỡ thử tôi quên tôi có nợ ai gì

Cho tôi khát. Để lần sau

Nếu lần sau còn có nữa!

Mẹ ôi! Thôi! Mẹ ở! Con đi...

chương 30

đêm đầu ô

Đêm đầu ô hom hem đèn lửa
Đêm đầu ô mái nát đờ tường xiêu
He hé mịt nhà ai che liếp hở

Đêm đầu ô người đi vênh phố dốc
Người về xuôi ngõ cũ vêu vao
Tay địu rách quàng vai đùng đăm ngang bãi vắng
Để các hàng cây mưa lá úa sứt sùi

Đêm đầu ô bóp phulít ngáp vệt sáng vàng khè

...

Đêm đầu ô gió năn nỉ qua ngã ba
Gõ cửa từng nhà không ai cho ngủ đậu
Gió oi đùng vội tủi
Khuya rồi! Hãy tới khóc ở hom sông

...

chương 38

đêm cuối cùng

...

Đồng chí ngã. Hãy yên tâm
Dù yên tâm là điều chẳng thể
Dù con thơ còn bé dại
Dù sương mù rơm róm ngã tư xưa
Dù người thiếu phụ áo đen đã đành không gì an ủi nổi
Dù trên mồ không khói thấp không bia

...

Cao Bắc Lạng! Hà Nội! Huế! Cà Mau! Sài Gòn! Mỹ Tho!
Đêm xuống dù cuối cùng, đêm xuống vẫn từng nồng.
Người nô lệ khổ đập thành già
Tay lấm đấm đông gầy bẻ tan phố xích...
Sầm! Đêm đổ nặng nề
Cùng nghìn nỗi khổ nghìn cân

Ngày lên...
Và tôi đi...
Từ đó tôi đi
Tôi đi giữa đêm tan ngày mọc
Xa xa là non sông dày dạn rạng đông
Tiếng chim chiêm chiếp sáng
Tôi đi...

Phụ lục

Dạ Đài – Bản tuyên ngôn tượng trưng (1946)

Chúng tôi - một đoàn thất thổ - đã đầu thai nhằm lúc sao mờ.

Cho nên buổi chúng tôi xuất hiện, chúng tôi để cho tàn suy giấc mơ của những người thuở trước.

Sụp đổ: lâu đài phong nguyệt; và mai một: ý tứ những thi nhân mò ánh trăng mà thác. Chúng tôi không còn khóc, không còn muốn khóc - vì người ta đã khóc mãi ái tình, công danh và thế sự.

Chúng tôi không còn nhìn mây, không còn muốn nhìn mây - vì người ta đã nhìn mãi mây chiều cùng nắng sớm. Chúng tôi đã gào thét những đêm thâu, đã rên la những ngày dài dằng dặc. Chúng tôi đã nhìn lên Tinh Đầu và đã nhìn xuống Thế Nhân. Chúng tôi đã về giữa non sâu để trở lại những bình nguyên hoang lạnh. Chúng tôi đã sống, sống hết cả những hình thức dương trần, đã đau khổ hết cả những mối sầu vui nhân loại.

Cho nên lúc chúng tôi nhìn lại tâm tư lại là lúc chúng tôi nhìn về muôn trùng biển lạ. Từng thớ tim đã kết hình thạch nhũ và toàn thân đã biến đổi chất màu.

Đã lâu chúng tôi không còn rung động với trần tâm; đã lâu chúng tôi chẳng còn biết thương yêu mừng giận.

Vả lại, làm sao người ta cứ lặn lội mãi trong mối thất tình eo hẹp? Làm sao người ta cứ khóc mãi, than mãi, rung động mãi theo những con đường rung động cũ? Làm sao người ta cứ nhìn mãi vũ trụ ở ba chiều, và thu hẹp tâm tư ở bấy dầy tình cảm! Chúng ta còn có nghèo nàn thế nữa đâu? Chúng ta đã mang nặng: những thế hệ tàn vong - những triều đình đổ nát - trăm nghìn lớp phế hưng. Chúng ta đã thâm cảm: những trời sao vàng vạc - những sự vật điêu tàn - sự mòn mỏi của ngày đêm liên tục. Biết bao chuyện tang điền đã xáo động tấm hình hài nhân thế! Biết bao nhiêu thế kỷ đã trầm tư! Biết bao nhiêu núi lở non tàn đã bắt buộc chúng ta phải sầu thương, chúng ta đã phải trở lại chúng ta mà tư tưởng! Chúng ta suy nghĩ nhiều rồi, chúng ta đã suy nghĩ quá nhiều rồi ở một Con-đường-tuyệt-vọng.

Bởi vậy chúng ta chẳng còn là cái chúng ta quá vãng đơn sơ thuần phác nữa: chúng ta đã góp gom hình ảnh tinh cầu và lòng chúng ta đã đẩy lên châu ngọc.

Thế cho nên chúng tôi - thi sĩ tượng trưng - chúng tôi có nói cũng chỉ là nói cái tâm trạng của thời nhân, của những thời nhân đã có ngày cô độc.

Chúng tôi sẽ nối lại: nghiệp dĩ của một Baudelaire - tâm sự của một Nguyễn Du - sự nổi loạn và ra đi của một Rimbaud - nỗi cô đơn của những nhà thơ lãng mạn.

Chúng tôi sẽ vén cao bức màn nhân ảnh, viết lên: quỹ đạo của trăng sao - đường về trên cõi chết. Chúng tôi đã sống, lẫn cả sang bờ bến u huyền, cho nên buổi chúng tôi quay về thế tục, chúng tôi nhìn hoa lá với những cặp mắt mờ hoen. Nhỡn tiền bỗng thấy đổi thay tất cả những hình sông vóc núi. Chúng tôi lạ: lạ từng đám mây bay, từng bóng người qua lại. Chúng tôi lạ từ sắc nắng bình minh đến màu chiều vàng vọt. Chúng tôi lạ, lạ tất cả. Và chúng tôi đã thấy những cái người ta chẳng thấy. Chúng tôi đã thấy muôn nghìn thực tại ẩn sau cái thực tại cảm thụ bằng những năng khiếu nông gần. Chúng tôi đã thấy: thế giới bên kia, những thế giới bên kia lẫn ngay trong đám bụi dương trần một giây phút có thể bùng lên như Thực Cảnh.

Và cái sức rung động của một bài thơ chỉ có thể vào sâu và lan rộng nếu đã thấm góp được cái sức rung động của vô biên, nghĩa là của muôn nghìn cõi đất. Chúng ta đã chán ngắt cái thi ca nông hẹp, nhai đi nhắc lại những phong cảnh trần gian, những tâm tình thế tục. Chúng ta

đã tự nhiên trở nên khó tính: chúng ta muốn vào sâu ngoại vật, nội tâm và muốn đi xa thiên đường, địa ngục. Hãy để cho tiền nhân những cảm giác đơn nghèo. Để cho bọn đề nho cái công việc ẩn giấu nỗi lòng nhạt nhẽo của họ trong nỗi lòng chung thiên hạ hay trong gió nước, cỏ cây. Để cho bọn đàn bà con trẻ cái công việc than khóc thảm thương trên một kỳ hoa tạ, trên một giấc mộng dở dang. Để cho những thế hệ đã nằm yên cái tôi nông cạn ấy.

Chúng ta muốn những cảm giác thâm u mà chúng ta mới chỉ có những thi sĩ của lòng. Đã đến lúc chúng ta đợi những thi sĩ của linh hồn, những thi sĩ của cái tôi thâm kín.

Thế cho nên, chúng tôi - thi sĩ tượng trưng - chúng tôi cố đánh thức cái thế giới im lìm đương nằm ngủ ở trong lòng nhân loại. Chúng tôi cố thực hiện một cuộc trở về, chúng tôi cố trở lại cái chúng tôi với tấm lòng khi đất trời khai lập.

Người ta đã tìm mãi Đạo Lý ở đường lên: ghìm giữ bản năng kham khổ - nhục hình. Chúng ta sẽ tìm Đạo Lý ở con đường xuống: thả lỏng thiên năng đam mê và khoái lạc. Những triết nhân đã chẳng kêu gọi sự quay lại đó ư? Và những phong trào xã hội? Chúng ta chẳng nhận thấy rằng người ta đương gắng sức trả lại con người cái trình bạch đầu tiên, trả lại con người cỏ cây huyền mặc, sông núi hoang sơ? Chúng ta hãy trở về cái bản năng mà thế tình

che đậy. Hãy mơ những giấc mơ cảm thú. Hãy gọi lên những cõi sống âm thầm. Hãy đánh thức hư không, nghĩa là cả tấm lòng xưa man rợ.

Vì thế, thơ cũng phải âm u như cảnh giới của cái tôi thầm lặng. Không thể rung cảm chúng ta nữa cái văn chương cổ tích chỉ có một chiều, chỉ nhắc gọi một cõi đất, một tâm tình. Thơ phải cấu tạo bằng tinh chất của vô biên. Sau cái thế giới hiện trên hàng chữ, phải ẩn giấu muôn nghìn thế giới, cả thế giới đương thành và đương hủy.

Nhưng thi cảm phải gây trong thực tại. Những câu chuyện hoang đường, hãy dành lại cho những đàn em bé nhỏ. Bọn lãng mạn, sau khi chùi xong nước mắt lại làm nhảm nói đến chuyện những nàng tiên. Chúng ta hãy cứ mặc họ khóc than trên tính tình của họ.

Chúng ta phải nhớ rằng chúng ta đương kể những câu chuyện cổ tích cho những người đứng tuổi nghe. Phải gây nên cả hai không khí hoang đường và hiện thực. Một bài thơ phải chứa đựng những cái gì đã có, nhưng phải mang ở trạng thái tiềm tàng những cái gì có thể có và cả những cái gì không có nữa.

Một ánh sao băng: nhưng đấy là muôn nghìn sự vật lìa tan ở những khu trời xa lạ.

Phải xáo trộn cả thực hư. Đã có: Vạn Lý Trường Thành, A Phòng Cung, Kim Tự Tháp. Có thể và không có: thuyền bến Thanh Tuyền, đèn nơi Thiên Cảnh. Hãy nằm dưới một trời sao mà trông về thế tục. Hãy ca lên trong kẽ núi và hát giữa bình sa.

Chúng ta cũng không thể tách lập được hẳn thực hư, và chia đôi địa trấn bằng một bờ sao rõ rệt. Cõi mộng và cõi đời đã thâm nhập vào nhiều nơi, và ở nhiều nơi đã thấm trộn cùng nhau trong một cuộc giao hoà bí mật. Có ở cõi đất chúng ta không: những đường lối cố đô, những vì sao huyền ảo! Nhiệm vụ thi ca là phải khai thông con đường giao cảm ấy. Một đầu phố cô đơn, một con đường thăm thẳm: tất cả những phong cảnh trần gian sẽ phải hư lên vì sự thực.

Làm sao mà giải quyết được sự mâu thuẫn phi thường đó? Chúng ta chỉ có một con đường đi để thoát khỏi mê đồ. Chúng ta chỉ có thể dung hợp được thực và hư bằng hình tượng. Phải lập lại ngôn ngữ trần gian, phải gột bỏ cho mỗi chữ cái tâm tình dung tục cũ. Một câu thơ sẽ có một ý nghĩa - cái ý nghĩa rất thường - nhưng sẽ mang nặng biết bao nhiêu ý nghĩa âm u và khác lạ. Mỗi một thế giới sẽ nằm trong một tầng lớp của tượng hình: tất cả trần gian sẽ đổi thay trên bề mặt, những cảnh giới hoang vu sẽ nằm giấu bên trong. Thực tại và u huyền đã gặp nhau và chỉ gặp nhau ở thể hình duy nhất đó. Chúng ta đã cứu vãn được: cõi đất chúng ta, cứu vãn được: những cõi đất ngoài

kia, và cứu vãn được bằng sức gọi cảm âm thầm hình tượng.

Và những hình tượng còn tạo tác được những âm thanh huyền diệu nữa. Âm nhạc trong thơ không phải chỉ kết hợp hoàn toàn bởi những cú điệu số học, những luật lệ trắc bằng. Biết bao nhiêu câu thơ niêm luật rất chỉnh tề mà vẫn tắt ngấm ở mang tai sau khi chữ cuối cùng vừa đọc hết. Chỉ một sự nhận thức đó cũng đủ tỏ chứng rằng âm nhạc của một bài thơ phần lớn là do ở sức rung động Tâm Lý của bài thơ ấy. Nói đến âm nhạc trong thơ là phải nói đến sức gọi khêu của chữ. Vì những hình tượng mang nặng những ý tình nên âm nhạc gây nên cũng mang đầy âm sắc. Câu thơ đọc xong sẽ còn đi mãi trong từng ngõ vắng linh hồn và sẽ tắt nghỉ ở tận đáy sâu Tiềm Thức.

Thế cho nên chúng tôi - thi sĩ tượng trưng - chúng tôi sẽ nói lên và chỉ nói lên bằng hình tượng, thứ ngôn ngữ tân kỳ, ngôn ngữ của những thế giới yêu ma, của những thế giới thần nhân mà cũng là của cái thế giới âu sầu đây nữa. Bằng hình tượng, chúng tôi sẽ kể lại những câu chuyện xưa người ta kể cho chúng tôi nghe dưới ngọn đèn. Chúng tôi sẽ tìm hiểu linh hồn của những ca dao, tục ngữ. Chúng tôi sẽ tượng trưng hoá cái sức rung động của trẻ em trước một chuyện cổ tích hoang đường và cái sức rung động của gã nông phu trước những bản đồng dao thuần phác.

Cảm thấu những bài thơ siêu thực, chúng ta không được dùng lý trí, không được dùng cảm tình, nghĩa là không được chỉ dùng có một quan năng tách bạch của chúng ta - dù là quan năng nào đi nữa. Hãy đem tất cả linh hồn, hãy mở tất cả cửa ngách của tâm tư mà lý hội. Trận gió sẽ lên: tức khắc và đột nhiên, vì thơ đã không cần lý luận.

Thói xấu của phần đông những người đọc thơ là tìm nghĩa trước khi tìm cảm giác. Họ đã tự tay đóng cửa lâu đài; đêm có xuống họ lại chạnh than và kêu gọi.

Đến cái hình thức cao nhất, thơ không còn lý luận, và cũng không còn phải tự dinh dưỡng bằng những thi đề rõ rệt. Chỉ cần có những phút mà Im Lặng rung lên. Vì trong im lặng có tất cả: những thành quách đang xây, những tình cầu đang đổ vỡ. Thơ chỉ cần bắt được cái âm điệu khởi hành của một bài ca nào huyền mặc. Rồi cứ theo những định luật đan díu dị kỳ, những hình ảnh sẽ đua nhau đẩy xô trong một bản khiêu vũ mơ hồ cho hết lúc sẽ cùng nhau tắt thở. Và kẻ tiếp nhận thơ sực tỉnh, có nhớ lại cũng chỉ còn nhớ là mình đã tỉnh một con mê. Vì hai bên bờ im lặng đã giao nhau và quãng thời gian xao động không còn di rớt lại một khe hở tâm tư, những giây phút đã vỡ ra không còn một minh xác.

Chúng tôi đã không cần tới thi đề, vì thi đề của chúng tôi là tất cả một vũ trụ muôn chiều, và thi liệu của chúng tôi là tất cả mớ ngôn từ rộng rãi.

Đi giữa bờ bến U Huyền và Hiện Thực, chúng tôi sẽ nói thay cho tiếng nói những loài ma. Chúng tôi sẽ khóc lên cho những nỗi oán hờn chưa giải. Chúng tôi sẽ bắt hiện lên những đường lối u minh. Chúng tôi sẽ kể lại những cuộc viễn du trong những thế giới âm thầm sự vật.

Có thể đem lại cho chúng ta một chút niềm quên? Vì chúng ta muốn quên và cần quên để sống. Thi ca thuở trước, thứ thi ca dựng xây trong cái quan niệm tính cổ truyền đã mất hẳn cái thế lực đó rồi. Chúng ta chỉ còn thấy nghèo nàn, vụn vặt, đắp lên trên cái trật tự đơn thuần, cái lý trí. Biết bao nhiêu thế kỷ người ta đã bắt thi nhân cùng sự vật phải đứng yên ở một điểm không gian bằng phẳng và trong một giây phút đọng ngưng. Người ta đã chẳng biết rằng một hình ảnh tĩnh chỉ làm cho chúng ta nhớ thương và hối tiếc. Một chiếc ảnh của người con gái khi xưa gọi lại một quãng đời hấp hối. Một người sẽ khóc mãi đợi người đi, khóc mãi cái sự chẳng đổi thay của góc vườn ụ đất. Và ở hình thức cao đẹp nhất của nó, một hình ảnh im lìm chỉ làm cho chúng ta run sợ và run sợ với một cảm giác nông nghèo. Chúng ta hoảng hốt giữa non sâu, những luồng rung động đã hun hút đi qua như đi qua một khe cửa hồng. Trạng thái còn đây chỉ là một trạng thái phẳng bằng, một trạng thái vô cùng đơn sơ và nhạt nhẽo. Vì thế, cái thi ca cổ rích, cái thi ca tĩnh của tiền nhân ngâm vịnh, của bọn lãng mạn khóc bạn chẳng làm chúng ta quên, vì chẳng có thể đẩy đưa chúng ta theo những nhịp điệu bông bênh của bản thanh âm hoàn vũ.

Thế cho nên chúng tôi - thi sĩ tượng trưng - chúng tôi sẽ đón về đây tất cả những thế giới quay cuông, chúng tôi sẽ bắt một vàng trắng phải lặn, một ánh sao phải mờ đi, một chế độ phải tàn vong và một bài thơ phải vô cùng linh động.

Chúng ta có thể quên được chăng: cái xã hội âu sầu với một mớ dây ràng buộc? Chúng ta có thể quên được chăng trong cái sự nối tiếp u huyền của những thanh âm, màu sắc?

Hãy đưa chúng ta đi. Đưa chúng ta ngược về dĩ vãng, qua bờ tương lai, đưa chúng ta đi cho hết cõi dương trần, đi cho hết những trời xa đất lạ. Để chúng ta sống muôn ngàn cõi sống. Để chúng ta có hàng triệu năm già và vô vàn ký ức: ký ức của những dân tộc đã tàn vong, ký ức của những cõi đời xa thẳm, ký ức của những thế kỷ đã lùi xa. Để cho muôn ngàn ký ức chất chồng lên ký ức chúng ta, cái ký ức bi thương, cái ký ức đơn nghèo đã lượm thâu bằng những giác quan trần tục.

Trần Dần
Trần Mai Châu
Vũ Hoàng Định

Thông cáo của ban thường vụ Hội Văn nghệ Việt Nam ngày 2/10/1956 về vấn đề phê bình bài thơ *Nhất định thắng* của Trần Dần

Trong bài thơ *Nhất định thắng* đăng trong tập *Giai phẩm mùa Xuân* đầu năm 1956, ban thường vụ nhận thấy có những khuynh hướng tư tưởng sai lầm nghiêm trọng cần phải phê bình. Tháng 2/1956, ban thường vụ tổ chức phê bình bài thơ đó. Vào lúc ấy, anh Trần Dần đang có một số vấn đề trong quân đội chưa được rõ ràng. Trong khi lãnh đạo phê bình, ban thường vụ thiên về coi tác giả như một người có tư tưởng chống lại chế độ. Vì thế cách phê bình không đi sâu về phân tích mà nặng về chụp mũ, đao to búa lớn, trái với nguyên tắc và tinh thần đấu tranh tư tưởng trong nội bộ của văn nghệ chúng ta. Tiếp theo đó, báo *Văn nghệ* lại đăng bài tường thuật cuộc phê bình thiếu thận trọng của anh Hoài Thanh nêu tính chất phản động của bài *Nhất định thắng*. Những sự việc ấy không những đã làm thương tổn đến cá nhân anh Trần Dần, mà còn gây nhiều lo lắng cho những người sáng tác văn nghệ. Mặc dầu liền sau đó, Phủ Thủ tướng có phê bình, nhưng ban thường vụ không tự kiểm điểm kịp thời mà chỉ đăng lên báo *Văn nghệ* bài thơ *Đời đẹp lắm* của Trần Dần, làm cho quần chúng không hiểu.

Ban thường vụ thừa nhận những sai lầm của mình trong cách tổ chức và lãnh đạo cuộc phê bình bài thơ *Nhất định thắng* của Trần Dần. Hiện nay anh Trần Dần vẫn là hội viên Hội Văn nghệ Việt Nam, và đang tiếp tục công việc sáng tác về cải cách ruộng đất do Hội tổ chức.

***

Tố Hữu

Nhìn lại 3 năm phá hoại của nhóm *Nhân văn-Giai phẩm*

... Những hoạt động phản động và phản bội của chúng đã tiến hành từng bước theo kế hoạch "ăn từng miếng" như tiếng chúng quen dùng.

Bước thứ nhất bắt đầu từ mặt trận văn nghệ đả kích Đảng và chế độ ta.

Mọi kẻ thù của dân tộc và của nhân dân lao động trong thời đại ta ngày nay, thời đại thắng lợi của chủ nghĩa xã hội, đều hiểu rõ Đảng của giai cấp công nhân là kẻ thù nguy hiểm nhất của chúng, vì lẽ dễ hiểu: những người cộng sản là những người được tin yêu nhất của dân tộc, của nhân dân.

Bọn thù địch của Tổ quốc và nhân dân ta cũng thế, thêm muốn đen tối của chúng luôn luôn là: đánh đổ sự lãnh đạo của Đảng ta để có thể xoá bỏ chế độ dân chủ nhân dân ở

miền Bắc. "Tố cộng, chống cộng" là chủ đề chính trong tuyên truyền của Mỹ-Diệm ở miền Nam, cũng như của các chủ nghĩa đế quốc khác; "tố cộng ở trong lòng cộng" là nhiệm vụ hàng đầu mà chúng giao cho tay sai của chúng ở miền Bắc.

Bọn cầm đầu nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm*, những kẻ từ lâu đã nuôi sẵn trong lòng sự hằn thù đối với chế độ ta và những người cộng sản, tất nhiên cũng hoạt động theo hướng đó. Học kinh nghiệm của bọn phản động quốc tế, bọn phá hoại ở nước ta cũng áp dụng cái thuật đánh từ mặt trận văn nghệ, là một miếng đất còn sơ hở của cách mạng, và phối hợp "nội công" với "ngoại kích". Như nhiều người trong bọn họ đã thú nhận, cuộc tấn công vào chế độ ta và Đảng ta đã bắt đầu trên mặt trận văn nghệ từ đầu năm 1955, ngay khi hoà bình vừa lập lại.

Trong khi bọn gián điệp còn giấu mặt chờ đợi thời cơ, và bọn to-rốt-kít Trương Tửu, Trần Đức Thảo tích cực chuẩn bị lực lượng ở trường đại học, thì bọn Nguyễn Hữu Đang, Lê Đạt, hai tên phản Đảng ẩn nấp trong báo *Văn nghệ* của Hội Văn nghệ cùng bọn Trần Dần, Tử Phác cũng là những tên phản Đảng trong Phòng Văn nghệ Quân đội, đã kết thành một bè phái chống Đảng trong văn nghệ.

Như lời thú tội của Trần Dần, Lê Đạt, Hoàng Cầm, cuộc phê bình tập thơ *Việt Bắc* là do cái bè phái ấy sắp đặt, để đánh vào sự lãnh đạo và đường lối văn nghệ của Đảng,

đường lối phục vụ chính trị cách mạng, phục vụ công nông binh, và để đề xướng cái "điều tâm hồn" ruỗng nát của chủ nghĩa cá nhân tư sản, mở cửa cho lối sống tự do sa đọa.

Đương nhiên cái "điều tâm hồn" ấy của Lê Đạt xướng lên không thể nào hoà được với cái điều lớn của cách mạng, và cũng rất tự nhiên nó chỉ hoà được với "tiếng sáo tiền kiếp" lóc gân của tên mật thám Trần Duy.

Cũng lúc ấy, bọn Trần Dần, Tử Phác - những đứa con hư hỏng của Hà Nội cũ - nay lại trở về với những "cảnh cũ người xưa" bỗng cảm thấy đời sống trong quân đội "nghet thở", chỉ vì thiếu cái tự do trở lại đời sống trụy lạc cũ. Đối với chúng, đời sống trong quân đội cách mạng chỉ còn là "những sợi dây xích trói buộc phải phá mà ra". Được tiêm thêm ít nhiều chất phản động của Hồ Phong, Trần Dần gióng lên *Tiếng trống tương lai*, chửi cán bộ chính trị là "người bệnh", "người dò", "người ụ". Cùng Tử Phác khiêu khích những anh em khác, hấn tổ chức một cuộc đấu tranh "buộc lãnh đạo thực hiện mọi yêu cầu" của họ.

Họ đòi thực hiện những gì? "Trả quyền lãnh đạo văn nghệ về tay văn nghệ sĩ. Thủ tiêu chế độ chính trị viên trong các đoàn văn công quân đội. Thủ tiêu mọi chế độ quân sự hiện hành trong văn nghệ quân đội. Thành lập trong quân đội một Chi hội Văn nghệ trực thuộc Hội Văn nghệ, không qua Cục Tuyên huấn và Tổng cục Chính trị." Tóm lại là

thủ tiêu sự lãnh đạo của Đảng và kỷ luật của quân đội đối với họ. Và đúng như Trần Dần đã thú nhận, "cuộc đấu tranh chính sách chỉ là cái cớ để chúng tôi khoét mâu thuẫn giữa quần chúng và lãnh đạo". Phá phách không hiệu quả, họ kéo nhau ra khỏi quân đội, hòng làm cho Phòng VNQĐ vì thiếu họ mà tê liệt. May thay, chính vì "thiếu họ" từ đó mà những tài năng mới trong quân đội càng nảy nở thêm lên.

Những "điệu tâm hồn" và "tiếng trống" của bọn Nguyễn Hữu Đang, Lê Đạt và Trần Dần, Tử Phác, không gọi được sự chú ý của ai, nhưng cũng có vài kẻ tri âm hưởng ứng.

Không phải ngẫu nhiên mà báo *Nói thật* của Hoàng Công Khanh, một kẻ đã bán mình cho địch trong thời tạm bị chiếm, lúc đó bỗng đăng "vu vơ" một bài của Lỗ Tấn viết ngày xưa trong thời kỳ đấu tranh chống chế độ Tưởng Giới Thạch, dưới đầu đề: *Bước chia tay giữa văn nghệ và chính trị*. Nhưng đọc nó, ai không thấy ác ý của những kẻ đã quen nghề "tác động tinh thần", lên tiếng chào mừng bọn chống chế độ, chống Đảng.

Trong bóng tối, vẫn có những kẻ không phải ta, sục sạo đánh hơi chờ đợi. Thời cơ ra mắt chưa lợi cho chúng, hãy để cho lũ chống Đảng hoạt động, và giúp đỡ họ từ xa. Với túi tiền của bọn tư sản phản động và nhà xuất bản Minh Đức, Nguyễn Hữu Đang càng tích cực phá hoại, lôi kéo một số văn nghệ sĩ lạc hậu, mở rộng hoạt động phản bội

của hấn. Đầu năm 1956, con ngựa Minh Đức hí hửng thò mảy cái tên ra mặt chửi chế độ, chửi Đảng, trên *Giai phẩm mùa Xuân*.

Hãy nghe Trần Dần thú nhận về bài thơ *Nhất định thắng* của hấn: "Làm với dụng ý xuyên tạc sự thật, bôi đen miền Bắc... Nêu cảnh thất nghiệp, hàng ế, đi Nam, hai năm không thống nhất... luôn luôn lặp lại cái điệp khúc 'mưa sa trên màu cờ đỏ' để nhấn mạnh Đảng là nguyên nhân của cái xã hội thê thảm này..."

Bên cạnh Trần Dần là những tiếng tục tằn khác, chửi bóng gió những cán bộ là "mèo", là "sên" và inh ỏi cái thùng sắt tây Lê Đạt kêu "Mới! Mới!", "Bay cho cao, bay cho xa!". Người ta biết chữ "bay" ấy về sau chỉ còn có nghĩa "vù" (đi Nam) như bọn Lê Đạt đã nói rõ.

Cái gọi là *Giai phẩm mùa Xuân* ấy lập tức bị chỉ trích thu hồi. Cơ quan lãnh đạo của Đảng và Hội Văn nghệ một lần nữa cố gắng giáo dục, nghiêm khắc phê bình họ và thật tình vẫn muốn coi họ như những người rối trí, lạc đường. Họ im đi, nhưng lại để rình cơ hội phục thù.

Lợi dụng lúc khó khăn, ra mặt phản cách mạng, đánh thẳng vào chế độ và sự lãnh đạo của Đảng, chống lại nền chuyên chính dân chủ nhân dân, âm mưu gây biến động. Đại hội lần thứ 20 của ĐCS Liên Xô với những luận điểm có giá trị lịch sử và quốc tế lớn lao, đã làm nức lòng những

người cộng sản và tiến bộ trên thế giới, tất nhiên làm cho bọn phản động khắp các nước hết sức hoảng sợ. [...] Nhân cơ hội ĐCS Liên Xô dùng cảm phê phán tệ sùng bái cá nhân và những sai lầm của đồng chí Stalin, chúng lập tức khuấy lên một luồng gió độc tấn công vào các nước XHCN, chửi rủa Liên Xô và các Đảng cộng sản. [...]

Giới văn nghệ, qua một lớp nghiên cứu những quan điểm Mác-Lênin về văn nghệ, cũng thẳng thắn phê bình những khuyết điểm lệch lạc trước nay trong phong trào và trong lãnh đạo về mặt văn nghệ. Nhưng bọn phá hoại bấy lâu mài sẵn nanh vuốt, liền nắm ngay cơ hội ấy để làm đục không khí phê bình lành mạnh.

Đến đây, bọn Nguyễn Hữu Đang cùng bọn gián điệp Thụy An kết thành một khối công khai chửi rủa kháng chiến, lợi dụng diễn đàn hội nghị đả kích sự lãnh đạo của Đảng ta, đòi phải bỏ đường lối văn nghệ của Đảng, phải thay đổi chính sách và tổ chức của Đảng trong văn nghệ. Tình hình nước ta lúc đó đang trải qua một cuộc thử thách lớn. Đảng ta phát hiện những sai lầm trong Cải cách Ruộng đất, chỉnh đốn tổ chức. Đời sống của nhân dân ở thành thị còn khó khăn, lại bị bọn tư sản đầu cơ uy hiếp. Thế giới cũng đang còn sóng gió; từ những vụ lộn xộn ở Ba Lan đến cuộc biến động phản cách mạng ở Hungari; chiến tranh Anh-Pháp xâm lược Ai Cập.

Dư luận xã hội đang nhiều nỗi phân vân, càng thêm xôn xao lo lắng.

Trong lúc các loại phản động trong xã hội, cùng những lưu manh cao bồi ngóc đầu dậy như những con vắt ghê tởm, bọn phá hoại trong văn nghệ càng hoạt động dữ. Tái bản *Giai phẩm mùa Xuân* và liên tiếp xuất bản các tập *Giai phẩm mùa Thu, mùa Đông, Đất Mới*. Với báo *Nhân văn* ra đời lúc đó, bọn phá hoại ngày càng tự lột trần chân tướng.

Báo *Nhân văn* công nhiên là lá cờ phản cách mạng, đánh thẳng vào Đảng và nhà nước, chống lại nền chuyên chính dân chủ nhân dân. Nó là tiếng gọi tập hợp của những phần tử phản động, kích thích những phần tử bất mãn đi vào con đường phản nghịch. Sặc mùi thù địch, nó là một vũ khí tuyên truyền phản động công khai dưới chế độ ta, được mọi thành phần phá hoại tích cực ủng hộ, truyền bá ở các thành thị, trong các trường học, với cái chất ngông nghênh, phá phách và trụy lạc. Nó trở thành một thứ "món ăn tinh thần" của bọn cao bồi và lưu manh trên các đường phố, của một số thanh niên lạc hậu thêm khát phiêu lưu, hưởng lạc và kích thích họ vào con đường tội lỗi.

Trong cái công ty phản động *Nhân văn-Giai phẩm* ấy thật đủ mặt các "loại biệt tính": từ bọn Phan Khôi, Trần Duy mật thám cũ của thực dân Pháp đến bọn gián điệp Thụy An, từ bọn to-rốt-kít Trương Túu, Trần Đức Thảo đến bọn phản Đảng Nguyễn Hữu Đang, Trần Dần, Lê Đạt. Một

đặc điểm chung là hầu hết bọn chúng đều là những phần tử thuộc giai cấp địa chủ và tư sản phản động, và đều ngoan cố giữ lập trường quyền lợi giai cấp cũ của mình, cố tình chống lại cách mạng và chế độ.

Chính vì thế mà bọn đế quốc, nhất là Mỹ-Diệm, nhiệt liệt ủng hộ chúng. [...]

Báo *Nhân văn* ra từ số 1, lập tức bị báo chí, nhất là báo *Nhân dân* của Đảng phản đối. Báo *Nhân văn* ra đến số 3, quần chúng và các báo càng kịch liệt lên án. [...] Trong lúc đó đài báo của Mỹ-Diệm ngày ngày gióng giả cổ võ bọn phản động và phản bội mà chúng gọi là "những nhà trí thức văn nghệ dũng cảm", "những chiến sĩ của tự do". Những tiếng khen của quân thù làm cho chúng càng thêm "say mê" như Hoàng Cầm nói, trong khi cuộc bạo động phản cách mạng đã nổ ra ở Hungari càng như đổ dầu vào lửa.

Chúng chuẩn bị tiến lên bước nữa.

Với sự thuyết phục của Trần Đức Thảo, báo *Nhân văn* càng chuyển mạnh sang chính trị, nghĩa là đi đến "hành động quần chúng". [...] Nhân khóa họp Quốc hội thứ 6 sắp đến, bọn phá hoại tưởng thời cơ đến cho chúng, kêu gọi quần chúng hành động, biểu tình phản cách mạng. Đó là nội dung của *Nhân văn* số 6, số cuối cùng mà công nhân nhà in Xuân Thu mặc dù bị chúng đe dọa, mua chuộc, đã kiên quyết không in và lôi chúng ra ánh sáng. Một bước nữa,

không phải chúng sẽ treo cổ những người cộng sản và những người yêu nước khác, mà trái lại. Cũng là phúc cho chúng.

[...] Báo *Nhân văn* bị cấm. Tuy vậy, Đảng và chính quyền ta vẫn muốn kiên trì giáo dục cho bọn chúng trở lại đường ngay lẽ phải, nên không dùng biện pháp khác.

Lợi dụng lòng khoan hồng của Đảng, nhà nước, và của số đông anh em văn nghệ, bọn phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* lại bày mưu khác. Từ đây, thủ đoạn của chúng phải khôn khéo hơn, "võ phải kín" hơn, như Trần Dần đã bộc lộ ở lớp học tập vừa qua.

Giấu mặt phá hoại, lũng đoạn Hội Nhà văn và các cơ quan nghệ thuật, xây "pháo đài" chống cách mạng ở trường đại học.

Trung ương Đảng ta triệu tập hội nghị đảng viên văn nghệ giữa tháng 12/1956 để thống nhất nhận thức tư tưởng trong hàng ngũ Đảng về tình hình văn nghệ, phê phán báo *Nhân văn*, vạch phương hướng tiến tới. Trong không khí đoàn kết tin tưởng của Quốc hội khoá thứ 6, giới văn nghệ phấn khởi tiến tới Đại hội Văn nghệ toàn quốc lần thứ hai. [...] Đại hội Văn nghệ họp, dưới ánh sáng của bức thư Trung ương Đảng và bản báo cáo quan trọng của đồng chí Trường Chinh. [...] Và Đại hội nhất trí lên án nghiêm khắc

tính chất phá hoại của báo *Nhân văn* cùng những biểu hiện của chủ nghĩa xét lại trong văn nghệ. [...]

Tuy vậy bộ mặt thật của nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* vẫn chưa bị lột trần. [...] Thậm chí trong Đảng, có vài đảng viên như Văn Cao, do chủ nghĩa cá nhân nghiêm trọng, chịu ảnh hưởng nặng nề của tư tưởng chính trị đối địch và đường lối văn nghệ tư sản trụy lạc, đã câu kết và tích cực giúp sức cho bọn phá hoại hoạt động. [...] Sự ngây thơ về chính trị của số đông - kể cả một số cán bộ phụ trách - nhất là trong Hội Nhà văn, đã đưa đến tình trạng mất cảnh giác nghiêm trọng từ đó về sau.

Nhưng bọn phá hoại vẫn luôn luôn thức tỉnh. Học mánh khóe của quân thù và vận dụng cả phương pháp hoạt động của cách mạng dưới chế độ địch, nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* [...] đã rải quân vào các hội văn học nghệ thuật nằm trong các ban chấp hành, chui vào các bộ phận chủ yếu.

Chúng phân công nhau: Trần Dân, Lê Đạt, Hoàng Cầm ở Hội Nhà văn; Sỹ Ngọc ở Hội Mỹ thuật; Chu Ngọc, Hoàng Tích Linh ở Hội Nghệ sĩ Sân khấu; Tử Phác, Đặng Đình Hưng ở Hội Nhạc sĩ... Còn Nguyễn Hữu Đang, hẳn vẫn tiếp tục làm vai trò của kẻ tổ chức phá hoại cùng bọn gián điệp Thụy An, bọn to-rốt-kít Trương Tửu, "quân sư" Trần Đức Thảo và những kẻ khác...

Từ đây [...] phương pháp "sáng tác" của chúng là phương pháp của bọn phá hoại giấu mặt mà Trần Dần gọi là dùng "biểu tượng hai mặt". [...] Cứ như vậy, Hội Nhà văn và một số cơ quan nghệ thuật dần dần bị lũng đoạn, đi xa dần đường lối chính trị của Đảng. Báo *Văn* là một cái thước đo rất rõ tình trạng nguy hiểm ấy. Cơ quan lãnh đạo của Đảng - Tiểu ban Văn nghệ Trung ương - đã nhiều lần liên tiếp nhắc nhở, phê bình những người phụ trách, nhưng một số đồng chí ấy vẫn bỏ ngoài tai, dương dương tự đắc, cho mình "hiểu văn nghệ, có kinh nghiệm nhà văn hơn Đảng". Báo *Học tập*, cơ quan lý luận của TƯ Đảng lên tiếng phê bình, đặt lại vấn đề biểu hiện cuộc sống mới, con người mới. Không những không tiếp thu, một số người phụ trách báo *Văn* lại còn công nhiên cự tuyệt phê bình, tuôn lời đả kích báo Đảng, khinh miệt quần chúng.

Được bọn *Nhân văn* cổ vũ, khen ngợi, báo *Văn* lại cho ra cả một loạt bài và tranh của bọn *Nhân văn* ra mặt chống Đảng, đả kích dư luận phê bình, bôi đen chế độ: *Hãy đi mãi* của Trần Dần, *Lời mẹ dặn* của Phùng Quán, *Một phương pháp xây dựng nghệ thuật* của Trần Duy, *Ông Năm Chuột* của Phan Khôi, *Đống máy* của Minh Hoàng, không kể những bài thâm độc khác.

Số đông văn nghệ sĩ, cán bộ và quần chúng nói: Báo *Văn* đã rõ nét chữ *Nhân* đảng trước!

Đúng như vậy. Vì nhóm *Nhân văn-Giai phẩm* đã lũng đoạn nặng nề về tư tưởng và tổ chức, những cơ quan xung yếu của Hội Nhà văn: từ báo *Văn* đến nhà xuất bản, từ Ban Nghiên cứu Sáng tác, Ban liên lạc với nước ngoài đến Câu Lạc bộ, Quỹ Sáng tác. [...] Cuộc kiểm tra công tác Hội Nhà văn đã phơi bày tất cả sự thật nguy hiểm ấy. Cuộc kiểm tra tiến hành sang các cơ quan khác, cũng có những hiện tượng như vậy với những mức độ khác nhau. [...]

Cho đến khi, dưới ánh sáng của nghị quyết Bộ Chính trị, mở ra hai lớp học tập cho ngót 500 anh chị em văn nghệ sĩ, qua một cuộc đấu tranh kiên quyết thì mặt nạ của nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* mới hoàn toàn bị rơi xuống đất. [...] Cùng một lúc, qua cuộc học tập đấu tranh trong các trường đại học, chủ yếu ở Khoa Văn, Khoa Sử, bọn to-rốt-kít Trương Tửu, Trần Đức Thảo khoác áo giáo sư cũng mới phơi trần chân tướng. [...]

... Những ngày cuối cùng của cuộc đấu tranh quyết liệt, Trần Dần nói, như một tên "tướng" bại trận: "*Nhân văn* đến đây mới thật chết".

... Nhưng rồi như mọi người đều biết. Đến lớp học vừa qua, những phần tử ngoan cố nhất, trong bọn họ đã cố thủ từng bước, giở nhiều thủ đoạn phá hoại đến cùng, cho đến khi, trước nhiều chứng cứ không thể chối cãi, tất cả bọn họ phải bước đầu thú nhận tội lỗi.

(Báo cáo tổng kết cuộc đấu tranh chống nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* trong hội nghị ban chấp hành Hội Liên hiệp VHNTVN họp lần thứ III ngày 4/6/1958 tại Hà Nội)

***

Nghị quyết của các ban chấp hành các Hội Văn học-Nghệ thuật

Sau cuộc hội nghị ban chấp hành Hội Liên hiệp VHNTVN ngày 4/6/1958, trong tuần lễ từ 21/6 đến 3/7/1958, lần lượt các ban chấp hành Hội Nhạc sĩ, Hội Mỹ thuật, Hội Nhà văn đã họp kiểm điểm tình hình công tác trong thời gian vừa qua, thi hành kỷ luật đối với một số hội viên tích cực hoạt động trong nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm*, chấn chỉnh lại các ban chấp hành và thảo luận về công tác sắp đến để đẩy mạnh phong trào văn học nghệ thuật tiến lên, phục vụ đắc lực hơn công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở miền Bắc và đấu tranh thống nhất nước nhà.

Qua các bản báo cáo trong các cuộc hội nghị, thì trong hơn một năm qua, từ ngày thành lập các Hội Nhạc sĩ, Hội Mỹ thuật, Hội Nhà văn, công tác ở các ngành âm nhạc, mỹ thuật, văn học đều có những bước tiến cụ thể. Nhưng đồng thời bọn *Nhân văn-Giai phẩm* cũng đã tiếp tục hoạt động lũng đoạn cơ quan các hội văn học nghệ thuật, nhất là cơ quan Hội Nhà văn, nhằm chống lại chế độ, chống lại Đảng và nhân dân. Các đồng chí phụ trách ở các hội, nhất

là Hội Nhà văn, đã nhận ra và kiểm điểm về các sai lầm của mình trước các hội nghị.

Chiếu theo điều lệ của các hội, các ban chấp hành đã nhất trí thi hành kỷ luật đối với một số người trong nhóm *Nhân văn-Giai phẩm* đã hoạt động phá hoại nghiêm trọng ở các hội.

Ban chấp hành Hội Nhà văn cảnh cáo và khai trừ Hoàng Cầm ra khỏi ban chấp hành, cảnh cáo và cho Hoàng Tích Linh rút khỏi ban chấp hành. Ban chấp hành Hội Mỹ thuật cảnh cáo Sỹ Ngọc và chấp nhận việc Sỹ Ngọc và Nguyễn Sáng xin rút khỏi ban chấp hành. Ban chấp hành Hội Nhạc sĩ sáng tác chấp nhận việc Văn Cao và Nguyễn Văn Tý xin rút khỏi ban chấp hành.

Các cuộc hội nghị của các ban chấp hành cũng đã nhất trí quyết định khai trừ Phan Khôi, Trương Tửu, Thụy An ra khỏi Hội Nhà văn, Trần Duy ra khỏi Hội Mỹ thuật; khai trừ trong thời hạn 3 năm: Trần Dần, Lê Đạt (Hội Nhà văn), Tử Phác, Đặng Đình Hưng (Hội Nhạc sĩ sáng tác); và cảnh cáo một số hội viên khác đã tích cực hoạt động trong nhóm *Nhân văn-Giai phẩm*.

(Tạp chí *Văn nghệ*, số 14, tháng 7-1958)

***

Huy Văn

Một tâm hồn đòi truy: Trần Dần

Xưa nay có nhiều người, tuy xuất thân hư hỏng, quá khứ xấu xa, sau nhờ có ánh sáng của Đảng, của cách mạng và nhờ có tinh thần tự nguyện tự giác cố gắng cải tạo, mà ngày nay đã trở thành những người hữu ích, những người cách mạng. Trần Dần không thuộc vào lớp đó.

Nhiều người ở Nam Định đều biết Trần Dần là con một nhà địa chủ và tư sản đã dựa vào thế lực thực dân để bóc lột nhân dân lao động. Sống trong một gia đình "ngồi mát ăn bát vàng" như vậy, Trần Dần đã sớm đi vào con đường truy lạc, bê tha. Khoảng từ năm 1943, Trần Dần đã là học trò của một bọn văn sĩ to-rốt-kít.

Cách mạng tháng Tám thành công, trong lúc số lớn thanh niên ta đều đem trái tim và tuổi trẻ của mình cùng với cha, anh đón chào thắng lợi của cách mạng, thì "trái tim, khối óc" của Trần Dần vẫn ngập trong khói thuốc phiện. Ở Hà Nội cuối năm 1946, cả dân tộc sắp đi vào kháng chiến toàn quốc, thì Trần Dần cùng với Trần Mai Châu, Vũ Hoàng Địch đã lập ra nhóm "thi sĩ tượng trưng" viết báo *Dạ Đài* để cho ra cái tuyên ngôn ngày 16/11/1946 với những câu: "Chúng tôi, một đoàn vong gia thất thổ, đã đâu thai nhằm lúc sao mờ..." Rồi giữa đêm 19 tháng Chạp, trong lúc bộ đội và nhân dân thủ đô xông vào khói lửa chiến đấu để bảo vệ tổ quốc, thì Trần Dần và những kẻ cùng nhóm vẫn

còn chạy chọt để hòng cho ra số 2 của báo *Dạ Đài* sắc mùi thuốc phiện! Những việc kể trên đây có thể tóm tắt phần nào cái thái độ lạc lõng xa lạ của Trần Dần đối với sự nghiệp giải phóng dân tộc của toàn dân ta. Trần Dần cũng đi vào kháng chiến, nhưng vẫn không chịu từ bỏ những quan điểm nghệ thuật sa đoạ của hắn. Trong "nhóm văn nghệ Sơn La", hắn đã vẽ toàn lối tối tăm khó hiểu, biến hình ảnh anh dũng và đẹp đẽ của bộ đội ta thành những hình thù rất quái gở, làm thơ cũng vậy. Ở Sơn La, cái lối sống và quan niệm sáng tác đã đưa Trần Dần đến nhiều sai lầm, bị thi hành kỷ luật.

Mặc dù tư tưởng của Trần Dần có nhiều bê bối của cái cũ, Đảng và quân đội ta vẫn hết lòng giáo dục, cải tạo. Chính vì muốn cải tạo Trần Dần có kết quả hơn, mà sau các kỳ chỉnh huấn, tổ chức của ta đã giúp cho hắn đi vào thực tế chiến đấu của bộ đội, tạo điều kiện cho hắn viết được cuốn *Người người lớp lớp* với ít nhiều tiến bộ về nội dung, song nghệ thuật vẫn còn non kém. Với cuốn sách đó, đáng lẽ Trần Dần phải tự thấy mình còn phải cố gắng nữa, nhưng trái lại, hắn đã vội dương dương tự đắc, lấy đó làm cái vốn để yêu sách Đảng và quân đội.

... Khi về Hà Nội mới giải phóng, Trần Dần đã bắt chấp cả tám chính sách và mười điều kỷ luật vào thành của chính phủ, bắt chấp cả kỷ luật quân đội, tự do bỏ doanh trại ra ngoài sinh hoạt bê tha.

Mỗi lần về đơn vị, Trần Dần và bọn theo hắn dùng cách dương đông kích tây, cô lập người tốt, về hòa nhau đòi tự do, đòi bỏ nội quy để chúng được tự do sống theo cái lối trụy lạc của chúng.

Giữa lúc những phần tử lạc hậu trong giai cấp tư sản âm ỉ đòi đảm bảo cái thứ tự do "bóc lột", đầu cơ buôn lậu của chúng, thì trong bộ đội, Trần Dần lên tiếng đòi tự do tuyệt đối, đòi lối sống đòi trụy và xuất bản những thơ văn chống chế độ. Trần Dần đã dùng lối "bắt rết xâu chuỗi" tập hợp những phần tử xấu trong văn nghệ quân đội như Hoàng Cầm, Tử Phác, Hoàng Tích Linh, Trúc Lâm để kéo bè kéo cánh hoạt động chống đối với cơ quan lãnh đạo. Trần Dần, Lê Đạt, Hoàng Cầm, Hoàng Yến đã lợi dụng việc phê bình tập thơ *Việt Bắc* và phong trào phê bình văn học lúc bấy giờ để lôi kéo vây cánh đá vào cán bộ chính trị và đường lối văn nghệ phục vụ chính trị. Lợi dụng thắc mắc của một số anh em văn nghệ quân đội, Trần Dần đã nấp dưới chiêu bài "chống công thức", "đi tìm cái mới", chỉ huy cái bào thai *Nhân văn-Giai phẩm* trong quân đội, kéo bè kéo cánh đá kích lãnh đạo và tự tập nhau đề ra cái gọi là "chính sách về văn nghệ trong quân đội", công khai và trắng trợn đòi "văn nghệ phải độc lập với chính trị", "trả quyền lãnh đạo văn nghệ cho văn nghệ sĩ". Trước thái độ khiêu khích của bọn Trần Dần, tổ chức trong quân đội đã nhiều lần khuyên răn họ trở lại con đường đúng. Nhưng bọn Trần Dần vẫn tiếp tục ngoan cố. Bọn Trần Dần đã hoạt động như những phần tử tác động tinh thần.

Để truyền bá những tư tưởng phản động của mình, Trần Dần đã dự định ra khỏi quân đội, mưu viết báo chống lại chế độ. Sau khi cùng với Nguyễn Hữu Đang, Lê Đạt, Văn Cao, Hoàng Cầm mặc cả với những phần tử tư sản phản động về cái chức chủ bút một tờ báo tư với số lương tháng 10 vạn đồng, Trần Dần đã viết đơn xin ra khỏi Đảng và quân đội. Những phần tử xấu trong văn nghệ bộ đội cũng hòa theo hẳn viết thư "xin ra". Mặc dù Trần Dần đã đi đến chỗ rất xấu như vậy, chi bộ vẫn giữ phương châm kiên nhẫn giáo dục. Song hẳn vẫn ngoan cố, lại dùng những lời lẽ khiêu khích chi bộ. Toàn thể chi bộ đã nhất trí quyết nghị khai trừ hẳn ra khỏi Đảng.

Trong bài *Con người Trần Dần* đăng ở *Nhân văn* số 1, để làm ra bộ Trần Dần là kẻ vô tội, bọn *Nhân văn* đã đưa ra một thứ Trần Dần vô tư không hề biết chuyện bài mình đăng trong cái tập *Giai phẩm mùa Xuân* năm 1956. Sự thật thì khác hẳn. Sau khi đã ngoan cố chống lại quân đội, Trần Dần đã ra bàn với Văn Cao, Lê Đạt, Tử Phác, Đặng Đình Hưng, Hoàng Cầm để âm mưu đẻ ra cái *Giai phẩm mùa Xuân* năm 1956 với ý định tập hợp nhau lại bôi nhọ chế độ ta. Chính từ cái *Giai phẩm mùa Xuân* này đã bắt đầu thành hình một nhóm chống Đảng, chống nhân dân. Hồi ấy là lúc quân đội đã cho Trần Dần xuống nông thôn để nhìn thấy thực tế mà sửa mình, nhưng hẳn ta chẳng hề tinh ngộ, còn viết chuyện *Lão Rông* và chuyện *Anh Cò Lấm* để ám chỉ cán bộ Đảng và chửi Cải cách Ruộng đất.

Vừa tích cực tham gia *Giai phẩm mùa Xuân*, Trần Dần vừa tiếp tục nói những lời chống Đảng và có những hành động khả nghi bỏ nơi công tác về Hà Nội sinh hoạt tự lập. Hắn đã vi phạm nặng kỷ luật bộ đội. Vì mục đích bảo vệ sự nghiêm chỉnh của kỷ luật quân đội, tổ chức bộ đội đã phải cho giữ Trần Dần để kiểm thảo, đi tới cải tạo. Nhưng vì quen cái lối đập đầu vu vạ của bọn khách nợ địa chủ, Trần Dần đã lấy một lưỡi dao cạo râu kéo da cổ ra, cửa ngoài da, rồi lu loa lên dọa tự tử, hòng gây dư luận xấu đối với quân đội. Trước thái độ kiên quyết của tổ chức bộ đội, Trần Dần đành vờ viết một bản kiểm thảo nhận những sai lầm của hắn và tự đề ra một kế hoạch sửa chữa. Vì thấy thái độ của Trần Dần có biểu hiện chuyển biến, tổ chức đã đưa hắn về đơn vị giữ nguyên chức vụ cũ, và về sau lại cho chuyển ngành theo nguyện vọng. Nhưng liền sau đó, hắn đã tráo trở ngay. Hắn đã mưu mô với Nguyễn Hữu Đang, Phan Khôi, Trần Duy, Lê Đạt, Hoàng Cầm, Văn Cao cho viết ra cái hồi ký *Con người Trần Dần*. Đó là một bài đầy rẫy những chuyện vu cáo. Khi bài *Con người Trần Dần* vừa ló ra, nhiều đồng chí trong và ngoài bộ đội biết chuyện đã từng viết bài muốn vạch sự thật về vụ Trần Dần. Biết cái mưu mô gian tà của mình khó lọt, Trần Dần và Hoàng Cầm đều hứa với các cơ quan có trách nhiệm, xin tự cải chính. Nhưng rồi hắn không cải chính, Trần Dần cũng như Lê Đạt đã viết rất nhiều bài cho *Nhân văn-Giai phẩm* ký bằng nhiều tên khác nhau. Trần Dần còn mớm ý cho kẻ khác viết (Như Mai bài *Thi sĩ máy*, Mai Hanh bài

Xuống trần, v.v...) hoặc tự tay sửa bài của bọn khác. Nếu lấy tất cả những bài Trần Dần đã viết cho *Nhân văn-Giai phẩm* (đã đăng, hoặc chưa đăng) đem thống kê lại thì ta thấy Trần Dần đã đá kích vào rất nhiều mặt quan trọng của chế độ ta: từ các đường lối chính trị trong nước đến quan hệ quốc tế, từ sự lãnh đạo của Đảng trong văn nghệ đến sự lãnh đạo chung của Đảng. Sau khi âm mưu chuyển mạnh sang hành động chính trị của nhóm *Nhân văn* bị bại lộ, Trần Dần đã cùng với Văn Cao tìm cách "cứu" cho bè lũ. Đến khi báo *Nhân văn* bị cấm và nhóm *Nhân văn* bị dư luận quần chúng vạch mặt, thì Trần Dần lại ra sức gặp những kẻ cùng nhóm để động viên và giữ vững tinh thần, rồi lại tập hợp nhau tiếp tục hoạt động với những âm mưu mới, tinh vi và nham hiểm hơn...

(Báo *Nhân dân*, ngày 25/4/1958)

***

Hồng Cương

... Không phải ngẫu nhiên mà chúng chọn tập thơ *Việt Bắc* của Tố Hữu để phê bình. Chúng ta biết tập thơ *Việt Bắc* là một trong những tập thơ tiêu biểu cho thơ ca kháng chiến và Tố Hữu là người được Trung ương và chính phủ ta giao cho nhiệm vụ lãnh đạo văn nghệ. Hạ được tập thơ *Việt Bắc* và hạ được Tố Hữu xuống là hạ được cả giá trị văn nghệ kháng chiến xuống và hạ được sự lãnh đạo văn nghệ của Đảng và chính phủ xuống.

... Chúng vu khống chế độ ta là cộng sản thời trung cổ (*communisme du moyen âge*), là cộng sản phong kiến (*communisme féodal*), chế độ ta là cộng sản suy đồi (*dégénérescence du communisme*), chúng xuyên tạc và nguyền rủa chính huấn của ta là đồi trụy tinh thần (*avilissement de l'esprit*), là nô dịch hoá tư tưởng (*esclavage de la pensée*). Chúng chế giễu chính sách đãi ngộ của ta là "bổng lộc" vua ban, huân chương của ta là "mề đay" của đế quốc. Không khác gì Phan Khôi đã ví chế độ ta với một triều đại phong kiến nào đó.

... Có lần chính Trần Dần đã túm lấy cổ một đồng chí lúc đó làm trưởng Phòng Văn nghệ Quân đội mà chửi và chực đánh. Chính cái hình ảnh cơn đờ này đã được Nguyễn Hữu Đang trang tráo và hèn mặt xoay ngược lại rồi gọi ý cho Sỹ Ngọc vẽ lại thành bức tranh đồng chí Hoài Thanh nắm cổ Trần Dần trên báo *Nhân văn*.

... Như đối với Tô Hoài thì Trần Dần đã cho Lê Đạt tâng bốc Tô Hoài lên là đương kim vô địch về sáng tác và kích Tô Hoài viết bài trên báo *Văn* để chống lại báo *Học tập*. Như đối với Văn Giáo, khi triển lãm xong có yêu cầu Trần Dần viết cảm tưởng về phòng triển lãm của mình, Trần Dần không viết ngay mà hỏi cảm tưởng Văn Giáo thế nào rồi căn cứ vào ý kiến của Văn Giáo mà viết, lại khích thêm vào để xúi Văn Giáo chống lại lãnh đạo. Như đối với Phùng Quán và Phan Vũ thì chủ trương "chẳng cần xúi

giục một việc gì cụ thể, chỉ cần khích một câu" là Phùng Quán và Phan Vũ sẵn sàng làm đủ mọi việc mà Trần Dần muốn, như Phùng Quán và Phan Vũ đã tự kiểm thảo là trong thời kỳ *Nhân văn* chò khi có biểu tình nổ ra là sẵn sàng xung phong vắc cò đi đầu và cầm súng bắn vào Đảng và chính phủ.

(Báo *Quân đội Nhân dân*, số 437, ngày 11/4/1958)

***

Hồng Chương

... Trần Dần viết bài *Hãy đi mãi* có vẻ rất "tả", rất "tiên phong", "cách mạng hơn những người cách mạng", "cộng sản hơn Đảng cộng sản". Trần Dần viết:

Tôi chưa có khi nào quên táo bạo
nào là:

Tôi có thể mắc nhiều tội lỗi

Chẳng bao giờ quá ngu si mắc tội: nằm ì

Tôi có thể mặc thây ngàn tiếng chửi tục tằn

Trừ tiếng chửi: sống không sáng tạo

Chúng ta thấy ở đây cái tinh thần "táo bạo để mà táo bạo", "sáng tạo để mà sáng tạo", cái tinh thần "luôn luôn phản kháng", "luôn luôn phá phách", không cần biết phản kháng cái gì, phá phách cái gì. Chúng ta gặp lại ở đây cái

tinh thần của Ăng-đờ-rê Gít-đơ. Ăng-đờ-rê Man-rô đã nói nhiều đến sự nổi loạn, cho sự nổi loạn ấy không cần có mục đích gì cả, tự bản thân cái sự nổi loạn ấy là cái lẽ sống của nghệ thuật. Man-rô cũng xướng lên thứ triết lý hành động để hành động. Chính thứ triết lý này đã đào tạo ra hàng loạt người máy để đi đánh thuê cho bọn phát xít và Man-rô nghiêm nhiên trở thành một thứ quân sư cho đảng Đờ Gôn, một tổ chức phát xít mới ở nước Pháp. Chính Trần Dần và nhóm phá hoại *Nhân văn-Giai phẩm* đã tôn thờ cái thứ triết lý "nổi loạn", "hành động" đó. Trần Dần không sợ "mắc nhiều tội lỗi", cả đến tội chống Đảng, chống nhân dân, Trần Dần cũng không từ, miễn là Trần Dần không "mắc tội nằm ì", miễn là Trần Dần có thể "đập phá", "nổi loạn" để tỏ ra ta đây "táo bạo", không cần biết "táo bạo" để làm gì. Có như thế Trần Dần mới có thể buông lỏng con "người hùng" ở trong "con người Trần Dần" được tự do phá phách. Trần Dần có thể "mặc thây ngàn tiếng chửi tục tằn", cả đến những tiếng chửi "phản động", "phản cách mạng", miễn là Trần Dần không phải nghe tiếng chửi "sống không sáng tạo". Trần Dần quyết "làm thất bại mọi thứ giữa quen giữa người tròn trặn quá hòn bi". Thứ giữa đó, theo ý Trần Dần, đó là Đảng ta, chế độ ta. Cho rằng chế độ ta giữa người thành ra hòn bi, cũng như cho rằng chế độ ta đẻ ra những con người máy, đẻ ra "thi sĩ máy", đó là những lời vu khống, bôi nhọ chế độ ta. Cũng cần nói rõ rằng chúng ta không bao giờ chủ trương "nằm ì" không sáng tạo. Đời sống của chúng ta là cả một quá trình sáng tạo vĩ đại. Chúng ta đã lật đổ chế độ thuộc địa nửa phong

kiến để sáng tạo ra chế độ dân chủ nhân dân và hiện nay đang hàng ngày sáng tạo ra chủ nghĩa xã hội. Hàng ngày hàng giờ nhân dân ta đang sáng tạo ra những hạt thóc, những thước vải, để nuôi sống hàng chục triệu con người. Hàng loạt nhà máy mới được xây dựng, hàng vạn mẫu ruộng được tưới nước, đó là gì nếu không phải là những sự sáng tạo? Nhưng theo ý Trần Dần thì đó chỉ là "cuộc sống hàng ngày nhí nhách", đó chỉ là "năm ì". "Sáng tạo", theo Trần Dần là "phá phách", phải "phản kháng hiện trạng", phải chống lại chế độ hiện thời, còn nếu bảo vệ chế độ hiện thời của ta là "mắc tội năm ì". Trước đây, trong *Giai phẩm mùa Xuân*, Lê Đạt cũng từng gào thét "Mới! Mới! Luôn luôn mới! Bay cho cao! Bay cho xa!" Cũng như Trần Dần ngày nay đấm ngực gào thét "phải sáng tạo", "hãy đi mãi!". Nhưng thử hỏi đi tìm cái mới nhưng là cái mới nào? Hãy sáng tạo nhưng sáng tạo để làm gì? Hãy đi mãi nhưng đi đến đâu? Nếu chỉ mới để mà mới, sáng tạo để mà sáng tạo, đi để mà đi, thì chính là đang đi vào con đường cũ, rất cũ, con đường "nghệ thuật vì nghệ thuật" đã có hàng trăm năm nay, không có một chút gì là sáng tạo cả. Đó là thứ nghệ thuật cũ rích và đòi trụ.

(*Báo Văn nghệ*, số 10, tháng 3/1958)

***

Các nhà báo, nhà giáo, trí thức và văn nghệ sĩ công khai ký tên và bày tỏ thái độ công phần trước khuynh hướng chính trị sai lầm của nhóm *Nhân văn-Giai phẩm*:

Ba Du, Bằng Sĩ Nguyên, Bảo Định Giang, Bích Lâm, Bùi Đức Ái, Bùi Hiến, Bùi Huy Phồn, Bửu Tiến, Cao Sơn, Chính Hữu, Đào Vũ, Đắc Nhân, Đặng Thai Mai, Đoàn Giỏi, Đoàn Thanh Châu, Đoàn Văn Cừ, Hà Mậu Nhai, Hằng Phương, Hoa Bằng, Hoài Thanh, Hoàn Mai, Hoàng Dương, Hoàng Quân, Hoàng Trung Thông, Hoàng Việt, Học Phi, Hồ Đắc Di, Hồ Văn Lái, Hồng Chương, Hồng Cương, Hồng Vân, Huy Vân, Huỳnh Văn Nghệ, Khương Hữu Dụng, Khương Mễ, Kim Đồng, Lê Mậu Hãn, Lê Văn Thiêm, Lê Vinh, Lưu Cầu, Lưu Chi Lãng, Lưu Quý Kỳ, Lưu Trùng Dương, Lương Xuân Nhị, Mạc Phi, Mạnh Phú Tư, Mịch Quang, Mộng Sơn, Nam Trân, Ngọc Cung, Ngọc Truyền, Ngô Huỳnh, Ngụ Như Kôn Tum, Nguyễn Hồng, Nguyễn Ngọc, Nguyễn Anh Tài, Nguyễn Cao Thương, Nguyễn Chương, Nguyễn Đình Thi, Nguyễn Hiêm, Nguyễn Hoàng Bá, Nguyễn Huy Tường, Nguyễn Lâm, Nguyễn Ngọc Cung, Nguyễn Ngọc Thới, Nguyễn Quang Sáng, Nguyễn Tuân, Nguyễn Văn Bổng, Nguyễn Văn Mười, Nguyễn Văn Phi, Nguyễn Vĩnh, Như Phong, Phạm Hồng, Phạm Huy Thông, Phạm Hữu Tùng, Phạm Văn Chùng, Phan Huỳnh Điểu, Phan Nhung, Phan Thao, Phùng Bảo Thạch, Phùng Văn Mỹ, Quang Đạm, Sỹ Tiến, Tạ Đình Hồng, Tám Danh, Tấn Thành, Tế Hanh, Thanh Hương, Thanh Nha, Thanh Tịnh, Thanh Tuyền, Thế Lữ,

Thiều Quang, Tô Hải, Tô Hoài, Tố Hữu, Trần Du, Trần Hữu Tước, Trần Huyền Trân, Trần Kiệt Tường, Trần Phương, Trần Văn Chính, Trần Văn Lắm, Triệu An, Trinh Đường, Trịnh Xuân An, Trọng Loan, Từ Bích Hoàng, U Đa, Văn An, Vân Đài, Vân Đông, Võ Huy Tâm, Vũ Cao, Vũ Đức Phúc, Vũ Hồng Chương, Vũ Sơn, Vũ Tuấn Đức, Xuân Ba, Xuân Dung, Xuân Hoàng, Xuân Mai, Xuân Miến, Xuân Thịnh, Xuân Vũ

***

Gặp gỡ Trần Dần - Đối thoại mất ngủ

Tháng 5, anh Trần Dần vô chơi Huế, cùng đi với Phùng Quán. Trần Dần đã đến Huế lần đầu tiên vào năm 1946, lúc bấy giờ anh mới 21 tuổi; đây là chuyến giang hồ dành riêng cho tình yêu, với một người đẹp nay đã biệt tích trong đời.

Vừa đến Huế, trong một tuần lễ Trần Dần đã tiếp xúc với công chúng hai lần, ở Hội Văn học Nghệ thuật Bình Trị Thiên và ở Nhà Văn hoá Thanh niên Thành Đoàn Huế. "Ở cả hai nơi đó", Trần Dần thú nhận, "lúc đầu tôi cảm thấy rét vì phải đối diện với đám đông, sau đó lại quá xúc động vì tính chất thẳng thắn của những câu hỏi đặt ra cho tôi. Cả hai cuộc đối thoại sau đó đều làm tôi mất ngủ." Tôi để ý thấy trong lúc nói chuyện Trần Dần thường dừng lại đột ngột và gõ "cộp... cộp" vào micrô, dù nó vẫn hoạt động tốt:

hoá ra là từ ba chục năm nay anh không hề biết tới cái micrô, và bây giờ thỉnh thoảng anh chợt thấy im bật, không nghe được tiếng nói của mình.

Lần thứ ba trong tuần, chúng tôi gặp lại Trần Dần trong một cuộc rượu bảy tám anh em văn chương ở nhà Ngô Minh nơi dốc Bến Ngự, gần khu vườn cũ của Phan Bội Châu. Chúng tôi quyết định tiếp tục cuộc đối thoại với thi sĩ, trên những vấn đề gợi mở từ hai cuộc gặp gỡ trước. Sau đây là câu hỏi của từng người và ý kiến riêng của Trần Dần, dưới ánh đèn dầu tù mù (vì cúp điện) tôi ghi lại.

Hoàng Phú Ngọc Tường (mở đầu): Thưa anh, con người sống ai cũng cần có nhân cách, nhà văn lại càng phải có nhân cách. Theo anh nhân cách nhà văn quan trọng nhất là ở chỗ nào?

Trần Dần: Nhân cách nhà văn chính là văn cách của anh ta. Tôi không thấy mô-đen nào cho văn cách cả. Văn cách không chung cho ai. Văn là mình, không thằng nào giống thằng nào. Nó phải tự khẳng định cái Tôi của nó, không lùi một ly. Hồ Xuân Hương, Cao Bá Quát là chính mình, không lùi một ly.

Nguyễn Quang Lập: Xin hỏi thật anh: qua thời *Nhân văn*, anh tự thấy anh được cái gì nhiều nhất?

Trần Dần: Được cái hoạn nạn. (Thi sĩ chột im lặng, và tất cả chúng tôi cùng im lặng trong nỗi xúc động. Rồi anh tiếp:) Do được cái hoạn nạn nên được không dưới ba chục tác phẩm trong ba mươi năm. [Tôi xin ghi lại ở đây một số tác phẩm của Trần Dần trong yếu mục sáng tác của tác giả: *Chiều mưa trước cửa* (1943), *Hồn xanh dị kỳ* (1944), *Dạ Đà* (1945), vẽ và viết báo *Sông Đà*, *Giải phóng Tây Bắc*, *Giải phóng Biên giới* v.v... (1946-1949), *Tiếng trống tương lai* (1954), *Người người lớp lớp* (1954), *Nhất định thắng*, *Cách mạng tháng Tám* (1955), *Bài thơ Việt Bắc* (1957), *17 tình ca* (1957-1958, năm), *Công tình* (1960, thi tập, năm), *Đêm núp sen* (1961, tiểu thuyết, năm), *Những ngã tư và những cột đèn* (1964, tiểu thuyết, năm), *Mùa sạch* (1964-1965, thi tập, năm), *Một ngày Cấm Phả* (1965, tiểu thuyết, năm), *Con trăn* (1967, thơ hồi ký, năm), *177 cảnh* (1968, hùng ca lượ, năm), *Động đất tâm thân* (1974), *Thơ không lời - Mây không lời* (1978), *Thiên thanh - 77 - Ngày ngày* (bộ tam, 1979), *36 - Thở dài - Tư Mã dăng sao* (bộ tam, 1980), *Thơ mini* (1987)...]

Nguyễn Quang Lập (tiếp): Có dư luận cho rằng các anh làm dự báo tốt. Nhưng văn cách thì các anh chưa thành công, theo tôi. Vì bạn đọc chưa hâm mộ như trường hợp *Bác sĩ Jivagô*.

Trần Dần (một chân bị liệt cơ lại phải ngồi trên đòn, đứng dậy vịn ghế cho đỡ mỏi): Ngay độc giả của mình cũng chưa biết mình muốn cái gì. Họ nói thế, nhưng họ xác định bằng cái gì? Tiền chiến chỉ quan trọng khi họ chưa

biết chúng tôi là ai. Tôi chưa có độ già. Tác phẩm của tôi sẽ đảm bảo công chúng của tôi.

Vĩnh Nguyên: Nhật Bản có thơ *haiku*, anh có thơ *mini* ngắn hơn. Có người nói thơ *haiku* ngắn nhưng dễ hiểu. Vậy thơ *mini* định bắt người đọc tới đâu?

(Đêm trước ở Hội Văn nghệ, Phùng Quán đã có dịp giới thiệu thơ *mini* của Trần Dần, bài chỉ có một, hai câu. Thí dụ như thế này: *Mưa rơi không cần phiên dịch*, hoặc *Mỗi người một vụ án - Mỗi người chôn sống một chân mây*, vân vân.)

Trần Dần (ừ ừ... ngẫm nghĩ): Thơ *haiku* mọi người biết rồi. Thơ *mini* nay ai cũng chưa biết. Chính tôi cũng chưa biết nó là gì. Nên không thể so sánh. (Một lát, tiếp). Chống công thức là đi tìm cái chưa biết. Cái mới là cái chưa biết. Tôi đi tìm cái mới nên tôi cũng chưa biết thơ *mini* là gì.

Ngô Minh: Một điều anh em rất trần trộ, nhân thơ *mini* của anh Trần Dần. Mình muốn chữ cho đắt cho hay thì thơ lại mất đi cái lửa. Chữ trong thơ yêu cầu rất cô. Nếu không có lửa thì thơ không xúc động, nếu viết theo tình thì chữ lại dàn trải quá.

Nguyễn Quang Lập (bổ sung): Nếu chỉ có chữ hay thì chỉ là một bức tranh đẹp anh trình bày bằng chữ. Có lẽ đúng như thế.

Trần Dần: Nó mâu thuẫn nhau rất dữ, cái biết rồi là nghĩa, cái chưa biết là chữ. Cái chưa biết là cái thăm thăm. Anh làm câu châm ngôn hay như Khổng Tử chưa phải là thơ, nghịch lý như Lão Tử chưa phải là thơ. Nhảy qua bóng mình mới là thơ. Mình chưa hiểu thơ, vì khó mà nhảy qua bóng của mình.

Hoàng Phú Ngọc Tường: Lão Tử nói: *Vô danh thiên địa chi thủy - Hữu danh vạn vật chi mẫu*. (Vô danh là khởi đầu của trời đất - Hữu danh là mẹ của vạn vật) Như thế có gì khác với thơ *mini* không?

Trần Dần: Đó là triết học. Triết học cũng là thăm thăm.

Nguyễn Quang Lập: Lúc này anh Dần nói sơ dĩ vậy là vì anh chưa có độc giả. Nhưng thời đó các anh có độc giả, ai cũng từng biết *Người người lớp lớp, Vượt Côn Đảo*, v.v... Tôi xin hỏi: nhiều người nói, nếu in lại những tác phẩm đó thì độc giả ít dần đi. Vậy là văn cách chưa đủ sống với thời gian. Anh Dần nghĩ sao?

Trần Dần: Thời đó là độc giả tiên chiến. Chúng tôi cướp độc giả tiên chiến và sau đó họ cấm chúng tôi, nên chúng tôi chưa kịp có độc giả. Bây giờ chúng tôi sẽ phải chiếm lại độc giả. Chúng tôi đã ba mươi năm khuất bóng.

Ngô Minh: Ba mươi năm trước các anh có độc giả. Rồi im bật. Ba mươi năm sau anh lại ra, liệu có độc giả hay không?

Trần Dần: Chúng tôi sốt ruột in, tôi mong in để xem. Tốc độ bây giờ nhanh lắm, ba mươi năm ba thế hệ, chúng tôi chỉ là một nhịp cầu để tới thế hệ mới. Đó là một thách thức. Aragon đi mãi với thế hệ trẻ. Chúng tôi cũng hy vọng như vậy.

Ngô Minh: Đọc lại *Vượt Côn Đảo* của Phùng Quán, thấy lý tưởng cao lớn, nhưng văn cách thì thế hệ trẻ bây giờ lớn hơn nhiều. Văn cách *Vượt Côn Đảo* rất vỡ lòng, dù tôi rất kính trọng về lý tưởng. Nguyễn Quang Lập chẳng hạn, bây giờ, văn cách lớn hơn nhiều...

Phùng Quán: Nếu Lập nó chỉ viết bằng tôi thì tôi phải đập cho nó vỡ mặt...

Hoàng Phủ Ngọc Tường: Giá như *Truyện Kiều* vừa mới được viết xong bây giờ, do một tác giả trẻ nào đó ở trường Nguyễn Du của Hội Nhà văn đem nộp bản thảo cho nhà Tác phẩm Mới. Liệu người ta có thèm in hay không?

Phùng Quán: Đúng quá. Bây giờ phải viết hay hơn Nguyễn Du chứ!

Hoàng Phủ Ngọc Tường: Không thể viết hay hơn Nguyễn Du nổi. Vấn đề là phải viết khác Nguyễn Du.

Trần Dần: Thế giới bây giờ mong nếu anh có được một độc giả là sướng rồi, được hai ba đọc là may quá.

Nguyễn Quang Lập: "Tôi chỉ viết cho những người bằng vai", anh Trần Dần đã có lần nói như thế. Vậy có phải anh chủ trương nghệ thuật phi giao tiếp, hoặc nghệ thuật dành cho những người đặc tuyển hay không?

Trần Dần: Không. Nhưng quần chúng văn học của anh như thế nào thì là do anh tạo ra. Do đó, tôi cho rằng, tôi viết cho những người bằng vai.

Nguyễn Quang Lập: Krapchenkô có nói rằng không nên đánh đồng tính dễ hiểu với sự tầm thường; nhưng tính dễ hiểu cũng là một đặc trưng của văn học. Anh nghĩ thế nào về điều đó.

Trần Dần: Tôi không coi Krapchenkô là cái gì cả. Tất cả mọi giá trị Chân Thiện Mỹ đều là khó hiểu, trượt băng nghệ thuật cũng khó hiểu.

Ngô Minh: Độc giả ở Hội hỏi anh: thế giới anh thích ai nhất? Tiền chiến ai nhất? Thời anh, anh nể ai nhất? Sau anh, anh đọc ai?

Trần Dần: Thế giới nhiều lắm nhưng tôi nói về văn học Pháp. Xuất phát tôi yêu Mallarmé, Baudelaire rồi nhất là Rimbaud. Tôi tiếp tục đọc, nhưng cái gốc là ở phía trước. Dòng Rabelais tiếp tục cho đến bây giờ là Céline, hồ sơ đen số một của Liên Xô thời Stalin. Céline là tác giả của tiểu thuyết *Đi đến tận cùng đêm*.

Tiền chiến Việt Nam tôi thích Vũ Hoàng Chương, Đinh Hùng, Vũ Trọng Phụng, vót vát thêm thì còn Thạch Lam. Thời bọn tôi, ngoài bọn *Nhân văn* thì tôi chẳng còn thích ai. Hoàng Cầm là tên lãng mạn. Xuân Diệu vốn là lãng mạn tiền chiến.

Thế hệ trẻ à? Tôi cứ đợi mãi. Nó bị trong vòng vây của văn chương cung đình, tôi sốt ruột đợi lớp trẻ đủ sức lớn lên để chôn bọn tôi, như chúng tôi đã chôn tiền chiến.

Hoàng Phủ Ngọc Tường: Cho phép tôi quay lại trước một chút. Tôi e rằng anh đánh giá Đinh Hùng hơi quá, ngoại trừ việc thích hoặc không thích. Tôi có dịp đọc Đinh Hùng khá nhiều, xin lỗi anh, tôi thấy văn chương ông ta loè loẹt, có cái gì ghê ghê, như là sơn phấn. Nếu tôi nhớ không nhầm thì ngay trong *Thi nhân Việt Nam*, Hoài Thanh cũng chỉ xếp Đinh Hùng ngồi ở "chiếu ba" trong làng văn lúc đó...

Trần Dần: Đinh Hùng thời đó là không có chiếu gì. Nhưng Ngô Bò (gần Bạch Mai, thời đó là nhà ông Đinh

Hùng và Vũ Hoàng Chương) là trung tâm thu hút. Ai cũng thấy Đinh Hùng là thi sĩ tượng trưng đầu tiên của Việt Nam trong *Mê hồn ca*, *Lạc hồn ca*, v.v... Thơ Đinh Hùng như thế này: *Nửa mặt phù sinh nép hậu trường*. Tôi thích là vậy.

Hoàng Phủ Ngọc Tường: Tôi rất thú vị về cái quyết tâm "chôn tiền chiến" của thế hệ các anh. Đọc lại văn của các anh thời đó, đã in hoặc trên bản thảo, tôi lạ lùng thấy các anh đã làm nổi cái việc khủng khiếp ấy, là vừa đánh Điện Biên Phủ, vừa "chôn tiền chiến". Tôi biết, cho đến bây giờ nhiều người trong công chúng văn học vẫn chưa hết bị ám ảnh về cái lộng ngữ "vĩ đại như tiền chiến". Dù rằng, ai cũng biết tiền chiến đã tạo ra được những thành tựu lớn lao cho đời sống văn học, so với thời trước của nó. Tôi cũng sốt ruột mong cho sách của các anh viết thời đó, hoặc viết thầm lặng trong ba mươi năm qua, sẽ nhanh chóng được tái bản hoặc công bố, để có thể nhìn lại sự Đổi mới đích thực của văn học "sau tiền chiến". Tôi cho rằng lúc đó câu chuyện văn chương "minh họa" hay "không minh họa" chắc lại còn nhiều điều hạ hồi phân giải.

Vĩnh Nguyên: Thừa anh ca dao như thế nào? Tôi nhớ thơ anh nói: *Sấm con gái - Lúa con gái*. Thế cũng như *Lúa non ngấp nghé đầu bờ, hễ nghe tiếng sấm phất cờ mà lên...* Vậy chính Trần Dần cũng là ca dao.

Trần Dần: Đó là di sản dân tộc, một ông thầy phải đặt ngang như Nguyễn Du, Cao Bá Quát. Phải học, để mà chôn đi.

Phùng Quán: Các anh tiếp xúc với Trần Dần vài buổi đã thấy là bằng vai, thì ngay anh em mình trước cũng không hiểu Trần Dần. Nay hiểu, vật lộn để hiểu nhau chính là vấn đề "bằng vai".

(Nghe Phùng Quán dùng chữ "vật lộn", tôi nhìn lại: Tất cả từ bao giờ đều đã đánh trần, trừ ông Trần Dần vẫn mặc áo, tay nào tay ấy mồ hôi ròng rã. Đêm nóng, điện cúp, nói nhỏ kéo phiên hàng xóm, nhưng mọi cặp mắt đều có vẻ gì quyết liệt.)

Nguyễn Quang Lập (đứng dậy, chống hai tay vào hông cho đỡ nóng): Tôi muốn hỏi lại, các anh đã bị đưa ra khỏi Hội Nhà văn ba năm, sau đó thành ba mươi năm. Tại sao khi người ta yêu cầu các anh viết đơn để được vào lại, thì các anh lại viết?

Trần Dần: Lúc ấy tôi thật khó xử. Nếu theo mạch của tôi, thì tôi ghi vào phản-nhật-ký, là đốt hết và chết luôn, như nhà sư tự thiêu. Nhưng nghĩ lại, mình tuổi già đã hết cái máu ấy rồi. Sáu mươi ba tuổi, nếu được hoạt động hai năm nữa cũng quý rồi, cố mà ra khỏi đó. Nhưng tôi biết, phục hồi thì cũng vô thưởng vô phạt, chỉ là hình thức thôi. Sau đó nhiều người chất vấn tôi mà tôi không trả lời được.

Như thế quả là hèn thực. Đáng lẽ là một *Silence de la mort*.
Đó là cách trả lời *mini* nhất.

(Tan cuộc, nhìn lại đã gần mười hai giờ khuya.)

Trần Dần (chống gậy khập khiễng ra công, lâu bầu): *Lại
mất ngủ!*

Hoàng Phú Ngọc Tường

Bến Ngự đêm 14/5/1988

(Tạp chí *Sông Hương* số 31, tháng 5&6/1988)

***

Vân Long

Một chút về Trần Dần

(Trích hồi ký biên tập)

Đầu giai đoạn đổi mới văn học, tôi chuyển từ báo *Độc lập* sang làm biên tập thơ cho nhà xuất bản Hội Nhà văn. Công việc mới buộc tôi phải đối mặt với những việc công luận đang chú ý đến. Thí dụ: xuất bản những ấn phẩm của những tác giả lâu nay bị "treo bút".

Ngoài việc chính ở nhà xuất bản, tôi còn làm cộng tác viên biên tập cho tạp chí *Tác phẩm Mới*. Việc đầu tiên đánh dấu sự trả lại quyền công bố tác phẩm cho các tác giả *Nhân văn-Giai phẩm* là hãy in vài bài thơ trên tạp chí của Hội

Nhà văn. Tôi được cử đến lấy bài của các nhà thơ Trần Dần, Hoàng Cầm về in.

Tôi đến nhà ông Trần Dần ở ngay cái phố nhỏ gần nhà xuất bản. Ông ngồi trong một góc nhà thiếu ánh sáng. Ấn tượng của tôi hôm ấy là có cái gì khá đồng dạng, hài hoà giữa tâm trạng, tính khí ông và thơ ông với góc nhà này. Gương mặt râu ria, không cạo mở... Trước khi đưa thơ cho tôi đọc bằng mắt, ông có đọc vài câu thơ xen trong câu chuyện, có hai câu làm tôi giật mình:

*Có những chân trời không có người bay
Lại có những người bay
không có chân trời*

Trời ơi! Mấy chục năm ở trong bóng tối mà ông viết toàn những câu như vậy thì "ghê gớm" thực! Nhưng khi đọc bằng mắt cả loạt bài thì không như vậy. Nhiều bài diễn đạt hơi rối, khúc mắc. Cuối cùng bài đưa in dễ nhất lại là một chương trích trong trường ca *Việt Bắc* viết năm 1957. Hồi này giọng thơ của ông rất sáng khoái, sung sức, có những liên tưởng, so sánh thật mới mẻ:

*Một đống Tết xa nhà
đã rỉ han lên*

...

*Hãy sống như
những con tàu*

*phải lòng
muôn hải lý*

Mỗi ngày

bỏ

sau lưng

ngàn hải-cảng-mưa-buồn

Cùng với *Cổng tỉnh* (thơ-tiểu thuyết) in sau đó, viết năm 1959 (được tặng thưởng Hội Nhà văn 1995), tôi cảm thấy ông và nhà thơ Hữu Loan giống nhau ở chỗ: giai đoạn sáng tạo sung sức nhất của hai ông là giai đoạn 15 năm sau Cách mạng tháng Tám. Có phải sự thiếu giao lưu bình thường sau này đã làm rối mạch tư duy sáng tạo của hai ông?

Vào cuối năm 1989, bước vào giai đoạn tác giả có thể bỏ tiền tư in với sự đồng ý cấp giấy phép của nhà xuất bản, thì gia đình nhà thơ Trần Dần mang tập trường ca *Bài thơ Việt Bắc* tới nhà xuất bản Hội Nhà văn. Là người biên tập thơ, tôi phải đọc lần đầu để có ý kiến với tác giả và tổng biên tập.

Bài thơ Việt Bắc lúc đó gồm 13 chương. Tôi đọc kỹ: hơi thơ và các câu thơ đều nhất khí một mạch viết khoẻ khoắn, mới mẻ. Về hình thức thơ leo thang, người ta có thể liên hệ đến thơ Maiacốpski, nhưng về ý tưởng sáng tạo trong câu chữ thì chỉ Trần Dần mới viết được như vậy. Nhà thơ

mở đầu chương I với những câu trữ tình, gợi kỷ niệm về
mảnh đất lịch sử:

Đây! Việt Bắc!

Sông Lô

nước xanh

tròng trành mảnh nguyệt!

Và người lính coi khinh cái chết:

Ở đây

ta đã long đong

chín mùa xuân sạm lửa

đạn

như rươi

bâu kín

gót chân đi! (trang 7)

Ông có những cách nói rất mới:

Việt Bắc

cho ta vay

địa thế

vay từ

bó củi

nắm tên

Để dẫn đến: có vay thì có trả:

Dù quen tay vỡ nợ

cũng chó bao giờ

vỡ nợ

nhân dân! (trang 13)

Những hình tượng cụ thể giàu phát hiện:

*Quả đất lớn
mà
tâm địa nhỏ
Nó chi li
từng
hạnh phúc đơn sơ* (trang 21)

Những ý tưởng mãnh liệt khái quát được nhiều hoàn cảnh:

*Những ngày
chân trời thấp
làm
cánh chim
hèn hạ* (trang 23)

Đọc thơ Trần Dần, thấy được sự ngang tàng trong suy nghĩ của ông:

*Chẳng cách nào
dạy ông trời
cao tít mù kia
sự
lao động đấng cay*

trên mặt đất! (trang 26)

Con người ngang tàng ấy trước thiếu thốn vài trung đoàn,
vài tháng không cơm ở Việt Bắc đã trở thành:

*Tôi đã biến thành
cái que gầy khẳng
giữa
bao nhiêu que củi
bạn bè tôi* (trang 40)

Ông đã trải qua nhiều nỗi đau, nhưng là người có xu
hướng cấp tiến, ông có nỗi đau còn lớn hơn là thấy những
sức ì, gây cản trở:

*Chẳng có gì
đau hơn
là cái sự ì!* (trang 54)

Tâm đắc với những câu thơ như thế, tôi nóng lòng muốn
tạo điều kiện cho ra mắt bạn đọc được sớm (mà sớm gì
nữa sau hơn ba thập kỷ nằm trong bóng tối). Nhưng đọc
đến chương 12, tôi bỗng giật mình: Đó là toàn bộ bài thơ
Nhất định thắng...

Trong xu thế Đổi mới, thời hạn "treo bút" với một số tác
giả đã được chấm dứt, nhưng đã có văn bản nào đánh giá
lại sự đúng, sai thời gian ấy! Tác phẩm đầu tiên của anh

được in ra, lại công bố đúng tác phẩm đã bị phê phán kịch liệt một thời, ai dám duyệt!

Sau thời gian bị ghét bỏ, cô con dâu hôm đầu tiên trở lại nhà chồng, đã thay cho tiếng chào bằng câu: "Mẹ mắng con là mẹ sai!"... Chương *Nhất định thắng* in xen vào trường ca sẽ có cái gì tương tự như vậy.

Nếu tôi cứ tắc trách đưa duyệt, tập trường ca này không ra mắt được thì chỉ thiệt thòi cho tác giả và cho độc giả, cho nền văn học kháng chiến. Tiếc một cây có thể bỏ phí cả cánh rừng! Anh Trần Dần vốn là người ít giao tiếp, không cần hiểu cặn kẽ những sắc thái tinh tế về những việc đã qua, mình phải để anh thấy rõ...

Nghĩ vậy, tôi bèn gặp nhà thơ Trần Dần, phân tích rõ, và nói thêm: "Nếu anh không đồng ý, ngày mai tôi cứ đưa duyệt nguyên vẹn, chò ý kiến tổng biên tập!" Sắc mặt Trần Dần tối lại, ông hẹn ngày mai trả lời. Hôm sau, chống ba toong lên gác nhà xuất bản, ông nói với tôi: "Thôi được! Anh sát tình hình hơn tôi, anh cứ bỏ chương đó ra!" Tôi biết ông không vui, nhưng không biết ông có hiểu sự chân thành của tôi, chỉ vì sự ra đời thuận lợi của tác phẩm, sự "tái xuất giang hồ" của ông với bạn đọc. Việc này tôi cũng trình bày với tổng biên tập lúc đó là anh Vũ Tú Nam. Anh cho cách xử lý của tôi là thoả đáng.

Trường ca *Bài thơ Việt Bắc* được in ra (nghe nói anh Dương Tường bỏ tiền ra in) với số chương được đánh số thứ tự lại, còn 12 chương. Cuốn thơ tác giả đem tặng tôi có những dòng thế này:

"Gửi Vân Long,
người biên tập lại *Đi! Đây Việt Bắc!*
thông minh và công phu!
song tôi vẫn phản đối mọi kiểm duyệt?
Tôi đòi sự công bằng trong sáng của *texte intégral*.
Trần Dần."

(*texte intégral*: nguyên bản toàn vẹn. Ở đây tác giả vẫn gọi trường ca theo tên cũ *Đi! Đây Việt Bắc!*)

Đọc những dòng đó, tôi đâm ra suy nghĩ: Vậy là cụ còn hận mình? Mình là quân tốt đen xưa nay, vô hình chung bị mang tiếng là người kiểm duyệt? Dù được khen là người biên tập thông minh và công phu, nhưng sao dấu chấm than lại đậm như dấu hỏi bị chữa lại? Cụ khen mìa chẳng? Tôi liền chạy sang nhà tác giả hỏi lại ông.

Nhà thơ chậm rãi: "Lúc đầu, tôi có bực mình thật. Nhưng sau thì thấy anh đúng, chân tình với tôi! Mấy câu ấy là tôi khen thật! Còn người viết thì bao giờ chả muốn *texte intégral!*"

Nghe câu nói đó, tôi mới thực yên lòng!

Về phía ông, sau khi *Cống tinh* được tặng thưởng, hẳn đã thấy thêm về sự công bằng đang được lập lại!

***

Lễ tang Trần Dần (Hà Nội, 19/1/1997)
(trích Sổ tang)

Dương Thu Hương

Anh Dần quý mến,
Em không may mắn là bạn của anh lúc anh sinh thời nhưng vẫn luôn coi anh là bậc trưởng thượng đáng kính, đáng trọng và vẫn luôn xem anh là người gần gũi về tâm tưởng. Bước gian nan của anh đã qua. Giờ chúc anh mát mẻ nơi chín suối, để lại cho hậu duệ của anh một gia tài không đo đếm được.

Hoàng Cầm

Trọn đời vì thơ (trích diếu văn)

Tôi được phép thay mặt gia đình và một số thân hữu của thi sĩ Trần Dần ngỏ lời cảm ơn chân thành đến các vị đại diện và các bạn hôm nay có mặt đông đủ thấp nén nhang tưởng niệm và tiếc thương một thi sĩ vừa qua đời.

Mới ngoài hai mươi tuổi anh đã đứng trong một trung đoàn chủ lực: nắm chắc tay súng, anh nắm chắc luôn cây bút chiến đấu trên tờ báo của bộ đội Tây Bắc, một mình xoay xở từ việc lấy tin, viết bài, vận động cán bộ và chiến sĩ gửi bài cho đến trình bày, minh họa, ấn loát và phát hành đến từng đơn vị nhỏ, tay trắng làm nên một phương tiện thông tin nghị luận sắc bén trong điều kiện vô cùng thiếu thốn của một quân đội cách mạng còn non yếu. Đến nay, nhiều cựu chiến sĩ Tây Bắc già lão, đã nghỉ hưu hoặc còn mang thương tích nặng, vẫn không quên một số bài viết và tranh biếm họa của anh.

Năm 1950, anh được điều về Phòng Văn nghệ Tổng cục Chính trị. Thời kỳ này, chiến dịch Thu Đông nào cũng thấy mặt anh ở các đơn vị chủ công và các binh chủng pháo binh, công binh. Năm 1952, được giao phụ trách công tác chính trị cho các đoàn, đội văn công toàn quân tập huấn 6 tháng, anh đã mở nhiều lớp bồi dưỡng chính trị chuyên môn, được các diễn viên, cán bộ ca-vũ-kịch yêu mến kính phục. Đến chiến dịch Điện Biên Phủ, với tư cách nhà báo nhà văn anh lăn lộn vất vả với chiến sĩ trong các chiến hào. Giữa những ngày khói lửa gian nguy anh đã hoàn thành cuốn tiểu thuyết *Người người lớp lớp*, tác phẩm tầm cỡ đầu tiên về chiến thắng lịch sử này, đồng thời tham gia dựng bộ phim tài liệu quan trọng *Điện Biên Phủ*. Sau khi tiếp quản thủ đô, *Người người lớp lớp* được nhà xuất bản Quân đội in với số lượng hàng vạn bản, phát hành

đến từng đơn vị, trung đội, và sau đó được nhà xuất bản Văn nghệ tái bản hai lần với số lượng tương đương.

Suốt đời mình, Trần Dần sống trong một ám ảnh thường trực: sáng tạo, sáng tạo không ngừng.

*Tôi có thể mắc nhiều tội lỗi
chẳng bao giờ
mắc tội
không sáng tạo - nằm ỳ*

Không biết có phải vì nỗ lực sáng tác không mà cách đây hơn 20 năm, anh đã suýt gục ngã do tai biến mạch máu não. Cũng may là anh đã qua khỏi để tiếp tục sáng tạo hàng trăm trang thơ, truyện cho đến cách đây vài năm, khi thần kinh não của anh tê liệt hẳn, anh mới phải chịu thua số phận mà ngừng viết. Trong lĩnh vực dịch thuật anh cũng có những đóng góp không nhỏ, chuyên ngữ nhiều tác phẩm văn học giá trị của thế giới và hàng loạt tài liệu triết học, xã hội học, phân tâm học...

Trần Dần luôn tâm niệm: cách mạng xã hội phải đi đôi với cách mạng văn học nghệ thuật. Cho nên, bao giờ anh cũng là người tiên phong, cách tân. Cả nhóm thi hữu đồng hành của Trần Dần đều công nhận anh là người tâm huyết sâu sắc nhất với văn hoá, âm nhạc, hội họa, tâm huyết với ngôn ngữ mà anh trọn đời vun đắp. Là nhà văn, nhà thơ, chiến sĩ, anh còn đồng thời là nhà văn hoá. Nói cách khác,

để dùng lại một từ anh ưa thích, Trần Dần là một Tư Mã đích thực theo cái nghĩa: văn-nhân-hiệp-sĩ đậm đà cốt cách phương Đông.

Nếu trong cuộc đời truân chuyên khổ cực của mình, Trần Dần có được một điều gì may mắn thì đó là: số phận đã dành cho anh một người vợ can đảm và hiền thảo tuyệt vời. Anh biết những công trình sáng tạo của mình đều một phần nhờ sự chịu đựng, sức chống chọi và đức hy sinh của người vợ hết lòng vì chồng, vì con.

Giờ đây, Trần Dần đã ra đi. Tôi dám nghĩ rằng còn phải một thời gian nữa người ta mới ý thức được sự ra đi này là thiệt thòi biết mấy cho văn học và văn hoá nước nhà. Sự nghiệp anh để lại cho đời đâu dễ gì đo được đúng tầm trong một sớm một chiều. Những gì đã được công chúng, độc giả biết đến cho tới nay, kể cả tập *Bài thơ Việt Bắc* in năm 1990, và tập *Cống tỉnh* (được Hội Nhà văn Việt Nam tặng thưởng năm 1995) chỉ là mặt nổi của một tảng băng. Ngay các bạn thân cận nhất của anh đã mấy ai thấy hết được mặt chìm của tảng băng đó. Tiếc thương này sao có thể khóc bằng lời.

Hữu Thịnh (Phó Tổng Thư ký Hội Nhà văn Việt Nam)
Lời chia buồn của Ban Chấp hành Hội Nhà văn Việt Nam

Mấy năm nay, anh Trần Dần không được khoẻ. Bệnh tật đã không cho phép anh đi lại, gập gờ được nhiều. Nhưng anh vẫn lặng lẽ và gắng sức tham gia vào đời sống văn học. Nhiều trang viết từ những năm trước được anh xem xét, sửa chữa lại thật công phu, bên cạnh đó là những trang viết mới. Vây quanh giường bệnh và cũng là nơi làm việc của anh là tình cảm ấm áp, chia sẻ và khích lệ của gia đình, bầu bạn và của những người đồng nghiệp trong tổ chức văn học cách mạng mà anh có vinh dự tham gia từ những ngày đầu: Hội Nhà văn Việt Nam.

Còn nhớ những năm 1994, trong một trạng thái tinh thần thật phấn chấn, anh vui vẻ đáp lời mời của ban biên tập tuần báo *Văn nghệ* đến dự cuộc gặp mặt rất cảm động của các văn nghệ sĩ-chiến sĩ tham gia chiến dịch Điện Biên Phủ lịch sử nhân kỷ niệm 40 năm ngày quân ta toàn thắng ở Điện Biên, tác giả *Người người lớp lớp* đã được đón tiếp thật nồng nhiệt và trang trọng.

Cũng dịp này năm ngoái, anh xuất hiện ở trụ sở Hội Nhà văn để đón nhận tặng thưởng của Hội Nhà văn cho tập thơ *Công tỉnh*. Những phút gặp gỡ thân thiết và bịn rịn nói lên một phần tình cảm của những bạn văn và bạn đọc dành cho anh. Là nhà tiểu thuyết, nhà thơ, dịch giả văn học và nhiều năm làm cán bộ văn nghệ trong quân đội, việc nào anh cũng dồn hết tài năng và nghị lực. Đến nay nhiều người còn ngạc nhiên vì sao tiểu thuyết *Người người lớp lớp* lại được viết nhanh gần như ngay sau khi chiến

dịch Điện Biên Phủ kết thúc. Đặc biệt đối với thơ, anh luôn luôn tìm kiếm và tự đổi mới, phấn đấu sao cho với một phương tiện ít nhất có thể chuyển tải được tối đa.

Anh Trần Dần kính mến,

Sinh tử là luật trời không ai có thể vượt qua. Nhưng nhà văn có thể kéo dài cuộc sống của mình bằng văn nghiệp. Năm tháng trôi qua, nhưng những trang văn hào hứng và tâm huyết của anh về cuộc kháng chiến vĩ đại của dân tộc sẽ còn lại. Trong lúc toàn giới văn học đang gấp rút kỷ niệm 40 năm ngày thành lập Hội Nhà văn, anh Trần Dần mất đi là một tổn thất to lớn cho gia đình và cho làng văn chúng ta. Thay mặt Hội Nhà văn Việt Nam, chúng tôi xin kính cẩn nghiêng mình vĩnh biệt anh và chia buồn sâu sắc cùng chị Khuê và toàn thể tang quyến.

Xin cầu chúc anh được yên nghỉ, anh Trần Dần kính mến.
Vĩnh biệt anh.

Lê Đạt
Lời tiễn

Anh em chúng tôi mỗi người một tính một nết thường có những đánh giá khác nhau về những sự việc cũng như con người, nhưng chúng tôi đều nhất trí ở một điểm: Trần Dần vượt tất cả chúng tôi một đầu về lòng tận tụy chữ.

Ngày vã mồ hôi dịch sách, đêm lại thức mờ mắt tô ảnh màu để kiếm sống nhưng rảnh một phút là Dần lại viết, viết hăm hở viết mãi mê như có một nhà sách nào ứng tiền trước đương giục bản thảo để đưa nhà in. Tôi còn nhớ một buổi chiều mùa Đông, Dần nhờ tôi đi vay tiền không được, tôi đạp xe đến trả lời thì thấy Dần ngồi trong góc nhà tối bên ánh sáng leo lét một ngọn đèn Hoa Kỳ thấp hạt đỗ để tiết kiệm diêm hút thuốc lào. Mặt Dần rạng rỡ như mặt một người vừa trúng xổ số kiến thiết loại độc đắc. Hay Dần vay được tiền rồi!

Không phải - Dần đương đọc, và sửa thơ Đặng Đình Hưng - Dần hớn hở: - Thăng Hưng có câu thơ đã quá:

*Tìm một cái ao
ngồi giặt áo cả ngày*

Và Dần say sưa bàn với tôi về thơ hiện đại, như tất cả trên đời này chỉ có thơ là điều duy nhất đáng bận tâm. Một niềm vui thanh cao như thế không nên bị những lo toan khốn khổ về sinh nhai khuấy đục. Ngay tối ấy tôi đã chạy khắp nơi nhờ người vay tiền với lãi suất cắt cổ để kịp đưa cho anh.

Tôi có trả lời phỏng vấn một nhà báo nước ngoài: Thơ hiện đại vô dụng và cấp thiết. Vô dụng vì nó hoàn toàn không đem lại đô la nuôi sống người làm thơ, nhưng cấp thiết vì nó to gan chống lại con lũ thị trường đương hưng hăng đe

doạ, hàng hoá xã hội cuốn phăng mọi giá trị tinh thần và nhân phẩm. Giữa lúc đồng tiền lộng hành, nạn hàng lậu, hàng dỏm có nguy cơ bành trướng trên quy mô quốc gia, giữa lúc không ít những ngòi bút thi chạy tốc độ theo màu xanh quyền rũ và ma quỷ của đồng đô la, một người hải quan già trung thực triệt để và có bản lĩnh ở cửa khẩu chữ, một người lão bộc cung cúc tiếng Việt như Trần Dần mới cần thiết làm sao!

Nhưng ông trời thường oái oăm và đòi nhà thơ nhiều lận đận. Hôm nay Trần Dần mới vĩnh biệt chúng ta, nhưng thật ra nhà thơ Trần Dần đã kề cái chết từ gần hai mươi năm trước. Một cơn tai biến não đã hủy hoại dần những khả năng trí tuệ của anh. Hình như linh cảm trước thảm họa với giác quan thứ sáu vốn cực nhạy cảm ở một nhà thơ, trong thời kỳ sung sức Trần Dần đã lao碌 viết như một kẻ tội đồ của chữ. Anh để lại nhiều tập thơ và văn xuôi cũng như nhiều sổ tay thể nghiệm. Tôi không biết số phận dành cho khối những di cảo bất hạnh này như thế nào, nhưng vốn là một người làm thơ lạc quan ngoan cố, tôi đinh ninh rằng không một câu thơ thứ thiệt nào lại có thể bị mai một, trước sau nó cũng tìm được một tâm hồn tri kỷ, như vì sao tắt ngàn năm, tắc lòng chờ vẫn thông tin sáng.

Suốt đời Trần Dần canh cánh những khoản nợ

Tôi mắc nợ

khoảng trời Bát-đát
Nợ rặng đèn
khu phố Brôt-oay
Nợ Hồng quân
nợ cánh anh đào Nhật Bản
Nợ tất cả những gì
tôi chưa hát được thành Thơ

Những câu thơ dịch Maia mà không ai nỡ nghĩ là những câu thơ dịch đơn thuần.

Giờ chưa phải lúc nhìn lại nhưng tôi mong, tôi tin rằng nhà thơ có thể thanh thản ra đi.

Trần Dần, vì lòng khắc khoải cách tân yêu dấu yêu chữ thiết tha của mày, tao xin thay mặt anh em tiễn mày một lậy!

Nguyễn Đình Thi (Chủ tịch Ủy ban Toàn quốc Liên hiệp các Hội Văn học Nghệ thuật Việt Nam

Vĩnh biệt anh Trần Dần, nhà thơ tâm huyết và tài năng, người bạn đồng đội từ Sơn La và Điện Biên Phủ những năm tháng không thể phai mờ.

Nguyễn Khoa Điềm (Ủy viên Trung ương Đảng, Bộ trưởng Bộ Văn hoá-Thông tin, Tổng Thư ký Hội Nhà văn Việt Nam

Vô cùng thương tiếc nhà văn, nhà thơ tài năng Trần Dần, tác giả của tiểu thuyết *Người người lớp lớp*, trường ca *Công tỉnh*. Kính mong hương hồn nhà thơ yên tĩnh ở cõi vĩnh hằng.

Nguyễn Hữu Đang

Hôm nay, gia đình và bạn hữu bắt đầu cuộc vĩnh biệt Trần Dần: nhập áo quan sau khi khâm liệm. Tôi khóc, không nói được câu đứt ruột.

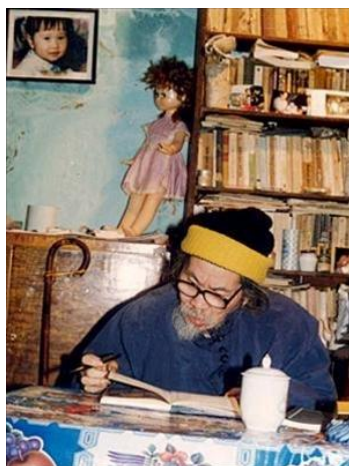
Thương nhớ Trần Dần, con người nghĩa hiệp, vì nước vì dân, dù phải chịu một sự hiểu nhầm tai hại đưa đến hai phần ba cuộc đời cay đắng, tàn lụi. Nhưng thời gian sẽ trả lại cho anh sự công bằng, hậu thế sẽ nhắc đến anh với lòng mến phục. Lần đầu gặp anh trong cuộc phê bình tập thơ *Việt Bắc*, đến nay dù hơn bốn mươi năm, biết bao là gian nan, trong những cố gắng chung để tìm cho văn nghệ Việt Nam một con đường phát triển thuận lợi nhất. Đúng hay sai, hôm nay tôi vẫn chưa dám khẳng định... Dù sao, thiện chí của chúng ta chỉ có kẻ ác ý mới cố tình phủ nhận.

Tiền đưa anh về cõi vĩnh hằng, có lẽ tôi chỉ có thể nhắc lại cùng anh về đối của Ngô Thì Nhậm nói cái lẽ tất yếu: *Gặp thì thế, thế thì phải thế*. Trong vũ trụ bao la vô cực, trái đất này chưa đáng là một hạt bụi. Sống trên trái đất, chúng ta đã sống hết mình không cầu danh, trục lợi, thế là đủ. Cả

nước biết lúc nào anh cũng có tư tưởng *nhất định thắng*, dù cho ý chí ấy anh không đạt được thì cũng vẫn là phẩm giá cao đẹp của một con người ở thế gian. Nói với hương hồn anh về điều đó, tôi không thể không nghĩ đến câu hỏi thông thường mà người ta hay đặt ra cho một cuộc phấn đấu lớn: Cuối cùng thì đi đến đâu? Cuối cùng mình được cái gì? Để trả lời tất cả những người có đầu óc thiết thực đó, tôi xin mượn câu danh ngôn của Lessing, nhà văn Đức nổi tiếng ở thế kỷ 19: "Giá trị một con người không ở cái chân lý mà người ấy có hay tưởng có, mà ở cái công sức mà người ấy đã bỏ ra để tìm kiếm nó."

Anh đi nhé và sẽ hưởng hạnh phúc lâu dài ở thế giới bên kia.

Trần Dần, những năm cuối đời

Thư mục

Boudarel, Georges, *Cent fleurs écloses dans la nuit du Vietnam*, Jacques Bertoin, Paris, 1991, tr. 23-144

Dương Tường, Lời bạt cho *Mùa sạch*, Nxb Văn học, Hà Nội, 1998, tr. 119-121

Dương Tường, Trần Dần với khát khao sạch, *Văn hoá-Thể thao* số 23 ngày 10/1/1998

Đặng Tiến, Vinh biệt Trần Dần, *Diễn đàn* số 60, Paris, 1997

Đỗ Nhuận, Bộ mặt thật của Trần Dần, *Văn nghệ* số 12 tháng 5/1958

Hoài Thanh, Vạch trần tính chất phản động trong bài thơ *Nhật định thắng* của Trần Dần, *Văn nghệ* số 110 ngày 07/3/1956

Hoàng Cầm, Về việc xét lại một vụ án văn học. Con người Trần Dần, *Nhân văn* số 1 ngày 20/9/1956

Hoàng Cầm, Trọn đời vì thơ, trích điều văn đọc tại lễ tang Trần Dần, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Hoàng Phủ Ngọc Tường, Gặp gỡ Trần Dần - Đối thoại mất ngủ, *Sông Hương* số 5&6, 1988

Hoàng Tiến, Nhìn lại vụ án *Nhân văn-Giai phẩm* cách đây 40 năm, *Thế kỷ 21* số 107,

California, 1998, tr. 61-71

Hoàng Văn Chí, Trăm hoa đua nở trên đất Bắc, Mặt trận bảo vệ văn hoá tự do, Sài Gòn, 1959, tr. 98-112

Hữu Mai, Để hiểu thêm bộ mặt thật phản động của Trần Dần, *Văn nghệ Quân đội* tháng 5/1958

Hữu Thịnh, Lời chia buồn của Ban Chấp hành Hội Nhà văn Việt Nam đọc tại lễ tang Trần Dần, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Huy Vân, Một tâm hồn đôi trụ: Trần Dần, *Nhân dân* ngày 25/4/1958

Khuông Hữu Dụng, Bao giờ anh trở lại, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Jamieson, Neil L., *Understanding Vietnam*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-Oxford, 1993, tr. 257-258, 261, 269

Lê Đạt, Lời tiễn, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Lương Thị Bích Ngọc, Những người bay có chân trời, *Đại Đoàn kết* ngày 17/1/1998

Lương Thị Bích Ngọc, Với những gì còn lại, *Tiền phong* ngày 08/1/1998

Ngô Minh, Ba buổi sáng với Trần Dần, *Sông Hương* số 154, 12/2001

Nguyễn Hoàng Sơn, Lại thêm một người trong *Người người lớp lớp* ra đi, *Tiền phong* ngày 23/1/1997

Nguyễn Hoàng Sơn, Vĩnh biệt một nhà thơ, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Nguyễn Trọng Tạo, Đối thoại với Trần Dần, *Cửa Việt* số 17 tháng 10/1992, tr. 70-72

Nguyễn Trọng Tạo, Bao giờ anh trở lại, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997

Nguyễn Văn Ký, Boudarel, Georges, Hanoi 1936-1996 du drapeau rouge au billet vert, Autrement, Paris, 1997, tr. 131-142

Nhất Uyên, Trần Dần, một mối tình chung thủy cho người yêu và cho thơ, *Bông Sen* số 29 tháng 4/1997, Paris, tr. 8; *Thế kỷ 21* số 97, California, tr. 42-50

Nhiều tác giả, *Bọn Nhân văn-Giai phẩm* trước tòa án dư luận, Nxb Sự Thật, Hà Nội, 1958

Phạm Thị Hoài, Thủ lĩnh trong bóng tối, *Văn học* số 136, California, 1997, tr. 23-30

Phạm Xuân Nguyên (1998), Đế hình dung Trần Dần, *Văn nghệ Hà Giang*, 1998

Phan Khôi, Phê bình lãnh đạo văn nghệ, *Giai phẩm mùa Thu* tập I, 1956

Phong Lê, Trần Dần - Cái nôi bao giờ và ở đâu cũng hiểm, *Sông Hương* số 112 tháng 6/1998

Thân Trọng Mẫn, Từ phong trào *Nhân văn-Giai phẩm* đến cao trào văn nghệ phản kháng 1986-1989, trong: *Trăm hoa vẫn nở trên quê hương*, California, 1990, tr.15-49

Thế kỷ 21, Nhà thơ Trần Dần qua đời tại Hà Nội, *Thế kỷ 21* số 94, California, 1997

Thụy Khuê, Phong trào *Nhân văn-Giai phẩm*, *Văn học* số 27, California tháng 4/1988

Thụy Khuê, Trần Dần 1926-1997, *Thông luận* số 101, Paris, 1997

Thụy Khuê, Hồ sơ *Nhân văn-Giai phẩm*, *Tao Đàn* số 3/1997, München, tr. 20-27

Trần Mạnh Hào, Thơ hay là hành vi tôn xưng ngôn ngữ dân tộc, *Văn nghệ Quân đội* số 9 tháng 5/1998

Trịnh Bích Thủy, *Độc Mùa sạch* nghĩ về *Người thơ lạ*, *Đại Đoàn kết* số 39 ngày 14/5/1998

Vân Long, Một chút về Trần Dần, *Văn nghệ* ngày 25/1/1997
Vũ Tú Nam, Sự thật về con người Trần Dần, *Văn nghệ*
Quân đội tháng 4/1958
Xuân Đài, Nhà thơ Trần Dần đã qua đời, *Phụ nữ* ngày
22/1/1997
Xuân Trường, Chống vu khống và xuyên tạc, *Nhân dân*
nguyệt san tháng 12/1956, tr. 107-110

Biên tập, hiệu đính và trình bày cho lần tái bản năm 2022:
Phạm Thị Hoài